

KRAKOWSKA AKADEMIA
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydział Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych

Kierunek: Prawo

Specjalność: Kryminologia

Katarzyna Starczewska

MIĘDZYNARODOWY TRYBUNAŁ WOJSKOWY
DLA DALEKIEGO WSCHODU

Praca magisterska
napisana pod kierunkiem
prof. nadzw. dr hab. Katarzyny Banasik

Kraków 2018

Imię i nazwisko	Katarzyna Starczewska
Tytuł pracy dyplomowej	Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu
Streszczenie pracy dyplomowej w języku polskim (min. 500 – max. 1000 znaków ze spacjami).	
<p>Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu, znany także jako Trybunał Tokijski, był drugim tego typu organem na świecie, powołanym w celu wymierzenia sprawiedliwości wobec głównych przedstawicieli Cesarstwa Japonii za wywołanie II Wojny Światowej na Dalekim Wschodzie i popełnione w jej trakcie zbrodnie wojenne. Był to pierwszy raz w historii gdy za naruszenia prawa międzynarodowego, będące formalnie działaniem kraju, ponosili odpowiedzialność jego przywódcy. Jednak mimo znaczenia Trybunału Tokijskiego dla międzynarodowego prawa karnego, jak i widocznych do dziś konsekwencji wydanego przez niego w 1948 r. wyroku, w powszechnej świadomości stanowi on jedynie dodatek do Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze. Poważne problemy proceduralne, językowe, różne cele jedenastu mocarstw reprezentowanych w Japonii oraz zarzuty stosowania retroaktywności prawa wywołały sporą krytykę procesu w Tokio, czyniąc z niego przykład „sprawiedliwości zwycięzców”.</p>	
Streszczenie pracy dyplomowej w języku angielskim (min. 500 – max. 1000 znaków ze spacjami).	
<p>The International Military Tribunal for the Far East, also known as a Tokyo Tribunal, was the second institution of its kind in the world, established in order to bring to justice the most important representatives of the Empire of Japan for starting the Second World War in the Far East and for the war crimes committed in its duration. It was the first time in history when for the breaches of the international law, formally being the acts of a nation, the responsibility was placed on country's leaders. Despite the importance of Tokyo Tribunal for the international criminal law and the still visible consequences of the 1948 judgement, it is recalled merely as an appendix to the International Military Tribunal in Nuremberg. Grave issues concerning the procedure, linguistic problems, different aims of the eleven world powers represented in Japan and the charges of retroactivity set the stage for criticism of the trial in Tokyo, labelling it as an example of “victors’ justice”.</p>	
Słowa kluczowe w języku polskim (min. 5 – max. 8)	
Japonia ; Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu ; Trybunał Tokijski ; Cesarz Hirohito; gen. MacArthur ; zbrodnie wojenne ; sprawiedliwość zwycięzców	
Słowa kluczowe w języku angielskim (min. 5 – max. 8)	
Japan ; International Military Tribunal for the Far East ; Tokyo Tribunal ; Emperor Hirohito ; gen. MacArthur ; war crimes ; victors’ justice	

Podpis promotora

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI.....	3
Wykaz skrótów	5
Wstęp	6
Rozdział 1. Sytuacja w Japonii na początku XX w.....	8
1.1. Prawa i obowiązki przyjęte oraz zaakceptowane przez Japonię przed 1928 r.	8
w wiążących ją aktach prawa międzynarodowego.....	8
1.2. Harmonia świata w drodze militarnej dominacji – nadinterpretacja zasad „Kodo” oraz „Hakko Ichiu”	11
Rozdział 2. Era „Oświeconego Pokoju” (lata 1930 – 1945)	13
2.1. Objęcie tronu przez Cesarza Hirohito	13
2.2. Od Incydentu Mukdeńskiego do ataku na Pearl Harbor	13
2.2.1. Incydent Mukdeński i inwazja Mandżurii.....	13
2.2.2. Incydent na moście Marco Polo i Masakra Nankińska	15
2.1.3. Środki odurzające i eksperymenty z bronią biologiczną – jednostka 731.....	18
2.1.4. „Nowy porządek” we wschodniej Azji	20
2.1.5. Wojna na Pacyfiku	24
2.2. Hiroshima i Nagasaki – zbrodnie wojenna czy konieczność?.....	27
2.2.1. Deklaracja poczdamska i warunki kapitulacji Japonii	27
2.2.2. Atak na Hiroshimę i Nagasaki	29
2.2.3 Zbrodnie czy konieczność?	29
2.4. Kapitulacja Japonii i rozpoczęcie amerykańskiej okupacji kraju.....	32
2.4.1. Ostatnie dni II Wojny Światowej na Dalekim Wschodzie	32
2.4.2. Ceremonia kapitulacji Japonii – 2 września 1945 r.....	37
2.4.3. „Dzisiaj broń milczy” – okres okupacji Japonii	41
Rozdział 3. Powołanie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu w Tokio ..	49
3.1. Wydarzenia poprzedzające powołanie Trybunału Tokijskiego.....	49
3.2. Stan prawa międzynarodowego	61
3.3. Utworzenie Trybunału Tokijskiego	62
3.3.1. Trybunał międzynarodowy czy amerykański?	62
3.3.2. Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu	65
3.4. Sędziowie czy oskarżyciele? – powołanie sędziów Trybunału.....	68

3.5. Oskarżyciele w Trybunale Tokijskim	71
3.6. Prawo do obrony? – ustanowienie obrońców oskarżonych.....	73
3.7. Akt oskarżenia.....	75
3.8. Oskarżeni przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu.....	76
3.9. Status Cesarza Hirohito.....	79
3.9.1. Cesarz Hirohito – okres przed kapitulacją Japonii	79
3.9.2. Okres po kapitulacji Japonii	80
Rozdział 4. Zwycięstwo sprawiedliwości? – postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu	86
4.1. Otwarcie postępowania przed Trybunałem Tokijskim.....	86
4.2. Prezentacja stanowiska przez oskarżycieli i obrońców	86
4.3. Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu	94
4.3.1. Obrady sędziów.....	94
4.3.2. Brak porozumienia w sprawie kary śmierci	97
4.3.3. Ogłoszenie wyroku Trybunału Tokijskiego (4 - 12 listopada 1948 r.).....	98
4.3.4. Zdania odrębne.....	101
4.4. Victors' justice?	103
Rozdział 5. Sprawiedliwość zwycięzców? – akceptacja wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu	105
5.1. Apelacja	105
5.2. Traktat pokojowy z San Francisco 1951 r.....	106
Zakończenie	111
Bibliografia	112

Wykaz skrótów

IDS – Międzynarodowa Sekcja Obrończa (*International Defence Section*)

IPS – Międzynarodowa Sekcja Oskarżycielska (*International Prosecution Section*)

MTWDW – Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu

MTWN – Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze

SCAP – Naczelny Dowódca Sił Alianckich (*Supreme Commander for the Allied Powers*)

SWNCC – State – War – Navy Coordinating Committee

UNWCC – Komisja Narodów Zjednoczonych ds. zbrodni wojennych (*United Nations War Crimes Commission*)

Wstęp

Japonia – słysząc to słowo wielu młodych ludzi zapewne od razu pomyśli o tak popularnym dziś na całym świecie sushi. Część nieco starszego pokolenia być może będzie pamiętała o pogrzebie Cesarza Hirohito – pośmiertnie zwanego Cesarzem Showa – z końca XX w. Jednak gdyby zapytać ich o okres II Wojny Światowej prawdopodobnie jedynym skojarzeniem byłby atak na Pearl Harbor z 7 grudnia 1941 r., po którym Stany Zjednoczone przystąpiły do Wojny na Pacyfiku, oraz dwa – jak na razie pierwsze i jedyne – skutecznie przeprowadzone ataki bombowe na Hiroshimę i Nagasaki, uznawane za kończące II Wojnę Światową. Niewiele jednak mówi się o wydarzeniach jakie miały miejsce między tymi dwoma – niewątpliwie jednymi z najważniejszych – punktów w historii Dalekiego Wschodu. Przyjazne relacje i współpraca między Stanami Zjednoczonymi, Japonią i Koreą Południową traktowane są jako forma obrony przed (mimo wszystko wciąż istniejącym) zagrożeniem ze strony Korei Północnej. Nikt jednak nie zastanawia się głębiej nad tym, dlaczego Japonia jest bliżej związana z krajem, od którego dzieli ją Ocean Spokojny, niż z krajami regionu, z którymi nie ma zbyt przyjaznych stosunków, ani dlaczego – mimo upływu ponad pół wieku wciąż nie zakończyła sporów terytorialnych z Rosją czy Chinami.

Niniejsza praca magisterska ma za przedmiot Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu (znany także jako Trybunał Tokijski), będący odpowiednikiem europejskiego Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie procesu powstawania japońskiego trybunału i przebiegu prowadzonego przezeń postępowania oraz jego konsekwencji dla kraju w ciągu kilku lat od jego zakończenia.

Aby w pełni ukazać powody utworzenia Trybunału Tokijskiego oraz jego miejsce w powojennym krajobrazie Japonii postanowiłam dokonać analizy sytuacji Japonii w okresie zarówno objętym jurysdykcją Trybunału, jak i we wcześniejszym etapie jej historii, mającym bezpośredni wpływ na jej późniejszą postawę na forum międzynarodowym. Jej droga od kraju zamkniętego na prawie dwa wieki do pozycji Cesarstwa, rozciągającego się niemal do Australii, oraz powrotu do terytorium z początków XX w. jest mało znana, lecz jest ona istotna – nie tylko dla zrozumienia obecnego *status quo* w regionie, ale także dla początków rozwoju międzynarodowego prawa karnego.

W pierwszym rozdziale niniejszej pracy magisterskiej dokonuję przedstawienia wszystkich aktów prawa międzynarodowego wiążących Japonię przed rokiem 1928 r., stanowiącym rok graniczny przed okresem objętym aktem oskarżenia Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu. Dokonuję także przedstawienia ideologii, której konsekwencją były wszystkie późniejsze wydarzenia w regionie Azji południowo – wschodniej oraz na Pacyfiku.

Drugi rozdział poświęcony jest najbardziej niespokojnym piętnastu latom historii Japonii, jakie miały miejsce w okresie panowania Cesarza Hirohito, którego pośmiertne imię – oraz tym samym imię epoki jego rządów – brzmiało „Showa”, czyli „Oświecony Pokój”. W tym rozdziale ukazuję przebieg całego okresu objętego jurysdykcją Trybunału Tokijskiego – od roku 1931 r. i pierwszego ataku na terytorium Chin podczas Incydentu mukdeńskiego, przez okres wypowiedzenia II Wojny Światowej Stanom Zjednoczonym oraz innym krajom alianckim, aż do momentu podpisania przez Japonię aktu bezwarunkowej kapitulacji przed Naczelnym Dowódcą Sił Alianckich gen. Douglasem MacArthurem dnia 2 września 1945 r. na pokładzie pancernika USS Missouri zakotwiczonego w Zatoce Tokijskiej. W tym rozdziale przedstawiam także przebieg jednego z najważniejszych założeń polityki okupacyjnej Japonii, jakim była jej demokratyzacja i ustanowienie nowej Konstytucji, zmieniającej nie tylko strukturę kraju, ale także prawa, obowiązki i status Cesarza w państwie.

Celem rozdziału trzeciego jest przedstawienie problemów prawa międzynarodowego, z jakimi musieli zmierzyć się przedstawiciele światowych mocarstw oraz rozwiązań przez nich przyjętych, które umożliwiły powołanie zarówno Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, oraz wzorowanego na nim Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu. Jako pierwsze tego typu organy, zarówno ich statuty jak i sposób postępowania były całkowicie bez precedensu w historii prawa. Zadaniem Trybunału Tokijskiego jako najważniejszego trybunału wojskowego w regionie miało być osądzenie głównych japońskich polityków okresu II Wojny Światowej za popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi – jako warunku *sine qua non* – oraz zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. W rozdziale tym dokonuję analizy Statutu Trybunału, przedstawienia sędziów, oskarżycieli i obrońców, aktu oskarżenia i samych oskarżonych oraz statusu Cesarza Hirohito, który został objęty swego rodzaju „immunitetem” przez gen. MacArthura, dzięki czemu mógł obserwować odbudowę swojego kraju po II Wojnie Światowej. Ze względu na to, że wiele elementów Trybunału Tokijskiego było wzorowanych na Trybunale Norymberskim, dokonuję także porównań niektórych kluczowych aspektów. W rozdziale trzecim zawarłam także analizę kontrowersyjnego pierwszego procesu po II Wojnie Światowej mającego miejsce przed amerykańską Komisją Wojskową w Manili na Filipinach dotyczącego gen. Tomoyuki Yamashita, skazanego na śmierć za zaniechanie wypełnienia obowiązku zapobieżenia popełnianiu zbrodni wojennych przed podległymi mu żołnierzami. Obecnie rodzaj tego typu odpowiedzialności czasem nazywany jest standardem Yamashita.

Rozdział czwarty zawiera przedstawienie przebiegu procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu. Dokonuję w nim prezentacji stanowiska Sekcji Oskarżycielskiej oraz Sekcji Obrończej oraz wyroku wydanego przez Trybunał. Analizie poddane są obrady sędziów oraz brak ich jednomyślności w sprawie kary śmierci, a także zdania odrębne i opinie wydane przez pięciu (z jedenastu sędziów). Przeprowadzam

także krótkie rozważanie na temat tego, czy Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu rzeczywiście zasłużył na miano „sprawiedliwości zwycięzców” (*Victors' justice*).

Ostatni rozdział pracy magisterskiej skupia się na wydarzeniach mających miejsce tuż po zakończeniu postępowania przez Trybunałem Tokijskim. Przedstawiona jest w nim apelacja obrońców oskarżonych oraz etap rozmów i ostatecznego zawarcia Traktatu pokojowego z San Francisco w 1951 r. oraz innych porozumień i traktatów, prowadzących do ponownego nawiązania relacji dyplomatycznych zerwanych po wybuchu II Wojny Światowej. W piątym rozdziale zawarte są także odniesienia do wciąż obecnych konsekwencji zarówno samej wojny, jak i ustaleń dokonanych już po jej zakończeniu.

Biorąc pod uwagę szeroki zakres tematu pracy i jej wielowątkowość, stosując metodę językowo – logiczną, dokonałam analizy wielu aktów prawa międzynarodowego oraz orzeczeń i innych dokumentów dotyczących Trybunału w Tokio. Opracowując kolejne zagadnienia zastosowałam metodę komparatystyczną, zestawiając ze sobą dwa pierwsze tego typu trybunały wojskowe co umożliwiło wykazanie kierunku, w jakim zmierzał Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu jeszcze nawet przed rozpoczęciem postępowania. Wykorzystałam także metodę historyczno – prawną celem obserwacji rozwoju międzynarodowego prawa karnego. Praca oparta jest głównie na literaturze anglojęzycznej, wielu aktach prawnych oraz informacjach uzyskanych z wiarygodnych stron internetowych, dostępnych w języku angielskim.

Rozdział 1. Sytuacja w Japonii na początku XX w.

1.1. Prawa i obowiązki przyjęte oraz zaakceptowane przez Japonię przed 1928 r. w wiążących ją aktach prawa międzynarodowego

Przez wiele lat przed rozpoczęciem okresu objętego aktem oskarżenia Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu, Japonia chciała być postrzegana jako kraj, któremu należy się miejsce pośród największych sił na świecie. Z raczej słabo rozwiniętego kraju z końca XIX w. osiągnęła relatywnie szybko pozycję najbogatszego i najsilniejszego kraju Dalekiego Wschodu. Stawała się stroną wielu umów i paktów międzynarodowych, akceptując wynikające z ich przyjęcia zobowiązania oraz przyznawane prawa. Głównym celem tych aktów prawnych miało być zaprowadzenie pokoju na świecie, ale w świetle konsekwencji jakie miała dla świata I Wojna Światowa miały one także uczynić z wojny czyn podlegający ukaraniu oraz uregulować działania, jakie powinny być podejmowane w przypadku jej rozpoczęcia¹.

Akt oskarżenia MTWDW obejmował swoim zasięgiem czyny popełnione od 1 stycznia 1928 r. aż do dnia 2 września 1945 r. W tym czasie Japonia wycofywała się z wcześniej zawieranych umów międzynarodowych bądź łamała ich postanowienia, interpretując również na „swoją korzyść” prawa, jakie na ich mocy posiadała. Ponadto w czasie objętym aktem oskarżenia postępowała podobnie, nie stosując się do zapisów konwencji czy traktatów powstających po 1928 r., pod którymi składała swój podpis.

Zatem, aby móc właściwie osądzić czyny oskarżonych, w akcie oskarżenia Trybunału Tokijskiego musiały znaleźć się zarzuty popełnienia zbrodni nie tylko łamiących porządek międzynarodowy ustanawiany w latach 1928 – 1945. Koniecznym było także spojrzenie na zapisy wielu traktatów, konwencji i paktów zawieranych w samych początkach XX w. przez największe siły na arenie światowej².

Pierwszym aktem, którego postanowienia zostały naruszone, była I konwencja haska o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych, podpisana 29 lipca 1888r. na konferencji w Hadze. Ratyfikując ten dokument, Japonia zobowiązała się do rozwiązywania sporów bez uciekania się do użycia siły, a w razie poważnego konfliktu uprzedniego zwrócenia się z prośbą o mediację do innych sił³. Konwencja ta obowiązywała Japonię przez cały okres objęty aktem oskarżenia do momentu jej zmiany przez I konwencję haską z 1907 r.⁴

7 września 1901 r. doszło do zakończenia tzw. Powstania Bokserów w Chinach, trwającego w latach 1899 – 1901. Na mocy Protokołu końcowego kontrola nad określoną w nim częścią Pekinu została przekazana na wyłączność zagranicznym poselstwom. Ponadto rząd chiński zezwolił na wymienionym w aneksowanym liście z 16 stycznia 1901 r. siłom⁵ na przebywanie w określonych w protokole terenach w celu zachowania szlaku komunikacyjnego między Pekinem a morzem. Podpisując ten protokół Japonia zgodziła się (wraz z innymi sygnatariuszami) na wycofanie wszystkich swoich wojsk z prowincji Chihli⁶, poza tymi pozostającymi w miejscach wymienionych w protokole⁷.

Wojna rosyjsko – japońska, która rozpoczęła się 8 lutego 1904 r., zakończona została Traktatem z Portsmouth dnia 5 września 1905 r. Już wtedy Japonia dopuściła się złamania postanowień I konwencji haskiej atakując Imperium Rosyjskie bez wypowiedzenia wojny, po nieudanej próbie ustalenia stref wpływu w regionie Korei i Mandżurii. Na mocy traktatu kończącego wojnę Rosja przekazała wszystkie prawa, przywileje i koncesje jakie posiadała, dzierżwiąc Port Arthur i sąsiadujące tereny półwyspu Liaotung⁸, a także część półwyspu Sakhalin wraz z wyspami sięgającymi do granicy przekazanego terytorium (na południe od 50 stopnia szerokości geograficznej północnej).

Najważniejszą „korzyścią” dla Japonii było jednak ponowne uznanie Korei za japońską strefę wpływów. Po I wojnie chińsko – japońskiej, przegrane Chiny przekazały Koreę pod japońskie zwierzchnictwo, ale Koreańczycy zaniepokojeni tym obrotem sytuacji, postanowili poddać się pod protekcję Rosji. Gdy w 1902 r. wojska rosyjskie wkroczyły na półwysep koreański, Japonia zaproponowała pozostawienie go pod japońskim wpływem, a Rosji – przejście Mandżurii. Rosja jednak na to nie przystąpiła. W wyniku wojny Korea znalazła się ponownie pod japońskim zwierzchnictwem - jednak Japonia zobowiązała się do niepodejmowania działań, które mogłyby naruszyć niepodległość Korei⁹.

¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 66.

² *Ibidem*, str. 44.

³ Art. 1 i 2 I konwencji haskiej o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych z dnia 29 lipca 1899r.: avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp

⁴ Art. 1 i 2 I konwencji haskiej o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych z dnia 18 października 1907 r.: avalon.law.yale.edu/20th_century/pacific.asp

⁵ Tj. Austrii, Francji, Niemcom, Włochom, Rosji, Wielkiej Brytanii, Japonii i Stanom Zjednoczonym (czyli krajom, które współdziałały w celu stłumienia powstania) oraz Belgii, Hiszpanii i Holandii.

⁶ Historyczna prowincja w Chinach istniejąca do 1928 r., której stolicą był Pekin.

⁷ Art. 7 – 10 Protokołu końcowego tzw. Powstania Bokserów z dnia 7 września 1901 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/beans/m-ust000001-0302.pdf>

⁸ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 45.

⁹ M. Cyrzan. *Proces przekształcania Korei w japońską kolonię na przełomie XIX i XX w.*: Gdańskie Studia Azji Wschodniej 2013/3; str.162.

Istotny był także transfer (za zgodą Chin) wszystkich praw dotyczących Kolei Południowomandżurskiej, budowanej przez Rosję¹⁰. Japonia była zainteresowana Mandżurią głównie ze względu na bogate złoża surowców mineralnych, które było istotne dla rozwoju przemysłu, a złoża surowców w Japonii były niewielkie. W dodatkowym protokole do traktatu, Rosja i Japonia zgodziły się między sobą na prawo do posiadania 15 - osobowych straży co kilometr wzdłuż linii kolejowej w Mandżurii¹¹.

Chiny nie wyraziły jednak akceptacji do ustaleń dodatkowego protokołu. Wobec tej sytuacji Japonia i Chiny 22 grudnia 1905 r. zawarły Traktat pekiński. Na jego mocy Japonia wyraziła zgodę na prośbę rządu chińskiego o wycofanie swoich straży wtedy, gdy w regionie zapanuje spokój, który Chiny będą w stanie utrzymać samodzielnie¹². Chiny z kolei umocniły niejako pozycję Japonii w regionie, przyznając jej m.in. 15 - letnie pozwolenie na eksploatację strategicznej linii kolejowej Andong – Mukden¹³ oraz wprowadzając zwolnienia z cła czy podatków¹⁴. Wykorzystując tą sytuację rząd japoński w 1906 r. powołał do życia Towarzystwo Kolei Południowomandżurskiej, którego zadaniem była ochrona linii kolejowych i dzierżawionych terenów na półwyspie Liaodong¹⁵. W tym celu utworzono Armię Kwantuńską, która mogła podejmować działania wojenne w razie narażenia interesów Towarzystwa w Mandżurii. Tym samym Japonia złamała postanowienia Traktatu z Portsmouth, stwarzając możliwość ingerencji w działania chińskiego rządu¹⁶.

W tamtym czasie rząd amerykański zaczął uważnie obserwować umacnianie się pozycji Japonii w regionie. Aby zabezpieczyć jedność terytorialną Chin oraz poszanowanie interesów mocarstw w regionie Pacyfiku (tzw. polityka „Otwartych Drzwi”), przedstawiciele Japonii (Kogoro Takahira) oraz Stanów Zjednoczonych (Elihu Root) dokonali w 1908 r. wymiany not (zwanych też porozumieniem Root – Takahira) dotyczących wpływów w regionie¹⁷. Obydwa kraje zobowiązały się do zachowania istniejącego stanu rzeczy, równych możliwości swobodnego handlu, utrzymania jedności i niepodległości Chin, a w razie zaistnienia niebezpieczeństwa zmiany sytuacji podjęcia wspólnie decyzji dotyczącej środków zapobiegnięcia dalszej niekorzystnej zmianie status quo¹⁸.

W 1907 r. w odbyła się Druga Konferencja Haska. Japonia podpisała i ratyfikowała III (dotyczącą sposobu rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich), IV (dot. praw i zwyczajów prowadzenia wojny na lądzie) oraz V (dotyczącą praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej) konwencję. III Konwencja Haska miała zacząć obowiązywać w razie rozpoczęcia się wojny pomiędzy dwoma lub więcej państwami, które do niej przystąpiły. Japonia zgodziła się m.in. na obowiązek uprzedniego i nie wzbudzającego wątpliwości zawiadomienia dotyczącego zamiaru wypowiedzenia wojny, a stan wojny miał być zakomunikowany krajom neutralnym bez zwłoki¹⁹.

IV Konwencja Haska zobowiązywała m.in. do humanitarnego traktowania jeńców wojennych (praca przez nich wykonywana nie mogła być nadmierna i związana z działaniami wojennymi), utrzymania jeńców wojennych przez rząd, w którego mocy się znajdowali, na równi z wojskami własnego rządu (w razie braku innego porozumienia) – oraz zabraniała m.in. używania zatrutej broni, zabijania nieprzyjaciela, który już złożył broń, niszczenia świątyń, szpitali oraz miejsca, gdzie zgromadzeni są chorzy i ranni, pod warunkiem, że nie służą one jednocześnie celom wojennym²⁰.

V Konwencja Haska jest jedną z konwencji, która zawiera zasadę stanowiącą o obowiązywaniu jej zasad między państwami w stanie wojny tylko wtedy, kiedy obydwa są stronami tej konwencji. Japonia, będąc stroną tej konwencji zgodziła się m.in. że terytorium mocarstw neutralnych jest nienaruszalne, zabronione jest przeprowadzenie przez terytorium mocarstwa niezależnego wojsk oraz mocarstwo neutralne nie ma obowiązku utrudniać jakichkolwiek działań tranzytowych prowadzonych na koszt jednej bądź drugiej z walujących stron²¹.

Tymczasem w 1910 r. Japonia podjęła decyzję o aneksji Cesarstwa Koreańskiego. Zwierzchnictwo nad Koreą zostało potwierdzone już 29 lipca 1905 r. na mocy porozumienia Tafta – Katsura. Amerykanie uczynili to w zamian za brak ingerencji w ich działania na Filipinach. Mimo gwarancji dla niepodległości Korei, 22 sierpnia 1910 r. doszło do podpisania traktatu o aneksji. Dziwić może fakt, że kraje zachodnie i Stany Zjednoczone były nawet zadowolone z działań Japonii – uznawały bowiem, że jej ukierunkowanie „na północ” gwarantuje bezpieczeństwo koloniom brytyjskim czy Indochinom²².

Po wybuchu I Wojny Światowej Japonia – jako ówczesny sojusznik państw alianckich – postanowiła zrealizować interesy armii i marynarki wojennej na drodze zajęcia niemieckich terytoriów na półwyspie Szantuńskim oraz Mikronezji. Po wypowiedzeniu Berlinowi wojny, oddziały armii natychmiast dokonały zaboru planowanych terytoriów. Bardzo istotne stało się uzyskanie Mikronezji, dzięki posiadaniu której Japonia mogła kontrolować terytoria

¹⁰ Art. 1 – 11 Traktatu z Portsmouth z dnia 5 września 1905 r.: wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Portsmouth_ending_the_Russo-Japanese_War

¹¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 46.

¹² Art. 2 Traktatu pekińskiego z dnia 22 grudnia 1905 r.: https://www.jstor.org/stable/2212079?seq=1#page_scan_tab_contents

¹³ *Ibidem*, art. 6.

¹⁴ *Ibidem*, art. 12.

¹⁵ E. Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia Państw Świata w XX wieku: Japonia*: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008, str. 81.

¹⁶ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 46.

¹⁷ E. Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia Państw Świata w XX wieku: Japonia*: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008, str. 83.

¹⁸ Japońsko – Amerykańska wymiana not dot. polityki „Otwartych Drzwi” w Chinach oraz na Oceanie Spokojnym (Porozumienie Root – Takahira) z dnia 30 listopada 1908 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/b-jp-ust000009-0414.pdf>

¹⁹ III Konwencja Haska dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich z 1907 r., art. 1 i 2.

²⁰ Art. 4 – 27 IV Konwencji haskiej dotyczącej praw i zwyczajów prowadzenia wojny na lądzie z dnia 18 października 1907 r.

²¹ Art. 1,2 i 7 V Konwencji haskiej dotyczącej praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej z dnia 18 października 1907 r.

²² M. Cyrzan. *Proces...op.cit.*; str.165 – 166.

rozsiewające się między Filipinami a Hawajami, niejako tworząc pomiędzy nimi „korytarz” podlegający jej obserwacji.²³

W roku 1912, 1925 i 1935 Japonia stała się stroną trzech Konwencji opiumowych. Pierwsza konwencja została podpisana na forum Międzynarodowej Konferencji Opiumowej w Hadze. Jej najważniejszymi postanowieniami było między innymi ograniczenie produkcji, handlu i używania opium, wprowadzania przepisów prawa wewnętrznego odnoszących się do jego produkcji i dystrybucji oraz uznanie posiadania opium i jego pochodnych za przestępstwo. Konferencja z 19 lutego 1925 r., która odbyła się pod egidą Ligi Narodów, zaznaczała dalsze przestrzeganie zapisów konwencji z 1912 r. oraz ograniczała prawo sprzedaży, produkcji i eksportu opium tylko do celów medycznych. Ostatnia konwencja podpisana 13 lipca 1931 r. w Genewie, oprócz wzmocnienia postanowień poprzednich dwóch konwencji, wprowadzała także m.in. zakaz importu oraz eksportu substancji odurzających z terytorium którejkolwiek ze stron konwencji oraz zakaz produkcji większej ilości tych środków niż jest to potrzebne do celów medycznych czy naukowych.²⁴

W 1915 r. Japonia zawarła z Chinami Sino – Japoński Traktat, poprzedzony wystosowaniem tzw. 21 żądań, których niespełnienie miało skutkować rozpoczęciem wojny (ultimatum z dnia 7 maja 1915 r.)²⁵. Według żądań, podzielonych na pięć grup, Chiny miały między innymi zobowiązać się do przekazania Mandżurii oraz prowincji Shandong i nieodstępowania jej żadnemu innemu krajowi²⁶, a także zapewnienia praw do swobodnego przemieszczania się oraz handlu obywatelom Japonii na tym obszarze (tereny te były nazywane w późniejszym czasie Południową Mandżurią). Ponadto dzierżawa półwyspu Liaotung miała zostać wydłużona do 99 lat, co jednocześnie skutkowało przekazaniem kontroli nad Koleją Południowomandżurską i linią Andong – Mukden na ten sam okres czasu²⁷. Najbardziej niebezpiecznymi żądaniami były żądania grupy piątej²⁸, na mocy których rząd chiński musiałby korzystać z „doradztwa” japońskiego we wszystkich ważniejszych dla kraju interesach,²⁹. Chiny, przy braku wsparcia międzynarodowego i w obawie przed atakiem Japonii, zaakceptowały większość żądań (za wyjątkiem grupy 5), podpisując 25 maja 1915 r. w Pekinie traktat z Japonią. Nie przestrzegały jednak jego postanowień, gdyż uważały, że nie posiada on ważności prawnej (co spotykało się ze sprzeciwem władz japońskich)³⁰.

Po zakończeniu I Wojny Światowej, 28 czerwca 1919 r. w Wersalu podpisano traktat pokojowy. Będąc jego sygnatariuszem Japonia stała się członkiem Ligi Narodów, wyrażając jednocześnie zgodę m.in. na zachowanie integralności terytorialnej wszystkich państw – członków Ligi Narodów³¹, rozwiązywanie konfliktów metodą arbitrażu i nie uciekania się do użycia siły wobec członków Ligi Narodów, a w razie jej użycia siłą rzeczy wypowiedzenia wojny wszystkim jej członkom³². W odniesieniu do terytoriów, które w wyniku I Wojny Światowej przestały podlegać pokonanym państwom ustalono, iż będą one pod opieką krajów, które otrzymają od Ligi Narodów na to zgodę. Budowanie jakichkolwiek baz wojskowych czy baz marynarki wojennej było zakazane³³.

Japonia była związana postanowieniami Traktatu wersalskiego do dnia 27 marca 1933 r., kiedy rząd kraju poinformował o zamiarze wystąpienia Japonii z Ligi Narodów. Wystąpienie to stało się skuteczne dopiero 27 marca 1935 r.,³⁴ gdyż zgodnie z art. 1 Statutu Ligi Narodów każdy członek Ligi mógł z niej wystąpić za dwuletnim uprzedzeniem pod warunkiem, że wypełnił do chwili wystąpienia wszystkie swoje międzynarodowe zobowiązania wraz z zobowiązaniami wynikającymi ze Statutu³⁵.

Pozycja Japonii na Dalekim Wschodzie systematycznie stawała się coraz bardziej dominująca. W celu uregulowania sytuacji jaka powstała w regionie po I Wojnie Światowej, zwołano w Waszyngtonie konferencję, trwającą od 12 listopada 1921 do 6 lutego 1922 r., w której uczestniczyło 9 światowych potęg zainteresowanych utrzymaniem swoich stref wpływu i zachowaniem pokoju. Podczas konferencji podpisano wiele układów międzynarodowych, ale najistotniejszymi były: tzw. Traktat czterech potęg (nazywany tak ze względu na ilość państw – stron traktatu), Traktat Waszyngtoński (zwany też Traktatem Pięciu – również ze względu na ilość państw – stron, bądź też Waszyngtońskim traktatem morskim) oraz Traktat dziewięciu państw (jak wcześniej)³⁶.

Wszystkie te traktaty miały na celu głównie zapobieżenie ‘wyścigowi zbrojeń marynarki wojennej’, ale także ustaleniu praw i kwestii posiadłości wyspiarskich dominiów.

W Traktacie czterech potęg (podpisanym 13 grudnia 1921 r.) Japonia oraz Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Francja ustaliły, że nie będą ingerowały w kwestie dotyczące działań w obrębie swoich stref posiadania

²³ Totman, Conrad. *Historia Japonii* (tłumaczenie: Justyn Hunia), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2009; str. 553

²⁴ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 57.

²⁵ <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>

²⁶ Grupa I Dwudziestu jeden żądań z dnia 26 kwietnia 1915 r.: <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>

²⁷ Grupa II Dwudziestu jeden żądań z dnia 26 kwietnia 1915 r.: <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>

²⁸ Grupa III Dwudziestu jeden żądań z dnia 26 kwietnia 1915r.: <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>

²⁹ Grupa V Dwudziestu jeden żądań z dnia 26 kwietnia 1915r.: <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>

³⁰ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia Państw Świata w XX wieku*: Japonia: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008, str. 87.

³¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 49.

³² Art.10 Statutu Ligi Narodów: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

³³ Art.13 Statutu Ligi Narodów: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

³⁴ Art. 22 Statutu Ligi Narodów: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

³⁵ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948 ; str. 50.

³⁶ Art. 1 Statutu Ligi Narodów: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

³⁷ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948 ; str. 52.

i w zakresie swoich praw³⁷, a w razie zagrożenia ich zagrożenia do podjęcia rozmów i możliwie szybkiego osiągnięcia porozumienia³⁸. Zważając jednak na to, że wyspiarskie dominia w regionie Pacyfiku posiadała również Holandia i Portugalia, 6 lutego 1922 r., Japonia wraz z pozostałymi trzema państwami, wystosowała do nich zapewnienia o poszanowaniu ich terytoriów i praw, takich samych jakie posiadały strony traktatu³⁹.

Stronami kolejnego traktatu – Traktatu waszyngtońskiego, regulującego i ograniczającego zbrojenia morskie – oprócz państw będących stronami Traktatu czterech potęg, były także Włochy. Ustaleniami traktatu było m.in. utrzymanie *status quo* jakie istniało w momencie jego podpisywania, dnia 6 lutego 1922 r. Japonia miała utrzymać posiadane wówczas Kuryle, Hong Kong, wyspy Bonin, wyspę Amami – Oshima (część archipelagu Riukiu), wyspy Loochoo, Formosę (dzisiejszy Tajwan), wyspy archipelagu Peskadorów (grupa wysp znajdujących się na zachód od Tajwanu) oraz inne terytoria jakie od momentu podpisania traktatu by uzyskała⁴⁰. W celu zachowania *status quo* strony traktatu miały ani nie budować żadnych nowych baz wojskowych, nie rozbudowywać istniejących, w szczególności w celu ich powiększenia, ani nie powiększać liczebności sił obronnych posiadanych terytoriów (wyjątkiem była wymiana / naprawa zniszczonego sprzętu)⁴¹.

Traktat waszyngtoński miał obowiązywać do 31 grudnia 1936 r., a w razie gdy żaden z sygnatariuszy nie wyraziłby zamiaru jego wypowiedzenia w okresie do dwóch lat przed tą datą, miał on obowiązywać aż do momentu upływu dwóch lat od daty wypowiedzenia go przez któregośkolwiek z sygnatariuszy⁴². Japonia podlegała postanowieniom traktatu do dnia 29 grudnia 1934 r., kiedy to powiadomiła o swoim zamiarze nieprzedłużania jego obowiązywania.

Traktat dziewięciu państw został podpisany również 6 lutego 1922 r. przez wszystkie państwa uczestniczące w Konferencji Waszyngtońskiej (tj. Belgię, Chiny, Francję, Holandię, Japonię, Portugalię, Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Włochy). Był to traktat, którego celem było utrzymanie jedności terytorialnej Chin oraz ich praw. Japonia (wraz z innymi sygnatariuszami) zobowiązała się m.in. do poszanowania rządu chińskiego i neutralności kraju, powstrzymywania się od wykorzystywania okoliczności w celu uzyskania korzyści w Chinach kosztem ich lub innych państw czy też zawierania jakichkolwiek umów, które naruszałyby postanowienia tego traktatu⁴³.

Ostatnim z paktów, jakie miały na celu ustanowienie metod pokojowych jako metod rozwiązywania konfliktów, był Pakt Kellogga – Brianda, zwany też Traktatem o wyrzeczeniu się wojny. Nakazywał on rezygnacji z wojny jako sposobu rozwiązywania problemów w relacjach międzynarodowych, a rozstrzyganie sporów miało być dokonywane wyłącznie drogą pokojową⁴⁴. Traktat, zgodnie z postanowieniami art. 3, miał wejść w życie w chwili złożenia przez 15 państw założycielskich dokumentów ratyfikacyjnych w Waszyngtonie. Japonia oraz część państw oskarżycielskich MTWDW (tj. Stany Zjednoczone, Francja, Wielka Brytania, Kanada, Australia, Nowa Zelandia i Indie) przystąpiło do paktu dnia 24 lipca 1929 r. Chiny złożyły swój dokument ratyfikacyjny 8 maja 1929 r., a Związek Radziecki 27 września 1928 r.⁴⁵

Niestety, dwa lata później okazało się, że Pakt nie spełnił swojego zadania – 18 września 1931 r. Armia Kwantuńska zaanektowała tereny chińskiej Mandżurii po przygotowanej przez siebie prowokacji, zwanej Incydem Mukdeńskim.

Istnieją w historii chwile, kiedy można jeszcze dokonać wyboru pomiędzy pokojem a wojną. Prawie 15 lat później, podczas zeznań admirała Keisuke Okady przed MTWDW, okazało się, że tą chwilą był – co zaznaczył Okada – samowolny czyn Armii Kwantuńskiej⁴⁶. Nikt wtedy nie mógł przewidzieć, że doprowadzi on do wydarzeń z września 1945 r. i wszystkich konsekwencji, jakim Japonia musiała stawić czoła.

1.2. Harmonia świata w drodze militarnej dominacji – nadinterpretacja zasad „Kodo” oraz „Hakko Ichu”

Najistotniejszym zadaniem, jakie stało przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu była ocena odpowiedzialności oskarżonych za wszystkie czyny, jakich dopuścili się podczas wojny. Sposobem na jej określenie nie mogła być jednak zwykła analiza historii. Koniecznym było przede wszystkim uzyskanie odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego?” Aby ją uzyskać w przypadku Japonii należało sięgnąć bardzo daleko w przeszłość – aż do okresu powstania Cesarstwa.

³⁷ Art. 1 Tzw. Traktatu czterech potęg z dnia 13 grudnia 1921 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr1921.asp

³⁸ Art. 2 Tzw. Traktatu czterech potęg z dnia 13 grudnia 1921 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr1921.asp

³⁹ https://www.legal-tools.org/uploads/tx_ltpdb/ANNEXB1_05.HTM (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁴⁰ Art. 19 pkt 3 Traktatu waszyngtońskiego, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://www.ibiblio.org/pha/pre-war/1922/nav_lim.html

⁴¹ Art. 19 Traktatu waszyngtońskiego, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://www.ibiblio.org/pha/pre-war/1922/nav_lim.html

⁴² Art. 23 Traktatu waszyngtońskiego, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://www.ibiblio.org/pha/pre-war/1922/nav_lim.html

⁴³ Art. 1 i 7 Traktat dziewięciu państw, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr22-01.asp

⁴⁴ Art. 1 i 2 Paktu Kellogga – Brianda z dnia 27 sierpnia 1928 r.: <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggspact.pdf>

⁴⁵ https://www.legal-tools.org/uploads/tx_ltpdb/ANNEXB1_05.HTM; str. 107 – 108 (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁴⁶ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials*: William Morrow and Company, inc., New York, 1987.; str.137.

W roku 660 p.n.e. (według legend i mitów) pierwszy cesarz Japonii – Jimmu Tenno, podczas swojej intronizacji wygłosił mowę, używając w niej określenia Hakko – Ichiu⁴⁷. Oznaczało ono dosłownie: ‘zgrupowanie ośmiu krańców świata pod jednym dachem jako jednej rodziny / pod jednym władcą’⁴⁸. Drugim terminem było Kodo (posiadające swoje korzenie w chińskiej koncepcji Odo) – co oznaczało: „Cesarska droga”. W swoim tradycyjnym, historycznym znaczeniu zasady te miały więc oznaczać: „Ekspansję w duchu wzajemnego poszanowania i miłości do drugiego człowieka ogarniającą cały świat jako jedną rodzinę.” Zasady te zostały jednak zapomniane na wiele wieków, by powrócić jako podstawa japońskiego patriotyzmu w 1871 r. w okresie Restauracji Meiji – ale także ekspansjonizmu i militarystyki wieku XX, których cele były odległe od pierwotnego rozumienia tych zasad⁴⁹.

Człowiekiem, który zmienił tradycyjne rozumienie Kodo i Hakko – Ichiu był propagandysta, dr. Shumei Okawa – jeden z oskarżonych przed MTWDW. W opublikowanej w 1924 r. swojej najpopularniejszej pracy stwierdził, że Japonia była pierwszym krajem stworzonym na świecie, zatem jej przeznaczeniem i misją powinno być panowanie nad innymi narodami. Pierwsze plany podboju Chin i Korei przez Japonię w duchu Hakko - Ichiu istniały już w XVI wieku.⁵⁰ Trzy wieki później plany te stawały się rzeczywistością. W duchu propagandy i dopasowanej do realiów interpretacji Japonia faktycznie realizowała „zgrupowanie świata pod jedną władzą”.

Okawa kontynuował rozpowszechnianie swoich poglądów w szczególności w armii. Z powodu kryzysu światowego i problemów gospodarczych w narodzie nasilały się tendencje nacjonalistyczne⁵¹ – jego słowa padały więc na podatny grunt. W 1926 r. zorganizował towarzystwo patriotyczne, którego podstawą było wzmacnianie ducha narodowego, dzięki któremu Japonia wykona swoją misję. Kodo stało się sposobem militarnej dominacji, za pomocą której władza cesarska miała być umocniona. W armii japońskiej wkrótce zaczęły pojawiać się frakcje, których członkowie odmiennie rozumieli sposób, w jaki należy wypełniać ten cel⁵².

Najważniejszymi ugrupowaniami były: Toseiha – Ugrupowanie Kontroli, które reprezentowało bardziej konserwatywne podejście do działań armii i preferowało działanie drogą polityczną, oraz bardziej radykalne Kodoha – Ugrupowanie Drogi Cesarskiej, którego celem było utworzenie rządu propagującego politykę ekspansjonizmu - pozostające z sobą w opozycji. Interesującym faktem jest to, że wśród prominentnych członków frakcji Toseiha znajdował się generał Hideki Tojo, a frakcja Kodoha dowodzona była przez pułkownika (a późniejszego generała) Sadao Arakiego, którzy byli sądzeni przez MTWDW⁵³.

Konsekwencją ścierania się ideologii frakcyjnych była zmiana postawy armii. Wielu niskich rangą oficerów nie podporządkowywało się swoim przywódcom, lekceważąc ich rozkazy. Zaangażowanie wojska w politykę tylko pogarszało możliwości zdobycia jakiegokolwiek kontroli nad działaniami kraju na froncie wojennym.

Japonii nie udało się zrealizować ambitnego planu panowania nad całym Dalekim Wschodem. Po przegranej wojnie utraciła wszystkie zdobyte terytoria, a wygrane siły alianckie utworzyły trybunał wojskowy w celu osądzenia tych, którzy przyczynili się do zbrodni popełnianych przez ponad 15 lat. Wśród oskarżonych znajdował się także Shumei Okawa, którego propaganda i idee zaszczerpione w świadomości armii stały się podstawą (albo przynajmniej iskrą) do walki mimo wszystko. Nie został on jednak osądzony przez Trybunał Tokijski.

Pierwszego dnia procesu, gdy odczytywano akt oskarżenia, niespodziewanie uderzył w głowę siedzącego przed nim Hidekiego Tojo⁵⁴. Po wyprowadzeniu z sali sądowej wyrwywającego się Okawę przetransportowano go natychmiast do szpitala w celu przebadania go. 23 maja 1946 r. ordynator oddziału psychiatrycznego szpitala oświadczył, że ze względu na „brak możliwości rozpoznania dobra i zła, człowiek ten jest niezdolny do zeznawania w swojej własnej obronie”⁵⁵ – czyli innymi słowy postawiono mu diagnozę niepoczytalności. Nie można jednak mieć pewności, czy nie popełnili błędu. Okawa - jako osoba, której interpretacja podstawowych zasad kierujących świadomością walczących o kraj - zasad Hakko – Ichiu i Kodo - zyskała poparcie wśród tysięcy ludzi, musiał mieć sporą siłę przekonywania. Czy aby nie wykorzystał jej w celu uratowania siebie? Zwłaszcza, że po zakończeniu procesu wyszedł ze szpitala psychiatrycznego – całkowicie zdrowy...⁵⁶

Amerykańscy psychiatrzy uznali bez żadnych wątpliwości,⁵⁷ że człowiek krzyczący: „Ten proces [przed MTWDW] nie jest wymierzaniem sprawiedliwości, to kontynuacja wojny!” nie zachowuje się w sposób wytłumaczalny i racjonalny.

⁴⁷ M. Hoborowicz.: *Doktryna Hakko - ichiu (八個一字) – tradycja i kultura w wymiarze politycznym. Kwestia bezpieczeństwa narodowego*; str.15.

⁴⁸ <http://www.globalsecurity.org/military/world/japan/kodo.htm> (dostęp z dnia 1 maja 2017 r.).

⁴⁹ M.Hoborowicz: *Doktryna...op.cit.*; str. 18.

⁵⁰ J. Tubielewicz. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; str.241.

⁵¹ E. Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia Państw Świata w XX wieku: Japonia*: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008, str. 127.

⁵² <http://www.globalsecurity.org/military/world/japan/kodo.htm> (dostęp z dnia 1 maja 2017 r.).

⁵³ E. Pałasz – Rutkowska. *General Masaki Jinzaburo and the Imperial Way Faction (Kodoha) in the Japanese Army, 1932 – 1936*: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego Orientalia Varsoviensis, Warszawa, 1990.

⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=WoEb03twxs>

⁵⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 102.

⁵⁶ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond: Reflections of a Peacemonger*: Polity, 1994; str. 33.

⁵⁷ Paradoksalnie tylko jeden lekarz nie miał pewności co do diagnozy niepoczytalności Okawy. Dr Y. Uchimura (prof. psychiatrii Uniwersytetu Tokijskiego) w swoim raporcie do MTWDW wskazywał, że wypowiedzi S. Okawy uznawane przez amerykańców za „brednie” (dotyczyły one m.in. braku podstaw do powołania Trybunału oraz nadużywania uprawnień przez gen. MacArthura) były uzasadniane zbyt racjonalnie jak na człowieka z problemami psychicznymi. Mimo tego nawet Uchimura zgodził się z zastosowaniem wobec Okawy leczenia psychiatrycznego; <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/tavener/2/3/report-psychiatric-examination-mental-condition-shumei-okawa> (dostęp z dnia 31 maja 2017r.).

Rozdział 2. Era „Oświeconego Pokoju” (lata 1930 – 1945)

2.1. Objęcie tronu przez Cesarza Hirohito

25 grudnia 1926 r. z chwilą śmierci cesarza Yoshihito skończyła się w Japonii era zwana okresem demokracji – erą Taishō. Zgodnie z historycznym zwyczajem, po śmierci każdego Cesarza okres jego panowania określa się imieniem, które zostało przez niego wybrane w momencie wstępowania na tron. Praktyka nazywania okresów panowania pośmiertnym imieniem Cesarza, nazywana w Japonii *nengo*, została zapożyczona z Chin i przyjęta podczas rządów Cesarza Kotoku w 645 r. Zasada ta została prawnie sformalizowana za czasów rządów Cesarza Meiji w 1879 r.

Zgodnie ze ścisłymi zasadami sukcesji tronu, które nie przewidywały możliwości okresu interregnum, w dniu śmierci Cesarza Taisho obowiązki cesarskie przejął najstarszy syn zmarłego cesarza – Hirohito⁵⁸. W swojej mowie podczas intronizacji, która odbyła się 10 listopada 1928 r. (po okresie żałoby), rozpoczynający swoje panowanie nowy cesarz odniósł się do wyboru swojego pośmiertnego imienia – Shōwa – słowami: „Widziałem pola Wielkiej Wojny⁵⁹ we Francji. W obliczu tej tragedii rozumiem, jak wielkim błogosławieństwem jest pokój i potrzeba zgody pomiędzy narodami”⁶⁰.

Era Shōwa oznacza „Oświecony Pokój”. Nie da się zaprzeczyć jak ironicznie brzmi ta nazwa z perspektywy czasu, gdy okres największego (jak dotąd) konfliktu w dziejach ludzkości – II Wojna Światowa – nosi miano „pokoju”.

2.2. Od Incydentu Mukdeńskiego do ataku na Pearl Harbor

2.2.1. Incydent Mukdeński i inwazja Mandżurii

Są momenty w historii, które nazywa się mianem przełomowych. Znajdują one miejsca w podręcznikach na wszystkich etapach nauczania, czasem otrzymują nazwy, które wchodzą do języka codziennego, encyklopedie starają się możliwie zwięźle ukazać ich efekty. Czasem jednak skupiając się na skutkach zapominają one o przyczynach, a tylko znając przyczyny można zapobiec wystąpieniu podobnych skutków. Nie mając świadomości przyczyn, nie zauważy się niebezpieczeństwa – a historia lubi się powtarzać, jeśli nie skorzysta się z jej nauki, kiedy jeszcze ma się taką szansę.

Momentem przełomowym dla Japonii był incydent mukdeński (zwany też incydem mandżurskim) z 18 września 1931 r. Preludium do niego trwało niemal cztery lata.

Japońscy nacjoniści, będąc pod wpływem ideologii Drogi cesarskiej (Kodo) uważali, że tylko oni – jako przedstawiciele narodu, którego cesarz jako jedyny pochodził od bóstw – mogą zaprowadzić pokój na Dalekim Wschodzie i na świecie. Takie przekonanie stanowiło też podstawę realizacji planów podboju Azji. Pierwszym i najważniejszym celem stała się Mandżuria, nie tylko ze względu na surowce, które miały znaczenie dla gospodarki japońskiej – ale także z powodu komunizmu, który zaczynał zagrażać Japonii nie tylko od strony Związku Radzieckiego, lecz także Chin.⁶¹

W kwietniu 1927 r. gdy urząd premiera objął Giichi Tanaka okazało się, że nowy rząd popiera plany zajęcia Mandżurii. Jednak radość armii była przedwczesna – premier zamierzał doprowadzić do japońskiej hegemonii na tym obszarze drogą negocjacji z separatystami chińskimi. Armia Kwantuńska, która stacjonowała w Mandżurii na mocy Traktatu z Portsmouth postanowiła nie czekać na efekty rozmów. 4 czerwca 1928 r. zaaranżowała pierwszy „wypadek” - na trasie pociągu z Peiping do Mukdenu, podłożyła ładunki, gdzie w wyniku wybuchu zginął Chang Tso – lin – człowiek z którym Premier Japonii notabene prowadził negocjacje⁶². Próby zdyscyplinowania armii przez Tanakę spotkały się z silnym oporem, wspartym przez skuteczną kampanię propagandową Okawy Shumei, który opowiadał się za odebraniem rządowi decyzyjności w kwestii Mandżurii. W świetle tak silnej opozycji, rząd Tanaki rozwiązał się 1 lipca 1929 r.⁶³

Godnym zauważenia jest jeszcze jeden fakt. Po śmierci Cesarza Taisho w grudniu 1926 r. nieformalnie Cesarzem Japonii był Hirohito. Oficjalna ceremonia intronizacji była jednak zaplanowana dopiero na 10 listopada 1928 r. Zatem w chwili ataku cesarz nie przebywał nawet w Pałacu – nie miał więc prawa do ingerowania w podejmowane przez armię decyzje. Czy nie była to doskonale wykorzystana okazja?⁶⁴

W okresie od lipca 1929 do roku 1931 armia prowadziła – idąc za głosem Okawy – kampanię, której celem było rozpowszechnienie doktryny o konieczności zdobycia Mandżurii celem zapewnienia jej rozwoju i ochrony przed sowiecką inwazją. Generał Seichiro Itagaki i pułkownik Kingoro Hashimoto – obydwaj oskarżeni przed MTWDW, byli mocno zaangażowani w te działania. W szczególności S. Itagaki, który odegrał główną rolę w planowaniu działań

⁵⁸ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata w XX wieku. Japonia*: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008, str. 106.

⁵⁹ Cesarz Hirohito odnosił się do I Wojny Światowej, która przed wybuchem II Wojny Światowej zwana była także Wielką Wojną.

⁶⁰ <http://www.crystalinks.com/japan1.html> (dostęp z dnia 20 kwietnia 2017 r.).

⁶¹ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str.132 – 134.

⁶² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str.137.

⁶³ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948' str.69.

⁶⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str.138.

Armii Kwantuńskiej. Z kolei dla K. Hashimoto Mandżuria miała być punktem wyjściowym dla podbicia Azji. Jak sam też stwierdził, „niepodległa Mandżuria była jego marzeniem z lat młodości”.

W roku 1931 r., mimo usilnych prób pokojowego rozwiązania problemu przez Ministra Spraw Zagranicznych Japonii Barona Shidehary, nie udało się zapobiec działaniom zbrojnym. Do dnia przed atakiem próbowano go jeszcze zatrzymać. Niestety, generał Tatekawa, który miał dostarczyć Armii listy od wtedy rządzącego Premiera Wakatsukiego, Ministra Shidehary i samego Cesarza, rozkazujące powstrzymanie się od ataku - sam był bardzo silnym jego zwolennikiem. Razem z Generałem Kenjim Doiharą (oskarżonym przed MTWDW) podstępnie opóźnili dostarczenie listów – do ranka po ataku⁶⁵.

18 września 1931 r. żołnierze Armii Kwantuńskiej rozpoczęli więc realizację swojej akcji sabotażowej. Już od 10 września gen. Itagaki miał przygotowane do działania armaty ustawione w kierunku chińskich koszar. Wieczorem 18 września na torach Kolei Południowomandżurskiej odbył się – rzekomo spowodowany przez stronę chińską wybuch. Niedługo później na koszarach chińskiej armii spadły pociski z broni przygotowanej przez Itagakiego. Chińscy żołnierze, przestraszeni hukami ciężkiej artylerii, uciekli z Mukden. 19 września rząd japoński został poinformowany o incydencie, określonym jako „akt samoobrony” – w końcu siły wojskowe stacjonowały tam głównie w celu ochrony linii kolejowej, którą zaatakowały rzekomo siły Chin⁶⁶.

Oficjalną polityką rządu był brak eskalacji działań. 24 września 1931 r. wydano oświadczenie, że Japonia nie ma żadnych racji terytorialnych w Mandżurii. Dla Armii Kwantuńskiej nie miało to jednak większego znaczenia. Działając sprzecznie zarówno z Traktatem dziewięciu państw, jak i z Paktem Kellogga – Brianda, w październiku i listopadzie zajmowała kolejne miasta z pełną świadomością łamania kursu polityki zagranicznej Japonii. 9 listopada Minister ds. Wojny, Jiro Minami co prawda stwierdził, że konflikt między armią a rządem jest „niefortunny”, to jednak ostrzegł przed jakąkolwiek ingerencją w dyscyplinę armii przez osoby z poza niej. Nie mogąc kontrolować działań sił podległych rządowi i uniknąć międzynarodowych konsekwencji, 12 grudnia Wakatsuki podał się do dymisji⁶⁷.

Kolejny premier, Inukai Tsuyoshi, mimo wywodzenia się z partii o pro – wojskowej orientacji, szybko po objęciu urzędu podjął tajne rozmowy z Chiang Kai – shekiem o stopniowym wycofywaniu Armii Kwantuńskiej z Mandżurii. Powodem ich podjęcia była prawdopodobnie informacja o tym, że cesarz nie chciałby, aby cała polityka Japonii była kontrolowana przez wojsko. Niestety, o dobrze zapowiadających się rozmowach dowiedział się szef gabinetu premiera i frakcja militarna, które – informując premiera o potępieniu tych rozmów przez A. K. – zmusiły go do przedwczesnego ich przerwania.

Pod koniec grudnia 1931 r. minister sił lądowych Araki Sadao (oskarżony przed Trybunałem) zaplanował nową ofensywę w Mandżurii, a S. Itagaki wydał polecenie ustanowienia tam tzw. „rządu marionetkowego”. Jednocześnie J. Minami w Tokio przekonywał cesarza o konieczności przejęcia Mandżurii jako ostatniej deski ratunku dla problemów gospodarczych⁶⁸.

W efekcie 18 lutego 1932 r. proklamowano niepodległość nowego państwa Mandżukuo jako „państwa marionetkowego”. Aby zachować pozory niezawisłości, na tronie zasiadł - choć bardziej właściwym określeniem byłoby, że został osadzony – cesarz z dynastii Tsing, Henry Pu – Yi. W rzeczywistości jednak nie miał on żadnej władzy, gdyż jej całość posiadali japońscy wojskowi⁶⁹. 15 września 1932 r. podpisany został protokół japońsko – mandżurski, na mocy którego Mandżukuo zobowiązywało się do szanowania przywilejów i praw Japonii uzyskanych na mocy umów z Chinami⁷⁰.

W międzyczasie przez pierwsze trzy miesiące 1932 r. S. Okawa i K. Hashimoto prowadzili kampanię przeciwko demokratyzacji Cesarstwa Japonii – demokratyczne zasady miały stać w sprzeczności z Kodo i Hakko – Ichu. Aby je realizować trzeba było (wg nich) poświęcić istniejące partie polityczne i utworzyć rząd oparty na polityce nacjonalizmu.

Inukai Tsuyoshi był w silnej opozycji do uznania Mandżukuo za niepodległe państwo. Ostrzegano go, że dalszy sprzeciw wobec „polityki” armii może mieć dla niego poważne konsekwencje. Jednak mimo zagrożenia, w maju 1932 r. wygłosił mowę wychwalającą demokrację. Tydzień później -15 maja 1932 r. – został zamordowany przez oficerów marynarki wojennej, wg planu przygotowanego przez gen. Hashimoto⁷¹.

Tymczasem na forum Ligi Narodów znalazła się sprawa agresji japońskiej na Chiny. W grudniu 1931 r. powołano komisję składającą się z przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Włoch i Francji, pod przewodnictwem przedstawiciela Wielkiej Brytanii, Lorda Lyttona. Tzw. Raport Lyttona z października 1932 r. wskazywał na Japonię jako agresora, na działania Armii Kwantuńskiej jako nieuzasadnione, a Mandżukuo w żadnym wypadku nie można uznać za niepodległe państwo. Japonia nie zgodziła się z tymi wnioskami, wydając 10 października swoje oświadczenie, wyjaśniając motywy i efekty podjętych działań. Wskazywali m.in. na wrogość Chińczyków wobec obcokrajowców, naruszanie posiadanej przez Japonię pozycji, a incydent z 18 września jako akt uzasadnionej atakiem samoobrony⁷².

⁶⁵ *Ibidem*; str. 141 – 142.

⁶⁶ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948’ str.71.

⁶⁷ *Ibidem*; str.72.

⁶⁸ *Ibidem*; str. 73.

⁶⁹ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str.155.

⁷⁰ J.Tubielewicz. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; str. 411.

⁷¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948’ str.73.

⁷² <http://digital.library.northwestern.edu/league/le00354c.pdf> (dostęp z dnia 15 maja 2017 r.).

Mimo iż Raport Lyttona rekomendował nie uznania Mandżukuo za niepodległe państwo, nie wskazał konieczności użycia art. 16 Paktu Ligi Narodów, który stanowił m.in. o zerwaniu stosunków handlowych, finansowych oraz między obywatelami kraju dopuszczającego się aktu wojennego i członkami Ligi. Wypracowana rezolucja, akceptująca raport Lyttona, została przyjęta 24 lutego 1932 r. głosami 42 do 1 (przeciw była oczywiście tylko Japonia). 27 marca 1933 r. rząd japoński premiera Saito Makoto ogłosił oficjalnie wystąpienie z Ligi Narodów⁷³.

Bogata w węgiel, ropę naftową czy rudy żelaza Mandżuria była zbyt istotna dla Japonii aby z niej zrezygnować. Ceną stało się wyobcowanie na arenie międzynarodowej – niepokojące dla dyplomatów i polityków cywilnych, za to jak najbardziej akceptowane przez armię oraz przemysłowców japońskich. Nie minęło dużo czasu jak Japończycy oraz Koreańczycy zaczęli być przesiedlani na tereny mandżurskie celem połączenia w jeden blok ich trzech gospodarek.⁷⁴

Incydent Mandżurski zaniepokoił także stronę radziecką. Obawiała się ona rozszerzenia działań poza tamten region. Zaproponowała Japonii zawarcie paktu o nieagresji, jednak propozycja ta została odrzucona z uwagi na brak możliwości zaatakowania ZSRR w razie działania na szkodę interesów japońskich. Japonia postanowiła natomiast stać się mediatorem w rozmowach dot. udziałów w Kolei Wschodniochińskiej. Podpisując porozumienie w 1935 r., Związek Radziecki tym samym uznał Mandżukuo⁷⁵.

14 września 1933 r. urząd Ministra Spraw Zagranicznych objął baron Koki Hirota. Od początku objęcia tego stanowiska przekonywał on zagraniczne rządy o braku agresywnych intencji w stosunku do Chin, jednocześnie nie powstrzymując – a wręcz wspierając – kolejne aneksje terytorialne. W kwietniu 1934 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii wydało nieoficjalny Komunikat Amau, w którym ostrzegło państwa będące sygnatariuszami Traktatu dziewięciu państw, że nie będzie tolerowało ich ingerencji w plany dotyczące Chin. Postanowienia traktatu miały być przestrzegane tylko w zakresie, w jakim nie będą godziły w „samoobronę kraju”⁷⁶.

W grudniu 1934 r. generałowie Minami i Itagaki po raz kolejny osłabili pozycję Chin, wspierając powstawanie autonomicznych rządów w Mongolii Wewnętrznej i w pięciu prowincjach północnych Chin, które stworzyły strefę buforową pomiędzy Mandżukuo a Związkiem Sowieckim. W tym samym czasie Koki Hirota ogłosił, że Japonia nie zamierza kontynuować obowiązywania wobec niej Traktatu Waszyngtońskiego, a ponadto nie przystąpi do Drugiego Traktatu Londyńskiego (podpisany: 25 marca 1936 r.). Powodem było najprawdopodobniej kolejne przedłużenie limitów ilości okrętów po Londyńskim Traktacie z 1930 r.

W końcu 9 marca 1936 r. powstał rząd utworzony przez K. Hirotę. Zaczęto stopniowo przygotowywać kraj do wojny, także ograniczając swobody obywatelskie (np. wolność słowa, wprowadzając cenzurę opinii publicznej) i rozprowadzając tylko zaakceptowaną przez rząd prasę. Założeniami polityki państwowej było m.in. wyeliminowanie niebezpieczeństwa ze strony Związku Radzieckiego, konfrontacja z Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi, stworzenie projapońskiej i promandżukańskiej strefy antybolszewickiej oraz prowadzenie działań nakierowanych na pozyskanie nowych źródeł surowców. Wtedy też zwrócono się w kierunku Azji Południowo – Wschodniej i wysp Pacyfiku⁷⁷.

Koniecznym wydaje się wspomnieć tu o niemiecko – japońskich nieformalnych rozmowach z października 1935 r., prowadzonych początkowo przez attaché wojskowego, Oshimę. Zarówno Niemcy jak i Japonia obawiały się ataku ze strony ZSRR. Aby móc skutecznie chronić swoje interesy, postanowiły wypracować wspólne stanowisko. Po objęciu urzędu premiera przez K. Hirotę, do Berlina wyjechał ambasador Mushakoji aby prowadzić dalsze negocjacje z Joachimem von Ribbentropem. Efektem było podpisanie 25 listopada 1936 r. paktu antykominternowskiego⁷⁸.

Tymczasem w Japonii program Hiroty stał się źródłem kolejnego konfliktu między politykami cywilnymi i wojskowymi. Ci pierwsi zarzucali kompleks wyższości i ingerencję we wszystkie sfery funkcjonowania państwa, co w konsekwencji może złamać wolę oporu u zwykłych ludzi i doprowadzić do tyranii. Dla władz wojskowych był to znak, że w razie dalszego funkcjonowania obecnego rządu może utracić wszystko, co do tej pory uzyskała⁷⁹.

W tej atmosferze rząd Hiroty podał się do dymisji. Po krótkim okresie trwania rządu gen. Hayashiego Senjuro, 4 czerwca 1937 r. stery przejął, cieszący się poparciem zarówno polityków partyjnych jak i wojskowych członek rodziny cesarskiej - książę Fumimaro Konoe⁸⁰. Armia dalej mogła realizować „Misję dziejową cesarstwa” i tworzenie „Wielkiej Japonii”.

2.2.2. Incydent na moście Marco Polo i Masakra Nankińska

Po podbiciu Mandżurii i ustanowieniu państwa marionetkowego Mandżukuo, japońskie wojska metodycznie podbijały kolejne części Chin. W końcu doszło do kolejnego przełomowego wydarzenia, jakim był incydent z 7 lipca

⁷³ Nye, Joseph S. *Understanding international conflicts: an introduction to theory and history*; Pearson Longman, 2009; str.95.

⁷⁴ J. Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; str. 412.

⁷⁵ E. Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str.138.

⁷⁶ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948’ str.76 – 78.

⁷⁷ E. Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str.141.

⁷⁸ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948’ str. 85, 86.

⁷⁹ *Ibidem*; str.99.

⁸⁰ E.Pałasz – Rutkowska; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str.141.

1937 r. z Lukouchiao – znany lepiej jako incydent na moście Marco Polo. Stanowi on też początek drugiej wojny chińsko – japońskiej, która trwała aż do zakończenia II Wojny Światowej w 1945 r.⁸¹

Na mocy protokołu końcowego tzw. Powstania Bokserów z 1901 r. Chiny wyraziły zgodę na stacjonowanie oddziałów wojsk obcych krajów w 12 punktach wzdłuż linii kolejowej w celu zachowania szlaku komunikacyjnego między stolicą Chin a morzem. Dodatkowe porozumienie z 1902 r. zezwalało tym oddziałom na prowadzenie ćwiczeń bez uprzedniego informowania o tym strony chińskiej.

Japończycy nadmiernie wykorzystywali posiadane prawo, przeprowadzając intensywne nocne manewry w okolicach Lukouchiao i mostu Marco Polo. Ze względu na pory ćwiczeń, Chiny prosiły o uprzednie informowanie ich o ćwiczeniach aby nie niepokoiły one mieszkańców tamtych terenów⁸².

7 lipca manewry rozpoczęły się jednak z zaskoczenia. Niedługo po godzinie 11 w nocy dowodzący oddziałami generał Iwane Matsui telefonicznie poinformował władze chińskie o rzekomym otworzeniu ognia przez chińskich żołnierzy do oddziału prowadzącego ćwiczenia i o zaginięciu jednego z japońskich żołnierzy. Domagali się oni wypuszczenia ich do pobliskiego miasta Wanping aby go poszukać, jednak chińskie oddziały stacjonujące tam zaoferowały się do poszukania go w ich imieniu. Wang Len-Chai, komendant miasta Wanping, otrzymał rozkaz raportowania o ruchach japońskiej armii oraz znalezienia zaginionego żołnierza. Po zbadaniu sprawy okazało się, że żadnego zaginionego żołnierza nie było – był to tylko kolejny pretekst, kolejny powód do podjęcia działań wojskowych⁸³.

Armia – podobnie jak w przypadku z 18 września 1931 r. – nie stosowała się do zaleceń rządu cywilnego o nierozszerzaniu działań. Kontynuowała zajmowanie kolejnych miast i prowincji (m.in. Shanxi i Hebei), nawet mimo krótkiego ogłoszenia zawieszenia broni, powiększając obszar wojny w centralnych i północnych Chinach. Rząd cywilny, ciągle stawiany przed faktem dokonanym musiał tłumaczyć światu, że są to działania w „samoobronie przed antyjapońskimi rozruchami”. Armia z kolei, posługując się założeniami paktu antykominternowskiego z 1936 r. uzasadniała swój ‘marsz na południe’ przede wszystkim walką z komunizmem, który rozprzestrzenił się w Chinach, a ponadto panował w Związku Radzieckim. Wojskowa gotowość Rosji stanowiła dodatkowe poważne zagrożenie dla planów podboju Azji przez Japonię⁸⁴.

Kolejnym punktem walki był Szanghaj. 9 sierpnia, w warunkach i tak już napiętej sytuacji, doszło do zabójstwa pułkownika marynarki wojennej Japonii, Iso Oyamy. Powodem miała być (prawdopodobnie) próba wejścia na lotnisko wojskowe Hungchiao w Szanghaju, na które wstęp był wzbroniony na mocy zawieszenia broni ogłoszonego po tzw. pierwszej bitwie o Szanghaj z 1932 r.⁸⁵ Kolejnego dnia Japonia – pod pretekstem ochrony swoich obywateli w Szanghaju – postanowiła wzmocnić stacjonujące tam siły, czyniąc jednocześnie gen. Matsui ich dowódcą. W reakcji na ten ruch Chiang Kai – shek wysłał tam również wojska chińskie.

13 sierpnia 1937 r. rozpoczęła się jedna z największych bitew drugiej wojny chińsko – japońskiej, nazywanej też „Stalingradem na Jangcy”⁸⁶. Zacięte walki toczyły się nieco ponad trzy miesiące. Początkowo miały one swoje miejsce tylko na terenie miasta, ale później przeniosły się na nabrzeża rzeki Jangcy i zatoki Hangzhou, gdzie lądowały siły wodno – lądowe Japonii. Od 23 sierpnia trwał najważniejszy okres w bitwie o Szanghaj. Japońskie siły powoli zajmowały miasta go otaczające, aby w październiku 1937 r., po ostatniej ofensywie wszystkich sił Chiang Kai – sheka w obronie miasta Dachang (będącego ostatnią linią komunikacyjną między Szanghajem a innymi otaczającymi go miastami), zmusić siły chińskiej armii do opuszczenia miasta⁸⁷.

Po zdobyciu Szanghaju siły japońskie skierowały się na ówczesną stolicę Chin – Nankin. Mocno osłabione siły Chiang Kai – sheka, wciąż licząc na ewentualną reakcję państw zachodnich i wyegzekwowanie przez nich sankcji za naruszenie postanowień Traktatu dziewięciu państw, ruszyły w kierunku fortyfikacji stanowiących ostatnią szansę obrony. Niestety, jak się okazało na miejscu, zarówno Linia Wufu, jak i Xicheng (fortyfikacje obronne)⁸⁸, zostały wcześniej opuszczone przez pracujący tam personel cywilny, a 24 listopada konferencja państw będących sygnatariuszami Traktatu dziewięciu państw została odroczone bez podjęcia żadnej decyzji w sprawie Japonii. Zwrócenie się do Ligi Narodów też nie dało żadnych efektów, gdyż już wcześniej Japonia z niej wystąpiła i na tej mocy odmówiła uczestnictwa w spotkaniu komisji, zwołanej na prośbę Chin.

Ostatnia granica między Szanghajem a Nankinem została pokonana 26 listopada, zmuszając siły chińskie do wycofania się w głąb Chin. Po odrzuconej propozycji kapitulacji, generał I. Matsui oraz jego zastępca, Akira Muto, wydali rozkaz zbombardowania Nankinu. Pod przewodnictwem księcia Asaki⁸⁹ 13 grudnia armia japońska wkroczyła do miasta⁹⁰. W przeciągu sześciu tygodni dopuścili się tam jednej z największych swoich zbrodni, która nazywana jest Masakrą Nankińską bądź Gwałtem Nankińskim.

⁸¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str.171.

⁸² International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948' str.338.

⁸³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str.172.

⁸⁴ J.Tubielewicz. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; str. 412.

⁸⁵ http://ww2db.com/battle_spec.php?battle_id=85 (dostęp z dnia 30 września 2016 r.).

⁸⁶ Harmsen, Peter. *Shanghai 1937: Stalingrad on the Yangtze*: Casemate Publishers, 2013.

⁸⁷ http://ww2db.com/battle_spec.php?battle_id=85 (dostęp z dnia 30 września 2016 r.).

⁸⁸ <http://a1.att.hudong.com/65/91/01300000178518122165913154111.jpg> (linia czerwona to Linia Wufu, a wysunięta najbardziej na zachód, w kolorze pomarańczowym – linia Xicheng); (dostęp z dnia 26 lutego 2017 r.).

⁸⁹ Książę Asaka, wuj cesarza Hirohito, chwilowo zastępował w tym momencie chorego gen. Matsui.

⁹⁰ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948' str. 349 – 350; 352.

Dowodem na to, jak wielkie były jego rozmiary, mogą być słowa dwóch świadków MTWDW, którzy przed rozpoczęciem swoich wypowiedzi powiedzieli: „Nie wiem, od czego powinienem zacząć”⁹¹.

W Nankinie za czasów wojny mieszkało wielu Amerykanów i Europejczyków, w tym także misjonarzy. Gdy japońska armia zaczęła zbliżać się do miasta, utworzyli oni 13 grudnia 1937 r. Międzynarodowe Strefy Bezpieczeństwa (MSB). Ich przewodniczącym był John H. D. Rabe, niemiecki biznesmen, członek NSDAP. Uważano, że jako obywatel państwa związanego z Japonią paktem antykominternowskim będzie miał wśród nich jakąkolwiek szansę uzyskania posłuchu⁹².

W chwili rozpoczęcia ataku na miasto wszystkie pozostawione tam siły chińskiej armii postanowiły schronić się w MSB, pozostawiając je praktycznie bez żadnej obrony. Po zajęciu go japońscy żołnierze zaczęli zachowywać się w sposób, który został określony przez jednego ze świadków: „jak Attyla i jego Hunowie”⁹³.

Cała armia, po rozdzieleniu się na małe oddziały zaczęła plądrować Nankin. Nie było wśród niej wtedy żadnej dyscypliny, wielu żołnierzy było pijanych. Według kolejnego świadka tych wydarzeń można było odnieść wrażenie, że armii zależało na „wyłapaniu” wszystkich mieszkańców miasta i ich zamordowaniu. W ciągu pierwszych trzech dni okupacji zginęło przynajmniej 12 tysięcy obywateli miasta. Poza nim też nie można było mieć pewności bezpieczeństwa. Prawie 60 tysięcy cywilów, którzy schronili się na terenach wiejskich, tworzyło między sobą obozy dla uchodźców, ale wiele z nich zostało odkrytych przez armię i zrównanych z ziemią.

Japończycy dopuszczali się codziennie gwałtów na kobietach, które następnie były mordowane lub ciężko okaleczane. Jakiegokolwiek próby oporu natychmiast karane były śmiercią, nie tylko kobiety, ale także całej jej rodziny. Jeden ze świadków Trybunału, profesor Bates, wykładowca historii na Uniwersytecie Nankińskim zeznał, że 15 grudnia – w samym jednym z budynków kampusu – doszło go gwałtu 30 studentek, a trzy dni później kolejnych 18. Sala sądowa jednak zamarła dopiero w chwili, gdy prof. Bates bezceremonialnie oznajmił, że Uniwersytet sąsiadował z Ambasadą Japonii...⁹⁴

Poza morderstwami i gwałtami, na porządku dziennym były włamania do mieszkań i sklepów oraz grabieże wszystkiego, co się w nich znajdowało. Często się zdarzało, że potem budynki te były podpalane. Jako że zwykle budynki mieszkalne były także podpalane bez jakiegokolwiek powodu, przez okres sześciu tygodni, prawie jedna trzecia Nankinu przestała istnieć⁹⁵.

Poza okrucieństwem wobec cywilów, japońscy żołnierze wykazali się nim także wobec jeńców wojennych. Łamiąc postanowienia m.in. IV Konwencji haskiej, zamordowali ponad 30 tysięcy żołnierzy chińskich w przeciągu trzech dni od ich poddania się. Miało to prawdopodobnie związek z zakorzenionym w kulturze japońskiej przekonaniem, że obowiązkiem jest walka do końca – poddanie się i stanie się jeńcem wojennym oznaczało całkowitą utratę honoru⁹⁶.

Międzynarodowa Strefa Bezpieczeństwa nie została uznana przez Japończyków, ale obiecali jej nie atakować jeśli nie będą się tam ukrywać chińscy żołnierze. Jednak mimo tego zapewnienia nieraz wkraczali do niej, próbując przeprowadzać tam kolejne zbrodnie. Nawet pomimo to schronienie znalazło w niej ok. 250 tysięcy ludzi. John H. D. Rabe (jej przewodniczący), nazywany „Oskarem Shindlerem Azji”, próbował nawet interweniować w sprawie zbrodni u samego Adolfa Hitlera, licząc na to, że być może jego autorytet powstrzyma dalszy rozwój wydarzeń (niestety - bezskutecznie).⁹⁷

Pracujący w Międzynarodowej Strefie Bezpieczeństwa obywatele Niemiec, Ameryki i Wielkiej Brytanii byli powołanymi przez MTWDW świadkami, których zeznania pogrążyły przede wszystkim gen. Iwane Matsui (dowódcę wojsk w Nankinie), jego zastępcę, Akirę Muto (przebywał w Nankinie od 14 do 25 grudnia), Kokiego Hiroto, który był ministrem spraw zagranicznych podczas Masakry Nankińskiej, K. Kido, ministra edukacji i zdrowia oraz Okinoriiego Kaya, ministra finansów publicznych⁹⁸. Dodatkowe materiały dowodowe jak pamiątki, filmy⁹⁹ czy listy tylko jeszcze bardziej uszczegóławiały zbrodnie, do których dochodziło.

Generałowie Matsui oraz Muto w swoich zeznaniach zaprzeczali – chociaż nie wprost – temu, co działo się w Nankinie oraz ilości zbrodni, jakich dokonywali podlegli im żołnierze. Sam Matsui pojawił się jednak w Nankinie dopiero 17 grudnia – wcześniej rolę na krótko przejął książę Asaka, którego podejrzewano o bycie prawdziwym winnym masakry. Uniknął kary ze względu na „immunitet” jaki przyznano rodzinie cesarskiej. Sam Matsui jednak kategorycznie zaprzeczył jakiegokolwiek zaangażowaniu Asaki, tak samo jak zaprzeczał otrzymywaniu raportów o mordowaniu tysięcy ludzi w Nankinie. Prawdopodobnie udawany brak świadomości rzeczywistości dwóch dowódców (przykładem mogą być słowa gen. Muto, który usłyszał tylko o 10 – 20 incydentach grabieży i gwałtów), stał w ostrym kontraście z przedstawionymi 70 raportami, jakie były składane w Ambasadzie Japonii przez komitet Międzynarodowej Strefy Bezpieczeństwa oraz delegacjami obcokrajowców, którzy codziennie prosili o zatrzymanie

⁹¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str.176.

⁹² International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948' str. 494.

⁹³ <https://histmag.org/Masakra-nankinska-ludobojstwo-wina-i-pamiec-10424/5> (dostęp z dnia 29 kwietnia 2017 r.).

⁹⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str.179 – 180.

⁹⁵ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948' str. 495.

⁹⁶ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...* op.cit.; str.76.

⁹⁷ <http://historia.wp.pl/wid,17791171,wiadomosc.html?ticaid=119230> (dostęp z dnia 21 sierpnia 2015 r.).

⁹⁸ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str.180.

⁹⁹ Original Film of Nanking Massacre by John Magee: <https://www.youtube.com/watch?v=eaOAAjQ1FsQ>

armii. Interwencje te nie miały jednak szans powodzenia, gdyż członkowie ambasady sami bali się o swoje życie i jedyne co mogli zrobić, to przekazywać całą swoją wiedzę o sytuacji do Tokio¹⁰⁰.

Obróńcy oskarżonych podczas tej części procesu przed MTWDW nie zrobili praktycznie nic, aby podważyć wiarygodność materiałów dowodowych. Kiedy IPS rozpoczęła powoływanie bezpośrednich świadków zdarzeń zwykle nie korzystali z prawa do zadawania pytań, albo były one tak ogólne, że nie wnosiły nic do postępowania¹⁰¹. Odmówili przesłuchania mieszkańca Nankinu, Shang Teh-yi, który przetrwał masowe rozstrzelanie pojmanych mieszkańców na brzegu rzeki Jangcy przez 16 oddział armii pod dowództwem pułkownika Kesago Nakajima. Odmówili zadawania pytań Wu Chang – Teh, który został pojmany wewnątrz Międzynarodowej Strefy Bezpieczeństwa i uniknął śmierci tylko ze względu na to, że udawał martwego gdy jeden z żołnierzy „dobijał” wciąż żyjących ludzi bagnietem.¹⁰²

Zeznania świadków obrony również nie pomogły oskarżonym, wręcz przeciwnie – potwierdziły tezę IPS, że japońscy żołnierze popełniali masowe zbrodnie wobec ludności cywilnej oraz jeńców wojennych w Nankinie. Co więcej, niejako wykazały one pełen zakres winy gen. I. Matsui, który miał wiedzieć o braku dyscypliny wśród armii oraz otrzymać raporty o zbrodniach, a jego jedyną reakcją był brak akceptacji postępowania oddziałów i wydanie niższym rangą dowódcom rozkazu, aby to oni zatrzymali dalszy rozwój sytuacji w mieście.¹⁰³

Do dziś nie wiadomo, jak wielka była liczba ofiar zbrodni w Nankinie. MTWDW przyjął, że zginęło ok. 200 tysięcy Chińczyków, ale dane dotyczące rzeczywistej liczby ofiar są niestety niewystarczające. Na podstawie spisów miejskich, wzięciu pod uwagę liczbę osób, które uciekły z miasta oraz które znalazły się w MSB, najbardziej prawdopodobna wydaje się liczba 300 tys., którą też przyjął sąd wojskowy ds. zbrodni wojennych w Nankinie. Z kolei częściowe dokumenty z japońskich jednostek (16 na 56) wskazywałyby na liczbę przynajmniej 100 tys. ofiar.¹⁰⁴

Trudno obecnie uwierzyć, że wydarzenia w Nankinie naprawdę miały miejsce. Sam generał Matsui wyglądał, jakby chciał uciec z sali sądowej podczas tego etapu procesu, generał Umezu (wiceminister podczas Masakry Nankińskiej) siedział oszołomiony, inni oskarżeni wyglądali jakby nie spali przez parę nocy. Sprawiali wrażenie, jakby pierwszy raz słyszeli o tym, czego sami byli sprawcami...¹⁰⁵.

2.1.3. Środki odurzające i eksperymenty z bronią biologiczną – jednostka 731

Ekspansja japońska w głąb Chin nie polegała tylko na podbijaniu kolejnych terenów i ustanawianiu na nich marionetkowych rządów. Konieczne było także utrzymanie już zdobytych terenów, co w miarę upływu czasu stawało się coraz bardziej kosztowne. Aby zdobyć środki finansowe na dalsze prowadzenie okupacji Chin oraz jednocześnie osłabienie woli walki jej obywateli, japońska armia rozpoczęła nielegalne sprowadzanie na ich terytorium substancji odurzających. Działanie to było oczywistym złamaniem postanowień Konwencji opiumowej z 1931 r., która m.in. zakazywała wprowadzania i rozprowadzania substancji odurzających przez jej strony.¹⁰⁶

Przed rozpoczęciem wojny sprzedawanie narkotyków w Chinach było jednym z najsurowiej karanych przestępstw. Jednakże po pojawieniu się Japończyków i prowadzeniu bardzo „liberalnej” polityki odnośnie zakazanych substancji i ich stosowania, liczba palarni opium wzduż rzeki Jangcy rosła niemalże w postępie geometrycznym. Zdarzało się także, że chińskim robotnikom (w wieku od nawet 10 do 30 lat) płacono za pracę papierosami z heroiną.

W rok po zdobyciu Nankinu specjalne oddziały armii japońskiej posiadały miesięczny „utarg” w wysokości ok. 3 mln dolarów za obrót opium, heroiną i morfiną. Jak wynikało z zeznań jednego ze świadków przed MTWDW, M. Batesa, mniej więcej 1/8 populacji miasta (50 tys. ludzi) była już tak silnie uzależniona, że praktycznie nie było żadnej szansy na poprawę sytuacji. Wg danych z jednej z jego prac, przez rok 1940 ilość centrów „legalnie” zajmujących się szeroko pojętym obrotem opium wynosiła ponad dwa tysiące w samych trzech większych miastach (Kantonie, Hankow i Pekinie).

W związku ze wzrostem uzależnienia od substancji odurzających, pojawił się problem zaspokojenia „potrzeb” ludzi. Rozwiązano go przekształcając tereny rolnicze na okupowanych terenach w plantacje maku¹⁰⁷, posuwając się nawet tak daleko, jak obiecując dotacje finansowe rolnikom, którzy rozpoczęli jego kultywację. W samej Mandżurii, której 60 tys. ha powierzchni stało się jedną wielką plantacją, od morfiny uzależniło się prawie 10 mln ludzi (ok. 1/3 populacji).¹⁰⁸

¹⁰⁰ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str.184 – 186.

¹⁰¹ *Ibidem*; str. 122; w takich przypadkach przewodniczący Webb zwykle odbierał głos obrońcom – czasami zanim nawet zdążyli zadać jakiegokolwiek pytania dotyczące *stricto* zbrodni popełnionych w Nankinie; Transcript of proceedings, 29 lipca 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/a5a0b0/pdf/>; str. 2663 – 2666.

¹⁰² Transcript of proceedings, 26 lipca 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/cc88e9/pdf/>; str. 2599 – 2602, 2603 – 2607.

¹⁰³ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*: Harvard University Press, 2009; str. 129.

¹⁰⁴ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia...op.cit.*; str.142; <https://histmag.org/Masakra-nankinska-ludobojstwo-wina-i-pamiec-10424/6>.

¹⁰⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 180, str. 188.

¹⁰⁶ *Ibidem*; str.190,192.

¹⁰⁷ Wytwarzano z niego opium, heroinę i morfinę.

¹⁰⁸ *Ibidem*; str. 193

Podczas początkowych czterech miesięcy procesu przez Trybunałem Tokijskim, gdy zajmowano się zbrodniami wojennymi popełnionymi na terenie Chin, pominięto praktycznie w całości tematykę japońskich eksperymentów z bronią biologiczną oraz pracami nad bronią nuklearną. Tymczasem dowodów na ich popełnienie nie brakowało, zostały jednak ujawnione dopiero długo po zakończeniu postępowania przed MTWDW.

W wielu ośrodkach tajny zespół armii japońskiej pod nadzorem *Kempeitai*¹⁰⁹ przeprowadzał (nazywając po imieniu) przerażające eksperymenty medyczne. Ofiarami ich „badań” byli nie tylko chińscy cywile, ale także brytyjczy i amerykańscy jeńcy wojenni, Koreańczycy czy Rosjanie. Wśród dziewięciu jednostek prowadzących „badania” najbardziej „znaną” jest owiana złą sławą jednostka 731, istniejąca pod przykrywką stacji uzdatniającej wodę, której ośrodek znajdował się w północnej Mandżurii. Jej przywódcą był Ishiro Ishii, lekarz i mikrobiolog, niemal chorobliwie zafascynowany bronią biologiczną. Uważał, że skoro jest ona zakazana w prawie międzynarodowym przez Protokół Genewski z 1925 r.¹¹⁰ znaczy to, że jest ona bardzo silna – zatem należy ją wykorzystać podczas wojny.¹¹¹ Ponadto zapisy Protokołu Genewskiego wprowadzały jedynie zakaz używania na wojnie gazów duszących czy środków bakteriologicznych - protokół nie zabraniał jednak ich produkcji czy prowadzenia badań.¹¹²

Okolo 3 tys. osób personelu jednostki badało na ludziach m.in. działanie zarazków chorobotwórczych, efekty długiej ekspozycji na zimno, infekowano ich pałeczkami tyfusu, cholera, ospą, węglikiem czy dżumą. Na jeńcach wojennych (głównie Rosjanach, Brytyjczykach i Amerykanach) przeprowadzano wiwisekcje (rzekomo w celach edukacyjnych), eksponowano na promieniowanie rentgenowskie, analizując jego wpływ na cały organizm, mierzono szybkość z jaką człowiek zaczynał odczuwać skutki kontaktu z coraz większymi ilościami wirusów. Na podstawie gromadzonych „danych” zbierano odpowiednią ilość hodowanych w jednostce pcheł infekowanych tymi samymi wirusami, które następnie były rozsiewane po miastach wywołując w krótkim czasie epidemie...Nie ma możliwości dokładnego określenia, jak wielka ilość ludzi zginęła. W samej jednostce było to ok. 15000 osób, ale według różnych źródeł ofiarami mogło być nawet do 250 tys. osób.¹¹³

Jednostkę 731 w jej organizacji i rozwoju (ok. 150 budynków!) można porównać tylko do nazistowskiego obozu Aushwitz – Birkenau. O jej istnieniu wiedział nawet dwór cesarski, gdyż młodszy brat cesarza Hirohito (książę Mikasa) odwiedził siedzibę główną oddziału. Jednak sprawcy zbrodni wojennych z jednostki 731 nie zostali pociągnięci do odpowiedzialności za zbrodnie wojenne przed Trybunałem Tokijskim.¹¹⁴

W końcowych dniach II Wojny Światowej na tereny Mandżurii wkroczyły oddziały Armii Czerwonej oraz wojsk Stanów Zjednoczonych. Dwunastu pracowników jednostek prowadzących badania nad bronią biologiczną zostało pojmanyh przez Rosjan, jednak najwazniejsi oficerowie – członkowie jednostki 731 wraz z Ishiro Ishiim – zdołali przedostać się do Japonii. Działając w imieniu rządu Stanów Zjednoczonych gen. Douglas MacArthur w 1945 r. przyznał uciekinierom immunitet i ochronił ich przed udziałem w procesie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w zamian za przekazanie wszystkich materiałów i wyników przeprowadzanych „badań” Amerykanom „na wyłączność” (to zastrzeżenie miało głównie na celu zapobieżenie przejęciu tych samych danych przez Rosjan). Dziwnym zbiegiem okoliczności w tym samym czasie trwała słynna Operacja Paperclip, mająca na celu pozyskanie przez Stany Zjednoczone czołowych niemieckich naukowców, z których część była odpowiedzialna za zbrodnie wojenne, w tym eksperymenty z bronią chemiczną. O ile jednak późniejsza praca tych ludzi na rzecz USA i ich niemalże celebrycki status były powszechnie znane, o tyle amerykański program badań nad bronią biologiczną wciąż jest ściśle tajny.¹¹⁵

Być może historia jednostki 731 (i siostrzanej jednostki 100) pozostałaby tajemnicą, gdyby nie przeprowadzony w dniach 25 – 30 grudnia 1949 r. proces dwunastu (wcześniej schwytanych) pracowników jednostki 731 przed Rosyjskim Sądem Wojskowym – zwanym też Chabarowskim Sądem Wojennym¹¹⁶. Samemu procesowi nie

¹⁰⁹ Japońska Żandarmeria Wojskowa, pełniąca rolę tajnej policji i kontrwywiadu

¹¹⁰ Protokół Genewski z 17 czerwca 1925 r. dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych; Japonia była sygnatariuszem protokołu, ale zgodnie z jego zapisami uprawomocnił się on dla niej dopiero z dniem jego ratyfikacji 21 maja 1970 r. (https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=280 ; dostęp z dnia 26 lutego 2018 r.); Protokół na samym początku powołuje się m.in. na wcześniejszy zakaz posługiwania się gazami duszącymi, płynami czy podobnymi materiałami był wprowadzony już wcześniej w art. 171 Traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 r. („Ponieważ posługiwanie się gazami duszącymi, trującymi lub tym podobnymi sposobami jest zakazane [...]”; http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19200350200/O/D19200200_PL.pdf)

¹¹¹ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-439776/Doctors-Depravity.html> (dostęp z dnia 5 maja 2017r.)

¹¹² Zakaz rozwijania, produkowania i przekazywania broni biologicznej wprowadzony został 10 kwietnia 1972 r. Konwencją o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu, natomiast w zakresie zakazu stosowania broni chemicznej Konwencja odwoływała się do postanowień Protokołu Genewskiego (art. VIII Konwencji; http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1972_Lon-Mos-Wasz_-_bron_chemiczna.pdf); zakaz prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej wprowadzony został Konwencją z 13 stycznia 1993 r., z zastrzeżeniem, że w razie wypowiedzenia Konwencji przez strony, mają one obowiązek dalszego wypełniania zobowiązań przyjętych pod zgodzie w wszelkimi stosownymi normami prawa międzynarodowego, w szczególności na mocy Protokołu Genewskiego z 1925 r. (art. XVI Konwencji; <http://www.ipo.waw.pl/pl/konwencja/konwencjapdf.pdf>)

¹¹³ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 199

¹¹⁴ <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2001/06/05/commentary/world-commentary/the-trial-of-unit-731/#.WpVpMejOWYl> (dostęp z dnia 27 sierpnia 2017 r.)

¹¹⁵ Furgurson, Ernest B. Conspiracy robs victims of Japanese camp atrocities.: The Pittsburgh Press, 2 lutego 1989 r.

¹¹⁶ Dowody zebrane podczas tego procesu zostały wykorzystane głównie przez obywateli Chin – rodzin oraz ofiar działalności jednostki 731 w dochodzeniu reparacji wojennych od rządu Japonii; <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2001/06/05/commentary/world-commentary/the-trial-of-unit-731/#.WpVpMejOWYl> (dostęp z dnia 27 sierpnia 2017 r.).

poświęcono wtedy wiele uwagi ze względu na silnie anty – amerykańską propagandę, skupiającą się głównie na użyciu broni biologicznej przez Stany Zjednoczone przeciwko komunistom w Korei.¹¹⁷ Dopiero przyznanie w 1976 r. przez samą Japonię istnienia jednostek w Mandżurii oraz próby otrzymania reparacji przez amerykańskich jeńców wojennych (i ofiar działalności jednostki 731) od rządu USA w latach '80¹¹⁸ potwierdziło, że „jedna z najbardziej obrzydliwych zbrodni wojennych, kierowanych przez japońskie kręgi rządowe została utajniona” (słowa jednego z sędziów Trybunału Tokijskiego – B.V.A. Rolinga)¹¹⁹. I to przez Stany Zjednoczone – jednego z najważniejszych oskarżycieli przed MTWDW.

2.1.4. „Nowy porządek” we wschodniej Azji

Pod koniec lat 30 - tych Japonia coraz bardziej angażowała się w realizowanie propagandowego hasła „Azja dla Azjatów” – z tym, że według koncepcji podporządkowania jej przywództwu Japonii. W swoim słynnym orędziu z 3 listopada 1938 r. premier F. Konoe ogłosił, że będzie dążył do wprowadzenia „nowego porządku w Wielkiej Azji Wschodniej” - *Daitoa shinchitsujo*¹²⁰. Użycie tego określenia wskazywało, że w sferze zainteresowań Japonii leży nie tylko Azja wschodnia, ale także południowo – wschodnia¹²¹. Efektem zrealizowania tego planu miało być powstanie Strefy Wspólnego Dobrobytu Wielkiej Azji Wschodniej, co ogłosił 29 czerwca 1940 r. ówczesny Minister Spraw Zagranicznych Hachiro Arita. Po rezygnacji gabinetu premiera M. Yonai (w połowie lipca 1940 r.) polityka H. Arity była realizowana przez Yosuke Matsuokę, nowego MSZ Japonii w gabinecie „nowego” premiera F. Konoe (był to drugi raz gdy objął tę funkcję).¹²²

Po zajęciu w lutym 1939 r. francuskiej wyspy Spratly oraz Hainan, w czerwcu dokonano blokady brytyjskich i francuskich koncesji w Tientsinie. Stany Zjednoczone pod wpływem tych okoliczności uchyliły traktat o handlu i nawigacji, którego termin zresztą upływał za pół roku. Oznaczało to pozbawienie Japonii zaopatrzenia m.in. w metale i ropę naftową, co nie tylko groziło zatrzymaniem przemysłu, ale także uniemożliwiłoby dalsze prowadzenie wojny.

Tymczasem Armia Kwantuńska, wykorzystując niejasną kwestię linii granicznej w Mandżukuo, próbowała metodami niewielkich prowokacji wywołać konflikt ze Związkiem Radzieckim, licząc na taki sam „sukces” jaki osiągnęła w Chinach. Jednak po ciężkiej bitwie nad jeziorem Khasan w 1938 r. (zwanej też incydentem pod Changkufeng) i dużych stratach w ludziach, doszło do kolejnej konfrontacji zbrojnej. 12 maja 1939 r. pod Nomonhan (Chałchin – Goł) oddziały Armii Kwantuńskiej starły się do oddziałami Republiki Mongolskiej, po której stronie dołączyła do działań armia radziecka, wprowadzając do walki czołgi i ciężką artylerię. Oddziały japońskie nie wycofywały się walki, mimo wyraźnych rozkazów sztabu generalnego. Dokonały tego dopiero po podpisaniu rozejmu przez W. Mołotowa i Sh. Togo, przy prawie 10 tys. strat żołnierzy po stronie Japonii.

Wkrótce rząd japoński otrzymał kolejny cios w postaci paktu o nieagresji między Niemcami i Związkiem Radzieckim (pakt Ribbentrop – Mołotow podpisany 23 sierpnia 1939 r.). Jednak po krótkim okresie konsternacji i niemieckich zwycięstwach w Europie postanowiono mimo wszystko zacieśnić stosunki z Niemcami, gdyż ich zwycięstwa nad państwami europejskimi posiadającymi kolonie w południowej Azji mogły ułatwić Japonii objęcie tych niezwykle cennych ze względu na bogactwo surowcowe terenów.¹²³

W dniu kapitulacji Holandii w Europie (15 maja 1940 r) Japonia wysunęła wobec gubernatora Indii Holenderskich, które produkowały rocznie 7 mln ton ropy rocznie, żądanie rozszerzenia wymiany handlowej i zawarcia 3 – letniego porozumienia o dostarczaniu rocznie 3 mln ton, na co oczywiście nie było zgody. W sytuacji, gdy Japonia (niemalże uzależniona od jej dostaw) potrzebowała min. 6 mln ton rocznie oczywistymi były kolejne naciski na Holendrów. Z kolei po kapitulacji Francji (22 czerwca 1940 r.) i zawarciu 30 sierpnia 1940 r. (przy pomocy Niemiec) układu francusko – japońskiego, wojska cesarskie wkroczyły na tereny północnych Indochin¹²⁴, gdzie Japonia otrzymała prawo tranzytu¹²⁵. Nieco ponad rok później na mocy traktatu o obronie i współdziałaniu militarnym zawartego z rządem Vichy 23 lipca 1941 r., armia zajęła także Południowe Indochiny, uzyskując prawo do korzystania z lotnisk wojskowych i baz morskich (skąd łatwo było zaatakować Malaje, będące kolonialną posiadłością Wielkiej Brytanii).¹²⁶

¹¹⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 197.

¹¹⁸ Rząd Stanów Zjednoczonych, mimo zeznań jeńców i oczywistej ich zgodności z rzeczywistością, twierdził, iż “nie ma wystarczających dowodów na potwierdzenie ich twierdzeń”; Furgurson, Ernest B. *Conspiracy robs victims of Japanese camp atrocities.: The Pittsburgh Press*, 2 lutego 1989 r.

¹¹⁹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 200.

¹²⁰ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 414.

¹²¹ Czyli tereny: francuskich Indochin, Holenderskich Indii Wschodnich, Tajlandii, Filipin, Borneo, Burmy, Malajów oraz brytyjskiego terytorium zależnego (składającego się z Penangu, Singapuru, Malakki i Labuanu – rozproszonych wzdłuż wybrzeża półwyspu malajskiego i cieśniny Malakka; <https://www.britannica.com/place/Straits-Settlements> (dostęp z dnia 13 czerwca 2017 r.).

¹²² International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 374 – 375.

¹²³ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 415.

¹²⁴ Indochiny zajmowały tereny trzech obecnych państw: Wietnamu, Kambodży i Laosu.

¹²⁵ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941*: Bellona, Warszawa 2011; str. 58 – 59.

¹²⁶ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...op.cit.*; str. 61.

W tym czasie premierem Japonii po raz trzeci został K. Fumimaro, a pozycja Ministra Wojny została przyznana generałowi Hidekiemu Tojo – człowiekowi, który odegrał w historii Japonii ważną, ale bardzo negatywną rolę.

27 września 1940 r. między rządami Japonii, Niemiec i Włoch w Berlinie został zawarty tzw. Pakt Trzech (zwany też osią Tokio – Berlin – Rzym albo Paktem Berlińskim). Za zgodą Cesarza Hirohito, wyrażoną dzień wcześniej podczas spotkania Tajnej Rady Cesarskiej¹²⁷, pakt został podpisany przez reprezentującego Japonię Saburo Kurusu – oraz (dla Włochów) Galeazzo Ciano i (dla Niemców) Joachima von Ribbentropa, który nazwał ten pakt „sojuszem wojskowym między trzema najpotężniejszymi państwami kuli ziemskiej”.¹²⁸ Japonia miała respektować przewodnictwo Niemiec i Włoch w Europie, a z kolei Niemcy i Włochy uznawały Japonię za przywódcę „Nowego Porządku” we wschodniej Azji. Ponadto na mocy artykułu trzeciego paktu sygnatariusze zobowiązywali się do pomocy zbrojnej w razie zaatakowania któregośkolwiek z nich przez państwo dotychczas niezaangażowane w konflikt zbrojny.¹²⁹ Biorąc pod uwagę sytuację, jaka panowała wtedy na świecie oczywistym było, że pakt jest poniekąd wymierzony w Stany Zjednoczone.

Niedługo później cała gospodarka Japonii została podporządkowana mobilizacji wszystkich sił na przystąpienie do wojny. Premier F. Konoe doprowadził do rozwiązania wszystkich partii politycznych, łącząc je w Stowarzyszenie Wspierania Rządu Cesarskiego (*Taisei Yokusankai*), a na mocy ustawy z 1938 r. „o ogólnej mobilizacji kraju” nie tylko naród japoński, ale także okupowane (czy podbite) tereny zostały przekształcone w jeden blok gospodarczy pracujący dla Cesarstwa.¹³⁰

Podczas rozmów w Berlinie między MSZ Japonii Matsuoką a Hitlerem w marcu 1941 r., mimo zapewnień o natychmiastowym ataku na USA w razie ich ataku na Japonię, Matsuokę zaniepokoiły zbyt silne naciski do przystąpienia do wojny (już wtedy Niemcy mieli opracowany „Plan Barbarossa” – ataku na ZSRR – i zależało im na związaniu sił Stanów Zjednoczonych), dlatego 13 kwietnia 1941 r. podpisał w Moskwie pakt o neutralności z ZSRR, mający mieć ważność do 13 kwietnia 1946 r.¹³¹ Wkrótce okazało się, że wykazał się dość dobrym wyczuciem nastrojów politycznych. Po ataku Niemiec na Związek Radziecki 22 czerwca 1941 r. Japonia zachowała neutralność, co chroniło ją przed wojną na dwóch frontach w razie rozpoczęcia wojny z USA.¹³²

Po zajęciu Indochin Stany Zjednoczone jeszcze bardziej zaostriżyły swoją politykę wobec Japonii. 26 lipca 1941 r. prezydent Roosevelt nakazał zamrożenie japońskich aktywów oraz od 1 sierpnia wprowadzenie embarga na eksport ropy naftowej i benzyny lotniczej. Podobnie postąpiły także Wielka Brytania i Holandia. W tej sytuacji Japończycy od razu zdali sobie sprawę z zagrożenia – w ciągu kilku miesięcy należało albo doprowadzić do odblokowania embarga drogą pokojową, albo przystąpić do działań wojennych, opanować całość bogatych w ropę terenów Azji Południowo – Wschodniej zapewniając sobie samodzielność surowcową i zaatakować Stany Zjednoczone.¹³³

Początkowo niektórzy członkowie armii próbowali temu zapobiec. Admirał Osami Nagano w rozmowie z cesarzem Hirohito z dnia 31 lipca 1941 r. ostrzegał, że w razie rozpoczęcia działań wojennych Japonia może nie poradzić sobie przemysłowo, jeśli wojna będzie trwała dłużej niż półtora roku. W sierpniu podobny punkt widzenia przedstawił cesarzowi sam premier Konoe, określając (potencjalną) wojnę ze Stanami Zjednoczonymi jako „beznadziejną”.¹³⁴ Rokowania prowadzone przez ambasadora Kichisaburo Nomurę z Sekretarzem Stanu USA Cordellem Hullem też nie przyniosły oczekiwanego rezultatu złagodzenia amerykańskiej polityki. Sam Nomura wiedział zresztą, że rozmowy czy zapewnienia Japonii o „możliwości wycofania się z Indochin w zamian za odwołanie embarga” są bezcelowe. W telegramie z lipca 1941 r. powiadomił Tokio o uznaniu przez Amerykanów przemieszczających się japońskich sił morskich na południe w kierunku Singapuru i Indii Holenderskich jako przygotowań do wojny.¹³⁵

Mimo tego rozmowy kontynuowano. Premier F. Konoe, któremu zależało na uniknięciu wojny ze Stanami Zjednoczonymi doprowadził do dymisji swojego „drugiego” gabinetu, w którym funkcję Ministra Spraw Zagranicznych pełnił Y. Matsuoka, prezentujący odmienne od niego stanowisko. W nowym rządzie, powołanym 18 lipca 1941 r. funkcję MSZ objął Teijiro Toyoda, posiadający bardziej umiarkowane poglądy.¹³⁶

9 sierpnia 1941 r. doszło do spotkania Prezydenta Stanów Zjednoczonych F. D. Roosevelta i premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla na pokładzie pancernika *Prince of Wales*, kotwiczącego na Oceanie Atlantyckim w pobliżu Nowej Funlandii, a jego efektem było podpisanie 14 sierpnia 1941 r. Karty Atlantyckiej, która definiowała zarówno perspektywy wojenne, jak i plany, jakie zamierzali zrealizować Alianci po wojnie.¹³⁷ Jej głównymi założeniami było między innymi: przywrócenie niepodległości i niezależnego rządu krajom, które zostały ich

¹²⁷ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 257.

¹²⁸ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...* op.cit.; str. 416.

¹²⁹ Pakt trzech z 27 września 1941 r. podpisany w Berlinie: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp>

¹³⁰ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...* op.cit.; str. 417.

¹³¹ Radziecki – japoński pakt o neutralności z dnia 13 kwietnia 1941 r., podpisany w Moskwie: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/sl.asp>

¹³² Zgodnie z art.2 paktu o neutralności, w przypadku zaatakowania jednej ze stron (czyli Japonii albo ZSRR), druga ze stron miała zachować neutralność przez cały okres trwania konfliktu.

¹³³ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...* op.cit.; str. 63.

¹³⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 233.

¹³⁵ *Ibidem*; str. 235.

¹³⁶ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...* op.cit.; str.161.

¹³⁷ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...* op.cit.; str. 64.

pozbawione siłą, brak dokonywania zmian terytorialnych, które byłyby niezgodne z wolą zainteresowanych narodów, zapewnienie wszystkim krajom równego dostępu do światowego handlu, koniecznego dla ich rozwoju ekonomicznego. Najważniejszy był jednak punkt szósty, który głosił, iż „[sygnatariusze] wyrażają nadzieję, że po ostatecznym pokonaniu tyranii nazistowskiej zapanuje pokój, który da wszystkim narodom możliwość bezpiecznego przebywania w swoich własnych granicach i który da pewność, że wszyscy ludzie we wszystkich krajach będą mogli prowadzić swoje życie wolni od strachu i biedy”.¹³⁸

Mimo iż z formalnego punktu widzenia Karta była deklaracją intencji, zrealizowanie ich nie było możliwe w inny sposób niż poprzez włączenie się przez Stany Zjednoczone do II Wojny Światowej (w trakcie podpisywania Karty USA były państwem jeszcze względnie neutralnym). Prawdopodobnie Prezydent Roosevelt zdawał sobie z tego sprawę, i za pomocą Karty zamierzał stopniowo oswajać obywateli z faktem, że przystąpienie do wojny po stronie Aliantów jest nieuniknione.¹³⁹

Na początku września na Łącznym Posiedzeniu Cesarskiego Sztabu Dowodzenia i Rządu ustalono, że w razie braku postępów do początku listopada Japonia podejmie decyzję co do podjęcia wojny. Oficjalny dokument w tej sprawie przyjęto na konferencji 6 września 1941 r. w obecności cesarza Hirohito, a także ministrów: H. Tojo, A. Muto, T. Suzuki i T. Oka. Na tej samej konferencji sformułowano też żądania, jakie miały zostać spełnione przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię aby „uniknąć ataku” (miało to być m.in. zaprzestanie wspierania rządu chińskiego Chiang Kai – sheka, nie podejmowanie żadnych działań mających na celu wzmocnienia jego sił militarnych oraz pozostawienie podbitych przez Japonię terenów pod jej kontrolą).¹⁴⁰

Premier Konoe, mimo świadomości coraz intensywniejszych przygotowań armii na wypadek podjęcia decyzji o ataku na Stany Zjednoczone, wciąż próbował zapobiec rozpoczęciu wojny. Niestety propozycje przedstawione K. Nomurze 2 października – które miały obejmować m.in. wycofanie się wojsk Japonii z Chin i Indochin, nie spotkały się z żadnym odzewem¹⁴¹. 9 października Koichi Kido w rozmowie z F. Konoe stwierdził, że mimo iż raczej nie było wskazane, aby natychmiast przystępować do wojny ze Stanami Zjednoczonymi, Japonia nie mogła zapewnić sobie pokoju kosztem utraty okupowanych terenów.¹⁴²

12 października, na spotkaniu z Ministrem Wojny Tojo, Ministrem ds. Marynarki Wojennej Oikawą, MSZ Toyodą i T. Suzukim (przewodniczącym rady ds. planowania) okazało się, że jego polityka nie znajduje poparcia w rządzie. H. Tojo stwierdził, że „nie ma żadnych szans na pomyślne zakończenie negocjacji drogą dyplomacji”. Nie pozwolił także pozostawić podjęcia decyzji samemu Konoe, gdyż miała to być decyzja „zbyt ważna do podjęcia przez jedną osobę”.¹⁴³

W tej sytuacji premier Konoe musiał podać się do dymisji. Nowym premierem (za sugestią samego K. Kido) 18 października został Hideki Tojo, zachowując jednocześnie funkcję Ministra Wojny. Ministrem Spraw Zagranicznych został wybrany przez niego Shigenori Togo, głównie w celu prowadzenia dalszych rozmów ze Stanami Zjednoczonymi. Odpowiedzialny za nie przebywający w USA K. Nomura, nie chcąc oszukiwać ani siebie, ani rządu w Waszyngtonie, zamierzał zrezygnować ze swojej funkcji już 23 października. Pozostał jednak na stanowisku przekonany przez Sh. Togo, że Japonia zamierza przeprowadzić „ostatnią próbę negocjacji”.

Podczas Konferencji Cesarskiej 5 listopada, podczas której obecni byli wszyscy najważniejsi członkowie rządu¹⁴⁴ Cesarz Hirohito sankcjonował decyzję dotyczącą przygotowań do wojny. Jednocześnie postanowiono przedstawić rządowi Stanów Zjednoczonych dwie propozycje działań ze strony Japonii, wysłane K. Nomurze dzień wcześniej.¹⁴⁵ Obydwie propozycje (nazwane „propozycja A” i „propozycja B”) obejmowały między innymi wycofanie się wojsk japońskich z części Chin, południowych Indochin Francuskich oraz niepodejmowanie żadnych nowych działań zbrojnych w Azji południowo – wschodniej. W zamian Stany Zjednoczone miały przywrócić handel z Japonią i zaprzestać wspieranie rządu Chiang Kai – sheka. Zarówno propozycja A (przedstawiona 6 listopada przez K. Nomurę), jak i B (przekazana Sekretarzowi Stanu Cordellowi Hullowi 20 listopada przez K. Nomurę oraz specjalnego posła Saburo Kurusu, wysłanego do Waszyngtonu w celu pomocy K. Nomurze) zostały jednak odrzucone.¹⁴⁶

26 listopada K. Nomura i S. Kurusu spotkali się z Cordellem Hullem, który poinformował ich, że przede wszystkim propozycja B narusza cztery podstawowe zasady, do jakich miały się stosować Stany Zjednoczone i Japonia podczas prowadzenia rozmów (tj. nienaruszalności terytorialnej i suwerenności wszystkich państw, braku ingerencji w sprawy wewnętrzne innych krajów, zasadę równego traktowania, w tym równych możliwości handlowych, oraz

¹³⁸ Karta Atlantycka z 14 sierpnia 1941 r.: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>;

¹³⁹ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...* op.cit.; str. 64 – 65.

¹⁴⁰ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 377 – 378.

¹⁴¹ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...* op.cit.; str.162.

¹⁴² International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 378.

¹⁴³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 234.

¹⁴⁴ Poza Hidekim Tojo i Shigenorim Togo obecni byli także: admirał Shigetaro Shimada (Minister ds. Marynarki Wojennej), Okinori Kaya (Minister Finansów), Teiichi Suzuki (doradca), gen. Akira Muto (dyrektor Biura Spraw Wojskowych), admirał Takasumi Oka (Dyrektor Działu ds. Marynarki Wojennej w Biurze Spraw Wojskowych) oraz Naoki Hoshino (Sekretarz Stanu).

¹⁴⁵ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 470 – 471.

¹⁴⁶ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...* op.cit.; str.162; rząd Stanów Zjednoczonych uznał, iż propozycje działań, jakie mogą być podjęte przez Japonię są nieszczerze – wycofane oddziały wojsk miały stacjonować na terenie północnych Indochin i wyspy Hainan, skąd mogły powrócić swoje poprzednie pozycje w przeciagu nawet dnia, ponadto brak było określenia jakichkolwiek terminów czy to rozpoczęcia, czy zakończenia ewentualnych operacji; International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 475.

polegania na międzynarodowej współpracy i mediacji w celu pokojowego rozstrzygnięcia konfliktów) i nawet gdyby propozycja ta została przyjęta, nie doprowadziłaby do ostatecznego ustanowienia pokoju w regionie Pacyfiku¹⁴⁷. Ponadto żadne propozycje przedstawiane przez Japonię nie mogły być uważane za szczere dopóki wciąż odmawiała ona anulowania Paktu Trzech i odcięcia się od wpływów Niemiec.

Następnie przedstawił im propozycję całkowicie nowego dokumentu. Powstał on w wyniku konsultacji z krajami zainteresowanymi rozwojem sytuacji na Dalekim Wschodzie (Wielką Brytanią, Chinami, Holandią, Tajlandią i Związkiem Radzieckim). Jego głównymi założeniami było zawarcie międzynarodowego porozumienia między rządami krajów posiadających kolonie i/bądź zaangażowanymi w wojnę na Dalekim Wschodzie, respektowanie integralności terytorialnej Indochin, brak wspierania jakiegokolwiek rządu chińskiego poza oficjalnym rządem Republiki Chin z tymczasową siedzibą w Chungking (obecne Chongqing)¹⁴⁸, zwrócenie Chinom przez wszystkie strony „porozumienia” praw jakie uzyskały na podstawie porozumienia końcowego tzw. Powstania Bokserów z 1901 r., wznowienie handlu i zapewnienie, że zapisy porozumień zawartych z państwami trzecimi¹⁴⁹ będą interpretowane w sposób, który nie będzie naruszał zapisów niniejszego (nowego) porozumienia oraz utrzymania pokoju w regionie Pacyfiku.¹⁵⁰

Powyższy dokument – znany jako Nota albo Ultimatum Hulla – stanowił ostatnią próbę podtrzymania rozmów z Japonią, jednak Stany Zjednoczone (dysponujące wcześniejszymi informacjami zdobytymi dzięki złamanym japońskim szyfrowaniami¹⁵¹) zdawały sobie sprawę, że szanse na zawarcie jakiegokolwiek porozumienia są iluzoryczne. Podczas spotkania Prezydenta Stanów Zjednoczonych F. D. Roosevelta i Sekretarza Stanu Cordella Hulla z S. Kurusu i K. Nomurą 27 listopada wiadomo już było, że japoński rząd uzna otrzymaną propozycję jako równoznaczną z zakończeniem jakichkolwiek negocjacji. C. Hull oświadczył, że wszyscy mają świadomość, że hasła „Nowego Porządku” czy „Wielkiej Sfery Dobrobytu” są zakamuflowaną formą polityki dominacji Japonii nad podbitymi krajami i dopóki nie zakończy ona zawierania porozumień z Niemcami (pakt antykominternowki, Pakt Trzech), dopóty nie dojdzie do żadnego postępu w rozmowach pokojowych.¹⁵²

28 listopada Sh. Togo polecił obu obecnym w Waszyngtonie wysłannikom, aby mimo wszystko nie zrywali definitywnie negocjacji. Tymczasem 30 listopada w Japonii odbyła się Konferencja w Sztabie Generalnym Armii, podczas której podjęto ostateczną decyzję o ataku na siły Aliantów. 1 grudnia 1941 r.¹⁵³ na Konferencji Cesarskiej Cesarz Hirohito wyraził zgodę na rozpoczęcie działań wojennych przeciwko Stanom Zjednoczonym, Holandii i Wielkiej Brytanii, wyznaczając dzień 8 grudnia (7 grudnia czasu lokalnego) jako dzień ataku na Pearl Harbor na Hawajach.¹⁵⁴ W związku ze powiększaniem się i przemieszczaniem wojsk japońskich wzdłuż granicy z Indochinami, co na pierwszy rzut oka sugerować mogło przygotowania do ataku na Chiny¹⁵⁵, 5 grudnia S. Kurusu i K. Nomura poinformowali zaniepokojonego C. Hulla, że są to działania mające na celu obronę przed potencjalnym atakiem ze strony czy to Chin, czy też innych sił, które mogły podjąć próbę wkroczenia na tereny kontrolowane obecnie przez Japonię.¹⁵⁶ To, czego obydwaj wysłannicy Japonii nie wiedzieli był fakt, że już od listopada marynarka wojenna i armia szykowała się do rozpoczęcia wojny – negocjacje ze Stanami Zjednoczonymi miały stanowić swego rodzaju „zasłone dymną” (więc ani S. Kurusu, ani K. Nomura – w celu „skutecznego” prowadzenia rozmów z rządem USA – nie zostali poinformowani o planach rządu w Tokio).¹⁵⁷

6 grudnia 1941 r. Prezydent Roosevelt podjął dyplomatyczną inicjatywę, próbując przekazać do Cesarza Hirohito prywatną wiadomość, w której stwierdził, że obecne wydarzenia w regionie Pacyfiku mogą mieć tragiczne konsekwencje dla całego świata. Kraje regionu miały świadomość obecności zwiększonej ilości oddziałów Armii Cesarskiej w Indochinach, które mogły w każdej chwili uderzyć nawet we wszystkich możliwych kierunkach – a ich obywatele nie mogli stale pozostawać w stanie zawieszenia i „siedzieć na becze prochu”. Prezydent Roosevelt zapewnił Cesarza, że Stany Zjednoczone nie wejdą na teren Indochin jeśli wszyscy japońscy żołnierze

¹⁴⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1941v04> ; str. 642 (dostęp z dnia 18 maja 2018 r.).

¹⁴⁸ Był to rząd Chiang Kai – sheka, którego zaprzestanie wsparcia przez Stany Zjednoczone było jednym z głównych warunków zawarcia jakiegokolwiek porozumienia między Japonią i Amerykanami.

¹⁴⁹ W tym przypadku Stany Zjednoczone musiały mieć na myśli przede wszystkim Pakt Trzech.

¹⁵⁰ Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy 1931 – 1941*: United States Government Printing Office, Washington, 1943; str. 810 – 812.

¹⁵¹ Prezydent F. D. Roosevelt wiedział, że Japonia, mimo prowadzenia rozmów „pokojowych” jednocześnie przygotowuje się do przeprowadzenia ataku. Stany Zjednoczone i Wielka Brytania domyślały się, że prawdopodobnie będzie on przeprowadzony w regionie południowo – wschodniej Azji. Z dokumentacji przedstawionej podczas procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu wynikało, że sami członkowie japońskiego rządu byli podzieleni co do tego, czy przeprowadzić uderzenie najpierw na południe, czy od razu na wschód; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 235.

¹⁵² Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy...op.cit.*; str. 142 – 144.

¹⁵³ Tego samego dnia Cesarska Flota dokonała także zmiany wszystkich używanych kodów. Amerykańscy kryptolodzy, którzy przechwycili polecenia zniszczenia szyfrów, dokumentów i maszyn wydane japońskiemu przedstawicielstwu dyplomatycznemu w południowej Azji oraz w Londynie

i Waszyngtonie zaczęli domyślać się, że Japonia może czynić końcowe przygotowania do wojny; Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...op.cit.*; str. 172 – 173.

¹⁵⁴ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 478 – 479.

¹⁵⁵ Stacjonowanie zwiększonej ilości oddziałów Armii Cesarskiej w Indochinach było w rzeczywistości związane z zamiarem wykorzystania ich później w celu ataku pozostałych krajów i kolonii państw alianckich (Holenderskich Indii Wschodnich czy Filipin).

¹⁵⁶ Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy...op.cit.*; str. 146.

¹⁵⁷ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 418.

i marynarka wojenna opuści ich terytorium. Wezwał go także, aby – nie tylko ze względu na obywateli ich krajów, ale także tych sąsiadujących z nimi – pomógł przywrócić związane z wieloletnią tradycją dobre stosunki i tym samym zapobiegł doprowadzeniu do zniszczenia świata jaki był im znany.¹⁵⁸

Telegram zawierający tę wiadomość miał zostać przekazany Cesarzowi przez ambasadora Stanów Zjednoczonych, Josepha Grew. Jednak mimo, iż sam telegram został skierowany bezpośrednio do Ambasady i dotarł do Japonii w południe 7 grudnia, jego treść była znana japońskim urzędnikom, a sam J. Grew wiedział o nadchodzącej wiadomości (informacja o jej wysłaniu przez Prezydenta Roosevelta została przekazana do mediów)¹⁵⁹, trafił on do J. Grew dopiero o godzinie 22:30 (było to związane z rozkazem Armii Cesarskiej oraz premiera H. Tojo, aby wszystkie przychodzące – w znaczeniu: nie japońskie – telegramy były zatrzymywane przez nawet dziesięć godzin przed dostarczeniem ich odbiorcy¹⁶⁰). Tuż po odczytaniu wiadomości – piętnaście minut po północy 8 grudnia 1941 r. – ambasador Grew skontaktował się z Ministrem Spraw Zagranicznych Sh. Togo i poprosił o natychmiastową audiencję z Cesarzem. MSZ Togo oświadczył jednak, że on sam przekaże ten telegram Hirohito. W tym momencie było już pół godziny po północy i – przynajmniej z punktu widzenia Japonii – obydwa kraje były już w stanie wojny¹⁶¹.

Trudno obecnie przewidzieć, jaki byłby rozwój wydarzeń w regionie Pacyfiku gdyby wiadomość od Prezydenta F. D. Roosevelta trafiła do Cesarza Japonii natychmiast po jej dotarciu do Tokio. Z niektórych dowodów przedstawionych podczas procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu wynikało, że Cesarz Hirohito byłby jeszcze w stanie teoretycznie wydać rozkaz zatrzymujący wybuch II Wojny Światowej między Japonią a Stanami Zjednoczonymi.¹⁶² Jednak to, czy Cesarska Armia i Flota, już ustawione na pozycjach do ataku faktycznie posłuchałyby rozkazu – i czy w ogóle dotarłby on na czas do wszystkich oddziałów znajdujących się na niemal całym obszarze Azji południowo – wschodniej i części Oceanu Spokojnego wydaje się mało prawdopodobne. Już wtedy frakcja militarna rządu na czele z premierem Hidekim Tojo była bardzo silna i aby zrealizować imperialistyczne ambicje mogła nawet doprowadzić do zatrzymania telegramu od samego Cesarza. Ponadto potencjalne wstrzymanie działań nie doprowadziłoby do przywrócenia „dobrych stosunków” pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Japonią, gdyż warunki na jakich miałyby one zostać przywrócone były nie do zaakceptowania przez Cesarstwo. Wojna w Wielkiej Azji Wschodniej stała się faktem.

2.1.5. Wojna na Pacyfiku

Pearl Harbor było główną i największą bazą amerykańskiej Floty Pacyfiku, a jej sparaliżowanie mogło mieć daleko idące skutki dla układu sił w Azji Wschodniej i Oceanii. Z sukcesem w ataku na nią Japończycy wiązali nadzieję na wykluczenie z działań wojennych trzonu sił morskich Stanów Zjednoczonych i uzyskanie niezbędnego czasu na opanowanie Azji południowo – wschodniej. W okresie poprzedzającym wybuch wojny na Pacyfiku politycznie i militarnie największą rolę w archipelagu Hawajów odgrywała wyspa Oahu, na której znajdowało się Honolulu – stolica stanu, oraz główna baza Floty Pacyfiku Pearl Harbor, ustanowiona tam w 1940 r.¹⁶³

Pomysłodawcą uderzenia na Pearl Harbor był admirał Isoroku Yamamoto. Po raz pierwszy oficjalnie wyłożył pomysł ataku już 7 stycznia 1941 r. w dokumencie skierowanym do ówczesnego Ministra Marynarki Oikawy Koshiro. Gdy 26 lipca (ze skutkiem od 1 lipca 1941 r.) Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Holandia wprowadziły embargo na dostawę surowców niezbędnych dla gospodarki i wojska Japonia została właściwie zmuszona do wojny. Zasoby ropy naftowej znajdujące się w Indiach Holenderskich i brytyjskich posiadłościach chronione były przez wojska tych krajów, oraz siły Stanów Zjednoczonych. Ponadto jedyną nadzieją dla Japonii na zawarcie korzystnego pokoju było dysponowanie zasobami niezbędnymi do prowadzenia działań wojennych, a amerykańska Flota Pacyfiku posiadała wystarczające środki, aby utrudnić przejście znajdujących na południu surowców. Admirał Yamamoto znalazł jednak sposób, aby uniemożliwić Flocie Pacyfiku udział w obronie posiadłości brytyjskich i holenderskich, przynajmniej pełnymi siłami: sposobem tym było zatopienie jej w Pearl Harbor.¹⁶⁴

3 listopada 1941 r. admirał Osami Nagano zatwierdził uzgodniony z armią i marynarką wojenną ostateczny plan pierwszej fazy działań wojennych. Okręty podwodne, mające prowadzić działania rozpoznawcze na rzecz wiceadmirala Chuichi Nagumo kierującego lotniskowcami, miały niszczyć napotkane jednostki przeciwnika oraz dostarczyć pod Pearl Harbor 5 miniaturowych okrętów podwodnych, które w czasie nalotu powietrznego miały zaatakować okręty amerykańskie, oraz nie dopuścić do wykrycia japońskich okrętów przez przypadkowy statek handlowy.¹⁶⁵ Pearl Harbor miało być jednak tylko jednym z elementów japońskiej strategii – jednocześnie miało dojść

¹⁵⁸ Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy...* op.cit.; str. 829 – 831.

¹⁵⁹ McDonough, Frank. *The Origins of the Second World War: An International Perspective*: Continuum International Publishing Group, 2011; str. 474.

¹⁶⁰ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 240.

¹⁶¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 480.

¹⁶² <https://www.japantimes.co.jp/news/2013/03/08/national/history/ghq-probed-delay-in-fdr-note-to-hirohito/#.Wyjyg6czayJ> (dostęp z dnia 19 maja 2018 r.).

¹⁶³ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...* op.cit.; str. 82 – 85.

¹⁶⁴ *Ibidem*; str. 86; 95 – 97.

¹⁶⁵ *Ibidem*; str. 118 – 120.

do rozpoczęcia działań wojennych w kierunku południowym, głównie w kierunku Filipin oraz posiadłości brytyjskich i holenderskich.¹⁶⁶

Do operacji hawajskiej już od 16 listopada wyruszały na pozycje japońskie okręty podwodne, jednak zasadnicza część działań rozpoczęła się 26 listopada 1941 r. W tym dniu 6 lotników dowodzonych przez admirała Nugumo opuściło bazę na Wyspach Kurylskich, kierując się kierunku północnego Pacyfiku.¹⁶⁷ 2 grudnia 1941 r., już po nieformalnym zakończeniu rozmów ze Stanami Zjednoczonymi, admirał Nugumo otrzymał potwierdzenie ataku na Pearl Harbor 7 grudnia czasu hawajskiego.¹⁶⁸

Około godziny ósmej wieczorem 6 grudnia (czasu waszyngtońskiego) Minister Spraw Zagranicznych Japonii Sh. Togo rozpoczął przesyłanie noty dyplomatycznej zrywającej rozmowy dyplomatyczne ze Stanami Zjednoczonymi.¹⁶⁹ S. Kurusu i K. Nomura otrzymali polecenie wręczenia jej 7 grudnia o godzinie 13 czasu waszyngtońskiego (3 rano 8 grudnia czasu japońskiego), pół godziny przed atakiem, jednak ze względu na problemy z odczytaniem wiadomości dotarła ona do Sekretarza Stanu Cordella Hulla dopiero godzinę po przeprowadzeniu pierwszej fazy działań na Hawajach (o godzinie 14:20 czasu waszyngtońskiego).¹⁷⁰

O godzinie 6:45 stacja radarowa na wzgórzu Opana na Hawajach zauważyła wysłane na rozpoznanie wodnosamoloty z japońskich krążowników, a chwilę później także samoloty, które wystartowały z lotniskowców o 6 rano. Samoloty te – w rzeczywistości stanowiące pierwszą fazę uderzeniową – zostały uznane za amerykańskie bombowce, które miały przylecieć o tej porze ze Stanów Zjednoczonych.¹⁷¹ O godzinie 7:49, zanim jeszcze rozpoczęto właściwy atak, komandor Mitsuo Fuchida nadał przez radio sygnał *Tora, Tora, Tora* (Tygrys, Tygrys, Tygrys), oznaczający, że zaskoczenie wroga powiodło się.¹⁷²

Wszystkie trzy fazy ataku trwały od godziny 7:53 do 9:45 czasu hawajskiego. W tym czasie poważnemu uszkodzeniu uległo dwadzieścia jeden statków, 323 samolotów oraz zginęło ponad dwa tysiące żołnierzy i cywilów. Jednak najważniejsze (z punktu widzenia Stanów Zjednoczonych) lotniskowce USS Lexington i USS Enterprise wypłynęły wcześniej na Ocean Atlantycki i w czasie ataku nie cumowały w bazie.¹⁷³

Podczas gdy Pearl Harbor stanowiło niewątpliwie najważniejszy „punkt” wydarzeń z dnia 7 / 8 grudnia 1941 r., był to tak naprawdę tylko jeden element całej japońskiej strategii. Zanim spóźniona nota o wypowiedzeniu wojny trafiła do C. Hulla, oddziały Armii Cesarskiej przejęły Osiedle Międzynarodowe w Szanghaju (znajdujące się pod protektorem Wielkiej Brytanii), Kota Bharu na terenie Malajów (atak ten oznaczał „wypowiedzenie” wojny Wielkiej Brytanii) oraz miasta Singora i Patani w południowej Tajlandii (wschodnie wybrzeże). Po ataku na Pearl Harbor doszło do nalotu na Singapur, wyspy Wake, Guam oraz na Filipiny (wyspy Mindanao i Luzon) oraz Hong Kong.¹⁷⁴

O godzinie 11:40 8 grudnia 1941 r. (czasu japońskiego) Cesarz Hirohito wydał specjalny reskrypt, w którym ogłosił formalne wypowiedzenie wojny Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii. W oświadczeniu tym wskazano, że mimo woli zawarcia pokoju Japonia nie mogła dłużej narażać istnienia kraju i dla jego przetrwania została zmuszona do wojny w samoobronie.¹⁷⁵ 8 grudnia (czasu waszyngtońskiego) prezydent F. D. Roosevelt, po uzyskaniu (oczywistej) zgody w głosowaniu w Kongresie, ogłosił stan wojny między Japonią a Stanami Zjednoczonymi, wydając rozkaz zaangażowania całej Armii Stanów Zjednoczonych i Marynarki Wojennej do podjęcia działań zbrojnych, określając 7 grudnia 1941 r. jako „dzień, który zostanie zapamiętany jako dzień hańby”.¹⁷⁶ 9 grudnia wojnę wypowiedziała także już wcześniej zaatakowana Wielka Brytania oraz Holandia i Holenderskie Indie Wschodnie, Australia, Nowa Zelandia, Południowa Afryka, Francja, Kanada i Chiny.¹⁷⁷

Atakiem na Pearl Harbor Japonia rozpoczęła prowadzenie agresywnej wojny, pogwałcając prawo międzynarodowe, traktaty i porozumienia. Istnieją także wątpliwości co do tego, czy rzeczywiście wydany przez Cesarza „komunikat” można nazwać wypowiedzeniem wojny. Zapisy III Konwencji haskiej dotyczącej rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich nakładały obowiązek wydania uprzedniego i niedwuznacznego zawiadomienia o rozpoczęciu działań zbrojnych. Czas, jaki miał być zachowany między tymi wydarzeniami wynosił 20 minut – zatem (teoretycznie) gdyby nota przekazana Sekretarzowi Stanu USA C. Hullowi trafiła do niego o godzinie nakazanej przez Tokio, zmieściłaby się w granicach ustaleń Konwencji.¹⁷⁸ Trudności jakie się jednak pojawiły nie zostały przewidziane przez Japonię. Czy rozpoczęła wojnę w samoobronie? Z perspektywy Aliantów działania Stanów Zjednoczonych (oraz

¹⁶⁶ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 472.

¹⁶⁷ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 418.

¹⁶⁸ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...op.cit.*; str. 173.

¹⁶⁹ Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy...op.cit.*; str. 831 – 838.

¹⁷⁰ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 481.

¹⁷¹ Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...op.cit.*; str. 186.

¹⁷² Flisowski, Zbigniew. *Burza nad Pacyfikiem, tom 1*: Wydawnictwo Poznańskie, 1986; str. 100.

¹⁷³ Bureau of International Information Programs. *Outline of U.S. History*: U.S. Department of State, 2005; str. 221.

¹⁷⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 239; International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948; str. 481 – 482.

¹⁷⁵ Cesarski Reskrypt o wypowiedzeniu wojny Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii z dnia 8 grudnia 1941 r.: <http://tmcdaniel.palmerseminary.edu/Rescript-English.pdf>

¹⁷⁶ Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy...op.cit.*; str. 149; 839 – 841.

¹⁷⁷ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948; str. 485.

¹⁷⁸ III Konwencja Haska dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich z 1907 r., art. 1 i 2.

Wielkiej Brytanii i Holandii) stanowiły formę uzasadnionego nacisku na Cesarstwo nakierowanego na zmianę prowadzonej przez nie polityki. Z drugiej strony podjęte środki godziły w same podstawy istnienia Japonii (nawet w aspektach „pozwojennych”).¹⁷⁹ Być może Stany Zjednoczone chciały, aby to Japonia wykonała pierwszy krok, rozpoczynający wojnę i dlatego prowadziły rozmowy w sposób, który z założenia był nie przyjęcia dla Cesarstwa.

Na samym początku II Wojna Światowa na Dalekim Wschodzie toczyła się po myśli Japonii. Po zwycięstwie w Bitwie o Malaje wojska pod dowództwem gen. Yamashita zdobyły Singapur (15 lutego 1942 r.), gdzie wojska pod dowództwem gen. A. E. Percivala zmuszone zostały do bezwarunkowej kapitulacji, co stanowiło największą klęskę w całej historii Wielkiej Brytanii.¹⁸⁰ Następnie opanowano Birmę, gdzie na początku Kampanii Birmańskiej (trwającej w latach 1942 - 1945) Japonii udało odciąć się tzw. Drogę Birmańską, która stanowiła jedną z najważniejszych dróg zaopatrzenia dla Chin.¹⁸¹

Bitwa o Filipiny (zwana też Kampanią Filipińską) toczyła się do 6 maja 1942 r. Po zdobyciu wyspy Luzon i zajęciu Manili 2 stycznia 1942 r., wycofane na półwysep Bataan wojska amerykańsko - filipińskie pod dowództwem gen. MacArthura (do 11 marca 1942 r.¹⁸²) i gen. Wainwright'a zostały zmuszone do kapitulacji 9 kwietnia 1942 r. Ostatni punkt oporu, jakim była niewielka wyspa Corregidor, skapitulowała 6 maja. Jedną z największych zbrodni wojennych popełnionych podczas II Wojny Światowej był późniejszy Bataanński Marsz Śmierci, podczas którego ponad 70 tys. jeńców wojennych miało piechotą dotrzeć do obozu jenieckiego oddalonego o 120 km. Szacuje się, że zmarło wówczas ok. 10 tys. osób.¹⁸³

Na wiosnę 1942 r. Cesarstwo japońskie rozciągało się od Aleutów na północnym wschodzie, po wyspy Gilberta i Salomona na południowym wschodzie, obejmowało północną część Nowej Gwinei, Filipiny, Indonezję, Malaje, Birmę i Francuskie Indochiny.¹⁸⁴ Przeprowadzony 16 kwietnia 1942 r. amerykański nalot na Tokio – znany jako rajd Doolittle'a – nie miał zbyt wielkiego znaczenia w kwestii militarnej, ale symboliczne zwycięstwo w nim odniesione posiadało ogromny wpływ psychologiczny na obywateli Stanów Zjednoczonych.¹⁸⁵

Ofensywa japońska została zatrzymana podczas nierozstrzygniętej Bitwy na Morzu Koralowym w dniach 7 – 8 maja 1942 r. Powstrzymanie 4. Floty Marynarki Wojennej Japonii przed zajęciem Portu Moresby (Nowa Gwinea) miało dalekosiężne skutki dla bezpieczeństwa Australii i zatrzymania dalszej japońskiej ekspansji w kierunku południowym.¹⁸⁶ Przełom stanowiła jednak morska bitwa w pobliżu atolu Midway z czerwca 1942 r. (4 – 7 czerwca 1942 r.), podczas której osłabionym siłom I. Yamamoto (podczas Bitwy na Morzu Koralowym utracił dwa lotniskowce) nie udało się wciągnąć w zasadzkę sił morskich Franka J. Fletchera, który dysponował danymi wywiadowczymi pochodzącymi z rozszyfrowanych japońskich depech i mógł kontrolować wszystkie posunięcia przeciwnika.¹⁸⁷ I. Yamamoto utracił podczas Bitwy posiadane wówczas przez Japonię cztery lotniskowce, co ostatecznie zmusiło kraj do zaprzestania dalszej ofensywy wojennej.

Trwające sześć miesięcy Walki o Guadalcanal w Archipelagu Wysp Salomona (sierpień 1942 – luty 1943) stanowiły pierwsze główne zwycięstwo sił Stanów Zjednoczonych podczas wojny na Pacyfiku. W ciągu kolejnych dwóch lat połączone armie amerykańska i australijska opanowały całość Wysp Salomona, Wysp Gilberta,¹⁸⁸ Wysp Marshalla oraz Marianów (w tym archipelagu najważniejsze były wyspy Guam, Tinian i Saipan, mające duże znaczenie strategiczne).¹⁸⁹

Ostatnie walki w regionie Pacyfiku należały do najcięższych w całym okresie wojny. Bitwa na Morzu Filipińskim w czerwcu 1944 r. skutecznie zniszczyła pozostałości japońskiej marynarki wojennej. Utrata Saipanu i pozostałych wysp w archipelagu Marianów (oraz późniejsze zajęcie przez Amerykanów filipińskiej wyspy Mindoro) doprowadziła do rezygnacji z urzędu premiera Hidekiego Tojo.¹⁹⁰ Nowo utworzony rząd generała w stanie spoczynku Kuniakiego Koiso i należący do niego nowy minister marynarki Mitsumasa Yonai, oraz utworzenie (w miejsce Łącznego Posiedzenia Cesarskiego Sztabu Dowodzenia i Rządu) Najwyższej Rady ds. Prowadzenia Wojny (w skład której wchodziła przedstawiciele zarówno rządu cywilnego, jak i szefowie sztabów) miało zapewnić współpracę polityków cywilnych z wojskowymi oraz sił lądowych i morskich. Jednak dalszy przebieg wojny nie potwierdzał skuteczności działań nowego rządu.¹⁹¹ Bitwa w Zatoce Leyte, największa morska bitwa w historii, tocząca się w dniach 23 do 26 października 1944 r., zakończyła się ostateczną porażką Japonii. Początkowe „sukcesy” odnoszone podczas pierwszego „użycia” samobójczych oddziałów *kamikaze* dowódcy I Floty Powietrznej

¹⁷⁹ Minear, Richard H. *Victors' justice: Tokyo War Crimes Trial*: Princeton University Press, 2015; str. 149 - 152

¹⁸⁰ Corrigan, Gordon. *The Second World War: A Military History*; Atlantic Books, 2010; str. 280

¹⁸¹ <https://www.britannica.com/topic/Burma-Road> (dostęp z dnia 20 maja 2018 r.)

¹⁸² Po otrzymaniu przez gen. MacArthura rozkazu o ewakuacji z Filipin w marcu 1942 r. wypowiedział on słynne słowa: „I shall return” („Ja tu powrócę”).

¹⁸³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 246

¹⁸⁴ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 418

¹⁸⁵ Bureau of International Information Programs. *Outline of U.S. History*: U.S. Department of State, 2005; str. 223

¹⁸⁶ Piegzik, Michał A. *Morze Koralowe 1942*: Bellona, Warszawa 2016.; str. 296

¹⁸⁷ Mathews, Peter (tłumaczenie: Grzegorz Siwek). *Wojna wywiadów 1914 – 1945: walka w eterze*: Wydawnictwo RM, 2016; str. 249

¹⁸⁸ Grupa atoli należących do państwa Kiribati w regionie Mikronezji.

¹⁸⁹ Bureau of International Information Programs. *Outline of U.S. History*: U.S. Department of State, 2005; str. 224

¹⁹⁰ *Ibidem*; str. 225

¹⁹¹ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str. 178.

wiceadmirala Takijiro Onishi nie odwróciły już losów tej bitwy, ale były kontynuowane praktycznie do ogłoszenia kapitulacji w 1945 r.¹⁹²

9 stycznia 1945 r. Amerykanie wysadzili desant 6 armii amerykańskiej na wyspie Luzon w Zatoce Lingayen na Filipinach. Po przełamaniu oporu oddziałów armii japońskiej pod dowództwem gen. Yamashita oddziały Stanów Zjednoczonych – zgodnie z rozkazem gen. MacArthura – wyruszyły w kierunku znajdującej się na południu wyspy Manili. W czasie Bitwy o Manilę żołnierze kontradmirała S. Iwabuchiego odmówili nakazanej przez gen. Yamashita ewakuacji w głąb Luzonu, dokonując w mieście niemalże analogicznych czynów jak tych, do których doszło parę lat wcześniej w Nankinie. Bitwa zakończyła się w marcu 1945 r. zwycięstwem Amerykanów i Filipińczyków, kończąc trwającą niemal trzy lata okupację miasta.

W międzyczasie siły Stanów Zjednoczonych wkroczyły na rdzenne wyspy japońskie, zdobywając Iwo – jimę, znajdującą się w połowie drogi między archipelagiem Marianów a wyspami japońskimi, tracąc jednak około 6 tysięcy żołnierzy. W Japonii doszło do kolejnych zmian w rządzie, gdzie tekę premiera otrzymał admirał Kantaro Suzuki, a Ministrem Spraw Zagranicznych ponownie został Sh. Togo.¹⁹³ Podczas Bitwy o Okinawę w archipelagu wysp Riukiu¹⁹⁴ (1 kwietnia 1945 – 21 czerwca 1945 r.) napotkano jeszcze silniejszy opór. Zginęło prawie 100 tys. japońskich żołnierzy i prawdopodobnie podobna ilość ludności cywilnej.¹⁹⁵

Cesarstwo Japonii pod koniec II Wojny Światowej stało na krawędzi upadku. Osamotnione w swoich zmaganiach, zmiażdżone liczebnie przez siły krajów alianckich musiało podjąć decyzję – walki do ostatniego żołnierza, albo próby uratowania swojego państwa.

2.2. Hiroshima i Nagasaki – zbrodnia wojenna czy konieczność?

2.2.1. Deklaracja poczdamska i warunki kapitulacji Japonii

Jeszcze przed zakończeniem II Wojny Światowej kraje alianckie opracowywały plany dotyczące kształtu wschodniej Azji oraz dalszego postępowania w sprawie toczącej się wojny z Japonią. Podczas Konferencji Kairskiej w 22 - 26 listopada 1943 r. przywódcy Stanów Zjednoczonych (prezydent F. D. Roosevelt), Wielkiej Brytanii (premier W. Churchill) oraz Chin (Generalissimus Chiang Kai – shek) zajęli wspólne stanowisko, iż jedynym rozwiązaniem prowadzącym do zakończenia wojny na Dalekim Wschodzie jest bezwarunkowa kapitulacja Japonii¹⁹⁶. Konferencja zakończyła się opublikowaniem 1 grudnia 1943 r. Deklaracji Kairskiej, której treść była odzwierciedleniem postawy, jaką postanowili przyjąć jej autorzy.

Założeniami Deklaracji było pozbawienie Japonii wszystkich wysp przejętych lub okupowanych przez nią od roku 1914, zwrot Mandżurii, Formozy (Tajwanu) i archipelagu Pescadorów Chinom oraz zapewnienie niepodległości Korei. Stany Zjednoczone, Chiny i Wielka Brytania wraz z innymi krajami alianckimi miały prowadzić działania wojenne aż do doprowadzenia do bezwarunkowej kapitulacji Japonii.¹⁹⁷ Polityka przyjęta w Deklaracji stała się podstawą wszystkich dalszych działań Aliantów aż do 1945 r.¹⁹⁸

Miesiące przed zakończeniem wojny Cesarstwo Japońskie stało na skraju upadku. Lotnictwo i flota zostały rozgromione na Filipinach i Okinawie, a blokada Wysp Japońskich przez okręty US Navy skutecznie odcięła je od źródeł surowców. Regularne naloty bombowców strategicznych B – 29 zrzucały tysiące bomb, wywołujących pożary szybko rozprzestrzeniające się w większości drewnianej zabudowie miast¹⁹⁹. W wyniku jednego nalotu dywanowego, przeprowadzonego w nocy z 9 na 10 marca 1945 r. na Tokio spadło blisko dwa tysiące ton bomb (w większości bomb zapalających kasetowych M69²⁰⁰), niszcząc prawie 300 tysięcy budynków, czyniąc bezdomnymi ponad milion i zabijając ponad sto tysięcy osób²⁰¹.

26 lipca 1945 r. Japonia musiała dokonać wyboru. Chiny, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone dały Cesarstwu szansę zakończenia wojny aktem bezwarunkowej kapitulacji na zasadach określonych w przedstawionej mu Deklaracji Poczdamskiej. Sprowdzały się one do czterech głównych żądań: całkowitego rozbrojenia armii²⁰²,

¹⁹² Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit.*; str. 420.

¹⁹³ E. Pałasz – Rutkowska, Ewa; K. Starecka. *Historia...op.cit.*; str. 180.

¹⁹⁴ Wyspy znajdujące się na południe od czterech głównych wysp japońskich.

¹⁹⁵ Bureau of International Information Programs. *Outline of U.S. History*: U.S. Department of State, 2005; str. 225.

¹⁹⁶ http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46shoshi.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

¹⁹⁷ Deklaracja kairska z dnia 26 listopada 1943 r.: avalon.law.yale.edu/wwii/cairo.asp

¹⁹⁸ http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46shoshi.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

¹⁹⁹ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 33; <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/czy-zrzucenie-bomb-atomowych-na-japonie-bylo-konieczne,566955.html> (dostęp z dnia 10 listopada 2017 r.).

²⁰⁰ Amunicja kasetowa obecnie jest zakazana dla krajów, które w 2008 r. przystąpiły i ratyfikowały Konwencję o zakazie użycia amunicji kasetowej; Konwencja weszła w życie w 2010 r. po upływie 6 miesięcy od jej ratyfikacji przez 30 państw; zgodnie ze stanem na dzień 2 marca 2018 r. stronami Konwencji są 103 kraje (Polska nie jest stroną ani sygnatariuszem Konwencji); <http://www.clusterconvention.org/> (dostęp z dnia 5 marca 2018 r.).

²⁰¹ Jest to ilość szacunkowa; według różnych źródeł ofiarami mogło być nawet 200 tys. osób, przy około milionie rannych; M. Selden. *A Forgotten Holocaust: US Bombing Strategy, the Destruction of Japanese Cities & the American Way of War from World War II to Iraq*: The Asia-Pacific Journal – Japan Focus, 2 maja 2007 r. <https://apjif.org/-/Mark-Selden/2414/article.html>

²⁰² Pkt 9 Deklaracji poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

alianckiej okupacji kraju aż do osiągnięcia celów zawartych w Deklaracji²⁰³, procesu zbrodniarzy wojennych przed specjalnym Trybunałem Wojskowym²⁰⁴ oraz odsunięcie od władzy wszystkich tych, którzy oszukali obywateli Japonii wprowadzając ich na drogę nieuchronnej klęski²⁰⁵. W pkt 8 Deklaracji powtórzone zostały postanowienia Deklaracji Kairskiej w zakresie powojennego terytorium Japonii - miało się ono ograniczać do czterech głównych wysp: Honsiu, Kiusiu, Sikkoku i Hokkaido oraz innych pomniejszych wysp, których przynależność do Japonii pozostawała jeszcze do rozważenia²⁰⁶.

Spśród wszystkich warunków kapitulacji przedstawionych w Deklaracji Poczdamskiej największe wątpliwości wśród przywódców w Tokio wzbudził zapis o wymierzeniu surowej sprawiedliwości przed alianckim trybunałem. Parę tygodni wcześniej (na początku maja 1945 r.), po podpisaniu kapitulacji przez III Rzeszę wszyscy członkowie rządzącej elity zostali aresztowani pod zarzutem popełnienia zbrodni wojennych. Oznaczało to, że ta sama procedura może zostać przeprowadzona wobec Japonii, a zatem także wobec osoby posiadającej w kraju nienaruszalny status - Cesarza Hirohito²⁰⁷.

Kwestia zachowania systemu cesarskiego była głównym czynnikiem powstrzymującym Japonię od zaakceptowania warunków kapitulacji. Jeszcze długo przed wydaniem Deklaracji Poczdamskiej kręgi rządowe miały zamiar zakończenia wojny – i to nawet na podobnych zasadach, jakie zostały im przedstawione 26 lipca 1945 r., czy w Deklaracji Kairskiej. Pozostawał tylko „wymóg”, co do którego Alianci mieli świadomość: pozostawienie Cesarza jako władcy kraju i nie oskarżenie go o popełnienie zbrodni wojennych²⁰⁸.

Był to warunek *sine qua non* dotyczący zgody na kapitulację nie tylko przez rząd Japonii, ale także jej akceptacji przez obywateli kraju. Mając na względzie „niemal fanatyczne oddanie Cesarzowi” koniecznym było pozostawienie jego osoby jako przywódcy kraju, której autorytet umożliwiłby wprowadzenie w życie postanowień Deklaracji Poczdamskiej²⁰⁹. Stąd też punkt 12 pierwszej wersji Deklaracji brzmiał: „Alianckie siły okupacyjne opuszczą Japonię po wypełnieniu swych obowiązków, a w kraju zostanie ustanowiony nie budzący żadnych wątpliwości pokojowo nastawiony, odpowiedzialny rząd reprezentatywny dla obywateli Japonii. Będzie mógł powstać system monarchii konstytucyjnej, pod władzą obecnej dynastii jeśli pozostałe kochające pokój narody będą przekonane o woli takiego rządu do pokojowego postępowania, które uniemożliwi późniejsze odrodzenie się militarystyki w Japonii”²¹⁰. Wprowadzenie tego zapisu miało niejako charakter „alternatywnego rozwiązania” dla zastosowania broni atomowej jako ostatecznego sposobu zakończenia II Wojny Światowej w Azji²¹¹.

Nie ma jednak większych wątpliwości, iż w razie zachowania takiej formy jednego z warunków kapitulacji Japonii, Deklaracja Poczdamska zostałaby prawdopodobnie przyjęta bez zwłoki. 18 lipca 1945 r. dokonano jednak zasadniczej zmiany w treści punktu 12, zastępując ostatnie jego zdanie (zapewniające w pewnym stopniu ciągłość władzy cesarskiej) stwierdzeniem: „[...] Podlegając stosownym gwarancjom przeciwko późniejszym aktom agresji, obywatele Japonii będą mieli prawo wyboru własnego systemu rządów”. Argumentem koronnym wobec takiego przeformułowania było upewnienie się, iż nie powstanie żaden rząd działający według niemożliwych do zaakceptowania zasad w powojennej rzeczywistości oraz przekazanie Japończykom, że obowiązujący dotychczas system ubóstwiania i kultu cesarza musi przestać istnieć²¹².

Deklaracja Poczdamska nie zawierała zatem żadnych definitywnych przesłanek co do ewentualnych późniejszych planów usunięcia urzędu Cesarza w czasie (wskazanej w Deklaracji) okupacji²¹³. Jednak jednoczesny brak jakiegokolwiek gwarancji jego nienaruszalności był wystarczającym argumentem dla japońskiego rządu – ściślej mówiąc jego militarnej frakcji²¹⁴ - aby zastosować tzw. *mokusatsu* - co w dosłownym tłumaczeniu oznacza „zabić ciszą”, „traktować z potępieniem”²¹⁵. W rozumieniu ówczesnego premiera Kantaro Suzuki brak reakcji nie był równoznaczny z odrzuceniem warunków kapitulacji. Jednak jedyną akceptowalną przez Stany Zjednoczone odpowiedzią było przyjęcie Deklaracji – albo natychmiastowe i całkowite zniszczenie Japonii²¹⁶.

²⁰³ Pkt 7 Deklaracji poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

²⁰⁴ Pkt 10 Deklaracji poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

²⁰⁵ Pkt 6 Deklaracji poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

²⁰⁶ Pkt 8 Deklaracji poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

²⁰⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 34.

²⁰⁸ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 40.

²⁰⁹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str. 886 – 887 (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.).

²¹⁰ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str. 899 (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.).

²¹¹ Samo zastosowanie bomby atomowej też nie było rozwiązaniem zapewniającym kapitulację Japonii ze względu na wciąż toczące się nad nią prace i niepewność jej wybuchu w razie jej wykorzystania; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str. 889 (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.).

²¹² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str. 1269 (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.); Ostateczna wersja pkt 12 była tylko przeformulowaniem jego słów w bardziej zwięzły komunikat.

²¹³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str. 1288 (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.); Rzeczywistym planem prezydenta Trumana było wykorzystanie autorytetu Cesarza jako jednego z gwarantów zrealizowania założeń Deklaracji Poczdamskiej.

²¹⁴ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 111.

²¹⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 35.

²¹⁶ Pkt 13 Deklaracji Poczdamskiej z dnia 1 sierpnia 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

2.2.2. Atak na Hiroshimę i Nagasaki

Deklaracja Poczdamka zawierała tylko bardzo niejasne określenie nowego rodzaju broni masowego rażenia. Prace nad amerykańskim programem budowy bomby atomowej trwały od 1942 r., jednak japońscy naukowcy nie do końca wierzyli w powstanie jakiegokolwiek rodzaju broni jądrowej, która zostanie wykorzystana i osiągnięcie oczekiwany (wątpliwy) sukces. Ewentualne istnienie jednego „egzemplarza” było co prawda jeszcze w sferze rozważań – istnienie dwóch nie było w ogóle brane pod uwagę²¹⁷.

6 sierpnia 1945 r. bombowiec Boeing B-29 *Enola Gay* z załadowaną na jego pokład bombą *Little Boy* wystartował z wyspy Tinian²¹⁸, lecąc w kierunku wyspy Kiusiu. Znajdowały się tam trzy wyznaczone na cele miasta: Hiroshima, Kokura i Niigata²¹⁹. Ze względu na najlepsze warunki atmosferyczne (konieczne do dokumentacji fotograficznej efektów wybuchu) wybrano Hiroshimę²²⁰.

Piętnaście minut po godzinie 8 rano miasto, będące siódmym co do wielkości w Japonii, zamieszkiwane przez ponad 340 tys. ludzi, przestało istnieć. Około siedemdziesięciu / osiemdziesięciu tysięcy ludzi zginęło natychmiast, niemal tyle samo odniosło bardzo poważne obrażenia. Ze względu na w większości drewnianą i niską zabudowę siedemdziesiąt procent budynków zostało zniszczonych. Wokół tzw. „strefy zero” (ok. 1 km od miejsca uderzenia bomby) nic nie wskazywało na wcześniejsze istnienie tam jakiegokolwiek zabudowy²²¹.

W komunikacie prasowym 6 sierpnia 1945 r., opublikowanym już – po zakończonym „sukcesem” - ataku na Hiroshimę prezydent Stanów Zjednoczonych H. Truman ogłosił gotowość zniszczenia istniejących przedsiębiorstw i fabryk znajdujących się „powyżej poziomu ziemi”; ostrzegł, że w razie dalszego braku przyjęcia kapitulacji Japonię czeka „ruina [...] jakiej jeszcze świat nie widział”²²². Dwa dni później, mimo próśb o mediację²²³, Związek Radziecki wypowiedział Japonii wojnę, wkraczając na terytorium Mandżurii²²⁴.

9 sierpnia 1945 r. z wyspy Tinian wystartował drugi z bombowców Boeing B-29 *Bockscar*, tym razem niosąc bombę plutonową *Fat Man*. Pierwotnie wyznaczone na cel miasto Kokura zostało niejako ocalone dzięki pokrywie chmur i dymu pochodzącego z dokonanego dzień wcześniej nalotu na sąsiadującą Yawatę²²⁵. Ze względu na kończące się paliwo i trudne warunki, załoga B-29 skierowała się nad Nagasaki, będące „drugim na liście” celem ataku. O godzinie 11:02 niemal połowa miasta zniknęła z powierzchni ziemi. Blisko czterdzieści tysięcy osób zginęło na miejscu, drugie tyle było zaginione lub miało poważne rany²²⁶. Sama powierzchnia zniszczonego terenu była mniejsza niż w Hiroshimie, gdyż w przypadku Nagasaki działanie bomby ograniczyło się do Doliny Urakami – przemysłowej części miasta²²⁷.

Japonii nie pozostawiono żadnego wyboru. W nocy z 9 na 10 sierpnia 1945 r. zwołano Cesarską Konferencję, na której pierwszy raz w historii decyzję co do dalszych losów kraju powierzono tylko Cesarzowi Hirohito. Słowami: „Jest rzeczą nie do zniesienia widzieć jak odważni i lojalni żołnierze Japonii muszą się poddać. Równie nie do zniesienia jest to, że inni, którzy byli mi oddani, zostaną teraz zostać ukarani jako inicjatorzy wojny. Niemniej jednak nadszedł czas aby znieść to, co jest nie do zniesienia.” nakazał on przyjęcie Deklaracji Poczdamskiej.²²⁸

15 sierpnia 1945 r. japońscy obywatele po raz pierwszy usłyszeli głos swojego pół-boskiego Cesarza. W nagrany dzień wcześniej wystąpieniu radiowym prosił ich o zjednoczenie się i poświęcenie dla budowy przyszłości kraju - II Wojna Światowa dobiegła końca.

2.2.3 Zbrodnia czy konieczność?

²¹⁷ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 111.

²¹⁸ Znajdowała się tam amerykańska baza wojskowa, na terenie której zmontowano bombę *Little Boy* oraz *Fat Man*; <http://www.history.com/news/the-inside-story-of-harry-truman-and-hiroshima> (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²¹⁹ Na samym początku wśród wybranych miast znajdowało się także Kioto (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlin02>; str. 1372; dostęp z dnia 1 marca 2018 r.). Zostało ostatecznie wykreślone z listy ze względu na wartość historyczną zabytków i ich unikatowość na skalę światową (jak choćby dzielnica gejsz Kamishichiken, willa cesarska Katsura czy buddyjskie świątynie i chramy Shinto nawet z 6 wieku n.e.). Jako że miasta wybrane do ataków miały pozostać nietknięte podczas wcześniejszych nalotów, Kioto zostało całkowicie oszczędzone i jest jednym z najlepiej zachowanych miast w kraju; Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 115.

²²⁰ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlin02>; str.1374 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²¹ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of the Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki", June 30, 1946. Truman Papers, Confidential File. Atomic Bomb and Energy, August 1945-November 1949; str. 3, 6-7; https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/index.php (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlin02>; str. 1377 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²³ Deklaracja Związku Radzieckiego o wypowiedzeniu wojny Japonii z dnia 8 sierpnia: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/s4.asp>

²²⁴ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 36.

²²⁵ Kokura zostało wyznaczone ze względu na znajdujący się tam jeden z największych składów amunicji i sprzętu bojowego w Japonii; <https://www.atomicheritage.org/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945> (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²⁶ United States Strategic Bombing Survey: The effects...*op.cit.*; str. 5; https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/index.php (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²⁷ <https://www.atomicheritage.org/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945> (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²²⁸ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 37.

Obecnie wciąż podtrzymuje się opinię, iż dwa bezprecedensowe ataki bombowe na Hiroshimę i Nagasaki przyczyniły się – a wręcz były decydujące – do zakończenia wojny na Pacyfiku i w konsekwencji całej II Wojny Światowej. Ograniczając się tylko do okresu od 26 lipca 1945 r. można by było uznać taki pogląd za jak najbardziej trafny. Racjonalny wydaje się argument prezydenta Stanów Zjednoczonych H. Trumana, że aby ocalić życie milionów Amerykanów i Japończyków walcząc do samego końca, musiał podjąć decyzję o zabiciu stu tysięcy ludzi²²⁹. Sięgając jednak parę miesięcy w przeszłość można odnieść wrażenie, iż wydając Deklarację Poczdamską - mając świadomość, że jej warunki będą praktycznie nie do przyjęcia przez Japonię – USA uzyskały pretekst do wykorzystania w wojnie najsilniejszej istniejącej broni.

Japonia podejmowała próby zawarcia pokoju już we wrześniu 1944 r. Wiedząc, że w razie klęski Niemiec, wszystkie siły przede wszystkim Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych zwrócone zostaną w jej kierunku – konieczne zatem było zakończenie wojny zanim cały kraj i miasta zostaną zniszczone²³⁰. Amerykanie, mając już od dawna złamane japońskie szyfry wiedzieli, że negocjacje prowadzone przez rządy Cesarstwa są nakierowane na zapewnienie sobie jak najkorzystniejszych warunków pokoju²³¹. „Bezwarunkowa kapitulacja” – jakiej oczekiwali Alianci – nie przewidywała stawiania żadnych żądań, stąd też wcześniejsze zabiegi Japonii pozostawały bez odzewu.

Kolejną, być może najważniejszą próbą wcześniejszego zakończenia wojny, był raport z 20 stycznia 1945 r. Dwa dni przed wylotem na konferencję do Jałty prezydent F. D. Roosevelt otrzymał od gen. MacArthura 40 – stronicowe memorandum, zawierające pięć japońskich propozycji wersji kapitulacji, która miała obejmować, mówiąc ogólnie „wszystko, poza Cesarzem”. Ze względu na naszpikowane boskimi odniesieniami strony, prezydent USA po przejrzeniu dokumentu, nawet nie rozważył zabrania go do Europy, pozostawiony jednak został w rękach najwyższych kręgów rządowych Stanów Zjednoczonych.

Propozycje Japonii przewidywały: całkowitą kapitulację na terytorium Japonii i terenach przez nią okupowanych, poddanie się okupacji kraju pod amerykańskim kierownictwem, zwrot terytoriów podbitych / przejętych w czasie wojny, uwolnienie wszystkich więźniów wojennych i wydanie Stanom Zjednoczonym wszystkich Japończyków, którzy mieli być sądzeni jako zbrodniarze wojenni. Były one zatem niemal identyczne z tymi, które pół roku później przedstawili Alianci w Deklaracji Poczdamskiej – bazując na przechowywanym w USA dokumencie gen. MacArthura²³².

Wojna mogła zatem zostać zakończona długo przed atakiem na Hiroshimę i Nagasaki, zanim tysiące żołnierzy zginęło w walkach na Iwo Jimie i Okinawie. Dlaczego tak się nie stało? Już po zawarciu pokoju na „amerykańskich” warunkach utrzymywano, że memorandum przekazane 20 stycznia 1945 r. nie stanowiło – w oczach rządu USA – oficjalnej propozycji kapitulacji, gdyż nie została ona przekazana kanałami dyplomatycznymi do czterech głównych krajów alianckich - stąd też konsekwentnie nie podjęto z rządem Japonii żadnych negocjacji²³³.

W okresie od kwietnia do czerwca Japonia podejmowała kolejne próby doprowadzenia do zakończenia wojny. Zapytania przekazywane przez neutralne rządy Portugalii i Szwecji były zbywane. Stany Zjednoczone nie wykazywały żadnej chęci podjęcia jakichkolwiek kroków w celu kontaktu z rządem Japonii²³⁴. Na początku lipca jedyną przysłowiową „deską ratunku” pozostawał Związek Radziecki - wciąż związany z Japonią paktem o neutralności. Z treści telegramów²³⁵ wymienianych przez Ministra Spraw Zagranicznych Japonii Shigenori Togo z ambasadorem Naotake Sato wynikało, że Japonia była gotowa do „zakończenia wojny oraz przyczynienia się do powstania i utrzymania pokoju na świecie”²³⁶. N. Sato miał jednak świadomość, że szanse wstawienia się ZSRR za Japonią były bliskie zeru, a chęci „utrzymania pokoju” mogą polegać jedynie na nieprzeszkadzaniu Aliantom w tych staraniach. Ówczesny Minister Spraw Zagranicznych Związku Radzieckiego W. Mołotow wyraźnie dał do zrozumienia, że nie zwiódą go „piękne słowa bez pokrycia”. Jeśli Japonia chciała końca wojny, musiała to udowodnić czynami²³⁷.

Alianci, mimo widocznej woli przyjęcia kapitulacji (w jakiejkolwiek formie²³⁸) i tak wystosowali Deklarację Poczdamską, prezentując Japonii *de facto* jej własne warunki zakończenia wojny. Gdyby rząd Stanów Zjednoczonych chociaż wspomniał o zamiarze pozostawienia Cesarza – nawet choćby tylko jako symbolu – Japonia prawdopodobnie poddałaby się natychmiast. A może właśnie tego obawiał się prezydent H. Truman? Przy takim hipotetycznym stanie

²²⁹ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit;* str. 113.

²³⁰ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v05>; str.1184 (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²³¹ https://www.ihp.org/jhr/v16/v16n3p-4_Weber.html (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²³² Trohan, Walter: *Japs asked peace in Jan. envoys on way – Tokyo*; Chicago Tribune, 19 sierpnia 1945 r.; <http://vho.org/GB/Journals/JHR/6/4/Hoffman508-512.html>; ze względu na censure obowiązującą w czasie wojny informacje na temat memorandum i jego treści zostały ujawnione dopiero po ogłoszeniu japońskiej kapitulacji.

²³³ https://www.ihp.org/jhr/v16/v16n3p-4_Weber.html (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²³⁴ Ściślej mówiąc z „partią pokoju” – częścią japońskiego rządu, która była gotowa przystać na warunki kapitulacji, ale tylko z zastrzeżeniem nienaruszalności cesarza Hirohito. Druga część rządu – „partia wojny” – zamierzała za pomocą dalszego prowadzenia wojny wymusić na Stanach Zjednoczonych zawarcie pokoju na wspólnie ustalonych warunkach.

²³⁵ Zawartość tych telegramów była znana Stanom Zjednoczonym ze względu na wcześniejsze złamanie szyfrów, jakimi Japonia się posługiwała.

²³⁶ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str.875 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²³⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>; str.878 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²³⁸ Przy zapewnieniu nietykalności Cesarza Hirohito.

rzeczy wykorzystanie bomby atomowej jako formy nacisku na japońskich przywódców byłoby niczym nieuzasadnioną masakrą ludności. Pomijając już fakt, że Amerykanie byli gotowi do działania już na początku lipca, zanim nawet powstała Deklaracja Poczdamska²³⁹. Nie można wykluczyć, że decyzja o jej użyciu została odsunięta w czasie tylko dzięki petycji do prezydenta Stanów Zjednoczonych, wystosowanej przez naukowców specjalizujących się w dziedzinie broni atomowej. W ich oczach jej użycie mogłoby być uzasadnione tylko w przypadku niewykorzystania przez Japonię szansy kapitulacji, i to tylko po poważnym rozważeniu także kwestii moralnych oraz przyjęcia odpowiedzialności za podjęcie takiej decyzji²⁴⁰.

Prezydent H. Truman, broniąc słuszności ataku na Hiroshimę, uparcie uzasadniał użycie bomby atomowej chęcią ocalenia życia cywilów. Stwierdzenie to, delikatnie mówiąc, mija się z prawdą. W Hiroshimie oraz Nagasaki faktycznie znajdowały się bazy wojskowe – tyle że podczas wojny w każdym większym mieście znajdują się takie obiekty. Powojenne raporty wyraźnie wskazywały, iż ofiarami była przede wszystkim ludność cywilna.²⁴¹ Zrzucanie ulotek informujących Japończyków o zbliżającym się nalocie i poleceniu ukrycia się miało chyba raczej na celu uspokojenie sumienia niż rzeczywistą troskę o ich los²⁴².

Na konferencji w Sankt Petersburgu w 1868 r. przyjęto zasadę, iż „jedynym legalnym celem, jaki państwa winny sobie stawiać w czasie wojny, jest osłabienie sił zbrojnych nieprzyjaciela”²⁴³. Ataki na Japonię nie były nakierowane tylko na cele wojskowe – chociażby w Hiroshimie cele te znajdowały się poza centrum miasta, nie w „strefie zero”. Z kolei samo Nagasaki bardziej ucierpiało w wyniku „zwykłych” bombardowań niż w tym z 9 sierpnia 1945 r. Bazy wojskowe w ostatnich dniach wojny służyły bardziej jako schrony niż obiekty przygotowań do walki²⁴⁴.

Według oficjalnego stanowiska Stanów Zjednoczonych bomby atomowe spuszczone na Hiroshimę i Nagasaki były decydujące w kwestii zakończenia II Wojny Światowej na Dalekim Wschodzie. Ten pogląd podzielany jest przez większość Amerykanów, dla których koncepcja o „odpłacie zawiązku za atak na Pearl Harbor”²⁴⁵, czy wytłumaczenie, iż śmierć 100 tysięcy osób ocaliła od śmierci miliony²⁴⁶ jest wystarczające.

Należy jednak poważnie zastanowić się nad pytaniem, czy wojny z Japonią nie można było zakończyć wiele miesięcy wcześniej. Największą i niewykorzystaną ku temu szansą było złagodzenie warunków kapitulacji wprowadzeniem zastrzeżenia, że pozycja cesarza zostanie nienaruszona. Do tej dyplomatycznej opcji wzywali czołowi przedstawiciele rządu Stanów Zjednoczonych, m.in. wicesekretarz stanu i były ambasador w Tokio Joseph Grew czy wicesekretarz wojny John McCloy. Niestety, ze względu na konsekwencje polityczne jakie mógłby ponieść gabinet prezydenta (którego członkowie często porównywali Cesarza Hirohito do Adolfa Hitlera), H. Truman odrzucił taką możliwość²⁴⁷.

Nawet mimo odrzucenia tej opcji Japonię można było skłonić do kapitulacji bez zrzucania bomb atomowych. Powojenne raporty *United States Strategic Bombing Survey* dowodziły, że Japonia poddałaby się nawet bez wkroczenia armii Związku Radzieckiego do Mandżurii czy wykorzystania broni jądrowej, a na pewno przed 1 listopada 1945 r., na kiedy Stany Zjednoczone zaplanowały rozpoczęcie operacji *Downfall*²⁴⁸ i inwazji na Wyspy Japońskie. Podobnego zdania było wielu oficerów przekonanych, że wystarczające były konwencjonalne metody, takie jak blokada morska. Admirał William Leahy (szef sztabu prezydenta H. Trumana) czy gen. Dwight Eisenhower (ówczesny dowódca

²³⁹ 16 lipca, po przeprowadzeniu próby bomby atomowej w bazie Alamogordo w stanie Nowy Meksyk, sekretarz ds. wojny USA H. Stimson oraz członkowie amerykańskiego programu pracy nad bronią atomową (*Projekt Manhattan*) oświadczyli, że efekty „przeszły ich najśmielsze oczekiwania” (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02>; str. 1360 – 1368; dostęp z dnia 2 marca 2018 r.); 21 lipca przewodniczący Komisji tymczasowej (powołanej do doradztwa ws. użycia broni atomowej) zalecał wskazanie miast, mających być celami ataku (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02>; str. 1372; dostęp z dnia 2 marca 2018r.) , a 23 lipca już podjęto decyzję co do terminu operacji (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02>; str. 1374; dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²⁴⁰ Petition to the President of the United States, July 17, 1945 r.; https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/index.php (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²⁴¹ https://www.ihp.org/jhr/v16/v16n3p-4_Weber.html (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.); sama bomba została zdetonowana jeszcze w powietrzu, co miało na celu doprowadzenie do jeszcze większych zniszczeń zabudowy (zamieszkałej przez ludność cywilną) niż gdyby została „uruchomiona” w momencie zetknięcia się z ziemią (wtedy pewna ilość siły początkowej zostałaby stracona na wyżłobienie – kolokwialnie mówiąc – „dziury w ziemi” (M. Selden. *A Forgotten Holocaust...op.cit.*; <https://apjff.org/-Mark-Selden/2414/article.html>).

²⁴² https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/documents/index.php?documentdate=1945-08-06&documentid=6-2&pagenumber=1 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²⁴³ Deklaracja w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru z dnia 11 grudnia 1868 r.; http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1868_Petersburg_-_pociski_wybuchajace.pdf

²⁴⁴ U. S. Strategic Bombing Survey: The Effects of the Atomic Bombings of Hiroshima and Nagasaki, June 19, 1946. Truman Papers, President's Secretary's File. Atomic Bomb-Hiroshima; str. 8 – 20; https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/index.php (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.).

²⁴⁵ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02>; str. 1376 (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²⁴⁶ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 113.

²⁴⁷ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 40 .

²⁴⁸ Operacja *Downfall* była wspólnym planem inwazji sił alianckich na Wyspy Japońskie, mającej odbyć się w razie niezaakceptowania przez Japonię warunków kapitulacji zawartych w Deklaracji Poczdamskiej. Plan miał składać się z dwóch głównych części: *Olympic* – mającej stanowić początkowy atak na wyspę Kiusiu, wyznaczony na 1 grudnia 1945 r., oraz *Coronet* – późniejszego lądowania na wyspie Honsiu, mającego odbyć się 1 marca 1946 r.; Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur: the campaigns of MacArthur in the Pacific; vol. I: Department of the Army, 1994; str. 395.*

wojsk w Europie) zgodnie uważali, że Japonia przed zrzućeniem bomb była już pokonana i szokowanie świata użyciem tej barbarzyńskiej broni było całkowicie niepotrzebne²⁴⁹.

Nie należy zapominać o tym, że ataki atomowe na Hiroshimę i Nagasaki nie były pierwszymi wywołującymi tak wielkie straty. Do dnia 6 sierpnia 1945 r. nalot dywanowy na Tokio z marca 1945 r. był najbardziej śmiertelnym nalotem w historii. Od zdobycia archipelagu Marianów (wyspy Tinian, Guam i Saipan, na których powstały bazy wojskowe Stanów Zjednoczonych) w połowie 1944 r. do końca wojny amerykańskie lotnictwo całkowicie zniszczyło 40 procent z 66 miast będących celami ataków. W ciągu dziesięciu dni od ataku na Tokio 9 marca 1945 r. blisko 10 tysięcy ton bomb obróciło w gruzy 80 kilometrów kwadratowych Tokio, Nagoi, Osaki i Kobe. W sumie prawie milion ludzi zginęło bądź odniosło poważne obrażenia w wyniku amerykańskiej „kampanii bombowej”²⁵⁰.

Czy zrzućenie bomb atomowych na Hiroshimę i Nagasaki było konieczne, aby ostatecznie zakończyć II Wojnę Światową? Można zaryzykować kontrowersyjne twierdzenie, że konieczność wynikała z pierwszej w historii szansy bojowego wykorzystania broni jądrowej i okoliczności, które mogły zostać uznane za czynnik uzasadniający jej użycie. Jednak czy faktycznie niezbędne było ustanowienie tak niebezpiecznego dla przyszłości precedensu?

Według niektórych historyków Stany Zjednoczone podjęły to ryzyko ze względu na chęć wywołania wrażenia na Związku Radzieckim, który po przyłączeniu się do ofensywy przeciwko Japonii²⁵¹ stał się nie tylko silnym sojusznikiem, ale jeszcze silniejszym wrogiem dla amerykańskich planów powojennej okupacji wysp japońskich. Inni uważają, że Stany Zjednoczone chciały w ten sposób „odpłacić” się za Pearl Harbor. Niektórzy posuwają się nawet do stwierdzenia, że prezydent Truman musiał nakazać spuszczenie bomb, aby po prostu uzasadnić koszty ich konstrukcji i badań naukowych²⁵².

Biorąc pod uwagę wszystkie argumenty, zrzućenie bomb atomowych na Hiroshimę i Nagasaki nie miało nic wspólnego z zakończeniem II Wojny Światowej. Polityka, nawet w czasach wojny – a może szczególnie wtedy – wymaga umiejętności kompromisu. Wprowadzenie do Deklaracji Poczdamskiej jednego zapisu o pozostawieniu Cesarza Hirohito jako symbolu ciągłości władzy mogło ocalić życie setek tysięcy ludzi, pozwolić uniknąć zniszczenia wielu japońskich miast, może nawet powstrzymać ekspansję Związku Radzieckiego we wschodniej Azji²⁵³. Mogło zapobiec atakom z 6 i 9 sierpnia 1945 r. które były tak naprawdę tylko „punktem kulminacyjnym” na drodze do zwycięstwa – doprowadzeniem do kapitulacji już pokonanego kraju²⁵⁴.

2.4. Kapitulacja Japonii i rozpoczęcie amerykańskiej okupacji kraju

2.4.1. Ostatnie dni II Wojny Światowej na Dalekim Wschodzie

10 sierpnia 1945 r. po dwóch spotkaniach Imperialnego Głównego Dowództwa, którym przewodniczył Cesarz Hirohito, rząd Japonii podjął decyzję o zaakceptowaniu Deklaracji Poczdamskiej. Za pośrednictwem szwajcarskiego chargé d'affaires ad interim²⁵⁵, Max'a Grässli, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii przekazało Stanom Zjednoczonym oświadczenie o przyjęciu warunków kapitulacji. W komunikacie było jednak zawarte swego rodzaju zapytanie o zamiary aliantów co do osoby cesarza: „Rząd Japonii gotowy jest przyjąć warunki wymienione we wspólnej deklaracji przyjętej w Poczdamie 26 lipca 1945 r. [...] zakładając, że wyżej wspomniana deklaracja nie będzie zawierała żadnych uprzedzeń co do prerogatyw Jego Wysokości (Cesarza Hirohito) jako suwerennego władcy. Rząd Japonii żywi szczerą nadzieję, że założenie przez niego poczynione ma pokrycie i szczerze liczy na szybką odpowiedź w sprawie wyjaśnienia tych wątpliwości”²⁵⁶.

11 sierpnia rząd Stanów Zjednoczonych (w imieniu Narodów Zjednoczonych) oznajmił, że od momentu kapitulacji władza i zwierzchnictwo nad krajem posiadane przez Cesarza i rząd Japonii miało zostać przekazane

²⁴⁹ https://www.ihr.org/jhr/v16/v16n3p-4_Weber.html (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.); <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/czy-zrucenie-bomb-atomowych-na-japonie-bylo-konieczne,566955.html> (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.).

²⁵⁰ M. Selden. *A Forgotten Holocaust...op.cit.*; <https://apjif.org/-Mark-Selden/2414/article.html>

²⁵¹ Nie można także wykluczyć, że inwazja wojsk Armii Czerwonej na tereny Mandżurii i tym samym przyłączenie się do wojny przeciwko Japonii, miało większy wpływ na decyzję o podpisaniu aktu kapitulacji niż same bomby atomowe. Plan Japonii dotyczący ewentualnej kontynuacji wojny prawdopodobnie opierał się na założeniu, że Związek Radziecki nie złamie paktu o neutralności i nie dołączy do Aliantów. Prowadzenie działań na „dwóch frontach” dla kraju już i tak wyniszczonego wojną mogło skończyć się nie tylko klęską i „siłową” okupacją przez Stany Zjednoczone. Japonia mogła stać się także przedmiotem sporu między USA a Rosją, która – po zajęciu Mandżurii (kluczowej pod względem surowców naturalnych) – dotarła do połowy półwyspu koreańskiego i mogła pokusić się nawet o zajęcie całego jego terytorium, następnie przejmując Hokkaido – drugą co do wielkości wyspę Japonii. w tym kontekście spuszczenie bomby na Nagasaki uchroniło Japonię od bycia areną walki o wpływy, a być może także utraty terytoriów posiadanych przez nią od prawie dwóch wieków.

²⁵² Wainstock, Dennis D. *The Decision to Drop the Atomic Bomb*: Praeger, 1996; str. 123, 124.

²⁵³ *Ibidem*; str. 132.

²⁵⁴ M. Selden. *A Forgotten Holocaust...op.cit.*; <https://apjif.org/-Mark-Selden/2414/article.html>

²⁵⁵ Chargé d'affaires ad interim – tymczasowy szef misji dyplomatycznej akredytowany przez państwo wysyłające w jednym lub kilku państwach, gdzie szef misji nie ma swojej stałej siedziby (Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 18 kwietnia 1961 r.).

²⁵⁶ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 627 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.); podobne zapytanie zostało przekazane także rządowi Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego za pośrednictwem rządu Szwecji oraz rządowi Chin za pośrednictwem Szwajcarii.

Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich (*Supreme Commander for the Allied Powers* - SCAP). Cesarz miał także obowiązek autoryzacji i upewnienia się co do złożenia podpisu pod aktem kapitulacji przez rząd oraz Kwaterę Główną Cesarstwa, co było niezbędne do wprowadzenia w życie założeń Deklaracji Poczdamskiej, oraz nakazać wszystkim siłom wojskowym poddanie się i oddanie do dyspozycji SCAP²⁵⁷.

Oświadczenie to nie zapewniało zatem zachowania systemu cesarskiego w obowiązującej formie, co wciąż powstrzymywało tzw. partię wojny (reprezentowaną przez gen. Korechika Anami, admirała Soemu Toyodę i gen. Yoshijiro Umezū) przed wydaniem swojej rekomendacji do zaakceptowania bezwarunkowej kapitulacji. Po nie otrzymaniu żadnej odpowiedzi od rządu Japonii, 13 sierpnia prezydent Stanów Zjednoczonych (prawdopodobnie w celu wywołania presji) nakazał przeprowadzenie ostatniego nalotu na Japonię przez Trzecią Jednostkę Marynarki Wojennej. Obejmował on prawie całą długość wyspy Honsiu, koncentrując się w większości na zniszczeniu fabryk, stoczni i rafinerii, których działalność była konieczna dla ewentualnego dalszego prowadzenia wojny²⁵⁸.

W międzyczasie Alianci czynili przygotowania do rozwiązania powojennych problemów we wschodniej Azji. Odpowiedzialność za utworzenie (zjednoczenie) stolicy Korei²⁵⁹ czy uspokojenie sytuacji na wschodnim wybrzeżu Chin i na Formozie (Tajwanie)²⁶⁰ miała być podzielona. Priorytetowa była jednak sprawa Japonii, która miała w najbliższym czasie znaleźć się pod okupacją. Kwestia kontroli wypełnienia założeń okupacji oraz przywództwa nad siłami w niej uczestniczącymi została powierzona gen. MacArthurowi²⁶¹. Następnie, 14 sierpnia, za zgodą rządów Wielkiej Brytanii, Chin i Związku Radzieckiego, prezydent Stanów Zjednoczonych H. Trumana mianował gen. MacArthura na Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich²⁶².

Tego samego dnia, podczas kolejnej konferencji Imperialnego Głównego Dowództwa rząd Japonii podjął ostateczną decyzję o zakończeniu wojny i zaakceptowaniu bezwarunkowej kapitulacji. Po wysłuchaniu argumentów zarówno tzw. partii wojny jak i partii pokoju, Cesarz Hirohito polecił przyjęcie alianckiej propozycji pokoju „w stanie takim, jakim jest” – głównie ze względu na to, że nie zamierzał pozwolić na zniszczenie kraju, niezależnie od tego, jaki miał być jego własny los²⁶³.

14 sierpnia wieczorem (czasu europejskiego) za pośrednictwem Szwajcarii Cesarstwo Japonii przekazało państwom alianckim oświadczenie o akceptacji Deklaracji Poczdamskiej oraz odpowiedzi na zapytanie z 10 sierpnia 1945 r. dotyczące przyszłego statusu cesarza: „1. Jego Wysokość Cesarz wydał cesarski reskrypt dotyczący akceptacji warunków Deklaracji Poczdamskiej przez Japonię. 2. Jego Wysokość Cesarz jest gotowy wydać rozkaz zaprzestania operacji wojennych i oddania broni do wszystkich sił wojskowych, marynarki wojennej i sił powietrznych oraz wszystkich pozostałych sił działających pod przywództwem Japonii, a także do wydania takich rozkazów jakie będą konieczne do wypełnienia przez Najwyższego Dowódcę Sił Alianckich wyżej wymienionych warunków”²⁶⁴.

Natychmiast po otrzymaniu tego telegramu prezydent H. Truman przekazał decyzję o kapitulacji wszystkim zainteresowanym państwom²⁶⁵. Z kolei Sekretarz Stanu USA James F. Byrnes przez szwajcarskiego chargé d'affaires poinformował rząd Japonii o działaniach, jakie miały być przez niego podjęte²⁶⁶. Obejmowały one przede wszystkim wyznaczenie daty i godziny zakończenia działań wojennych, która miała być przekazana Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich, oraz wyznaczenia przedstawicieli Japonii, mających umocowania do podpisania aktu kapitulacji. Miejsce i czas jego podpisania miał zostać przekazany rządowi Japonii przez Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich. W punkcie trzecim komunikatu James F. Byrnes poinformował, iż na stanowisko to został mianowany generał MacArthur²⁶⁷. Od tego dnia to od niego zależały najbliższe losy Japonii.

Kolejny dzień – 15 sierpnia 1945 r. – zapisał się w historii Japonii z dwóch powodów. Pierwszym była ostateczna klęska części rządu – partii wojny - która chciała walczyć „do ostatniego człowieka”²⁶⁸. Drugim powiadomienie obywateli Japonii o zakończeniu II Wojny Światowej i przyjęciu bezwarunkowej kapitulacji.

²⁵⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 631 – 632 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

²⁵⁸ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit.; str. 442.

²⁵⁹ W czasie okupacji Korei przez Cesarstwo Japonii nazwa stolica Korei została zmieniona z Seulu na Keijo (co w stosowanym wtedy zapisie oznacza po prostu „Stolica”). W okresie od 1910 r. do zakończenia II Wojny Światowej tereny stolicy były przejmowane przez sąsiadujące z nią miasta.

Dopiero w 1949 r., po powrocie do poprzedniej nazwy stolicy, Seul włączył okręg miasta tereny utracone w czasie wojny.

²⁶⁰ Poza przywództwem w okupacji Japonii została mu powierzona także odpowiedzialność za czynności podejmowane w sprawie Korei. Gen. Wedemeyer (Stany Zjednoczone) miał przejąć kontrolę nad siłami w Chinach i koordynować swoje działania z generalissimusem Chiang Kai-shekiem. Japońskie siły wojskowe pozostające na terenach południowowschodniej Azji miały podlegać rozkazom admirała Mountbattena (Wielka Brytania), przebywające w Chinach Chiang Kai-shekowi, a znajdujące się w zasięgu operacji Rosji Stawce Najwyższego Naczelnego Dowództwa na Dalekim Wschodzie.

²⁶¹ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit.; str. 444.

²⁶² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 647 – 648 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

²⁶³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 37 – 38.

²⁶⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 662 – 663 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

²⁶⁵ Uczestniczącym w wojnie z Japonią, ale nie będącymi wśród państw „decyzyjnych” (tj. Wielkiej Brytanii, Związku Radzieckiego, Chin i Stanów Zjednoczonych).

²⁶⁶ Polecenia te były co prawda skierowane do rządu Japonii, ale tak naprawdę w sposób „nieoficjalny” zostały one wydane Cesarzowi. Ze względu na ich ‘rangę’ Hirohito był także jedyną osobą w państwie, której autorytet zapewniał, że wydane rozkazy zostaną spełnione.

²⁶⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 663 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

²⁶⁸ Stwierdził tak Masuo Kato, japoński korespondent i powojenny redaktor jednej z agencji informacyjnych: „Japończycy to ludzie pełni paradoksów. Dlatego są oni w stanie trzymać się myśli wygranej w sytuacji oczywistej klęski. Nawet jeśli niektórzy przyjęli możliwość przegranej jako

Cesarz Hirohito, podejmując dzień wcześniej decyzję o przyjęciu Deklaracji Poczdamskiej uznał, że powinien także osobiście ogłosić ją narodowi. Miał on świadomość, że tylko jego głos będzie w stanie zapewnić narodowy spokój i zachowanie jedności. Jego wypowiedź miała być transmitowana przez kanał radiowy stacji NHK²⁶⁹, jednak ze względu na autentyczne przerażenie co bardziej konserwatywnych członków rządu o dokonaniu „bezpośredniego” oświadczenia²⁷⁰, postanowiono je nagrać w nocy 14 sierpnia i odtworzyć w południe następnego dnia²⁷¹. Jako że istniały pewne obawy co do możliwości próby powstrzymania audycji radiowej, nagrania zostały przekazane szambelanowi Yoshihiro Tokugawie, który – aby ocalić je przed ewentualną kradzieżą i zniszczeniem – ukrył je w schowku w gabinecie sekretarki żony Cesarza Hirohito Cesarzowej Kojun²⁷².

Obawy te – jak się wkrótce okazało – były uzasadnione. W nocy z 14 na 15 sierpnia 1945 r. miała miejsce próba wojskowego zamachu stanu (zwana także Incydem Kyujo – od nazwy ówczesnego „nowego” pałacu cesarskiego w Tokio, wybudowanego w 1888 r.). Major Kenji Hatanaka i podpułkownik Jiro Shiizaki przekonali dowódcę drugiego pułku Gwardii Cesarskiej pułkownika Toyojiro Hagę do swoich zamiarów powstrzymania ogłoszenia kapitulacji Japonii wmawiając mu, że ich plan jest wspierany przez gen. Korechika Anamiego²⁷³ i gen. Yoshijiro Umezu²⁷⁴. Hatanaka szukał także sojusznika w osobie gen. Shizuichiego Tanaki, dowódcy Wschodniej Armii Japonii.²⁷⁵ Generał, słysząc o planie skazanym od początku na klęskę, nawet nie zamierzał kontynuować rozmowy z Hatanaką, rozkazując mu „wrócić do domu”²⁷⁶.

Grupa żołnierzy pod przywództwem majora Kenji Hatanaki i pułkownika Masataka Ida wkroczyła na teren pałacu cesarskiego, aresztując opuszczających go przedstawicieli NHK licząc na to, że posiadają oni nagrania cesarskiej przemowy. Major Hatanaka następnie zażądał od dowódcy Pierwszej Gwardii Cesarskiej (chroniącej pałac cesarski) gen. Takeshi Mori pomocy w „unieważnieniu decyzji o pokoju”, która została „wymuszona na Cesarzu przez jego niepatriotycznych doradców”. Po odmowie współpracy K. Hatanaka zastrzelił Moriego, a będący wraz z Hatanaką pomocnik ściał towarzyszącego T. Moriemu Michinori Shiraishiego, szefa sztabu²⁷⁷. Następnie – używając oficjalnej pieczęci gen. T. Mori - dokonał autoryzacji rozkazu otoczenia pałacu, stacji NHK oraz odcięcia komunikacji Cesarskiego pałacu z resztą świata²⁷⁸. Ze względu na sfałszowane rozkazy nikt z Pierwszej Gwardii Cesarskiej nie miał początkowo pojęcia, że bierze udział w zamachu stanu.

W ciągu następnych kilku godzin buntownicy bezskutecznie próbowali odnaleźć główną, oficjalną wersję nagrań. K. Hatanaka w swoim szaleństwie wtargnął do komnat cesarskich – czynu karanego śmiercią i niedopuszczalnego dla osoby lojalnej władzy. Miał zamiar – oprócz zdobycia i zniszczenia taśm – zdobyć cesarską pieczęć, aby móc sfałszować rozkazy „Cesarza”.

W tym samym czasie inni uczestnicy zamachu stanu podjęli próbę zamordowania premiera Japonii Kantaro Suzukiego. Suzuki, szczęśliwym dla siebie zbiegiem okoliczności, przebywał tej nocy w budynku Rządu i buntownicy, nie zastając go w jego domu spalili go²⁷⁹. Z kolei inny „znany symbol zdradzieckich doradców Cesarza” (jak został opisany przez K. Hatanakę) Koichi Kido, Strażnik Cesarskiej Pieczęci, został ukryty w podziemiach budynku Cesarskiego Biura Zarządzania przez szambelana Tokugawę, unikając „aresztu” z rąk zbuntowanych żołnierzy²⁸⁰.

Około godziny 3 w nocy pułkownik Masataka Ida przekazał Hatanace, że Wschodnia Armia Japonii²⁸¹ pod dowództwem gen. Shizuichi Tanaki (który właśnie dowiedział się o niesubordynacji podwładnych) wciąż nie zamierza wesprzeć zamachu stanu i jest gotowa stłumić go bez względu na ilość ofiar. Pułkownik Toyojiro Haga dowiadując się, że padł ofiarą oszustwa, nakazał Hatanace opuszczenie terenów pałacu cesarskiego²⁸².

Po kapitulacji oddziału M. Idy, Hatanaka podjął ostatnią próbę zrealizowania swojego celu. W budynku NHK zażądał możliwości wykonania swojej odezwy do narodu w celu wyjaśnienia swoich motywów działania. Obecny na

prawdopodobną, czynili to z poczynieniem warunku, że dojdzie do tego tylko wtedy, gdy Japonia poniesie klęskę walcząc z honorem, do ostatniego człowieka”; Kato, Masuo. *The Lost War*: New York, A. A. Knopf, 1946.

²⁶⁹ NHK – Nippon Hoso Kyokai : jedyny japoński publiczny nadawca radiowo – telewizyjny. Stacja powstała w 1924 r., rok później nadając swoją pierwszą audycję radiową, a w czasie wojny stanowiąc główne źródło informacji o stanie wojny i sytuacji w kraju; w 1953 r. miała miejsce pierwsza transmisja telewizyjna; <http://www.nhk.or.jp/corporateinfo/english/history/index.html> (dostęp z dnia 5 marca 2018 r.).

²⁷⁰ Ze względu na niemal pół- boski status cesarza obywateli Japonii nigdy go ani nie widzieli, ani nie słyszeli jego głosu, stąd też już samo odtworzenie jego wypowiedzi stanowiło niespotykaną dotychczas sytuację w przywiązaniu do tradycji otoczeniu Hirohito.

²⁷¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 38.

²⁷² Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great Pacific Conflict*: Cooper Square Press, 2001.; str. 409.

²⁷³ Gen. K. Anami był ówczesnym Ministrem Wojny i jego wsparcie przy zamachu stanu mogło być czynnikiem decydującym o jego sukcesie. Był on członkiem tzw. partii wojny, odmówił jednak współpracy po tym, jak Cesarz Hirohito oświadczył, że przyjmuje warunki Deklaracji Poczdamskiej. Po złożeniu swojego podpisu pod decyzją cesarza o kapitulacji, około godziny 4 nad ranem gen. Anami popełnił seppuku; Rose, Gideon. *How Wars End: Why We Always Fight the Last Battle*: Simon&Schuster Paperbacks, 2010; str. 92.

²⁷⁴ Hasegawa, Tsuyoshi. *Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan*: The Belknap Press of Harvard University Press, 2005; str.245.

²⁷⁵ Oddział Armii Cesarskiej odpowiedzialny za obronę regionu Kanto (gdzie znajduje się m.in. Tokio) oraz północnej części wyspy Honsiu podczas wojny na Pacyfiku.

²⁷⁶ Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great...* op.cit. ; str. 409.

²⁷⁷ Wainstock, Dennis D. *The Decision...* op.cit; str. 114.

²⁷⁸ Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great...* op.cit. ; str. 409 – 410.

²⁷⁹ *Ibidem* str. 410.

²⁸⁰ Wainstock, Dennis D. *The Decision...* op.cit; str. 114.

²⁸¹ Oddział Armii Cesarskiej odpowiedzialny za obronę regionu Kanto (gdzie znajduje się m.in. Tokio) oraz północnej części wyspy Honsiu podczas wojny na Pacyfiku.

²⁸² Hasegawa, Tsuyoshi. *Racing the Enemy...* op.cit.; str. 247

nocnej zmianie pracownik stacji odparł mu, że konieczne do jej wykonania jest pozwolenie od dowódcy Wschodniej Armii Japonii - Shizuichiego Tanaki²⁸³.

Nad ranem 15 sierpnia gen. Tanaka dotarł do pałacu cesarskiego, nakazując części rebeliantów oraz Gwardii Cesarskiej zakończenie aktu nielojalności i poddania się rozkazom osób powołanych do ich wydawania²⁸⁴. Po klęsce zamachu stanu, na krótko przed transmisją oświadczenia Hirohito o zakończeniu wojny, podpułkownik Jiro Shiizaki popełnił rytualne seppuku na dziedzińcu pałacu cesarskiego, a Kenji Hatanaka zastrzelił się²⁸⁵. II Wojna Światowa – przynajmniej w kręgach rządowych – ostatecznie dobiegła końca.

W południe (japońskiego czasu) zgodnie z planem odbyła się transmisja wystąpienia Cesarza Hirohito, ogłaszającego koniec wojny. Była to pierwsza w historii tak bezpośrednia odezwa do obywateli Japonii - wszystkie dotychczasowe decyzje były przekazywane pisemnie, w formie reskryptów. Tak bezprecedensowe wydarzenie jak audycja radiowa (nawet jeśli technicznie rzecz ujmując była tylko odtworzeniem nagrania) dla większości Japończyków mogła oznaczać tylko wezwanie do jeszcze większego wysiłku i wspierania kraju w wojnie ze Stanami Zjednoczonymi²⁸⁶. Nie spodziewali się, że Cesarz będzie oczekiwał od nich zupełnie innej postawy²⁸⁷.

Reskrypt cesarski o zakończeniu II Wojny Światowej był swego rodzaju ideologicznym klejnotem. Za jego pomocą Cesarz zamierzał dokonać niemożliwego: zamienić ogłoszenie upokarzającej klęski w pochwałę japońskiego systemu prowadzenia wojny oraz - właściwej tylko jemu - 'boskiej' nieskazitelnosci. Jego zadaniem było nie tylko zakończenie wojny, ale także uwolnienie swojej osoby od jakiejkolwiek odpowiedzialności za popełnione w jej czasie zbrodnie – jednocześnie nie zaprzeczając ich popełnieniu przez armię²⁸⁸.

Gdy głos Cesarza rozbrzmiał z odbiorników w Japonii, wśród słuchaczy na samym początku zapanowało zaskoczenie i zakłopotanie. Powodem był głównie sposób napisania reskryptu. Został on sformułowany w klasycznym, literackim języku japońskim, używanym na dworze cesarskim i w wysoko postawionych kręgach rządowych. Dla większości społeczeństwa, znającego tylko język „potoczny” (mówioną, uproszczoną wersję formy literackiej), audycja była w pewnych momentach całkowicie niezrozumiała²⁸⁹. Pomijając jednak aspekt czysto językowy, całe oświadczenie zostało oparte na ogólnikowych opisach „kapitulacji” i najbliższej przyszłości Japonii. Z perspektywy czasu cesarskie wystąpienie zamiast wyjaśniać obywatelom sytuację w jakiej znaleźli się oni oraz kraj, wprowadziło wśród nich jeszcze większe zamieszanie.

Cesarz rozpoczął swoją wypowiedź słowami „Wydaliśmy Naszemu rządowi polecenie zakomunikowania rządowi Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Chin i Związku Radzieckiego iż Nasze Cesarstwo przyjmuje warunki ich wspólnej Deklaracji.” Nastąpiło tutaj odniesienie do zaakceptowania żądań dotyczących bezwarunkowej kapitulacji. Pewna część obywateli Japonii wiedziała, o jakiej deklaracji mówi Cesarz²⁹⁰ jednak sposób sformułowania tego zdania umieszczał Japonię niejako na równej pozycji względem Aliantów: jako kraju, który przyjmuje Deklarację – ale nie musi.

W całej treści reskryptu ani raz nie padło także słowo „kapitulacja”. Być może miało to związek z kulturowym przekonaniem, że poddanie się jest hańbą (stąd też japońscy żołnierze podczas wojny woleli popełnić „honorowe samobójstwo” – czyli *seppuku*, niż ocalić życie poddając się i żyć „okrytym hańbą”). Hirohito jedynie wspomniał, że „wojna nie obróciła się na korzyść Japonii, a sentymenty świata nie stawiały Nas w uprzywilejowanej sytuacji”. Dla mimo wszystko większej części społeczeństwa, która nie była tak świadoma rzeczywistego stanu Cesarstwa (w przeciwieństwie do mieszkańców głównych miast), przemówienie Cesarza faktycznie osiągało swój propagandowy, ideologiczny cel.

Wypowiadając Stanom Zjednoczonym wojnę w 1941 r. Hirohito uzasadnił tą decyzję chęcią „zapewnienia Japonii samodzielności i ustabilizowania sytuacji we wschodniej Azji”, przecząc²⁹¹ jakimkolwiek intencjom naruszenia suwerenności innych krajów²⁹². W tym duchu wspominał, że dążenie do dobrobytu i bezpieczeństwa wszystkich

²⁸³ Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great...op.cit.* ; str. 411

²⁸⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 39

²⁸⁵ Hasegawa, Tsuyoshi. *Racing the Enemy...op.cit.*; str. 249

²⁸⁶ Takie przewidywania były najprawdopodobniej związane z cesarskim reskryptem o edukacji z 1890 r., którego treści uczniowie musieli uczyć się na pamięć. Ich obawy zapewne dotyczyły zapisu, który głosił: [...] w razie nastania sytuacji nadzwyczajnej (w tym wypadku: zagrożenia przegraną w II Wojnie Światowej), dzielnie ofiarujcie się krajowi [...]”; <http://www.japanpitt.pitt.edu/glossary/imperial-rescript-education> (dostęp z dnia 8 marca 2018 r.)

²⁸⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat: Japan in the wake of World War II*: W. W. Norton & Company, 1999; str. 33 - 34

²⁸⁸ *Ibidem*; str. 35

²⁸⁹ Fisher, Max. *The Emperor's Speech: 67 years ago Hirohito transformed Japan Forever*: The Atlantic, 15 sierpnia 1945 r.: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/08/the-emperors-speech-67-years-ago-hirohito-transformed-japan-forever/261166/>

²⁹⁰ Głównie dzięki ok. 3 milionom ulotek zrzuconym z bombowców B-29 z przetłumaczonymi na język japoński warunkami kapitulacji, oraz transmisji treści Deklaracji przez stację KSAI operującą na Saipanie. Działania te prowadzone były przez Biuro Informacji Wojennej Stanów Zjednoczonych (OWI – Office of War Information), organizację rządową wspieraną przez wojsko USA, która zajmowała się przekazem informacji do kręgów rządowych Japonii oraz żołnierzy armii cesarskiej we wschodniej Azji, a także – w miarę możliwości – do zwykłych obywateli za pomocą ulotek oraz (rzadziej) transmisji radiowych; <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article07.html#author1> (dostęp z dnia 11 marca 2018 r.)

²⁹¹ „[...] daleką od nas była myśl o naruszeniu suwerenności innych krajów czy wkroczenia na drogę powiększenia terytorium [kraju]”; Oświadczenie Cesarza Hirohito o przyjęciu Deklaracji Poczdamskiej: <https://www.atomicheritage.org/key-documents/jewel-voice-broadcast>

²⁹² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 36

narodów jest (i było) dla niego tak ważne, jak dobrobyt i bezpieczeństwo Japonii²⁹³. Przepraszał obywateli innych krajów wschodniej Azji – jak zaznaczył: „współdziałających z Cesarstwem” – za porażkę w walce o jej wyzwolenie²⁹⁴. Było to dość daleko idące zafałszowanie postawy mieszkańców regionu; z całą pewnością postawa Filipin czy Indochin daleka była od jakiegokolwiek formy „jednoczenia się” z Japonią. Przyjmując warunki zakończenia wojny Cesarz zamierzał „utworzyć drogę dla wielkiego pokoju dla wszystkich przyszłych pokoleń”.

Zrzucenie bomb atomowych na Hiroshimę i Nagasaki nie zostało przedstawione jako czynnik, który (przynajmniej w pewnym stopniu) mógł wpłynąć na kapitulację Japonii. To „kapitulacja” Japonii została dokonana, aby ocalić miliony ludzi i nie doprowadzić do „całkowitego wymarcia ludzkiej cywilizacji”²⁹⁵. Stany Zjednoczone w tym kontekście wypowiedzi zostały przedstawione jako przeciwnik dążący do zniszczenia całego świata²⁹⁶.

Przez lata wojny Hirohito „zachęcał” (by nie powiedzieć „naciskał”) obywateli do niesienia ciężaru wojny oraz imperialistycznych zapędów i ideologii międzynarodowego prymatu, po porażce wymagając od nich nie popadania w rozpacz²⁹⁷, ale zaangażowania się i wiary w budowę „nowej przyszłości”. Prosił o zachowanie jedności kraju jako jednej rodziny, warunku koniecznego dla przetrwania trudności jakie miały czekać Japonię po wojnie²⁹⁸. Przetrwanie struktury cesarstwa²⁹⁹ – tak istotnej dla tożsamości narodowej – miało przekonać naród, że mimo zmian jakie na pewno miały zajść w sposobie funkcjonowania państwa, nadal będzie to „ich” kraj³⁰⁰.

Wezwanie do „przetrwania tego co niemożliwie do przetrwania i zniesienia tego, co niemożliwe do zniesienia” w okresie siedmiu lat amerykańskiej okupacji stało się swego rodzaju mottem. Opisywało nie tylko hańbę po przegranej wojnie, zrozumienie błędów jakie niósł za sobą ultranacjonalizm (przez dwadzieścia lat przyjmowany za jedyny słuszny pogląd), czy niemal całkowity upadek kraju³⁰¹. Dotyczyło także kończącej reskrypt próby o „utrzymanie cech prawości, przybrania szlachetności ducha i pracy z przekonaniem” w celu „podkreślenia właściwej Cesarstwu wielkości i dotrzymania kroku postępowi na świecie”.

Reakcje na oświadczenie Cesarza były bardzo różne. Wśród sporej ilości Japończyków początkowy szok związany z zakończeniem wojny bardzo szybko został zastąpiony wszechogarniającą ulgą, która później ustępowała miejsca wycieńczeniu, rozpacz i rozkojarzeniu. Ten stan psychiczny, w który popadało społeczeństwo, zaczęto szybko określać syndromem / stanem *kyodatsu*. Przed wojną był to medyczny termin na określenie stanu „wyczerpania psychicznego” jednostki. Po podpisaniu kapitulacji zaczęto go szeroko stosować na określenie stanu całej zbiorowości ludzkiej³⁰².

Część obywateli odczuwała irracjonalną (patrząc z perspektywy czasu) winę, że z ich powodu wielki Cesarz musiał zgodzić się na kapitulację Japonii³⁰³. Przyczyn tych odczuć można doszukiwać się w przyjęciu przez niego uosobionej formy cierpienia, określenia samego siebie jako największej ofiary wojny, dla której poświęcenie się w walce jego rodaków stanowiło największy ból. Rzeczywiście, ten fragment wystąpienia mógł wzbudzić ogromne emocje wśród słuchaczy. Jednak mogły one zostać wywołane nie przez smutek Cesarza, a przez własny żal i niepewność co do losów członków rodzin, którzy uczestniczyli w wojnie i ich los nie był wciąż znany.³⁰⁴

²⁹³ „Dążenie do powszechnego dobrobytu i szczęścia wszystkich narodów tak samo jak bezpieczeństwo i dobrostan Naszych poddanych jest ogromną odpowiedzialnością powierzoną Nam przez Naszych wielkich przodków i leżącą blisko naszego serca” (Oświadczenie Cesarza Hirohito)

²⁹⁴ „Nie możemy nie wyrazić naszego głębokiego smutku wobec naszych wszystkich sprzymierzonych narodów wschodniej Azji, które stale współdziałały z Cesarstwem w celu wyzwolenia wschodniej Azji” (Oświadczenie Cesarza Hirohito)

²⁹⁵ „Co więcej, wróg rozpoczął stosowanie nowej i najbardziej okrutnej bomby, której siła zniszczenia jest, zaprawdę, nieobliczalna, odciskając swoje piętno na życiu wielu niewinnych ludzi.

Gdybyśmy kontynuowali wojnę, ostatecznym rezultatem byłby nie tylko upadek kraju i unicestwienie japońskiego narodu, ale mógłby doprowadzić do całkowitego wymarcia ludzkiej cywilizacji.

Zatem, jak Mielibyśmy ocalić miliony Naszych poddanych i oddać należyty honor świętym duchom Naszych Cesarskich Przodków? W związku z powyższym nakazaliśmy Cesarskiemu Rządowi zastosować się do warunków wspólnej Deklaracji Sił [Alianckich]” (Oświadczenie Cesarza Hirohito)

²⁹⁶ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 36

²⁹⁷ „Strzeżcie się najmocniej jakichkolwiek wybuchów emocji, które mogą zagrozić wywołaniem niepotrzebnych komplikacji, oraz powstrzymajcie się od braterskich konfliktów i waśni mogących wywołać nieporozumienia, sprowadzić Was na złą drogę i spowodować utratę przez Was wiary w świat” (Oświadczenie Cesarza Hirohito)

²⁹⁸ „Niech naród dalej trwa jako jedna rodzina z pokolenia na pokolenie z niezachwianą wiarą w absolutne możliwości naszej boskiej ziemi, zawsze świadom ogromnej odpowiedzialności i długiej drogi przed nim” (Oświadczenie Cesarza Hirohito)

²⁹⁹ „Ponieważ możliwe było zachowanie struktury Cesarstwa, Zawsze będziemy z wami, nasi dobrzy i lojalni poddani, wierząc w waszą szczerą i jedność.”

³⁰⁰ Stany Zjednoczone, decydując się na pozostawienie Cesarza Hirohito jako przywódcy kraju, zapewne spodziewały się podobnej odezwy do narodu. Obecność Cesarza jako symbolu jedności i – przede wszystkim – ciągłości istnienia Japonii, nieprawdopodobnie ułatwiła późniejsze realizowanie celów okupacji.

³⁰¹ Fisher, Max. *The Emperor's Speech...op.cit.*: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/08/the-emperors-speech-67-years-ago-hirohito-transformed-japan-forever/261166/>

³⁰² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 88 - 89

³⁰³ *Ibidem*; str. 38

³⁰⁴ *Ibidem*; str. 36.

Mimo iż część społeczeństwa na samym początku czuła rozczarowanie i utratę sensu w życiu, wkrótce to uczucie zmieniło się w szczerą radość. Sam Kido Koichi, obserwując zebranych przez pałacem cesarskim ludzi miał wrażenie, jakby wielkie uczucie odpowiedzialności wreszcie zostało z nich zdjęte³⁰⁵.

W kręgach rządowych panowało dużo większe opanowanie. Po zaakceptowaniu kapitulacji Japonii, pierwsze kompanie wojsk amerykańskich (mających brać udział w okupacji) pojawiły się w Tokio dopiero 28 sierpnia 1945 r. Okres prawie dwóch tygodni zawieszenia między kapitulacją a jej faktycznym podpisaniem został wykorzystany przez Ministerstwo Wojny Japonii na zniszczenie dowodów popełnienia zbrodni wojennych. Wśród spalonych dokumentów były między innymi transkrypcje Konferencji Cesarskich, plany ataków na tereny Azji południowej czy dotyczące Mandżurii i Chin. Wiele danych zostało także „sfalszowanych” – nie tylko drogą klasycznej fabrykacji treści, ale także poprzez zabijanie żołnierzy krajów alianckich już po ogłoszeniu kapitulacji i twierdzenie, iż zginęli oni w wyniku bombardowań w ostatnich dniach wojny³⁰⁶. Polityk odpowiedzialny za obozy dla jeńców wojennych 20 sierpnia 1945 r. wydał wszystkim oddziałom przebywającym na terenie Korei, Tajwanu, Mandżurii, Chin, Hong Kongu, Tajlandii, Malezji i Borneo zezwolenie, aby – jeśli dopuścili się niezgodnego z prawem międzynarodowym traktowania jeńców – zarówno oni, jak i znajdujące się w ich rękach obciążające dowody, zniknęli bez śladu.³⁰⁷

Część armii cesarskiej popełniła także *seppuku*. Prawdopodobnie jednym z motywów podjęcia przez nich takich decyzji była ogłoszona w 1941 r. przez Hidekiego Tojo zainspirowana bushido zasada głosząca: „Nie żyj okryty hańbą jako więzień. Ponieś śmierć i nie pozostaw za sobą żadnej haniebnej zbrodni”.³⁰⁸ Zwyczaj żołnierze być może rozpaczliwie próbowali przeczyć rzeczywistości. Wśród wyższych rangą osób mogła to być (charakterystyczna dla wojsk japońskich) forma wzięcia odpowiedzialności za porażkę w wojnie. Wśród tych osób był admirał Takijiro Onishi (twórca oddziałów *kamikaze*), marszałek Hajime Sugiyama³⁰⁹ (były Szef Sztabu Generalnego i Minister Wojny w latach 1937 – 38 i w 1944 r.), generał Shizuichi Tanaka (przywódca Wschodniej Armii Japonii) czy kapitan Tatsunosuke Ariizumi (dowódca floty japońskich okrętów podwodnych³¹⁰).³¹¹

Oświadczenie Cesarza Hirohito zaznaczyło koniec II Wojny Światowej i położyło kres ultranacjonalistycznej ideologii. Następnego dnia Japonia wkroczyła na drogę budowy nowej przyszłości, opartej na ideałach i założeniach tak odległych od obowiązujących przez wieki³¹².

2.4.2. Ceremonia kapitulacji Japonii – 2 września 1945 r.

Zgodnie z wytycznymi jakie zostały przekazane Japonii³¹³, pierwszym zadaniem było wydanie rozkazu zakończenia prowadzenia działań wojennych przez wojska japońskie oraz określenie terminu dla skutecznego ich wygaszenia. Kontaktując się z rządem w Tokio gen. MacArthur – przebywający w tym czasie jeszcze na Filipinach - polecił także wybranie przedstawiciela kraju, który będzie posiadał kompetencje, aby w imieniu Cesarza i Rządu Japonii przyjąć wytyczne dotyczące wprowadzenia w życie warunków aktu kapitulacji³¹⁴ podczas konferencji w Manili³¹⁵.

Podczas konferencji, która odbyła się w dniach 19 – 20 sierpnia 1945 r., japońska delegacja pod przewodnictwem generała i wice – szefa armii Torashiro Kawabe (przy pomocy tłumaczy) prowadziła rozmowy z członkami sztabu gen. MacArthura (sam SCAP nie był obecny). Według nowych ustaleń – pod warunkiem współpracy Rządu Japonii i Kwatery Głównej Dowódcy Sił Sprzymierzonych (General Headquarters – GHQ) - okupacja terenów miała być wprowadzana stopniowo - w miarę poddawania się kolejnych oddziałów armii japońskiej, a sam proces demilitaryzacji dokonywany przez Japonię pod kontrolą Aliantów (a nie tylko przez Aliantów)³¹⁶.

Na zakończenie konferencji gen. Kawabe otrzymał (przetłumaczone na język japoński) wytyczne dotyczące przybycia na wyspy pierwszych oddziałów okupacyjnych, kwestii formalnych ceremonii podpisania aktu kapitulacji oraz późniejszych działań sił alianckich. Wśród dokumentów znajdowała się także robocza wersja rozkazu złożenia

³⁰⁵ *Ibidem*; str. 38.

³⁰⁶ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 39 – 41.

³⁰⁷ Transcripts of proceedings, 9 stycznia 1947 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/b5f69e/pdf/>; str. 14718 – 14719.

³⁰⁸ Było to nieco zmodyfikowana teza dzieła „Hagakure” z XVIII w., głosząca że tylko samuraj gotowy i skłonny umrzeć w każdej chwili może w pełni poświęcić się swojemu władcy; http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/japan_no_surrender_01.shtml (dostęp z dnia 20 maja 2017 r.).

³⁰⁹ Kato, Masuo. *The Lost War*; str. 249.

³¹⁰ Kapitan T. Ariizumi znany był z mordowania rozbitków ze statków, które uprzednio niszczył atakami łodzią podwodną. Przez niewielu ocalałych ludzi był nazywany „Rzeźnikiem”. Po wojnie jeden z członków jego załogi bronił go twierdząc, że kapitan wykonywał tylko rozkazy Sztabu Generalnego Marynarki Wojennej. Nigdy nie odnaleziono żadnej kopii takiego rozkazu, który prawdopodobnie uległ „przypadkowemu” zniszczeniu; https://ww2db.com/person_bio.php?person_id=790 (dostęp z dnia 10 marca 2018 r.).

³¹¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 43 – 44.

³¹² Fisher, Max. *The Emperor's Speech...op.cit.*: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/08/the-emperors-speech-67-years-ago-hirohito-transformed-japan-forever/261166/>

³¹³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 663 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

³¹⁴ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 446.

³¹⁵ Gen. MacArthur był dowódcą wojsk amerykańskich podczas tzw. Kampanii Filipińskiej w latach 1941 – 1942 i 1944 – 1945 oraz podczas Bitwy o Manilę, gdzie przebywał od momentu zwycięstwa nad armią Japonii w marcu 1945 r.; znajdowała się tam tymczasowa Kwatera Główna Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich.

³¹⁶ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 448.

bronii (wydana przez Kwaterę Główną Sił Sprzymierzonych) przez wszystkie siły wojskowe Japonii, proklamacja przyjęcia Deklaracji Poczdamskiej przez Cesarza Japonii³¹⁷ oraz sam Akt Kapitulacji³¹⁸, który miał być podpisany na pokładzie statku pod banderą Stanów Zjednoczonych na terenie Zatoki Tokijskiej³¹⁹.

W międzyczasie Stany Zjednoczone rozpoczęły realizację operacji *Blacklist*. Był to plan pokojowego wkroczenia na tereny kontrolowane przez Japonię, przygotowany w miejsce operacji *Downfall*, która została zawieszona po tym, jak Japonia podjęła decyzję o przyjęciu kapitulacji³²⁰. Plan *Blacklist* przyjęty 8 sierpnia 1945 r. zakładał trzyetapowy proces przejmowania strategicznie istotnych regionów wysp japońskich i Korei przez siły lądowe, morskie i powietrzne. Celem końcowym było „odcięcie” tych terenów od reszty Azji na czas trwania okupacji aby możliwe było sprawne stłumienie potencjalnych buntów czy protestów. Skoncentrowanie na tym obszarze miało także ułatwić wprowadzenie w życie warunków Deklaracji Poczdamskiej.³²¹

Cały plan okupacji został opracowany w oparciu o założenie, że Cesarz Hirohito będzie w stanie utrzymać psychologiczną kontrolę nad obywatelami i żołnierzami, którzy (mimo kapitulacji Japonii) wciąż jeszcze mieli dostęp do broni. Obawy przed potencjalnym złamaniem cesarskiego rozkazu o zachowaniu spokoju były jednak nieuzasadnione. W ciągu trzech dni (od 28 do 30 sierpnia) gdy na terenie Japonii zaczęły pojawiać się pierwsze amerykańskie oddziały okupacyjne, zaufani żołnierze armii japońskiej sami pilnowali lotniska Atsugi³²² i dróg transportowych, aby zapewnić bezpieczeństwo znacznie przewyższonej liczebnie armii Stanów Zjednoczonych³²³.

Sam gen. MacArthur przybył do Japonii 30 sierpnia 1945 r. wraz z gen. Sutherlandem i grupą towarzyszących im oficerów wojsk Stanów Zjednoczonych. Do tego czasu Zatoka Tokijska była już pod kontrolą statków brytyjskiej i amerykańskiej marynarki wojennej. W dniu kapitulacji wszystkie strategiczne punkty zatoki – poza samym Tokio – chronione były przez siły Aliantów³²⁴.

Oficjalna i ostateczna kapitulacja Japonii odbyła się 2 września 1945 r. na pokładzie pancernika USS Missouri. Gen. MacArthur oraz szef jego sztabu gen. Sutherland weszli na pokład statku piętnaście minut przed godziną 9:00, o której miała rozpocząć się 20 – minutowa formalna ceremonia podpisania aktu kapitulacji. Zostali oni powitani przez admirała Williama Halseya i admirała Chestera Nimitza (dowódcy marynarki wojennej na Pacyfiku)³²⁵.

Sama ceremonia kapitulacji była bardzo obciążona symboliką. Sama nazwa okrętu – „Missouri” – była także nazwą stanu, z którego pochodził prezydent Stanów Zjednoczonych, Harry Truman. Jedną z flag powiewających na masztach była ta sama, która wywieszona była nad Białym Domem w dniu ataku na Pearl Harbor 7 grudnia 1941 r. Drugą była (już legendarna) flaga, używana przez komodora Mathew Perry’ego na okręcie flagowym „Powhatten”, gdy w 1854 r. zmusił Japonię do podpisania Traktatu z Kanagawy³²⁶ kończącego politykę izolacjonizmu Japonii trwającą ponad dwa wieki³²⁷. Ponadto wszyscy obecni na pokładzie „Missouri” przedstawiciele armii krajów biorących udział w wojnie na Pacyfiku otrzymali pamiątkowe karty z flagą Cesarskiej Japonii na pamiątkę ceremonii³²⁸.

Kilka minut przed godziną dziewiątą na pokład USS Missouri weszła japońska delegacja. Przewodził jej Mamoru Shigemitsu, Minister Spraw Zagranicznych Japonii, oraz gen. Yoshijiro Umezu, szef sztabu armii. Towarzyszyło im po trzech przedstawicieli Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Armii oraz Marynarki Wojennej³²⁹. Skromny obraz jedenastoosobowej grupy wobec wielkiego okrętu wypełnionego aż po szczyty masztów i kominów

³¹⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 648 – 649 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

³¹⁸ *Ibidem*; str. 649 – 650.

³¹⁹ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit; str. 449.

³²⁰ *Ibidem*; str. 436.

³²¹ Pierwsza faza planu miała obejmować zajęcie: niziny Kanto (centralna część wyspy Honsiu, obejmująca Tokio oraz sąsiadujące prefektury Saitama, Kanagawa, Chiba, Gunma, Tochigi i Ibaraki, zajmująca powierzchnię 17 tys. km²), miasto Sasebo (port w prefekturze Nagasaki), trzy główne miasta portowe: Kobe, Osaka i Kyoto, Seul (w Korei), oraz Aomori – Ominato (ówcześnie Ominato było główną bazą marynarki wojennej Japonii w północnej części wyspy Honsiu w prefekturze Aomori, skąd kontrolowano istotną strategicznie cieśninę Tsugaru między Honsiu a Hokkaido, Kuryle i Karafuto – południową część półwyspu Sachalin, kontrolowaną przez Japonię; <http://pwencycl.kgbudge.com>; dostęp z dnia 13 marca 2018 r.).

Druga faza obejmowała: miasta Shimonoseki (południe wschód wyspy Honsiu), Fukuoka (największe miasto wyspy Kiusiu), Nagoya, Sapporo (na wyspie Hokkaido) oraz Busan (Korea).

W fazie trzeciej obejmowano: metropolię Hiroshima-Kure, miasto Kochi (na wyspie Sikoku), Okayama (miasto w południowo – wschodniej części Honsiu), dwa miasta w zachodniej części Honsiu: Tsuruga i Niigata, Otomari (obecne miasto Korsakov, stolica okręgu korsakowskiego na południu półwyspu Sachalin), Sendai (stolica prefektury Miyagi w północno – wschodniej części Honsiu) oraz Gusan (miasto na zachodnim wybrzeżu Korei Południowej); Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit; str. 440.

³²² W miasteczku Atsugi, ok. 30 na północ od Tokio znajdowała się Baza Wojskowa sił powietrznych Japonii, wykorzystywana później podczas okupacji przez lotnictwo amerykańskie. Obecnie w sąsiadującym mieście Ayase znajduje się baza Lotnictwa Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych: Naval Air Facility Atsugi; <https://www.cnic.navy.mil/> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.).

³²³ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit; str. 452.

³²⁴ *Ibidem*; str. 453.

³²⁵ *Ibidem*; str. 454.

³²⁶ Głównym celem Stanów Zjednoczonych w tamtym okresie było otwarcie portów Shimoda i Hokodate na handel, nawiązanie relacji dyplomatycznych z Japonią poprzez ustanowienie misji dyplomatycznej / konsula oraz ochrona rozbitek z amerykańskich okrętów (odpowiednio: punkty II i VII, XI i V Traktatu z Kanagawy z 31 marca 1854 r.; http://avalon.law.yale.edu/19th_century/japan002.asp). Ciekawym elementem jest brak japońskiego podpisu pod anglojęzyczną wersją Traktatu. Powodem podanym przez przedstawicieli ówczesnego „rządu” (szogunatu) było prawo zabraniające składania przez nich podpisów pod dokumentami sporządzonymi w innym języku niż japoński. Pozwolenie na ominięcie zwyczajów dyplomatycznych wskazywało na ogromną determinację Mathew Perry’ego w osiągnięciu celu swojej misji i zakończenia izolacji Japonii od świata (<https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents/treaty-of-kanagawa>; dostęp z dnia 13 marca 2018 r.).

³²⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat...* op.cit.; str. 40 – 41.

³²⁸ https://www.youtube.com/watch?v=vcnH_kFlzXc

³²⁹ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit; str. 454.

amerykańskimi żołnierzami (i dziennikarzami)³³⁰ był swego rodzaju analogią do pokonanej Japonii i wielkiego zwycięstwa Aliantów.

Po inauguracyjnej przemowie gen. MacArthura, w której wyraził on nadzieję że za pomocą „zawarcia tego porozumienia pokój będzie możliwy do przywrócenia”, o godzinie 9:05 Minister M. Shigemitsu podpisał Akt Kapitulacji, działając w imieniu Rządu Japonii oraz Cesarza Hirohito. Tuż po nim swój podpis złożył gen. Y. Umezu w imieniu Cesarskiej Armii Japonii³³¹.

Wielkim nieobecnym podczas ceremonii był Cesarz Hirohito. Nawet najbardziej projapońscy politycy, jak chociażby Joseph Grew³³² uważali, że Cesarz może i powinien osobiście podpisać założenia kapitulacji. Kiedy Stany Zjednoczone oświadczyły, iż pozycja Cesarza pozostanie nienaruszona zakładano, że wśród delegacji Japonii pojawi się osoba z jego bliskiego otoczenia, może nawet krewny, który podpisze Akt Kapitulacji w jego imieniu. Całkowite wyłączenie Hirohito z wydarzeń 2 września 1945 r. miało stanowić dla obywateli Japonii sygnał, że być może zwycięzcy wojny odetną go od jakichkolwiek zarzutów (czy podejrzeń) dotyczących popełnienia zbrodni wojennych³³³.

Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich gen. MacArthurowi podczas składania podpisu towarzyszył gen. Jonathan Wainwright, zwany Bohaterem Bataanu³³⁴ oraz brytyjski gen. Arthur E. Percival, dowódca wojsk podczas Bitwy o Singapur w 1942 r. Następnie podpisy złożyli przedstawiciele wszystkich obecnych na ceremonii krajów Narodów Zjednoczonych: Admirał Ch. Nimitz w imieniu Stanów Zjednoczonych, gen. Hsu Yung-Chang w imieniu Chin, Admirał sir Bruce Fraser dla Wielkiej Brytanii, generał – porucznik Kuźma N. Dieriewianko dla ZSRR, gen. Thomas Blarney dla Australii, pułkownik L. Moore – Cosgrave dla Kanady, w imieniu Francji gen. Jacques LeClerc, dla Holandii Admirał C. E. L. Helfrich, oraz oficer sił powietrznych Leonard M. Isitt w imieniu Nowej Zelandii³³⁵.

Na zakończenie ceremonii kapitulacji gen. MacArthur wyraził życzenie „przywrócenia pokoju na świecie i zachowania go na zawsze”³³⁶. Tymi słowami ceremonia kapitulacji dobiegła końca.

Podpisując Akt Kapitulacji Japonia wyraziła zgodę na zaakceptowanie postanowień Deklaracji Poczdamskiej z 26 lipca 1945 r. i bezwarunkową kapitulację Cesarskiej Armii Japonii oraz wszystkich innych sił wojskowych znajdujących się pod jej przywództwem. Armia i obywatele Japonii mieli powstrzymać się od jakichkolwiek demonstracji wrogości, nie dokonywania żadnych zniszczeń czy to własności prywatnej czy wojskowej, oraz nałożono na nich obowiązek stosowania się do zaleceń / wymogów Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich albo Rządu Japonii, działającego w jego imieniu.

Cesarz oraz jego następcy zobowiązani byli do działania w dobrej wierze w kierunku wypełnienia postanowień Deklaracji Poczdamskiej oraz podejmowania takich działań czy wydawania takich rozkazów jakie mogą być wymagane przez Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich lub inną osobę wyznaczoną do reprezentacji Sił Alianckich, aby założenia Deklaracji mogły zostać wprowadzone w życie.

Wszyscy jeńcy wojenni oraz osoby internowane przebywające pod japońską kontrolą mieli zostać natychmiast uwolnieni, a Rząd Japonii i Cesarska Armia mieli zapewnić tym ludziom ochronę i opiekę oraz transport do wskazanych miejsc.

Prawo Cesarza i Rządu Japonii do kierowania krajem pozostawało w gestii Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich, który miał podjąć kroki odpowiednie do zrealizowania założeń aktu kapitulacji³³⁷.

Wraz z podpisaniem aktu kapitulacji został także wydany Cesarski Akt Kapitulacji³³⁸. Powtarzał on w zasadzie zapisy głównego dokumentu, jednak został podpisany – poza Cesarzem Hirohito – również przez wszystkich najważniejszych Ministrów (w tym przez Ministra Spraw Zagranicznych, Mamoru Shigemitsu)³³⁹.

Podpisanie aktu kapitulacji zakończyło „długą i ciężką drogę” dla Tokio. Japonia była pokonana, Armia rozbrojona, a miasta pod okupacją. II Wojna Światowa dobiegła końca.

W swoim przemówieniu wygłoszonym na pokładzie USS Missouri gen. MacArthur wyraził nadzieję na „powstanie lepszego świata [...] opartego na zaufaniu i zrozumieniu – świata poświęconego godności człowieka i wypełnieniu jego największego marzenia – wolności, tolerancji i wolności”. Mimo tych pięknych słów i wizji, jaką

³³⁰ https://www.youtube.com/watch?v=vcnH_kF1zXc; 0:46, 2:26, 5:33, 6:08 – 6:12

³³¹ *Ibidem*

³³² Były ambasador Stanów Zjednoczonych w Japonii, popierający zawarcie w Deklaracji Poczdamskiej zapisu o nienaruszalności Cesarza Hirohito.

³³³ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 41.

³³⁴ Gen. J. M. Wainwright był dowódcą oddziału wojsk amerykańskich, które po ciężkich walkach było zmuszone poddać się japońskiej armii podczas bitwy o Bataan i o Corregidor w 1942 r. Po przeżyciu Bataanńskiego Marszu Śmierci, spędził w obozie jenieckim dwa lata. Sam Wainwright nie uważał się za bohatera, jednak w uzasadnieniu przyznania mu czwartej gwiazdki generalskiej i medalu honoru napisano, iż: „wyróżnił się gotowością do wielokrotnego poświęcenia życia, często stojąc na linii ognia i odwagą do walki mimo przewyższających liczebnie sił wroga, a jego postawa była siłą dla innych ludzi, kochających pokój”; https://www.army.mil/article/36375/gen_wainwright_survived_bataan_death_march (dostęp z dnia 10 marca 2017 r.).

³³⁵ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 455.

³³⁶ https://www.youtube.com/watch?v=vcnH_kF1zXc

³³⁷ Akt bezwarunkowej kapitulacji Cesarstwa Wielkiej Japonii z dnia 2 września 1945 r.: avalon.law.yale.edu/wwii/j4.asp; <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents/japanese-surrender-document> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.).

³³⁸ Jego wersja robocza została przekazana gen. Kawabe podczas konferencji w Manili.

³³⁹ <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1945/450729a.html#4> (dostęp z dnia 8 marca 2018 r.).

one roztaczały, dla Japonii cała ceremonia kapitulacji zapowiadała tylko lata beznadziei i walki o odzyskanie honoru. Zachód – w szczególności w osobie Stanów Zjednoczonych – sprawiał wrażenie potężnego i bogatego, a Japonia – kraju „czwartego świata”, niewyobrażalnie słabego i bezbronnego. Od momentu gdy Komodor Perry zmusił Japonię do otwarcia swych granic, jej władcy zawsze aspirowali do miana kraju tzw. „pierwszego świata”³⁴⁰. Po zaskakującym zwycięstwie nad Rosją w 1905 r. (wojna rosyjsko – japońska zakończona Traktatem z Portsmouth), Japonia dołączyła do grona światowych potęg (*itto – koku*: kraje pierwszego świata), mimo że z ekonomicznego punktu widzenia nie kwalifikowała się do niego. Wtedy – pierwszy raz w historii – zwycięstwo pozostawiło ją ze sporym długiem zagranicznym i już i tak mocno opodatkowanym narodem³⁴¹.

Wypowiedzenie wojny Zachodowi było wywołane zatem także strachem przed degradacją do kraju „drugiego”, może nawet „trzeciego świata” – oczywiście jeśli Japonii nie uda się utworzyć potężnego i stabilnego imperium w Azji (jak twierdził premier Hideki Tojo)³⁴².

W ciągu kilku następnych tygodni zwycięzcy wojny wciąż nie mogli uwierzyć w stan okupowanego kraju. Amerykańscy oficerowie, widząc stopień zniszczenia największych miast i brak jakiegokolwiek formy zarządzania nimi nie rozumieli, w jaki sposób Japonia była w stanie stawiać opór przez tak długi okres czasu. Powojenne raporty wyraźnie wskazywały na to, iż szacunki zdolności bojowej dokonywane przed zrzućeniem bomb atomowych miały się z prawdą. W ich ocenie ataki przyspieszyły kapitulację być może o parę dni. Na terenie samych wysp japońskich przynajmniej dziewięć milionów ludzi było bezdomnych, a dalsze ok. 6,5 miliona przebywało poza granicami Japonii.³⁴³

Pozostając w zgodzie z Cesarskim Reskryptem z 15 sierpnia 1945 r., dowódcy japońskiej armii podjęli kroki w celu doprowadzenia do kapitulacji milionów sił wojskowych wciąż pozostających w regionie południowo – wschodniej Azji. Jednak uzyskanie faktycznego złożenia broni trwało w niektórych przypadkach nawet do kilku tygodni ze względu na duże rozproszenie grup żołnierzy i uszkodzone linie komunikacyjne pomiędzy dowódcami poszczególnych oddziałów a rządem w Tokio.

Szczególnie trudnym było doprowadzenie do kapitulacji sił przebywających na Filipinach. Mimo zdziesiątkowania chorobami i niedożywieniem, spora ilość indywidualnie działających oddziałów wciąż operowała z relatywnie bezpiecznych górskich terenów kilku wysp³⁴⁴. Najliczniejsza – aż 40 tysięczna – grupa Japończyków skoncentrowana była na wyspie Luzon (największej wyspie archipelagu) w tzw. „Kieszeni Yamashity”³⁴⁵, w okolicy miasteczka Kiangnan. 24 i 25 sierpnia Amerykanie próbowali porozumieć się z dowódcą oddziału, gen. T. Yamashitą w celu ustalenia warunków kapitulacji jego sił. 26 sierpnia delegat generała przekazał dowódcy sił amerykańskich, gen. W.H. Gill’owi odpowiedź Yamashity, który stwierdził, że „mimo wydania rozkazu o wstrzymaniu ognia, nie ma on prawa do wydania rozkazu całkowitej kapitulacji do czasu formalnego podpisania aktu kapitulacji w Tokio”³⁴⁶.

Dopiero 3 września gen. Styer (wyznaczony przez gen. MacArthura do wyegzekwowania kapitulacji sił japońskich na Filipinach), któremu towarzyszyli gen. Wainwright i gen. Percival, wrócili z Tokio i w obecności gen. Yamashity, admirała D. Okochi (dowódcy Marynarki Wojennej w regionie) oraz pułkownika A. Muto³⁴⁷ odczytano formalny Akt Kapitulacji Japonii. Gen. Yamashita i adm. D. Okochi, po podpisaniu odpowiednich dokumentów potwierdzających kapitulację oddziałów Armii Japońskiej na Filipinach³⁴⁸ zostali natychmiast internowani w specjalnym więzieniu New Bilibid w okolicach Manili³⁴⁹.

W kolejnych dniach doszło do masowej kapitulacji pozostałych oddziałów japońskich wojsk przed Stanami Zjednoczonymi. 7 września poddały się siły stacjonujące na archipelagu Riukiu oraz na Mikronezji. Oficjalna kapitulacja w Chinach odbyła się 9 września w Akademii Wojskowej w Nankinie. Obejmowała ona wojska znajdujące się na Tajwanie i północnych Indochinach. Tego samego dnia w Seulu kapitulację potwierdził gen. N. Abe, dowódca sił

³⁴⁰ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 41 – 44.

³⁴¹ Wilson, Sandra. *Nation and Nationalism in Japan*; Routledge 2002; str. 101.

³⁴² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 44.

³⁴³ *Ibidem*; str. 44, 47 – 50; w wyniku zakończenia II Wojny Światowej ogromna ilość obywateli Japonii była pozostawiona na wyspach Pacyfiku, na terenie Azji i Syberii. Połowę z nich stanowili żołnierze, pozostali ludzie byli cywilami (głównie z niższych warstw struktury społecznej), którzy zostali przesiedleni na te tereny w początkowych latach XX w. (jak chociażby na obszar półwyspu koreańskiego czy obecnego Tajwanu). Do września 1946 r. nawet połowa tej liczby wciąż pozostawała poza granicami Japonii, a kolejne pół miliona było uważane za zaginione.

³⁴⁴ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 458.

³⁴⁵ „Kieszeń Yamashity” była naturalnie uformowaną doliną ryftową (rodzajem rowu tektonicznego, otoczonego z dwóch stron wzgórzami powstałymi w wyniku odsuwania się od siebie płyt tektonicznych) w okolicy miasteczka Kiangnan. Nazwa ta powstała w związku z rzekomym ukryciem na terenie wyspy Luzon tzw. Skarbu Yamashity – łupów wojennych Cesarskiej Armii, przetransportowanych z Manili do Baguio (miasto na południe od Kiangnan, gdzie znajdowała się nowa siedziba sztabu Yamashity) w 1943 r. i ukrytych w zabetonowanych jaskiniach i dołach, chronionych przez ładunki wybuchowe (Nimmons, Don Stewart. *Treasures of War – Concealed by the Evil Ones*: Xulon Press 2002; str. 272 – 273). Istnienie tego „skarbu” nigdy nie zostało potwierdzone, ale wyspa Luzon do dziś przyciąga poszukiwaczy złota, którzy twierdzą iż odnalezione przez nich skarby dowodzą prawdziwości mitu o „Złocie Yamashity” (<https://www.ibtimes.co.uk/www-hidden-treasure-philippines-echoes-folk-legend-dating-back-over-century-1575388>; <http://www.dailymail.co.uk/news/article-4093712/Yamashita-Treasure-hidden-Japanese-soldiers-uncovered-Philippines-WWII.html>; dostęp z dnia 10 marca 2018 r.).

³⁴⁶ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 461,464.

³⁴⁷ Pułkownik Akira Muto był jednym z oskarżonych przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu w Tokio.

³⁴⁸ <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1945/450729a.html#8> (dostęp z dnia 8 marca 2018 r.).

³⁴⁹ Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...op.cit.*; str. 461,464.

znajdujących się na półwyspie koreańskim na południe od 38 równoleżnika³⁵⁰. Po kapitulacjach kilku mniejszych oddziałów (na Borneo, wyspach Marshalla i w Nowej Gwinei), oficjalne zakończenie japońskiej okupacji południowo – wschodniej Azji nastąpiło 12 września w Singapurze, gdzie przed adm. L. Mountbattenem (Dowódcą Sił Alianckich w Azji południowo – wschodniej) akt kapitulacji został podpisany przez gen. S. Itagakego³⁵¹.

2.4.3. „Dzisiaj broń milczy³⁵²” – okres okupacji Japonii

Formalnie okres od sierpnia 1945 r. do kwietnia 1952 r. powinien być znany jako wspólna, aliancka okupacja Japonii. Takie było też jedno z założeń Deklaracji Poczdamskiej. Byłaby to jednak nazwa niezgodna z rzeczywistością. Mimo iż na czas okupacji powstały dwie organizacje składające się także z przedstawicieli sił Wielkiej Brytanii, Chin, Związku Radzieckiego oraz innych krajów sprzymierzonych³⁵³, to w praktyce Stany Zjednoczone zapewniły sobie decyzyjność w każdej sferze okupacji Japonii³⁵⁴.

6 września 1945 r. prezydent Stanów Zjednoczonych przekazał Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich gen. MacArthurowi dokument przygotowany przez amerykańską komisję State – War – Navy Coordinating Committee (SWNCC³⁵⁵), dotyczący powojennej polityki Stanów Zjednoczonych względem Japonii³⁵⁶. Jego głównymi założeniami było:

- zapewnienie, iż Japonia nigdy więcej nie będzie stanowiła zagrożenia dla Stanów Zjednoczonych oraz dla pokoju i bezpieczeństwa na świecie
- doprowadzenie do powstania pacyfistycznego i odpowiedzialnego rządu, szanującego prawa innych krajów i wspierającego założenia Karty Narodów Zjednoczonych; Stany Zjednoczone pragnęły, aby rząd ten przystosował się możliwie ściśle do zasad funkcjonowania demokratycznego rządu, ale siły alianckie nie zamierzały narzucać Japonii jakiegokolwiek formy rządów, która nie byłaby akceptowana przez swobodnie wyrażoną wolę obywateli³⁵⁷

Cele te miały być osiągnięte między innymi poprzez:

- ograniczenie suwerenności Japonii do wysp Honsiu, Kiusiu, Sikoku i Hokkaido oraz innych mniejszych wysp, co do których miały jeszcze zapaść decyzje i porozumienia, których Stany Zjednoczone byłyby stroną³⁵⁸
- całkowita demilitaryzacja i rozbrojenie Japonii oraz wyeliminowanie idei militarizmu ze wszystkich sfer życia politycznego, ekonomicznego i społecznego
- wspieranie rozwoju poczucia wolności osobistej i szacunku dla praw człowieka, w szczególności dla wolności wyznania, mowy, zgromadzeń oraz tworzenia organizacji reprezentujących zasady demokracji
- utworzenie takiego systemu finansowego, który pozwoli na spełnienie wymagań i potrzeb społeczeństwa po zakończeniu wojny³⁵⁹

Amerykanie zamierzali zatem podjąć się dokonania tego, czego jeszcze nie zrobiły żadne siły okupacyjne: reformy systemu politycznego, struktury finansowej oraz profilu kulturowego i społecznego, siłą rzeczy wpływając także na mentalność i poglądy obywateli. Do pewnego stopnia podobne założenia kierowały polityką okupacji Niemiec.

³⁵⁰ Wojska znajdujące się na północ od tego równoleżnika miały złożyć swoją kapitulację przed Związkiem Radzieckim, pod którego zwierzchnictwem znajdował się ten region. Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur...* op.cit.; str. 465.

³⁵¹ <http://eresources.nlb.gov.sg/history/events/90e0c9be-ec65-4bd1-9b71-28d6062acc38> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.); gen. Seishiro Itagaki był jednym z oskarżonych przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu w Tokio.

³⁵² Tymi słowami gen. Douglas MacArthur rozpoczął swoją przemowę do obywateli Stanów Zjednoczonych, wygłoszoną po podpisaniu przez Japonię aktu kapitulacji 2 września 1945 r. („Moi drodzy rodacy, dzisiaj broń milczy. Wielka tragedia dobiegła końca. Zwycięstwo zostało osiągnięte.[...] Cały świat jest cichy, w pokoju. Misja została wypełniona...”); <http://www.americanrhetoric.com/speeches/douglasmacarthurradiojapanesesurrenderceremony.htm> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.).

³⁵³ Tymi dwoma organami były: Komisja Dalekowschodnia (*Far Eastern Commission*) oraz Sojusznicza Rada dla Japonii (*The Allied Council for Japan*).

Sojusznicza Rada dla Japonii, w skład której wchodziły Chiny, Związek Radziecki, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania (reprezentująca w niej także Australię, Indie i Nową Zelandię) była organem powołanym głównie do monitorowania pracy Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich; <http://catalog.archives.gov/id/10469267> (dostęp z dnia 10 lutego 2017 r.).

³⁵⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...* op.cit.; str. 73.

³⁵⁵ SWNCC – State – War – Navy Coordinating Committee: powstały 1 grudnia 1944 r. organ doradczy składający się z przedstawicieli departamentu stanu, departamentu wojny i departamentu marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych, którego zadaniem była regulacja i ułatwienie komunikacji między tymi trzema departamentami w celu ujednolicenia polityki USA podczas wojny w Azji wschodniej (do momentu podpisania aktu kapitulacji przez Japonię we wrześniu 1945 r.) oraz wydawanie rekomendacji dotyczących powojennych trybunałów wojskowych; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v01>, str. 1466 – 1468.

³⁵⁶ <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/022shoshi.html> (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

³⁵⁷ „US Initial Post – Surrender Policy for Japan”; str. 3; http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/022/022_003r.html

³⁵⁸ Ograniczenie terytorium Japonii do stanu sprzed ponad trzydziestu lat niosło za sobą konieczność repatriacji milionów ludzi przesiedlonych na ziemię Chin, Związku Radzieckiego czy Korei. Rząd Japonii zamierzał zająć się tą kwestią już we wrześniu 1945 r., jednak gen. MacArthur odebrał mu decyzyjność w tej sprawie, a po pozbawieniu Japonii prawa do (samodzielnego) prowadzenia relacji dyplomatycznych z innymi krajami (w październiku 1945 r.). Obowiązek przygotowania i przeprowadzenia repatriacji spoczywał na siłach okupacyjnych, jednak wytyczne dotyczące tego procesu zostały wydane dopiero w maju 1946 r. czyli w chwili, gdy wielu obywateli Japonii zdołało już wrócić do kraju na własną rękę (przede wszystkim z Korei); Watt, Lori. *When Empire Comes Home: Repatriation and Reintegration in Postwar Japan*: Harvard University Press, Asia Center, 2010; str. 64 – 65.

³⁵⁹ *Ibidem*; str. 4.

Niemniej jednak Japonia była pod prawie całkowitą kontrolą Stanów Zjednoczonych – okupowane Niemcy podzielone natomiast na cztery strefy okupacyjne (amerykańską, brytyjską, francuską i radziecką)³⁶⁰. Gen. MacArthur – na którym spoczywał obowiązek transformacji Japonii – posiadał niemalże „władzę absolutną”. Początkowy plan wprowadzenia rządu wojskowego został odrzucony na rzecz wykorzystania już istniejących instytucji administracji rządowej do implementacji polityki Aliantów³⁶¹. Mimo iż władzę nad krajem teoretycznie sprawował japoński rząd, funkcje zarówno jego (jak i Cesarza Hirohito) miały ograniczać się do złożenia podpisu i ewentualnie ogłaszania treści kolejnych rozporządzeń Dowódcy Sił Alianckich (SCAP) i Sztabu Generalnego³⁶². Pozostawienie rządu i Cesarza było jednak warunkowe, tylko ze względu na zachowanie przez społeczeństwo dyscypliny oraz widocznej akceptacji dla planów wprowadzenia systemu demokratycznego. W przypadku opozycji do zmian w kraju gen. MacArthur mógł zażądać natychmiastowych zmian personalnych bądź systemowych w rządzie, z narzuceniem reform włącznie. Istniejąca forma rządów i systemu Cesarskiego miała pełnić tylko rolę „narzędzia” w początkowych miesiącach okupacji. Później także miała ulec reformie odpowiadającej celom Stanów Zjednoczonych³⁶³.

4 października 1945 r. SCAP nakazał zniesienie wszelkich dyrektyw ograniczających wolności społeczne. Prawo z 1925 r. o dumnej nazwie „Ustawy o zachowaniu powszechnego pokoju”³⁶⁴ (na jej podstawie krytycy rządu i systemu cesarskiego byli aresztowani na długie lata, wolność wypowiedzi w społeczeństwie praktycznie nie istniała, a tzw. specjalna „Policja Myśli” kontrolowała i rozbijała wszystkie środowiska, które reprezentowały ideologie zagrażające moralności) zostało całkowicie unieważnione. W jego miejsce wprowadzono „Dyrektywę o wolnościach obywatelskich” (dokładniej: Dyrektywę o zniesieniu ograniczeń wolności politycznych, obywatelskich i wyznania³⁶⁵), znaną także jako „Dyrektywę o Prawach Człowieka”. Zapewniała ona wolność myśli, słowa, wyznania oraz zgromadzeń³⁶⁶, a politycy popierający poprzednie uregulowania zostali usunięci z zajmowanych stanowisk³⁶⁷. Piętnaście poprzednio obowiązujących ustaw (w tym „Ustawa o Kontroli Myśli” oraz „O zachowaniu powszechnego pokoju”) zostało uchylonych³⁶⁸, „Policja Myśli” została zlikwidowana³⁶⁹, a więźniowie poprzedniego systemu politycznego zostali oczyszczeni ze wszystkich „zarzutów” i uwolnieni z więzień³⁷⁰.

Cztery dni później wprowadzono także prewencyjną cenzurę³⁷¹ sześćdziesięciu agencji informacyjnych oraz gazet, a pod koniec miesiąca również wszystkich książek z wyjątkiem podręczników szkolnych. W dniu 10 października Amerykanie zakazali korzystania z flagi ze znakiem wschodzącego słońca³⁷², będącej symbolem restauracji Meiji oraz japońskich sił zbrojnych³⁷³.

Ingerencja Amerykanów w treść japońskiego prawa była niezbędna do stworzenia odpowiednich warunków rozwoju demokracji. Jednocześnie poprzez akcje informacyjne okupanci starali się stymulować japońskie społeczeństwo do brania udziału w życiu politycznym kraju. Nowym gwarantem demokratycznych zasad miał być cały naród, a nie - jak dotychczas - grupa rządzących polityków i Cesarz Hirohito. Podstawą demokratycznego ustroju cesarstwa miała być nowa ustawa zasadnicza, która w założeniach miała uwzględniać wszystkie alianckie postulaty polityczne przy uwzględnieniu japońskiej tradycji prawnej³⁷⁴. Za jej pomocą gen. MacArthur miał mieć zapewnioną

³⁶⁰ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 78 – 79.

³⁶¹ Pierwsze projekty dokumentu zawierającego wytyczne dotyczące powojennej okupacji Japonii powstawały już w 1944 r. Pierwszy konkretny projekt z 11 lipca 1945 r. zakładał utworzenie rządu wojskowego (United States Initial Post-Defeat Policy Relating to Japan; str. 3 http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/009/009_004r.html), ale po interwencji brytyjskiego chargé d'affaires John'a Balfour'a i Joseph'a Ballantine (szefa Komisji Dalekowschodniej), postanowiono wykorzystać strukturę już istniejącej administracji nad którą całkowitą kontrolę miał sprawować SCAP, a zamiast rządu wojskowego prowadzić wojskową okupację Japonii (dokument SWNCC z 12 sierpnia 1945 r.: http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/014/014_004r.html, str. 4); Takemae, Eiji. *Allied Occupation of Japan*: Continuum, 2003; str. 225.

³⁶² Memorandum prezydenta Stanów Zjednoczonych H. Trumana i SWNCC z 13 września 1945 r. potwierdzało, iż zakres władzy gen. MacArthura jest całkowity, a Cesarz Hirohito i Rząd Japonii mają status podrzędny do osoby SCAP; miał on prawo do jednoosobowego podejmowania decyzji i narzucania takich rozwiązań jakie uważał za słuszne, nawet jeśli ich wprowadzenie wymagałoby użycia siły, a przyszłe relacje Japonii ze Stanami Zjednoczonymi mogły nastąpić tylko pod warunkiem wypełnienia przez Japonię założeń aktu kapitulacji; 'Memorandum for the President: Authority of the Supreme Commander for the Allied Powers', http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/023/023_001r.html

³⁶³ http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/014/014_004r.html, str. 5 – 6.

³⁶⁴ Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great...op.cit.*; str. 56, 113.

³⁶⁵ "Memorandum for: Imperial Japanese Government. Through: Central Liaison Office, Tokyo. Subject: Removal of Restrictions on Political, Civil, and Religious Liberties"; http://www.ndl.go.jp/modern/e/img_r/M003/M003-001r.html

³⁶⁶ Ibidem; str. 1.

³⁶⁷ Konsekwencje nowego *status quo* dosięgły także powołanego tuż po wojnie gabinetu księcia Naruhiko Higashikuniego, zmuszonego do złożenia dymisji ze względu na rozbieżność poglądów polityków a Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich; Woodard, William P. *The Allied Occupation of Japan 1945 – 1952 and Japanese Religions*. Leiden, E.J.Brill, 1972; str. 51.

³⁶⁸ <http://www.ndl.go.jp/modern/e/cha5/description03.html>

³⁶⁹ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 81.

³⁷⁰ "Memorandum...Removal of Restrictions...op.cit."; str. 3.

³⁷¹ Wprowadzenie cenzury przy jednoczesnym wprowadzaniu wolności słowa wykluczało się wzajemnie, można jednak przypuszczać, że cenzura – przynajmniej na samym początku okresu okupacji – miała służyć ograniczeniu pojawiania się treści propagujących poprzedni ustrój i światopogląd.

³⁷² Obecnie motyw tej flagi (czerwone koło – symbolizujące słońce, z odchodzącymi od niego na przemian białymi i czerwonymi pasami – symbolizującymi promienie) znajduje się na fładze morskich i lądowych wojsk Sił Samoobrony Japonii (flaga morskich Sił Samoobrony jest identyczna z flagą Cesarskiej Marynarki Wojennej).

³⁷³ Bix, Herbert. *Hirohito and the Making of Modern Japan*, Harper Perennial, 2001; s. 551.

³⁷⁴ Piegżik, Michał A. *Konstytucja Japonii z 1946 r. – droga i proces ustrojodawczy*: Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2015, vol. 4 no 1; str.180 – 182.

możliwość kontroli podczas okupacji oraz umożliwić Japończykom zbudowanie na podstawie nowej Konstytucji państwa spełniającego wymogi powojennego świata.

Przygotowanie nowej ustawy zasadniczej powierzono rządowi Japonii. Było to jedno z założeń dokumentu SWNCC z 8 października 1945 r., zgodnie z którym Japonia miała otrzymać szansę samodzielnego przeprowadzenia reformy prowadzącej do powstania Konstytucji spełniającej wymogi demokracji. Dopiero w razie braku satysfakcjonujących propozycji ze strony rządu SCAP miał prawo zaproponowania (narzucenia) konkretnych zmian w ustawie, z narzuceniem całkowicie nowej Konstytucji wyłącznie ³⁷⁵.

Premier rządu Kijuro Shidehara 25 października powołał specjalną Komisję do spraw Rewizji Konstytucji, na której czele stał minister stanu i prawnik Joji Matsumoto (stąd też czasem komisja czasem jest nazywana Komisją Matsumoty). Początkowo w zakres działań Komisji miała wchodzić jedynie analiza i zapoznanie się z konstytucjami krajów o demokratycznym ustroju ³⁷⁶, jednak później zwiększono jej uprawnienia do przeprowadzenia gruntownej reformy w ówczesnie obowiązującej Konstytucji Cesarstwa Japonii z 1889 r. (zwanej nieformalnie Konstytucją Meiji ³⁷⁷) ³⁷⁸.

W okresie od 27 stycznia 1945 r. do 2 stycznia 1946 r. Komisja spotkała się trzydzieści razy ³⁷⁹. Pierwszy konkretny zarys propozycji zmian (zwany „czterema tezami / założeniami Matsumoty”) został przedstawiony dopiero 8 grudnia na wyraźną prośbę parlamentu Japonii. Propozycja reform ³⁸⁰ była dość konserwatywna i nie przewidywała naruszenia pierwszych czterech artykułów Konstytucji Meiji ³⁸¹, co w praktyce oznaczało brak jakichkolwiek zmian w zakresie kontroli i władzy Cesarza nad Japonią ³⁸².

Jeszcze w grudniu 1945 r. George Atcheson (doradca gen. MacArthura) zasugerował Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich interwencję w sprawie działań Komisji do spraw Rewizji Konstytucji. W jego opinii pozwolenie na jej dalszą pracę w obranym przez nią kierunku mogło doprowadzić do sytuacji, gdzie władze okupacyjne będą zmuszone do wprowadzenia gruntownych zmian w japońskim projekcie – co miało z założenia być rozwiązaniem ostatecznym. Przekazanie sugestii amerykańskiego rządu w zakresie obecnej propozycji reformy mogło zapobiec konieczności narzucenia konstytucyjnych zmian Japonii i pomóc uniknąć późniejszej konfrontacji poglądów. Gen. MacArthur nie zamierzał jednak w żaden sposób ingerować w prace Komisji, co w konsekwencji oznaczało, iż rząd Japonii miał przygotować projekt nowej Konstytucji do końca – nawet jeśli miał być on całkowicie nie do zaakceptowania ³⁸³.

Dalszy etap prac Komisji do spraw Rewizji Konstytucji był ściśle tajny. W międzyczasie, 15 grudnia 1945 r. Naczelnny Dowódca Sił Alianckich wydał dyrektywę znoszącą finansowany z rządowych środków kult Shinto i oddzielenie religii od państwa ³⁸⁴. Gdy w 1868 r. ogłoszono politykę jedności rządów i religii (*saisei – itchi*), Shinto otrzymało miano religii państwowej i było obowiązkowo nauczane i propagowane we wszystkich japońskich szkołach, świątyniach i prasie. Nacisk kładziono przede wszystkim na ideę boskości cesarza (mikadoizm ³⁸⁵, tennoizm ³⁸⁶) oraz samej Japonii (nipponizm). W 1882 r. pozbawiono świątynie podlegające Shinto świątynnemu wyłącznie cech

³⁷⁵ Narzucenie nowej Konstytucji, przy której tworzeniu nie byłoby wkładu rządu Japonii, było rozwiązaniem ostatecznym i ryzykownym. Taka ustawa była narażona na brak jej akceptacji ze strony społeczeństwa jako „ustawy alianckiej” i na jej późniejsze zmiany bardziej odpowiadające japońskiemu realiom i mentalności; „Reform of the Japanese Governmental System”: http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryō/01/028/028_001r.html, str. 1 i 2.

³⁷⁶ Jeden z doradców Komisji do spraw Reformy Konstytucji, Junji Nomura, w swojej analizie znaczenia demokracji i systemów konstytucyjnych na świecie, wskazywał na konieczność głębokich zmian, sięgających nawet likwidacji systemu cesarskiego w całości, a w zamian utworzenia systemu prezydenckiego wzorowanego na modelu obowiązującym w Stanach Zjednoczonych; Junji Nomura, "Position Paper Regarding Constitutional Reform," December 26, 1945: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryō/02/051shoshi.html>

³⁷⁷ Nazwa ta pochodzi od tzw. Restauracji Meiji z 1868 r., podczas której obalono system szogunatu rodu Tokugawa, przywracając ówczesnemu Cesarzowi Matsuhito pełnię władzy w państwie. Okres jego rządów (1868 – 1912) i wprowadzoną w tym czasie Konstytucję nazywa się jego pośmiertnym imieniem „Meiji” – co oznacza „Epokę Świątłych Rządów”; <https://www.britannica.com/event/Meiji-Restoration> (dostęp z dnia 17 marca 2018 r.).

³⁷⁸ <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/outline/01outline.html>

³⁷⁹ Moore, Ray A., Robinson, Donald L. *Partners for Democracy: Crafting the New Japanese State Under MacArthur*: Oxford University Press, 2004; str. 74.

³⁸⁰ Miały one obejmować: brak zmian w zasadzie, iż Cesarz utożsamia suwerenność Japonii, zwiększenie kompetencji Zgromadzenia Narodowego i redukcję prerogatyw Cesarza, zwiększenie odpowiedzialności Ministrów przed Zgromadzeniem Narodowym w sprawie spraw krajowych oraz wzmocnienie ochrony praw i wolności obywateli wraz z wprowadzeniem mechanizmu ochrony przed ich łamaniem; Joji Matsumoto's "Four-Point Principle for Constitutional Reform," December 8, 1945: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryō/02/047shoshi.html> <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/outline/01outline.html>

³⁸¹ Art. 1 Konstytucji Meiji głosił, iż Japonia była i pozostanie pod nieprzerwaną władzą dynastii cesarskiej, art. 2 wprowadzał możliwość objęcia tronu cesarskiego tylko przez męskiego potomka, art. 3 potwierdzał boskość i nienaruszalność Cesarza, zaś art. 4 czynił Cesarza głową kraju, symbolem jego suwerenności i jedności, działającym w zakresie praw mu przyznanych w Konstytucji; Konstytucja Cesarstwa Japonii z 11 lutego 1889 r.: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>

³⁸² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 883 (dostęp z 7 marca 2018 r.).

³⁸³ Moore, Ray A., Robinson, Donald L. *Partners for Democracy...op.cit.*; str. 75 – 76.

³⁸⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 82.

³⁸⁵ Od terminu „mikado” (w tłumaczeniu: „święta brama”), stosowanego w Japonii od IX w. w celu uniknięcia określenia władcy wprost jego tytułem; Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 10, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005; str. 719.

³⁸⁶ Od terminu „tenno” (w tłumaczeniu: „król nieba”), stanowiącego tytuł japońskiego władcy (w Europie mniej rozpowszechniony od terminu „mikado”). Tennoizm był europejską nazwą dla państwowego kultu cesarza w Japonii w latach 1868 – 1945; Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 18, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005; str. 473.

religijnych, ogłaszając je miejscami ceremoniału państwowego obowiązującego każdego obywatela. Na tej podstawie ugruntowano jedyną popieraną przez rząd Meiji nacjonalistyczną formę religii (*kokka – shinto*)³⁸⁷.

Ze względu na te cechy Shinto zostało uznane za jeden z czynników, który przyczynił się do rozwoju militarystyki, nacjonalizmu, prowadzącego w efekcie końcowym do wojny. Zakazane zostało używanie terminów „Dai Toa Senso” („Wielka Wojna Azji Wschodniej”), „Hakko – ichiu” („Cały Świat pod jednym dachem”) oraz innych pojęć powiązanych z ideą kultu, a wszystkie powiązane z nią symbole miały zniknąć z miejsc publicznych³⁸⁸.

Kolejnym krokiem, tym razem „podjętym” przez Cesarza Hirohito, było ogłoszenie 1 stycznia 1946 r. Cesarskiego Reskryptu (stanowiącego część noworocznego orędzia do narodu) nazywanego nieformalnie „Deklaracją Człowieczeństwa”. Miała ona stanowić pierwszy poważny krok w kierunku ostatecznej zmiany statusu Cesarza także w zakresie uregulowań prawnych. Tym samym Hirohito – w oczach gen. MacArthura – „potwierdzał” swoje wsparcie dla demokratycznych zmian mających zajść w Japonii³⁸⁹.

Sam Cesarz nie do końca uważał, aby zaprzeczenie idei według której cesarz jest potomkiem bóstw było właściwe. Był przekonany, że o ile idea boskiego pochodzenia całego narodu może być błędna, o tyle zaprzeczenie boskiemu pochodzeniu cesarza jest nadużyciem³⁹⁰. Zdaniem, na którym opierano tezę o zaprzeczeniu boskości były słowa: „Więź pomiędzy Nami [Cesarzem] a obywatelami zawsze opierała się na wzajemnym zaufaniu i przywiązaniu. Nie opierała się ona [więź] o fałszywe przekonanie o boskości Cesarza czy wyższości narodu japońskiego nad innymi narodami i przeznaczeniu Japonii do rządzenia światem³⁹¹”. Pierwotna wersja reskryptu³⁹², odnosząca się tylko do „pochodzenia obywateli” została w ostatniej chwili zmieniona przez Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich, czym gen. MacArthur niejako zmusił Hirohito do złożenia oświadczenia, którego treści sam zainteresowany raczej nie popierał. Jednak tylko taki sposób sformułowania oświadczenia mógł stanowić koronny argument przemawiający za bardziej gruntowną reformą Konstytucji Meiji, której artykuł trzeci odnosił się właśnie do cech, których Hirohito się „wyrzekł”.

Wyrażenie poparcia dla zmian jakie miały zostać wprowadzone w kraju również nie było intencją Cesarza Hirohito. Sam początek orędzia był powtórzeniem Cesarskiej Przysięgi (zwanej też Cesarską Przysięgą w Pięciu Artykułach) Cesarza Meiji³⁹³. W 1868 r. przysięga ta miała otworzyć drogę na modernizację Japonii i wprowadzenie w niej zachodniego systemu parlamentarnego³⁹⁴. Powtórzenie jej treści 78 lat później miało być dowodem na wprowadzenie do Japonii demokratycznych wartości i idei przez „pierwszego” (po okresie szogunatu) Cesarza, na długo przed narzuceniem ich przez okupantów. To dokonane nie wprost odniesienie do mitycznego Cesarza Meiji miało na celu potwierdzenie kontynuacji polityki krajowej, oświadczenie, że nawet pod władzą Cesarza Hirohito Japonia była krajem demokratycznym³⁹⁵.

Na początku lutego 1946 r. kwestia ostatecznej reformy Konstytucji stała się jednym z ważniejszych elementów życia w Japonii. Mimo tajności prac Komisji ds. Rewizji Konstytucji (oraz braku jakichkolwiek konsultacji ze Sztabem Generalnym czy gen. MacArthurem), 1 lutego 1946 r. dziennik *Mainichi Shimbun* opublikował artykuł dotyczący propozycji, jakie zamierzał przedstawić J. Matsumoto władzom okupacyjnym. Projekt spotkał się z ogromną krytyką zarówno ze strony prasy, jak i obywateli³⁹⁶. „Nowa” ustawa nie tylko miała zawierać trzydzieści dziewięć z siedemdziesięciu sześciu artykułów przeniesionych z Konstytucji Meiji, ale także czyniła Japonię monarchią, z Cesarzem jako jej władcą. Ten projekt z całą pewnością daleki był od demokratycznej konstytucji z zachowaną (jedynie) symboliką cesarską, na jaki liczyli Amerykanie³⁹⁷. Wszystkie większe gazety w Japonii zaczęły nawoływać do tego, aby do grona podmiotów posiadających prawo do złożenia propozycji reformy Konstytucji³⁹⁸ włączyć także te spoza kręgów rządowych³⁹⁹.

³⁸⁷ Encyklopedia Gazety Wyborczej „Religie Świata”: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005 r.; str. 685 – 686.

³⁸⁸ „The Shinto Directive” z 15 grudnia 1945 r.: <https://web.archive.org/web/20141219183832/http://nirc.nanzan-u.ac.jp/nfile/3229>; dyrektywa ta odnosiła się tylko do tzw. kokka – shinto (jinja – shinto), czyli Shinto „państwowego”; rodzaj shuha – shinto (kyoha – shinto) – niereligijnej formy Shinto, która obejmowała 13 różnych odłamów, nie powiązanych z nacjonalistycznym Shinto praktykowanym podczas wojny.

³⁸⁹ „Emperor, Imperial Rescript Denying His Divinity (Professing His Humanity)”; <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/056shoshi.html>

³⁹⁰ Według Hirohito bardziej odpowiednim sformułowaniem było zaprzeczenie koncepcji cesarza jako „Boga wcielonego” (*arahitogami*) niż koncepcji „boskiego pochodzenia” (*akitsumikami*); Suzuki, Takeshi. *The Rhetoric of Emperor Hirohito: Continuity and Rupture in Japan's Dramas of Modernity*: Cambridge Scholars Publishing, 2017; str. 133.

³⁹¹ <http://www.chukai.ne.jp/~masago/ningen.html> (dostęp z dnia 18 marca 2018 r.).

³⁹² Sam reskrypt został napisany nie przez Cesarza Hirohito, tylko przez będących częścią Sztabu Generalnego Sił Okupacyjnych R. H. Blythe’a i H. G. Hendersona, stąd też wynikały czynione w jego treści zmiany autorstwa SCAP; Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 310.

³⁹³ „Pkt 1. Powinny być zwoływane zgromadzenia parlamentarne, a wszystkie decyzje rządowe podejmowane po szerokich konsultacjach.; Pkt 2. Wszystkie klasy, wysoka i niska, powinny łączyć swoje siły w realizacji spraw państwa.; Pkt 3. Zwykli obywatele, nie mniej niż cywilni czy wojskowi politycy, powinni mieć możliwość realizacji własnego powołania aby nie było wśród nich żadnego niezadowolenia.; Pkt 4. Należy odciąć się od złych zwyczajów przeszłości i oprzeć wszystko na zawsze sprawiedliwych prawach Natury (Przyrody);; Pkt 5. Mądrość / Wiedza powinna być zdobywana na całym świecie aby wzmocnić podstawy systemu cesarskiego.”; De Bary, Theodore; Gluck, Carol; Tiedemann, Arthur E. *Sources of Japanese Tradition, vol. 2*: Columbia University Press 2005; str. 672.

³⁹⁴ <https://www.britannica.com/event/Charter-Oath> (dostęp z dnia 18 marca 2018 r.).

³⁹⁵ Suzuki, Takeshi. *The Rhetoric of Emperor Hirohito: Continuity and Rupture in Japan's Dramas of Modernity*: Cambridge Scholars Publishing, 2017; str. 133.

³⁹⁶ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 361.

³⁹⁷ Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese Constitution*: University of Chicago Press, 1991; str. 12.

³⁹⁸ Sztab Generalny Sił Okupacyjnych był w posiadaniu sporej ilości różnych propozycji reform Konstytucji, zarówno środowisk rządowych, jak i obywatelskich. Co ciekawe wspólną cechą wszystkich tych projektów było całkowite zrewidowanie systemu cesarskiego, z jego likwidacją i utworzeniem systemu prezydenckiego wzorowanego na modelu amerykańskim włącznie (<http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/02/040shoshi.html#s4>). Jednak paradoksalnie najciekawszym projektem, zgodnym z oczekiwaniem gen.

Po zapoznaniu się z rzekomym projektem „nowej” Konstytucji, gen. MacArthur zdecydował, że japoński rząd nie będzie w stanie zaproponować żadnych zmian, które realizowałyby założenia Deklaracji Poczdamskiej. 3 lutego 1946 r. Naczelný Dowódca Sił Alianckich powierzył przygotowanie projektu Konstytucji gen. C. Whitney’owi, przewodniczącemu Sekcji Rządowej Sztabu Generalnego. Projekt ten miał zawierać trzy założenia: ograniczenie władzy cesarskiej, wyrzeczenie się wojny oraz porzucenie systemu hierarchicznego⁴⁰⁰. Tego samego dnia trzech współpracowników Whitney’a – pułkownik Charles Kades, podpułkownik Milo Rowell i komandor Alfred Huesey spotkali się w celu opracowania zarysu nowej ustawy⁴⁰¹. Następnego dnia w Sztabie Generalnym Sił Okupacyjnych powstała specjalna komisja pod kierownictwem pułkownika Ch. Kades’a, której dwudziestu czterech członków (podzielonych na siedem podkomisji⁴⁰²) pracowało nad rozszerzeniem i przekształceniem trzech założeń przekazanych przez gen. MacArthura w kompletny projekt Konstytucji⁴⁰³. To monumentalne zadanie zostało przez nich wykonane w tydzień⁴⁰⁴.

W międzyczasie nic nie spodziewająca się Komisja ds. Rewizji Konstytucji przekazała 8 lutego 1945 r. do Sztabu Generalnego dwa projekty reformy Konstytucji Meiji (jeden autorstwa samego J. Matsumoty, zawierający uregulowania dotyczące aspektów militarnych, oraz drugi w którym te kwestie zostały pominięte⁴⁰⁵). Jako że gen. MacArthur podjął już wcześniej decyzję o przeprowadzeniu reformy przez siły okupacyjne, rządowe projekty ze strony Japonii nie zostały nawet wzięte pod uwagę⁴⁰⁶.

13 lutego gen. Whitney pojawili się w rezydencji Ministra Spraw Zagranicznych Japonii Yoshidy Shigeru. Obecny tam J. Matsumoto, Jiro Shirasu – asystent Y. Shigeru oraz Hasegawa Motokichi (rządowy tłumacz) spodziewali się, iż celem wizyty jest rozmowa na temat złożonej kilka dni wcześniej propozycji reformy Konstytucji⁴⁰⁷. Tymczasem gen. Whitney wręczył im projekt autorstwa Sztabu Sił Okupacyjnych⁴⁰⁸ ze słowami: „Projekt rewizji Konstytucji który wręczyliście nam parę dni temu jest całkowicie nie do zaakceptowania dla Naczelnego Dowódcy [gen. MacArthura] jako dokument mający świadczyć o wolności i demokracji. Naczelný Dowódca, będąc świadom potrzeby obywateli Japonii posiadania Konstytucji, która ochroni ich od kontroli z przeszłości, w pełni akceptuje ten [nowy] dokument i polecił przekazanie go Wam jako [dokumentu] reprezentującego założenia, które w jego opinii są Japonii potrzebne.”⁴⁰⁹

22 lutego, po spotkaniu z gen. MacArthurem, premier K. Shidehara zdecydował o użyciu projektu SCAP jako podstawy, na której rząd Japonii przygotowuje kolejną wersję Konstytucji. Po uzyskaniu od premiera Shidehary zapewnienia, że celem nowej ustawy jest nie tylko ocalenie Cesarza⁴¹⁰, ale także uczynienie z Japonii „wzoru

MacArthura był ten przygotowany przez Stowarzyszenie Konstytucyjne *Kenpo Kenkyukai* – pozarządową organizację zrzeszającą prawników i polityków. Propozycje zakładały m.in. zlikwidowanie systemu hierarchicznego, zakaz dyskryminacji ze względu na płeć, status społeczny, narodowość, wprowadzenie instytucji referendum (pozwalającej obywatelom mieć wpływ na decyzje rządu (Moore, Ray A., Robinson, Donald L. *Partners for Democracy...op.cit.*; str. 84), pozostawienie Cesarza ale tylko w roli symbolu i w celu pełnienia przez niego funkcji „reprezentatywnej” podczas świąt państwowych, oraz wprowadzenia pojęcia suwerenności jako wywodzącego się z jedności obywateli, a nie tylko z obecności osoby Cesarza (<http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/02/052shoshi.html>). Propozycja Stowarzyszenia została przetłumaczona i przekazana SCAP 11 stycznia przez pułkownika Milo Rowella, zaś oryginał propozycji reformy Konstytucji został odnaleziony dopiero w 1959 r. Ze względu na wiele podobieństw można przypuszczać, że na niej opierał się cały projekt Konstytucji władz okupacyjnych (‘‘Comments on Constitutional Revision proposed by Private Group’’, http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/060/060_001r.html)

³⁹⁹ Moore, Ray A., Robinson, Donald L. *Partners for Democracy...op.cit.*; str. 77.

⁴⁰⁰ Były to tzw. „trzy założenia gen. MacArthura”: I. Cesarz jest głową państwa. Jego sukcesja jest dynastyczna. Jego obowiązki oraz prerogatywy będą realizowane zgodnie z Konstytucją i wolą obywateli w niej wyrażonej.; II. Wojna jako suwerenne prawo narodu jest zakazana. Japonia wyrzeka się jej jako środka rozwiązywania sporów, nawet w celu samoobrony. [Japonia] Będzie polegać na wyższych ideach teraz obowiązujących na świecie dla swojej obrony i ochrony. Japońska armia, marynarka wojenna ani siły powietrzne nigdy nie będą uprawnione do wypowiedzenia wojny; III. System feudalny w Japonii zostanie zniesiony. Żadne tytuły szlacheckie nie będą nadawane przez rodzinę cesarską poza tymi już istniejącymi. Rząd nie będzie przyznawał żadnych tytułów szlacheckich swoim członkom. System budżetowy będzie oparty na systemie brytyjskim.; Maki, John M. *Japan’s Commission on the Constitution: The Final Report*: University of Washington Press, 1980; str. 72 – 73.

⁴⁰¹ Inoue, Kyoko. *MacArthur’s Japanese...op.cit.*; str. 16.

⁴⁰² Tylko artykuł dotyczący wyrzeczenia się wojny został sformułowany osobiście przez pułkownika Kades’a. Dzięki niemu z jego treści został usunięty zapis o wyrzeczeniu się wojny „nawet w celu samoobrony”. W opinii pułkownika Kadesa takie założenie – w szczególności w świetle ówczesnej sytuacji na świecie – było ryzykowne, mogło doprowadzić do postrzegania całej Konstytucji jako nierealistycznej i jej odrzucenia (a przynajmniej reformy) po zakończeniu okupacji. Stąd też cały artykuł: „Wojna jako suwerenne prawo narodu jest zniesiona. Użycie lub groźba użycia siły jest na zawsze odrzucona jako środek rozwiązywania międzynarodowych sporów. Żadne lądowe, morskie ani powietrzne siły wojskowe nie będą utrzymywane. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny.” – pozostawiał Japonii możliwość późniejszego utworzenia sił służących tylko obronie kraju tylko na jego terytorium. Było to jednak powiedziane nie wprost.; Iokibe, Makoto; Eldridge, Robert D. *The Diplomatic History of Postwar Japan*: Routledge, 2011; str. 35.

⁴⁰³ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 364; W pracach nad nową konstytucją członkowie komitetu musieli uwzględnić - poza trzema wytycznymi gen. MacArthura - także Deklarację Poczdamską oraz oficjalną dyrektywę rządową SWNCC z 7 stycznia 1946 r., określającą politykę Stanów Zjednoczonych wobec reformy japońskiej konstytucji (Reform of the Japanese Governmental System SWNCC 228: http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/059/059_003r.html)

⁴⁰⁴ *Ibidem*; str. 372.

⁴⁰⁵ <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/074shoshi.html>; Schlichtmann, Klaus. *Shidehara Kijuro, Pacifism and the Abolition of War*: Lexington Books, 2009; str. 189.

⁴⁰⁶ Inoue, Kyoko. *MacArthur’s Japanese...op.cit.*; str. 13.

⁴⁰⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 374.

⁴⁰⁸ http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/076a_e/076a_etx.html#t005

⁴⁰⁹ Inoue, Kyoko. *MacArthur’s Japanese...op.cit.*; str. 17.

⁴¹⁰ Cesarz mógł także być gotów zaakceptować Konstytucję czyniącą go “tylko” symbolem kraju aby uniknąć oskarżenia go o zbrodnie wojenne; Berkofsky, Axel. *A Pacifist Constitution for an Armed Empire: Past and Present of Japanese Security and Defence Policies*: FrancoAngeli, 2012; str. 78 – 79.

moralnego przywództwa” (w odniesieniu do zapisu o wyrzekaniu się wojny), poparcie wyraził także Cesarz Hirohito⁴¹¹.

4 marca 1946 r. J. Matsumoto i jego asystent Tatsuo Sato przedstawili gen. MacArthurowi nowy „rządowy” projekt „amerykańskiej” Konstytucji⁴¹². Była to w rzeczywistości przetłumaczona na język japoński wersja projektu z 13 lutego 1946 r., ale przy użyciu słownictwa i terminologii, która zmieniała założenia i cele jakie Konstytucja miała spełniać. Tego samego dnia członkowie Sztabu Generalnego odpowiedzialni za misję doprowadzenia reformy do końca, oraz członkowie japońskiej delegacji rozpoczęli proces przygotowywania ostatecznej ustawy. Był to jeden z najtrudniejszych momentów całego procesu powstawania Konstytucji. Japońskie zmiany⁴¹³ były w wielu przypadkach nie do zaakceptowania i cały proces zapisu części ustawy musiał być dokonywany w oparciu wyłącznie o anglojęzyczną wersję⁴¹⁴.

Mimo to japońskie poprawki nie zostały całkowicie odrzucone, ponieważ Sato zdołał przekonać Amerykanów, że na przykład enumeratywne wyliczenie praw i wolności jest znacznie lepszym rozwiązaniem niż uchwalanie dodatkowej ustawy, która będzie je precyzować. Zachowano także niektóre tzw. słowa - koncepcje, których istota zależała od przyjętego w konkretnym przypadku znaczenia w języku japońskim (np. zrezygnowano ze słowa *shinmin* – poddani oraz *jinmin* – lud w znaczeniu socjalnym i wprowadzono nowe pojęcie *kokumin* – naród jako obywatele i równy im cesarz).⁴¹⁵

Dwa dni później gabinet premiera K. Shidehary opublikował amerykański projekt japońskiej Konstytucji jako własny. Było to konieczne głównie ze względu na potrzebę uwiarygodnienia jej wśród społeczeństwa⁴¹⁶ oraz potwierdzenia, że rząd popiera nowy demokratyczny ustrój kraju⁴¹⁷. Obok członków rządu wystąpił także Cesarz Hirohito wydając Cesarski Reskrypt tłumaczący, że zmiana obowiązującej konstytucji jest konieczna, prosząc jednocześnie cały naród o wsparcie dla ogłoszonego projektu⁴¹⁸.

W późniejszym czasie ustawa została poddana ponownej zmianie w warstwie językowej, polegającej na przeformułowaniu jej ze stylu oficjalnego, urzędowego na język powszechny (kolokwialny, „mówiony”). Dzięki tej lingwistycznej zmianie wszystkie późniejsze akty prawne były także pisane w języku powszechnym⁴¹⁹. Dnia 17 kwietnia 1946 r. ogłoszono oficjalny projekt Konstytucji Japonii, który następnie miał przejść przez normalną procedurę legislacyjną w obu izbach Cesarskiego Parlamentu⁴²⁰.

W dniu 10 kwietnia 1946 r. odbyły się w Japonii wybory regulowane nowym prawem wyborczym z 17 grudnia 1945 r., które przyznawało wszystkim kobietom i mężczyznom powyżej 20 roku życia prawo wyborcze (zarówno czynne, jak i bierne)⁴²¹. Frekwencja wyniosła 72,1%, co świadczyło o dużym zainteresowaniu Japończyków bieżącą polityką w kraju. Zwycięstwo odniosła Partia Liberalna, lecz nie zdobyła w Izbie Reprezentantów większości uzyskując 25,8% głosów. W dniu 2 maja podpisała ona porozumienie koalicyjne z Partią Progresywną, która uzyskała drugi wynik, wynoszący 20,3% oraz Partią Socjalistyczną (18,2%). Premierem kraju miał zostać Ichirō Hatoyama, lider Partii Liberalnej⁴²².

Koalicja nie przetrwała jednak długo. Jeszcze w styczniu 1946 r. Kwatera Główna Sił Sprzymierzonych wydała dwie dyrektywy dotyczące japońskiego rządu. Pierwsza z nich rozwiązywała część partii politycznych, stowarzyszeń i innych grup o niemożliwych do zaakceptowania poglądach. Druga dyrektywa, nosząca nazwę „Odsunięcie i wykluczenie osób niepożądanych od pełnienia funkcji publicznej” – zawierała listę siedmiu „kategorii” osób niepożądanych, w tym zbrodniarzy wojennych, członków Armii i Marynarki Wojennej oraz osób o poglądach

⁴¹¹ Iokibe, Makoto; Eldridge, Robert D. *The Diplomatic History...op.cit.*; str. 36.

⁴¹² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 379.

⁴¹³ Szczególny problem stanowiły ideogramy, które – choć w tłumaczeniu oznaczały to samo – obywatelom Japonii przekazywały pewne treści w innym kontekście niż zamierzony. Przykładem może być chociażby słowo „suwerenność”. Współczesnym terminem, którego znaczenie było odpowiednim dla ustawy, było *shuken*. Jednak premier K. Shidehara w toku prac zmienił to słowo na archaiczne *shiko*. Obydwa ideogramy reprezentujące te słowa oznaczały to samo, ale to zapisane znakiem odczytywanym jako *shiko* nie miało znaczenia dla obywateli Japonii XX w. Używając takich wybiegów konserwatywna część rządu zamierzała przekazać Japończykom, że amerykańskie idee są przestarzałe i nie odpowiadające obecnym warunkom (*Ibidem*; str. 382). Często napotymano także na bariery związane z terminami, które nie miały żadnych odpowiedników, ani nawet możliwości opisowego ich wyrażenia w języku japońskim (Berkofsky, Axel. *A Pacifist Constitution...op.cit.*; str. 80).

⁴¹⁴ Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese...op.cit.*; str. 22 – 23.

⁴¹⁵ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 394.

⁴¹⁶ Karolczak, Krzysztof. *System konstytucyjny Japonii*: Wydawnictwo Sejmowe, Kancelaria Sejmu, 1999; str. 13.

⁴¹⁷ Jednym z powodów była także próba zachowania wrażenia, że autorem Konstytucji jest rząd Japonii, aby uniknąć późniejszych prób podważenia wiarygodności i legalności ustawy. Tematyka roli gen. MacArthura i rządu Stanów Zjednoczonych w procesie tworzenia Konstytucji była objęta swego rodzaju nieoficjalną „cenzurą” (tzw. tematem tabu); Berkofsky, Axel. *A Pacifist Constitution...op.cit.*; str. 80.

⁴¹⁸ Piegzik, Michał A. *Konstytucja Japonii z 1946 r. – droga i proces ustrojodawczy*: Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2015, vol. 4 no 1; str.193.

⁴¹⁹ Oznaczało to: ograniczenie ilości znaków pochodzenia chińskiego do znanych powszechnie, wprowadzenie znaków interpunkcyjnych oraz stosowanie sylabariusza hiragany zamiast katakany; Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese...op.cit.*; str. 30.

⁴²⁰ Karolczak, Krzysztof. *System konstytucyjny...op.cit.*; str. 13.

⁴²¹ <http://www.ndl.go.jp/modern/e/cha5/description05.html>

⁴²² Piegzik, Michał A. *Konstytucja Japonii z 1946 r...op.cit.*; str.193.

skrajnie nacjonalistycznych i / lub powiązanych z rządem w czasie wojny⁴²³. Takie osoby, na mocy tej dyrektywy, miały zostać objęte tzw. „czystką” na stanowiskach publicznych.

Decyzją gen. MacArthura z 4 maja 1946 r. na podstawie art. 6 Dyrektywy z 4 stycznia Ichiro Hatoyama został odsunięty od polityki, oskarżony o bliską współpracę z autorytarnymi gabinetami w latach 30. i 40⁴²⁴. W jego miejsce wyznaczono popieranego przez członków Kwatery Głównej Sił Sprzymierzonych Shigeru Yoshidę (również członka Partii Liberalnej), który złożył ślubowanie 22 maja⁴²⁵.

Ze względów technicznych Nowa Konstytucja musiała przejść przez procedurę obrad, poprawek i ratyfikacji. Pierwszym organem, któremu przedłożono projekt była dwunastoosobowa Tajna Rada⁴²⁶ – organ doradczy Cesarza – która rozpoczęła analizę ustawy 22 kwietnia 1946 r. Podczas spotkania całej Rady 8 czerwca⁴²⁷ w obecności Cesarza projekt Konstytucji został prawie jednogłośnie zaakceptowany⁴²⁸. Następnie dnia 20 czerwca 1946 r., zgodnie z art. 73 Konstytucji Meiji⁴²⁹ projekt nowej Konstytucji, nazwany „Ustawą zmieniającą Cesarską Konstytucję” (jap. Shūsei Nipponkoku Kempō Kaiseian), został przedstawiony Izbie Reprezentantów⁴³⁰.

Obrady Izby Reprezentantów rozpoczęły się 25 czerwca. Powołana 28 czerwca Komisja do spraw Projektu Reformy Konstytucji pod przewodnictwem Hitoshiego Ashidy przygotowała „nową” wersję ustawy zawierającą ok. trzydziestu poprawek, w tym poprawkę art. 9 (zwaną „poprawką Ashidy”, dzięki której Japonia mogła posiadać siły wojskowe, ale tylko do celów obrony kraju przed atakiem z zewnątrz⁴³¹). Wielkim przeciwnikiem tej poprawki był przede wszystkim premier Yoshida Shigeru.

Podczas początkowych spotkań Tajnej Rady w kwietniu 1946 r. Joji Matsumoto został proszony o wyjaśnienie, czy „wyrzeczenie się wojny” zabrania także wojny w samoobronie. Matsumoto zaprzeczył twierdząc, że wyrzeczenie się wojny dotyczy jedynie wojny wypowiedzianej przez Japonię, nie przeciwko Japonii. W lipcu podczas obrad Izby Reprezentantów Y. Shigeru nie uznał takiej interpretacji: „Wszystkie wojny jakie Japonia prowadziła, w tym ostatnia rozpoczęta w 1931 r., również były wojnami prowadzonymi w samoobronie.”. Według lidera Partii Komunistów Nosaka Sanzo należało jednak odróżnić nieuzasadnione wypowiedzenie wojny innemu krajowi od wojny wymuszonej okolicznościami – w takiej sytuacji każdy kraj na świecie miał prawo do obrony. Takie stanowisko było wystarczająco przekonujące dla polityków, którzy uważali że powierzenie przyszłego bezpieczeństwa Japonii międzynarodowym organizacjom pokojowym było zbyt dużym ryzykiem, a idealistyczne podejście premiera Shigeru nierealistyczne.

Zmiany te uzyskały aprobatę Sekcji Rządowej Kwatery Głównej Sił Sprzymierzonych, która stale nadzorowała przebieg prac w parlamencie.⁴³² 24 sierpnia 1946 r. odbyło się głosowanie podczas którego nowa Konstytucja została

⁴²³ “Memorandum for: Imperial Japanese Government. Subject: Removal and Exclusion of Undesirable Personnel from Public Office”: http://www.ndl.go.jp/modern/e/img_t/M006/M006-001tx.html

⁴²⁴ Zarzut współpracy z gabinetami autorytarnymi nie był do końca zgodny z prawdą. Ichiro Hatoyama był członkiem partii *Rikken Seiyukai*, jednej z głównych partii politycznych przedwojennej Japonii. W 1940 r., w związku z próbą utworzenia systemu jednopartyjnego przez ówczesnego premiera Fumimaro Konoye wszystkie wówczas istniejące partie uległy rozwiązaniu i wcieleniu do Stowarzyszenia Wspierania Rządu Cesarskiego – *Taisei Yokusankai*, którego celem była realizacja polityki „Nowego Ładu na Dalekim Wschodzie” i rozpowszechniania nacjonalistycznych poglądów. Po wyborach w 1942 r. wszyscy członkowie parlamentu musieli należeć do politycznego odłamu Stowarzyszenia.

Sam Hatoyama po rozwiązaniu partii politycznych stał się liderem *Dokokai*, odłamu swojej byłej partii, której członkowie nie należeli do Stowarzyszenia Wspierania Władzy Cesarskiej przez cały okres wojny. Jego imię nie pojawiło się na styczniowej liście osób, które miały zostać usunięte ze sceny politycznej. Prawdopodobnym powodem dla którego jednak zdecydowano się zastosować wobec niego dyrektywę z 4 stycznia była konieczność utworzenia koalicji rządowej partii Liberalnej, Postępu i Socjalistów – z tym, że Partia Socjalistów nie zamierzała poprzeć Hatoyamy jako kandydata na premiera. W tej sytuacji jedynym rozwiązaniem (a przynajmniej najszybszym) było odsunięcie go od polityki na podstawie powiązań z uprzednim rządem Japonii. Saunavaara, Juha. *Occupation Authorities, the Hatoyama Purge...op.cit.*; <https://apijif.org/Juha-Saunavaara/3229/article.html>

⁴²⁵ <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/outline/04outline.html>

⁴²⁶ Tajna Rada została zlikwidowana po wejściu w życie Konstytucji Japonii 3 maja 1947 r.

⁴²⁷ Opóźnienie to wynikało z faktu, że Obrady Tajnej Rady musiały zostać na krótki czas przerwane, a projekt Konstytucji wycofany ze względu na odwołanie gabinetu premiera Shidehary. Po utworzeniu nowego gabinetu przez Yoshidę Shigeru 22 maja 1946 r., projekt został z powrotem przedłożony Radzie 27 maja; <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/outline/flow.html>

⁴²⁸ Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese...op.cit.*; str. 32.

⁴²⁹ Art. 73 głosił, że procedura dokonywania poprawek w Konstytucji Meiji musi rozpocząć się od wydania przez Cesarza polecenia rozpoczęcia obrad nad proponowanymi zmianami, a następnie poprawki muszą zostać przyjęte w obu izbach parlamentu (niżej - Izbie Reprezentantów, oraz wyżej - Izbie Parów) większością 2/3 przy kworum wynoszącym przynajmniej 2/3; <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>

⁴³⁰ Piegzik, Michał A. *Konstytucja Japonii z 1946 r. – droga i proces ustrojodawczy*: Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2015, vol. 4 no 1; str. 194.

⁴³¹ Artykuł 9 zawarty w projekcie Konstytucji głosił: „Wojna jako suwerenne prawo narodu jest zniesiona. Użycie lub groźba użycia siły jest na zawsze odrzucona jako środek rozwiązywania międzynarodowych sporów. Żadne lądowe, morskie ani powietrzne siły wojskowe nie będą utrzymywane. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny.” W niektórych kręgach politycznych panowało przekonanie, iż taki przepis jest niemożliwy do zaakceptowania, ponieważ kraj będzie bezbronny w przypadku ataku obcego państwa. W efekcie po wprowadzeniu poprawek art. 9 brzmiał: „Naród japoński, dążąc szczerze do międzynarodowego pokoju opartego na sprawiedliwości i ładzie, wyrzekła się na zawsze wojny, jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych. **Dla osiągnięcia celu określonego w poprzednim ustępie**, nie będą nigdy utrzymywane lądowe, morskie i powietrzne siły zbrojne, ani inne środki mogące służyć wojnie. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny” (Suzuki, Teruji. *Konstytucja Japonii (Seria: Konstytucje Świata)*: Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014; str. 59). Ta niewielka poprawka niejako dawała Japonii prawo posiadania wojsk samoobrony, gdyż Konstytucja wyraźnie zakazywała posiadania armii tylko w celu prowadzenia wojny wypowiedzianej przez Japonię.

⁴³² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 395 – 396.

przyjęta miażdżącą przewagą głosów 421 do 8⁴³³. Jeszcze tego samego dnia ustawa została przekazana pod obrady izby wyższej parlamentu – Izby Parów⁴³⁴ – która rozpoczęła obrady 26 sierpnia 1946 r.

Podobnie jak w Izbie Reprezentantów, w Izbie Parów również została utworzona specjalna komisja do spraw Konstytucji (2 września 1946 r.). W wyniku jej prac do ustawy wprowadzono dwie zmiany: zagwarantowano obywatelom uniwersalne czynne prawo wyborcze (art. 15), oraz dodano do artykułu 66 nowy ustęp, wprowadzający obowiązek cywilnego charakteru urzędu premiera oraz ministra⁴³⁵. Dzięki tej ostatniej zmianie władze okupacyjne mogły mieć pewność, że w kraju nie odrodzi się wojskowy rząd, a ewentualne siły obrony kraju nie będą mogły działać poza granicami wysp japońskich. 6 października Izba Parów zakończyła prace nad tekstem ustawy, przyjmując ją zdecydowaną większością głosów⁴³⁶.

Ze względu na wprowadzone poprawki, zgodnie z art. 59 Konstytucji Japonii⁴³⁷, ustawa została ponownie przekazana pod głosowanie Izby Reprezentantów, która dnia 7 października 1946 r. w ostatecznym głosowaniu przyjęła Konstytucję wraz z poprawkami. W dniu 12 października tekst ustawy konstytucyjnej został przekazany ponownie do Tajnej Rady w celu zakończenia procedury legislacyjnej. 29 października na plenarnej sesji Rady, przekazano dokument cesarzowi, który po jednomyślnym zatwierdzeniu jej przez członków (kanclerz Minōbe oraz dwóch innych członków nie pojawiło się na sesji), usankcjonował przyjęcie Konstytucji. Cesarska promulgacja tekstu konstytucji nastąpiła 3 listopada podczas oficjalnej ceremonii w Izbie Radców⁴³⁸.

Nowa Konstytucja, zgodnie z art. 100⁴³⁹, weszła w życie dnia 3 maja 1947 r., czyniąc Japonię pierwszym krajem ustawowo wyrzekającym się wojny.

⁴³³ Schlichtmann, Klaus. *Shidehara Kijuro, Pacifism...op.cit.*: str.194.

⁴³⁴ Po wejściu w życie nowej Konstytucji w 1947 r. Izba Parów (ang. House of Peers) została przemianowana na Izbę Radców (ang. House of Councillors).

⁴³⁵ Zmiana ta została wprowadzona na polecenie Komisji Dalekowschodniej, która nakazała ograniczenie osób mogących zasiadać w rządzie tylko do osób cywilnych, aby uniknąć ewentualnych prób dozbrajania Japonii przez osoby powiązane z (już nieistniejącą) armią. Dla Japończyków prośba ta była niezrozumiała: skoro art. 9 zakazywał posiadania zawodowej armii to istnienie jakiegokolwiek rządowej instytucji wojskowej, złożonej także z byłych żołnierzy (np. na wzór Ministerstwa Wojny) było niepotrzebne. Pod naciskiem ze strony gen. MacArthura wprowadzono jednak takowe ograniczenie „w celu zadowolenia Komisji Dalekowschodniej”; Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 397.

⁴³⁶ Inoue,Kyoko. *MacArthur'sJapanese...op.cit.*; str. 35.

⁴³⁷ Art. 59 Konstytucji Japonii: „Projekt staje się ustawą po przyjęciu przez obie Izby, chyba że Konstytucja stanowi inaczej. Projekt, który został przyjęty przez Izbę Reprezentantów, a co do którego Izba Radców podjęła decyzję odmienną od podjętej przez Izbę Reprezentantów, staje się ustawą z chwilą, gdy zostanie ponownie przyjęty przez Izbę Reprezentantów większością co najmniej dwóch trzecich głosów obecnych członków.[...]”; Suzuki, Teruji. *Konstytucja Japonii...op.cit.*; str. 71 – 72.

⁴³⁸ Piegzik, Michał A. *Konstytucja Japonii...op.cit.*; str. 195 – 196.

⁴³⁹ Artykuł 100: „Niniejsza Konstytucja wchodzi w życie po upływie sześciu miesięcy, licząc od dnia jej promulgacji. [...]”Suzuki, Teruji. *Konstytucja Japonii...op.cit.*; str. 93.

Rozdział 3. Powołanie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu w Tokio

3.1. Wydarzenia poprzedzające powołanie Trybunału Tokijskiego

Jednym z celów okupacji Japonii była jej demokratyzacja i przekształcenie w kraj będący członkiem międzynarodowej społeczności. Zmiany ustrojowe, demilitaryzacja – wszystkie zmiany miały zostać wprowadzone w sposób gwarantujący utrzymanie nowego *status quo* także po zakończeniu okupacji i umożliwieniu Japonii dalszej budowy kraju na demokratycznych fundamentach. Aby jednak można było tego dokonać konieczne było usunięcie ze sceny politycznej wszystkich osób, których poglądy, przekonania i „przyszłościowe” wizje mogły działać na szkodę okupionego wojną pokoju.

Zgodnie z Deklaracją Poczdamską wydaną 26 lipca 1945 r. przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Chiny i Związek Radziecki, celem Aliantów nie było „zniewolenie Japończyków albo zniszczenie ich jako narodu, ale wymierzenie surowej sprawiedliwości wobec wszystkich zbrodniarzy wojennych, także tych, którzy odnosili się z okrucieństwem do alianckich jeńców wojennych”⁴⁴⁰.

Tuż po pojawieniu się Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich w Tokio i ustanowieniu Kwatery Głównej Sił Sojuszniczych (*General Headquarters* – GHQ), media zachodnie zaczęły naciskać na natychmiastowe utworzenie zapowiadanych wcześniej międzynarodowych trybunałów wojskowych. Tymczasem Stany Zjednoczone wciąż pracowały nad dokumentem mającym zawierać wytyczne dotyczące postępowania w sprawie japońskich zbrodniarzy wojennych. Pierwszy dokument przygotowany przez SWNCC⁴⁴¹ został przekazany gen. MacArthurowi dopiero w połowie września 1945 r.⁴⁴²

Termin „zbrodnie wojenne” został zdefiniowany przez SWNCC jako:

„**A.** planowanie, przygotowywanie, wypowiedzenie czy prowadzenie agresywnej wojny bądź wojny w pogwałceniu międzynarodowych traktatów, porozumień czy układów, albo udział we wspólnym planie lub konspiracji w celu osiągnięcia powyższych celów⁴⁴³;

B. pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych; takie pogwałcenia mają obejmować, ale nie być ograniczone do: zabójstwa, niewłaściwego traktowania czy deportacji, zmuszania do niewolniczej pracy czy każdego innego działania, wobec cywilów na okupowanych terytoriach; zabójstwa lub niewłaściwego traktowania jeńców wojennych, osób internowanych lub osób znajdujących się na morzach bądź innych miejscach; niewłaściwego traktowania zakładników, szabrownictwa, niczym nieuzasadnionej destrukcji miast, miasteczek i wiosek lub zniszczeń nie służących celom militarnym⁴⁴⁴;

C. zabójstwo, eksterminacja, zniewolenie, deportacja oraz inne niehumanitarne czyny popełnione przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej przed lub podczas wojny, bądź prześladowania na tle politycznym, rasowym bądź wyznaniowym popełnione podczas lub w powiązaniu z wyżej wymienionymi czynami, niezależnie od tego czy naruszały one, bądź nie naruszały wewnętrznego prawa kraju, na którego terytorium zostały popełnione^{445, 446}

Na podstawie tego podziału gen. MacArthur miał przystąpić do wydawania nakazów aresztowania wobec sprawców powyższych zbrodni. Aby usprawnić późniejsze postępowania, zbrodniarze mieli być „przydzielani” do odpowiedniej „kategorii” (A, B i/lub C) popełnionych czynów. Z biegiem czasu sprawcy najcięższych zbrodni – czyli wymienionych w pkt A – zaczęli być określani mianem „zbrodniarzy klasy A” (podobna procedura występowała w przypadku czynów z kategorii B i C)⁴⁴⁷.

Dokument SWNCC nie wprowadzał ścisłego ograniczenia co do daty po której dany czyn musiał być popełniony, aby jego sprawca/y byli objęci jurysdykcją trybunałów. Zbrodnia musiała jedynie zostać dokonana od - albo w terminie ściśle poprzedzającym - Incydent Mukdeński z 18 września 1931 r.⁴⁴⁸ Ze względu na wyznaczenie tak długiego (15 lat) okresu czasu wprowadzono wymóg, aby mimo wszystko większość zbrodni które miały znaleźć się w akcie oskarżenia miała miejsce dopiero po Incydencie z Lukouchiao⁴⁴⁹ z 7 lipca 1937 r.⁴⁵⁰

⁴⁴⁰ Maga, Timothy P. *Judgement at Tokyo: The Japanese War Crimes Trials*: University Press of Kentucky, 2001; str. 34.

⁴⁴¹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 926 – 936 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁴² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 46; Nie można wykluczyć, że powodem tego opóźnienia było oczekiwanie na swego rodzaju podstawę prawną, która usprawniłaby działania w sprawie powołania sądów wojskowych w Azji; prace nad wcześniej dokumentem SWNCC rozpoczęły się dopiero 9 sierpnia – zatem już po wydaniu Statutu MTW i opracowaniu procedur działania tego typu organu międzynarodowego; Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 21.

⁴⁴³ Były to zbrodnie później określane mianem „zbrodni przeciwko pokojowi”.

⁴⁴⁴ Zbiorem określeniem na te czyny był termin „zbrodnie wojenne”.

⁴⁴⁵ Czyny te nazywano „zbrodniami przeciwko ludzkości”.

⁴⁴⁶ Pkt 1 Dokumentu SWNCC: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 932 – 933 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁴⁷ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 22.

⁴⁴⁸ Termin ten został ustalony za sugestią Chin – incydent mukdeński był początkiem wojny Japonii z Chinami, a w dalszej perspektywie – także wojny w rejonie całej południowo- wschodniej Azji; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 46.

⁴⁴⁹ Incydent z Lukouchiao znany jest także jako incydent na Moście Marco Polo.

⁴⁵⁰ Pkt 2 Dokumentu SWNCC: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 933 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

Wszyscy podejrzani o popełnienie zbrodni wojennych mieli zostać umieszczeni w miejscu odosobnienia bez kontaktu z prasą czy innymi mediami, oraz pozbawieni wszelkich odznaczeń wskazujących na ich pozycję czy stopień wojskowy⁴⁵¹. Postępowanie to było wzorowane na działaniach podjętych przez Roberta Jacksona (oskarżyciela z ramienia Stanów Zjednoczonych w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym w Norymberdze) wobec (tu: niemieckich) sprawców zbrodni wojennych znajdujących się pod kontrolą amerykańskich sił. Według niego traktowanie zbrodniarzy wojennych z honorami należnymi osobom posiadającym ich rangę sprowadzałoby się do nadania im statusu jeńców wojennych – co było niezgodne z celami, jakie miały wypełniać powojenne trybunały wojskowe⁴⁵².

Podejrzani w większości byli umieszczani w Więzieniu Sugamo⁴⁵³, w którym w czasie wojny przebywali więźniowie polityczni (głównie winni naruszenia „Ustawy o zachowaniu powszechnego pokoju”) oraz alianccy szpiegowie (w tym Richard Sorge, agent radzieckiego wywiadu wojskowego⁴⁵⁴). Zakład karny Sugamo nie uległ dużym zniszczeniom w trakcie nalotów na Tokio pod koniec II Wojny Światowej, dzięki czemu po przejściu nad nim kontroli przez siły okupacyjne służył zarówno jako areszt śledczy dla oczekujących na proces przed trybunałami wojskowymi, jak i więzienie dla skazanych na kary pozbawienia wolności⁴⁵⁵.

Ze względu na skłonności do uciekania się do samobójstwa jako sposobu na ocalenie honoru, oraz tendencje do stawiania na piedestale (a nawet niekiedy uniewinniania przez sądy) sprawców nawet najcięższych zbrodni jeśli popełnione zostały ze względu na motywy patriotyczne, lista osób podejrzanych o popełnienie zbrodni wojennych musiała być tajna do momentu wydania nakazu aresztowania. Aby zminimalizować prawdopodobieństwo ucieczki czy innych prób uniknięcia odpowiedzialności, czynności miały być przeprowadzane przez siły okupacyjne, z udziałem japońskiej policji (czy też ewentualnie rządu) tylko w charakterze pomocniczym⁴⁵⁶.

Pierwszy nakaz aresztowania został wydany przez gen. MacArthura 11 września 1945 r. Zawierał trzydzieści dziewięć nazwisk zbrodniarzy wojennych klasy A – w tym tzw. „Gabinet Pearl Harbor” - jak nazywano rząd pod przewodnictwem premiera Hidekiego Tojo (oczywiście również podlegającemu aresztowi w pierwszej kolejności). Na liście znajdowali się także m.in. gen. Masaharu Homma (dowódca wojsk japońskich na Filipinach w czasie Batańskiego Marszu Śmierci), gen. Teiichi Suzuki (jeden z autorów planu mobilizacji gospodarczej kraju w czasie wojny) czy pułkownik Kingoro Hashimoto (jeden z pomysłodawców incydentu mukdeńskiego oraz dowódca regimentu artylerii podczas Masakry Nankińskiej)⁴⁵⁷.

Po rozpoczęciu aresztowań okazało się, że obawy SWNCC dotyczące masowych prób popełniania *seppuku* były uzasadnione. Minister edukacji w rządzie H. Tojo – Kumihiko Hashida, a także Minister Zdrowia i lekarz Armii Cesarskiej – Chikahiko Koizumi (rząd premiera Fumimaro Konoe oraz H. Tojo) popełnili samobójstwo dwa dni po ogłoszeniu wobec nich nakazu aresztowania. Niektórzy zbrodniarze – jak Minister Wojny Korechika Anami, czy gen. Shizuichi Tanaka (następca gen. M. Homma na Filipinach) – zdążyli skończyć ze swoim życiem jeszcze zanim Japonia formalnie podpisała akt kapitulacji⁴⁵⁸.

Sam premier Hideki Tojo również próbował uniknąć postawienia przed trybunałem, próbując odebrać sobie życie w chwili, gdy jego dom otoczyły siły amerykańskie chcąc go aresztować. Słyszając strzał wewnątrz budynku obecni na miejscu dziennikarze i żołnierze wdarli się do środka, znajdując gen. Tojo postrzelonego w brzuch. Jego rana

⁴⁵¹ *Ibidem*; pkt 4 dokumentu SWNCC.

⁴⁵² „Poprosiłem Departament Wojny [Stanów Zjednoczonych] o odebranie tym osadzonym, którzy są podejrzani o popełnienie zbrodni wojennych przywilejów należnych im randze gdyby byli zwykłymi jeńcami wojennymi; zgromadzenie ich w odpowiednim i bezpiecznym miejscu w celu ich przesłuchania przez naszych pracowników; odebranie im [zbrodniarzom wojennym] dostępu do prasy; oraz osadzenia ich w całkowitym odosobnieniu jak zwykłych podejrzanych [...] Najbardziej podstawowym sposobem zapewnienia sprawiedliwego procesu i osiągnięcia naszego celu jest zapobieżenie swobodnemu udzielaniu wywiadów czy wykorzystywaniu prasy w celu przekazywania informacji między sobą oraz do jeszcze nie schwytanych zbrodniarzy. Mając wybór pomiędzy traktowaniem tych osadzonych jako honorowych jeńców wojennych z przywilejami odpowiadającymi ich rangom - albo uznaniem ich za zbrodniarzy wojennych, powinni być potraktowani jako tacy [zbrodniarze wojenni] [...]”; „Justice Jackson's Report to the President on Atrocities and War Crimes” z 7 czerwca 1945 r.: http://avalon.law.yale.edu/imt/imt_jack01.asp

⁴⁵³ Nazwa więzienia pochodziła od dzielnicy w której zostało ono wybudowane.

⁴⁵⁴ Doktor Richard Sorge (pseudonim *Ramsay*) był agentem radzieckiego wywiadu wojskowego. Operował głównie w Japonii, działając pod przykrywką korespondenta gazety *Frankfurter Zeitung* oraz pracując dla ambasadora III Rzeszy Eugena Ott'a w Tokio – jednocześnie będąc członkiem GRU (Głównego Zarządu Wywiadowczego Rosji Radzieckiej). Zbudował w Japonii siatkę szpiegowską, której kontakty sięgały do samego premiera F. Konoe. Będąc zaufanym pracownikiem niemieckiego ambasadora miał dostęp do planów III Rzeszy dotyczących działań zarówno względem Europy, Rosji (dzięki przekazaniu szczegółów planu Barbarossa ocalił Moskwę od klęski w 1941 r.) jak i współpracy z Japonią (m.in. pakt antykominternowski), przekazując te informacje do Związku Radzieckiego. Posiadając informatorów w rządzie Japonii znał także kierunek polityki zagranicznej tego kraju i ewentualne (nigdy nie zrealizowane) plany ataku na Związek Radziecki. W 1941 r. odkryto jego działalność, za co został aresztowany przez *Kempeitai* i osadzony w więzieniu Sugamo. Japonia trzykrotnie próbowała dokonać zamiany Sorge'a na jednego ze swoich agentów przetrzymywanych w Moskwie, jednak Związek Radziecki zaprzeczył o jakichkolwiek powiązaniach Sorge'a z ich wywiadem. W 1944 r. został skazany na karę śmierci przez powieszenie; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 303 – 304; 342.

⁴⁵⁵ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...* op.cit.; str. 63.

⁴⁵⁶ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 929 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁵⁷ *Ibidem*; str. 974.

⁴⁵⁸ Popelnili seppuku w okresie między ogłoszeniem kapitulacji przez Cesarza Hirohito a pojawieniem się na wyspach pierwszych oddziałów sił okupacyjnych (K. Anami – 15 sierpnia 1945 r. dzień po podpisaniu decyzji Cesarza o zakończeniu wojny, Sh. Tanaka – 24 sierpnia 1945 r., kilka dni po powstrzymaniu zamachu stanu); Frank, Richard B. *Downfall: The End of the Imperial Japanese Empire*; Penguin Books, 2001; str. 319 – 320.

nie była jednak śmiertelna i po krótkim okresie leczenia został przetransportowany do więzienia Sugamo, gdzie mógł już oczekiwać na proces.⁴⁵⁹

12 i 14 listopada gen. MacArthur otrzymał kolejne dwie listy osób podlegających aresztowi w związku z popełnieniem zbrodni wojennych, tym razem pochodzące od Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Zbrodni Wojennych (UNWCC ⁴⁶⁰)⁴⁶¹. Pierwsza lista (z 12 listopada) zawierała nazwiska głównych zbrodniarzy wojennych, przeciwko którym zebrano wystarczającą ilość dowodów, aby sądzić ich przede wszystkim o popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi. Część z wymienionych osób miała być również oskarżona o popełnienie zbrodni wojennych „klasy B”, głównie w powiązaniu z agresją wojenną na terenie Mandżurii w 1931 r., w Chinach od 1937 r. oraz wobec krajów alianckich od 1941 r. (wobec ich kolonii znajdujących się w południowowschodniej Azji). Byli to między innymi: gen. Seishiro Itagaki (Minister Wojny w 1938 r., główny uczestnik incydentu mukdeńskiego), gen. Kuniaki Koiso (dowódca Armii Kwantuńskiej w latach 1932 – 1935, zwierzchnik sił podczas okupacji Mandżurii, premier Japonii w 1944 r.), gen. Iwane Matsui (dowódca wojsk podczas Masakry Nankińskiej, propagator idei „Azja dla Azjatów” oraz „Drogi Cesarskiej – Kodo”) czy gen. Sadao Araki (Minister Wojny w latach 1931 – 1934, Minister Edukacji 1938 – 1939, autor restrukturyzacji systemu szkolnictwa w Japonii podług reguł militaryzmu, postać mająca duży wpływ na politykę rządu premiera H. Tojo).⁴⁶²

Oprócz znajdujących się na drugiej liście zbrodniarzy klasy A, takich jak między innymi Baron Kiichiro Hiranuma (przewodniczący Tajnej Rady w latach 1936 – 1939, 1945, minister „bez teki” w rządzie premiera F. Konoe podczas drugiej i trzeciej kadencji, jeden z najważniejszych polityków działających w kuluarach rządu), Baron Koki Hirota (Minister Spraw Zagranicznych Japonii w latach 1937 – 1938, premier i „współautor” planów inwazji południowowschodniej Azji, wysp Pacyfiku oraz zwolennik prowadzenia wojny w Chinach) czy gen. Yoshijiro Umezu (ostatni szef sztabu Armii Cesarskiej, wiceminister wojny i dowódca Armii Kwantuńskiej w latach 1939 – 1944) najbardziej prominentną osobą był niewątpliwie książę Fumimaro Konoe, który trzykrotnie pełnił funkcję premiera⁴⁶³ i był zwolennikiem japońskiej ekspansji w głąb kontynentu azjatyckiego.⁴⁶⁴

Pojawienie się wśród oskarżonych o popełnienie zbrodni wojennych człowieka tak blisko powiązanego z rodziną cesarską było dużym zaskoczeniem dla samego Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich. Jako zdecydowany przeciwnik komunizmu i Związku Radzieckiego książę F. Konoe miał – podług planów gen. MacArthura – odegrać główną rolę w kształtowaniu powojennej Japonii⁴⁶⁵. Tego typu wizja nie była popierana w Kwaterze Głównej Sił Sprzymierzonych. Szef Sekcji Kontrwywiadu Herbert Norman wskazał, że „jedynym czynem, za który Konoe nie ponosi żadnej odpowiedzialności, jest przeprowadzenie ataku na Pearl Harbor.[...] Był on jednak Premierem w okresie od lipca 1941 r. aż do połowy października, kiedy tematyka wojny ze Stanami Zjednoczonymi była rozważana zarówno w debatach rządu, jak i podczas Konferencji Cesarskich”. Konoe był także szefem rządu w czasie, gdy Japonia zaatakowała Chiny i prowadziła w pełni rozwiniętą wojnę z rządem Chiang –Kai – sheka, podpisała Pakt Trzech, za jego kadencji Armia Cesarska wkroczyła na teren Indochin...- nie było zatem wątpliwości, że nawet mimo późniejszych prób (po ustąpieniu ze stanowiska premiera w październiku 1941 r. na rzecz Hidekiego Tojo) doprowadzenia do jak najszybszego zakończenia II Wojny Światowej, jego wina za czyny popełnione we wcześniejszych latach uzasadnia oskarżenie go o popełnienie zbrodni wojennych⁴⁶⁶.

Zwrócenie się w kierunku członków dworu cesarskiego zajmujących decyzyjne stanowiska w czasie wojny było kwestią kilku dni. 19 listopada 1945 r. gen. MacArthur otrzymał kolejne memorandum Sekcji Kontrwywiadu, tym razem skupiające się na osobie Markiza Koichi Kido (siostrzeńca jednego ze współtwórców Restauracji Meiji – Takayoshiego Kido⁴⁶⁷). Portfolio Markiza Kido było bardzo bogate – był on Ministrem Edukacji (1937 r.), Ministrem Zdrowia (1938 r.), Ministrem Spraw Wewnętrznych (1939 r.), a w latach 1940 – 1945 r. Strażnikiem Cesarskiej

⁴⁵⁹ Dziennikarze, którzy byli na miejscu natychmiast podnieśli postrzelonego H. Tojo i zmuszając go do dalszego trzymania pistoletu, zaczęli robić mu zdjęcia. Później lekarze ustalili, że utrzymując go w pozycji siedzącej prawdopodobnie uratowali mu życie. Jednak z tego względu, że informacje o próbie samobójstwa Tojo i jego zdjęcia z miejsca zdarzenia pojawiły się także w japońskiej prasie, stracił on szacunek w oczach obywateli, odzyskując go dopiero podczas swojej własnej mowy obrończej i przesłuchania przed MTWDW; Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 33 – 34.

⁴⁶⁰ UNWCC (United Nations War Crimes Commission) – była to Komisja utworzona 20 października 1943 r. (jeszcze przed formalnym utworzeniem Organizacji Narodów Zjednoczonych w październiku 1945 r.), której głównym zadaniem było zbieranie dowodów popełnienia zbrodni wojennych i (w miarę możliwości) identyfikacja ich sprawców. Kwestie powołania specjalnych trybunałów w celu osądzenia tzw. „arcyzbrodniarzy” miały pozostać do rozwiązania przez rządy zainteresowanych krajów, z UNWCC jako organem pomocniczym i kontrolnym (nadzorującym postępowania w celu zapewnienia sprawiedliwych procesów zbrodniarzy wojennych państw Osi); United Nations War Crimes Commission. *1948 History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*: <http://www.unwcc.org/wp-content/uploads/2017/04/UNWCC-history.pdf>; str. 113 – 114.

⁴⁶¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 48.

⁴⁶² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 963 – 966 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁶³ F. Konoe był premierem w latach 1937 – 1939 oraz 1940 – 1941 (w okresie od 12 października 1940 r. do 18 października 1941 r. reprezentował utworzone przez siebie Stowarzyszenie Wspierania Władzy Cesarskiej *Taisei Yokusankai*); http://japan.kantei.go.jp/cabinet/0031-60_e.html (dostęp z dnia 5 kwietnia 2018 r.).

⁴⁶⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 968 - 970 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁶⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 49.

⁴⁶⁶ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 971 - 972 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁶⁷ Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 8, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005; str. 155.

Tajnej Pieczęci⁴⁶⁸. To ostatnie stanowisko miało przesądzać o zbrodniach wojennych K. Kido, gdyż podczas pełnienia tej funkcji był także najbliższym i osobistym doradcą Cesarza w najważniejszym okresie II Wojny Światowej. Silnie opowiadał się za podbiciem i okupacją Holenderskich Indii Wschodnich, głównie ze względu na surowce. Dzięki jego rekomendacji H. Tojo został w 1941 r. premierem Japonii⁴⁶⁹, co według Sekcji Kontrwywiadu czyniło Kido współodpowiedzialnym za wszystkie późniejsze wydarzenia, w tym za atak na Pearl Harbor⁴⁷⁰.

Preludium do aresztowania księcia F. Konoe i Markiza Kido było zatrzymanie wuja Cesarza Hirohito, księcia Nashimoto. Jego aresztowanie było prawdopodobnie uzasadnione wspieraniem przez niego „państwowego” kultu Shinto zniesionego przez siły okupacyjne (książę od roku 1937 był najwyższym kapłanem najważniejszego świątyni w Japonii – świątyni Ise, poświęconego głównemu bóstwu shinto, bogini słońca Amaterasu⁴⁷¹). Książę Nashimoto był pierwszym⁴⁷² członkiem rodziny cesarskiej podejrzewanym o popełnienie zbrodni wojennych. Jego zatrzymanie dla wielu było równoznaczne z oskarżeniem samego Cesarza Hirohito⁴⁷³.

6 grudnia 1945 r. japoński rząd otrzymał polecenie ujęcia dziewięciu zbrodniarzy wojennych, wśród których znajdowali się także Markiz Kido oraz książę F. Konoe, oraz skutecznego wykonania wobec nich nakazu aresztowania w ciągu dziesięciu dni⁴⁷⁴. K. Kido – zgodnie z otrzymanym poleceniem – przybył do więzienia Sugamo 16 grudnia z honorami należnymi osobie z jego pozycją, w limuzynie należącej do dworu cesarskiego. Niestety Amerykanie nie mieli tyle szczęścia w przypadku księcia F. Konoe, który dzień wcześniej popełnił samobójstwo biorąc truciznę⁴⁷⁵.

Pozostałe listy osób podlegających aresztowi w związku z podejrzeniem popełnienia zbrodni wojennych nie były już tak obszerne. Memorandum z 27 listopada 1945 r. zawierało tylko trzy nazwiska polityków „kwalifikujących” się do uwzględnienia w procesie oskarżonych o przede wszystkim zbrodnie przeciwko pokojowi. Jednym z wymienionych był Mitsumasa Yonai - minister ds. marynarki wojennej w latach 1937 – 1939 oraz 1944 – 1945⁴⁷⁶, premier (1940 r.) i członek Najwyższej Rady Wojennej. Tylko ze względu na kontynuację pełnienia funkcji ministra ds. marynarki wojennej w powojennym rządzie (M. Yonai nadzorował proces likwidacji marynarki wojennej jako części programu demilitaryzacji Japonii) i zagrożenie jego rozwiązaniem w razie zatrzymania któregośkolwiek z członków, miał zostać aresztowany w „stosownym momencie w przyszłości”⁴⁷⁷. Do realizacji tego zamiaru jednak nigdy nie doszło, a „udział” M. Yonai w procesie zbrodniarzy wojennych klasy A ograniczył się do roli doradczej w sformułowaniu zeznań przez głównych oskarżonych⁴⁷⁸.

⁴⁶⁸ Strażnik Cesarskiej Tajnej Pieczęci był urzędnikiem dworu cesarskiego pod opieką którego znajdowała się oficjalna Pieczęć Cesarska (używana przez Cesarza jako forma autoryzacji dokumentów wymagających jego zgody lub/i wydawanych przez niego) oraz Pieczęć Krajowa (mająca obecnie tylko funkcję dekoracyjną). Wśród jego zadań było także zarządzanie Cesarskimi Reskryptami i przekazywanie woli Cesarza obywatelom. Wraz z rozpoczęciem ery Showa osoba Strażnika Pieczęci zyskała na znaczeniu, mając wśród swoich prerogatyw m.in. decyzyjność w zakresie wyboru premiera Japonii oraz pozycję osobistego doradcy Cesarza w sprawach politycznych. Urząd Strażnika został zlikwidowany 24 listopada 1945 r., a obydwie pieczęcie są przechowywane przez Szambelana Urzędu do spraw Dworu Cesarskiego; <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/glossary.html>; <http://www.kunaicho.go.jp/eindex.html>

⁴⁶⁹ W październiku 1941 r., po ustąpieniu ze stanowiska premiera księcia F. Konoe rozważano dwie kandydatury: księcia N. Higashikuni oraz gen. H. Tojo. Ostatecznie poparcie ze strony Markiza Kido otrzymał H. Tojo, który jako jedyny był w stanie zapanować nad armią i nie był zwolennikiem „natychmiastowej” (czyli „z dnia na dzień”) wojny ze Stanami Zjednoczonymi – mógł zatem skutecznie prowadzić rozmowy z ich rządem i postępować zgodnie z (rzekomo) pokojowymi intencjami Cesarza, jednocześnie przygotowując Japonię do wojny; Morley, James William; Titus, David Anson. *Japan's Road to the Pacific War: The Final Confrontation. Japan's Negotiations With the United States, 1941*: Columbia University Press, 1994; str. 236 – 239.

⁴⁷⁰ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 973 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁷¹ Od okresu Meiji najwyższymi kapłanami świątyni Ise (jako najważniejszego ze świętych miejsc Shinto) w teorii byli cesarzowie (w kolejności panowania) Meiji, Taisho i Showa, ale w praktyce rolę tę pełnili książęta bądź księżniczki z rodziny cesarskiej. Po zniesieniu „państwowego” kultu Shinto, urząd najwyższego kapłana / kapłanki pełnią byli członkowie rodziny cesarskiej lub ich potomkowie. Obecnie (od 2017 r.) najwyższą kapłanką jest córka Cesarza Akihito, Sayako Kuroda, a najwyższym kapłanem (od 2007 r.) Naotake Takatsukasa, adoptowany syn córki Cesarza Hirohito, Kazuko Takatsukasa (zarówno córka Cesarza Akihito, jak i Cesarza Hirohito, po poślubieniu „zwykłych Japończyków” przestały być członkiniami rodziny cesarskiej i straciły tytuły oraz przywileje); Lebra, Takie Sugiyama. *Above the Clouds: Status Culture of the Modern Japanese Nobility*: University of California Press, 1995; str. 314; <https://www.japantimes.co.jp/news/2017/06/21/national/politics-diplomacy/emperors-daughter-becomes-supreme-priestess-ise-shrine/#.Ws6ORlhuyai> (dostęp z dnia 12 kwietnia 2018 r.); <http://www.japanpolicyforum.jp/archives/culture/pt20161101231022.html> (dostęp z dnia 12 kwietnia 2018 r.).

⁴⁷² Książę Nashimoto był – jak pokazał czas – jedynym członkiem rodziny cesarskiej „podejrzewanym” o popełnienie zbrodni wojennych. Sam jego areszt, trwający pięć miesięcy (od 12 grudnia 1945 r. do 13 kwietnia 1946 r.) miał mieć raczej funkcję „ostatecznego argumentu” – a książę mający mieć rolę „zakładnika” gen. MacArthura – mającego na celu skłonić Cesarza Hirohito do poddania się reformom wprowadzanym w Japonii przez siły okupacyjne. Przemawia za tym fakt, że księciu Nashimoto nie postawiono żadnych zarzutów, wypuszczono z więzienia kiedy wszystkie główne reformy zostały dokonane (bądź były w ostatnich fazach implementacji, jak chociażby Konstytucja), a proces „głównych” zbrodniarzy wojennych klasy A miał się wkrótce rozpocząć; Bergamini, David. *Japan's Imperial Conspiracy*: William Heinemann Ltd, London, 1971; str. 158, 168, 1069.

⁴⁷³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 50; Obawy dotyczące ewentualnego zatrzymania Hirohito wzmogły się po poinformowaniu rządu Japonii przez gen. MacArthura, że rodzinie cesarskiej nie zostanie przyznany żaden „immunitet” na czas postępowań związanych z międzynarodowym trybunałem wojskowym. Oświadczenie to nie było do końca zgodne z prawdą. Miało jedynie formę „ostatecznego argumentu” mającego na celu skłonienie rządu Japonii (oraz w pewnym stopniu także oskarżonych o popełnienie zbrodni wojennych) do „współpracy” z siłami okupacyjnymi.

⁴⁷⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 976 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁷⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 51.

⁴⁷⁶ W rządach: premiera Seijuro Hayashiego, pierwszej kadencji F. Konoe, premiera Hiranumy Kiichiro, Kuniakiego Koiso oraz Kantaro Suzukiego; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 978 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁷⁷ *Ibidem*; str. 977.

⁴⁷⁸ W marcu 1946 r. Cesarz Hirohito (przez krótki okres czasu) rozważał abdykację. Bonner Fellers, pośrednik między Kwaterą Główną Sił Sprzymierzonych a dworem cesarskim, aby zapewnić przetrwanie systemu cesarskiego i wypełnienie założeń okupacji polecił Mitsumasie Yonai

Z kolei sześciu członków tzw. „gabinetu Pearl Harbor” wciąż pozostających na wolności w połowie grudnia 1945 r. (wśród których był Minister Spraw Zagranicznych Japonii, Mamoru Shigemitsu) miało zostać aresztowanych tylko w razie podjęcia decyzji o postawieniu przed międzynarodowym trybunałem wojskowym wszystkich polityków, którzy należeli do rządu premiera Hidekiego Tojo. W przeciwnym razie zebrany wobec nich materiał dowodowy nie pozwalał na oskarżenie ich o popełnienie zbrodni wojennych przeciwko pokojowi⁴⁷⁹.

Proces zatrzymanych podejrzanych zbrodniarzy wojennych klasy A w więzieniu Sugamo trwał prawie do momentu rozpoczęcia procesu przez Międzynarodowym Trybunałem dla Dalekiego Wschodu. Część wysoko postawionych przedstawicieli byłej Cesarskiej Armii jeszcze w listopadzie 1945 r. wciąż znajdowała się w więzieniach na terytorium krajów południowowschodniej Azji, gdzie oczekiwali na transport do Japonii⁴⁸⁰. Z kolei niektórzy zbrodniarze, których obszar wpływów / działalności ograniczał się tylko do jednego regionu, mieli być sądzeni przez cywilne i wojskowe sądy państw, na terenie których doszło do popełnienia zbrodni. Z tego względu sprawcy znajdujący się w momencie zakończenia wojny w Japonii musieli wrócić do miejsc dokonania czynów.⁴⁸¹

Należało także określić, którzy ze zbrodniarzy klasy A są tymi, którzy w pierwszej kolejności powinni stanąć przed „głównym” międzynarodowym trybunałem wojskowym. Ponadto wciąż pojawiające się próby popełniania *seppuku* przez ważniejszych polityków okresu wojny (m.in. nieudana próba Ministra Spraw Zagranicznych w latach 1940 -1941, Yosuke Matsuoka⁴⁸², albo zakończone „sukcesem” księcia F. Konoe czy gen. Shigeru Honjo, naczelnego dowódcy Armii Kwantuńskiej i jednego z pomysłodawców Incydentu Mukdeńskiego⁴⁸³) niewątpliwie utrudniały sprawne przeprowadzenie czynności przygotowawczych przed powołaniem Trybunału.

Podczas gdy Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu wciąż jeszcze był w stadiach planowania, w innych krajach południowo – wschodniej Azji już odbywały się procesy japońskich zbrodniarzy wojennych przed alianckimi sądami / trybunałami wojskowymi⁴⁸⁴. Spośród nich na szczególną uwagę zasługuje precedensowy proces gen. Tomoyuki Yamashita (zwanego Tygrysem Malajów⁴⁸⁵) głównego dowódcy sił japońskich na Filipinach od października 1944 r. aż do ich kapitulacji 3 września 1945 r. Był to pierwszy po II Wojnie Światowej proces o zbrodnie wojenne i jeden z ważniejszych procesów na Dalekim Wschodzie⁴⁸⁶.

Dnia 29 października gen. Yamashita stanął przed amerykańską Komisją Wojskową w Manili, gdzie oskarżono go o zbrodnie wojenne popełnione w okresie japońskiej okupacji Singapuru i Filipin⁴⁸⁷. Głównym stawianym mu zarzutem było to, że jako głównodowodzący Japońską XIV Armią w okresie od 9 października 1944 r. do 2 września 1945 r. nie zareagował na zbrodnie popełniane przez podległe mu siły wobec obywateli Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Ściślej mówiąc, został oskarżony o posiadanie wiedzy i zezwolenie na popełnienie przez podległe mu oddziały czynów naruszających prawa i zwyczaje wojenne wobec ludności cywilnej i jeńców wojennych oraz nie służącej celom militarnym nieuzasadnionej destrukcji miejsc kultu religijnego, edukacji, szpitali oraz budynków użyteczności publicznej – oraz niepodjęcie wymaganych przez niego w świetle prawa międzynarodowego kroków, aby tym działaniom zapobiec⁴⁸⁸.

Lista grup czynów popełnionych przez żołnierzy gen. Yamashita liczyła w sumie 123 paragrafy, z czego 59 zarzutów zostało przedstawione przez prokuratorów 27 października 1945 r., tylko dwa dni przed rozpoczęciem procesu. Wniosek obrońców o przyznanie dwu – tygodniowej przerwy na zapoznanie się z nowymi zarzutami oraz przygotowanie zarówno oskarżonego do złożenia zeznań, jak i odpowiednich pytań do świadków, został odrzucony⁴⁸⁹.

(zaufanemu człowiekowi Cesarza) „pomoc” w sformułowaniu zeznań oskarżonych w taki sposób, aby całą odpowiedzialność za rozpoczęcie wojny (przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi) ponosili tylko i wyłącznie oskarżeni (innymi słowy: aby powiedzieli, że podjęli decyzję o wypowiedzeniu i kontynuowaniu wojny nawet jeśli Cesarz miałby być jej przeciwny). Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 323 – 324.

⁴⁷⁹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 985 - 986 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.); M. Shigemitsu jako jedyny spośród tych sześciu osób został oskarżony o popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi i wziął udział w „głównym” procesie przed międzynarodowym trybunałem, został jednak aresztowany dopiero w kwietniu 1946 r. na wniosek Związku Radzieckiego (Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 108).

⁴⁸⁰ Jak chociażby generałowie Seishiro Itagaki i gen. Heitaro Kimura, którzy przebywali pod brytyjskim nadzorem w (odpowiednio) Maledywach i Burmie, czy gen. Akira Muto zatrzymany na Filipinach w Manili (Gen. Muto brał udział w procesie gen. Yamashity jako świadek obrony) ; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 985 - 986 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁴⁸¹ *Ibidem*; str. 929.

⁴⁸² *Ibidem*; str. 972.

⁴⁸³ *Ibidem*; 964,974.

⁴⁸⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 51.

⁴⁸⁵ Otrzymał ten tytuł podczas zakończonej zwycięstwem Japonii Kampanii Malajskiej 1941 – 1942. W trakcie całej kampanii żołnierze gen. Yamashita wzięli do niewoli ok. 130 tys. żołnierzy brytyjskich, hinduskich i australijskich, w tym 80 tys. podczas samej Bitwy o Singapur (8 – 15 lutego 1942 r.), zakończonej bezwarunkową kapitulacją przed liczącymi „tylko” 30 tysięcy siłami japońskimi. Według ówczesnego premiera W. Churchilla była to największa militarna porażka sił dowodzonych przez Wielką Brytanię w historii; Wigmore, Lionel. *Australia in the War of 1939–1945, series one – Army, volume IV – The Japanese Thrust*; Canberra, Australian War Memorial, 1957; str. 382; <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-169/churchill-and-the-fall-of-singapore/> (dostęp z dnia 25 kwietnia 2018 r.).

⁴⁸⁶ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945 – 1951*; University of Texas Press, 2011; str. 49.

⁴⁸⁷ Maciej Czerwiński. *Odpowiedzialność za wydanie i wykonanie rozkazu*; Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica 74 / 2015 ; str. 119 – 120.

⁴⁸⁸ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials of War Criminals, vol. IV: His Majesty's Stationery Office, 1948, London*; str. 1, 10 – 11.

⁴⁸⁹ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 51; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 4, 10; W późniejszych procesach, w tym przed Trybunałem Tokijskim, pojawiały się podobne praktyki, a sama kwestia obrony oskarżonych była traktowana niemal jak „zło konieczne”.

Prokuratorzy utrzymywali, że zarówno jednostki, jak i większe oddziały żołnierzy pod dowództwem gen. Yamashity wielokrotnie popełniły na terenie Filipin całe spektrum najokrutniejszych zbrodni. Ze względu na ich „powtarzalność i nieludzką” oskarżony musiał o nich wiedzieć, jeśli zamierzał włożyć jakikolwiek wysiłek w wypełnienie obowiązków, jakie nakładała na niego pełniona funkcja. Główny oskarżyciel Robert M. Kerr oświadczył, że jeśli generał nie wiedział o notorycznych, rozprzestrzenionych na cały kraj zbrodniach – to musiał po prostu rozmyślnie podjąć odpowiednie działania aby o nich nie wiedzieć ⁴⁹⁰.

Podczas całego procesu prokuratorzy powołali 286 świadków (Filipińczyków i byłych jeńców wojennych) i zaprezentowali ponad czterysta dowodów rzeczowych ⁴⁹¹. Potwierdzały one ponad wszelką wątpliwość, że zbrodnie o których była mowa w akcie oskarżenia zostały popełnione przez japońskich żołnierzy w czasie, gdy dowództwo nad oddziałami filipińskimi (głównie Japońską XIV Armią) przejął gen. Yamashita. Sama jednak kwestia jego „udziału” w tych zbrodniach nie była już tak oczywista.

Zeznania świadków – w odniesieniu co do winy oskarżonego – były pełne domysłów i niedomówień. Pułkownik Fujishige Masatoski, dowódca części japońskiej armii na wyspach Batangas, podlegał gen. Yokoyama, który z kolei – wg. Masatoski – „mógł podlegać” gen. Yamashita.. Świadek przyznał, że wydał rozkaz zabicia wszystkich rebeliantów ⁴⁹² znajdujących się na podlegającym mu terenie – oraz że wydał ten rozkaz na enigmatyczne „polecenie z góry”. Przy braku jakiegokolwiek potwierdzenia jego słów wysnucie wniosku, że rzeczony rozkaz wydał oskarżony było co najmniej nadużyciem. Z kolei Joaquin Galang, przyjaciel gen. Artemio Ricarte – który wspierał i pracował na rzecz Japonii podczas okupacji przez nią Filipin – zeznał, że w grudniu 1944 r. gen. Yamashita odmówił prośbie Ricarte o cofnięcie rozkazu zabicia mieszkańców Filipin i zniszczenia Manili. Rozmowa ta miała toczyć się za pośrednictwem tłumacza, którym miał być wnuk gen. Ricarte, Bislumino Romero – ten jednak stanowczo zaprzeczył takiemu wydarzeniu. Nigdy nie usłyszał i tym bardziej nie tłumaczył oświadczenia oskarżonego, że „wszyscy Filipińczycy są rebeliantami”, a jego dziadek (przynajmniej w jego obecności) nigdy nie prosił gen. Yamashita o cofnięcie rzeczonego rozkazu w grudniu 1944 r. ⁴⁹³

Byli jeńcy wojenni oraz zatrudnieni przez Japończyków pracownicy obozów jenieckich twierdzili, że rozkaz zabicia wszystkich amerykańskich jeńców wojennych ⁴⁹⁴, oraz „procesy” przeprowadzane przez pracowników *Kempeitai* (polegające na samym zidentyfikowaniu „oskarżonego” i wydaniu wyroku), były pod kontrolą (i na polecenie) Najwyższego Dowództwa w Manili. Oskarżony sam przyznał, że oddziały *Kempeitai* znajdowały się formalnie pod jego bezpośrednim dowództwem, zaprzeczył jednak, aby kiedykolwiek zezwolił im na powoływanie „sądów” czy wydawanie i wykonywanie wyroków. W materiale dowodowym faktycznie brak było dokumentów, które mogłyby świadczyć o tego typu rozkazach. Sam jednak sposób wykonywania wyroków tak bardzo odbiegał od dopuszczalnych procedur (w przypadku skazanych rebeliantów informowanie o karze śmierci na chwilę przed jej wykonaniem), że członkowie *Kempeitai* musieli działać za zgodą głównego dowódcy. W przeciwnym razie – jak twierdzili prokuratorzy – nie odważyliby się na tak daleko idącą samowolę. ⁴⁹⁵

Obroncy generała Yamashita nie zaprzeczali temu, że zbrodnie wskazywane przez prokuratorów rzeczywiście zostały popełnione – jednocześnie odpierając zarzuty prawnej odpowiedzialności oskarżonego twierdząc, że nie mógł on panować nad swoimi podwładnymi, nawet w przypadku gdyby o zbrodniach wiedział ⁴⁹⁶. Co więcej, wiele z nich zostało popełnionych przez członków marynarki wojennej, która (poza krótkim okresem od 15 stycznia do 15 lutego 1945 r.) mu nie podlegała. Część sił morskich została wcielona do Japońskiej XIV Armii 6 stycznia 1945 r., ale zakres jego władzy nad nimi ograniczał się jedynie do wydania rozkazu wycofania się albo ataku, bez możliwości dalszej kontroli działań żołnierzy ⁴⁹⁷ (kontrola ta spoczywała w rękach wiceadmirała Denhichi Okochi, głównodowodzącego marynarką wojenną na Filipinach).

W momencie przejmowania kontroli nad oddziałami 9 grudnia 1944 r. musiał zmierzyć się z nieoczekiwanym stanem wojsk: brakiem jednego decyzyjnego dowódcy, niskimi morale żołnierzy, brakiem jakiegokolwiek dyscypliny, nie wspominając już o braku łączności między nim a podwładnymi ze względu na zniszczone przez amerykańskie siły linie komunikacyjne. Obrona wskazała, że XIV Armia jedynie przeszła pod „taktyczne dowództwo” gen. Yamashita.

⁴⁹⁰ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 52.

⁴⁹¹ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 17 – 18.

⁴⁹² Słowo „rebelianci” zostało tutaj użyte w znaczeniu osób przeciwnych / wrogo nastawionych wobec Cesarza Japonii.

⁴⁹³ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 19, 21.

⁴⁹⁴ Jeden ze świadków, Filemon Castillejos, po zabiciu trzech amerykańskich lotników przez żołnierzy z oddziału gen. Hikotaro Tajima, został przez nich poinformowany, że ich dowódca otrzymał telegram od gen. Yamashita nakazujący zabicie wszystkich amerykańskich jeńców wojennych na Filipinach. Jak się jednak okazało dopiero podczas jednego z kolejnych procesów przed Komisją Wojskową Stanów Zjednoczonych w Manili w 1946 r. rozkaz ten pochodził od oskarżonego (i skazanego na karę śmierci przez powieszenie) w tym procesie samego gen. Tajima (tak samo jak niektóre rozkazy dotyczące zbrodni popełnianych na ludności cywilnej, wydane także generałowi Yokoyama); <https://www.legal-tools.org/doc/570dd1/pdf/>; str. 410 – 411, 432, 441 – 442 (dostęp z dnia 30 kwietnia 2018 r.); <https://www.legal-tools.org/doc/6b7b81/pdf/>; str. 767 – 768 (dostęp z dnia 30 kwietnia 2018 r.).

⁴⁹⁵ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 20, 30 – 32.

⁴⁹⁶ Maciej Czerwiński. *Odpowiedzialność...op.cit.*; str. 120.

⁴⁹⁷ Podczas Bitwy o Manilę gen. Yamashita znajdował się w oddalonym o ponad 300 km Luzonie i nie mógłby zapobiec żadnym czynom dokonywanym przez żołnierzy. Ponadto jego wcześniejsze rozkazy dotyczące wycofania się w góryste tereny wyspy i pozostawieniu Manili były wielokrotnie ignorowane; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 23 – 24.

Oddziały marynarki wojennej w Manili całkowicie zignorowały rozkaz o wycofaniu z miasta⁴⁹⁸, a nad rozproszonymi po prowincji Batangas⁴⁹⁹ oszalałymi i pijanymi żołnierzami nie było możliwości kontroli. Praktycznie wszystkie zbrodnie zostały popełnione w miejscach i w czasie, gdy komunikacja i zapanowanie nad wojskami było praktycznie niemożliwe⁵⁰⁰. Jedynym wydanym rozkazem była walka z uzbrojonymi partyzantami i zdobywanie sojuszników wśród ludności cywilnej. Jakiegokolwiek popełnione w międzyczasie zbrodnie naruszały rozkazy gen. Yamashity – a oczywistym było, że ci, którzy je popełnili nie poinformują dowódcy o swoich czynach.

Sam oskarżony potwierdził stanowisko obrony. W zeznaniach wskazał, że od początku swojego „pobytu” na Filipinach był pod wzrastającym naciskiem wojsk amerykańskich. Osobiście nie pojawił się w obozach dla jeńców wojennych, ale nakazał aby postępowano wobec nich zgodnie z zasadami Konwencji Genewskiej z 1929 r. dotyczącej traktowania jeńców wojennych⁵⁰¹. Co prawda Japonia nie była stroną tej konwencji, jednak ze względu na zamiar stosowania jej zapisów przez Stany Zjednoczone wobec japońskich jeńców wojennych, Japonia zobowiązała się „przestrzegać Konwencji *mutatis mutandis*”⁵⁰² wobec amerykańskich jeńców wojennych pod jej kontrolą”.⁵⁰³

Rozproszenie oddziałów, brak szybkiej komunikacji, konieczność reorganizacji i powolne przejmowanie dowództwa nad kolejnymi siłami uniemożliwiało zjednoczenie całości wojsk. W tych okolicznościach musiał stanąć do walki ze Stanami Zjednoczonymi. Mimo włożenia wielkiego wysiłku w utrzymanie dyscypliny i wyszkolenie jak największej liczby żołnierzy, wciąż było wśród nich wiele pomniejszych grup, których po prostu nie zdążył dostosować do swoich oczekiwań. Ponadto stopniowe niszczenie pozostałości linii komunikacyjnych uczyniło go całkowicie odciętym od zaistniałych sytuacji z udziałem oddziałów będących (teoretycznie) pod jego dowództwem. Mógł jedynie liczyć na to, że rozkazy zostaną wykonane przez jego podwładnych. Jak sam oświadczył, w sytuacji w jakiej się znajdował zrobił wszystko co mógł i wydarzeniom do których doszło po prostu nie był w stanie zapobiec.⁵⁰⁴ Sam nigdy ani nie rozkazał, nie otrzymał polecenia wydania rozkazu, ani nie zezwolił na popełnianie zbrodni wojennych.⁵⁰⁵

Jak wskazywali w mowie końcowej obrońcy gen. Yamashity materiały przedstawione przez prokuratorów na winę oskarżonego były w dużej mierze niespójnymi, pełnymi niedopowiedzeń zeznaniami świadków (często były to także dowody „ze słyszenia”) oraz wewnętrznie sprzecznymi dokumentami wojskowymi. Ilość i rozpowszechnienie zbrodni nie oznaczało, że oskarżony musiał o nich wiedzieć – nie można było uznać go za winnego na podstawie domniemania wiedzy, tylko na podstawie dowiedzionego ponad wszelką wątpliwość posiadania tej wiedzy.⁵⁰⁶

Wyrok w procesie gen. Yamashity zapadł 7 grudnia 1945 r. Komisja Wojskowa Stanów Zjednoczonych w Manili wskazała, że „seria zbrodni i inne ciężkie przestępstwa zostały popełnione przez członków japońskich sił zbrojnych pod dowództwem Generała, przeciw narodowi Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników na całych Filipinach; co więcej nie były one sporadyczne, ale w wielu przypadkach były systematycznie nadzorowane przez japońskich oficerów i podoficerów” oraz że w omawianym okresie nie udało się mu zapewnić skutecznej kontroli podległych wojsk, jaka była wymagana przez okoliczności”.⁵⁰⁷ W drodze tajnego głosowania gen. Yamashita został zatem uznany winny zarzucanego mu w akcie oskarżenia czynu i skazany na karę śmierci przez powieszenie.⁵⁰⁸

Po odrzuceniu prośby o ulaskawienie i zaakceptowaniu wyroku przez Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich⁵⁰⁹, obrońcy gen. Yamashity złożyli apelację do Filipińskiego Sądu Najwyższego – a gdy ten uznał, że nie posiada kompetencji do jej przyjęcia, została ona skierowana do Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych,⁵¹⁰ który zgodził się ją rozpatrzyć.

Głównymi zarzutami, na podstawie których złożono prośbę o zastosowanie *habeas corpus* było między innymi niezgodne z prawem powołanie Komisji i naruszenie art. 60 Konwencji Genewskiej, brak zawarcia w akcie oskarżenia zarzutu naruszenia praw wojennych (już skodyfikowanych w trakcie „popełniania czynu”), oraz brak posiadania przez Komisję mocy sądenia oskarżonego ze względu na dopuszczenie dowodów „ze słyszenia”, prywatnych opinii oraz podważalnych pisemnych oświadczeń jako materiałów „potwierdzających winę” oskarżonego – co stanowiło

⁴⁹⁸ Słowa te potwierdził świadek obrony gen. Akira Muto. Gen. Yamashita zamierzał całkowicie wycofać się w góryste tereny wyspy, ale opór ze strony części podległych mu oficerów uniemożliwił podjęcie tego kroku (złamali rozkaz do opuszczenia Manili). Sam gen. Muto był szefem sztabu gen. Yamashity i nigdy nie spotkał się z żadnym rozkazem wydanym przez jego przełożonego aby zabijać cywilów czy dokonać zniszczenia i grabieży mienia; *Ibidem*; str. 21.

⁴⁹⁹ Prowincja na wyspie Luzon na południe od Manili nad zatoką Batangas.

⁵⁰⁰ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 49.

⁵⁰¹ Świadkowie obrony – podpułkownik Ishikawa i generał broni Koh – którzy byli odpowiedzialni za kontrolę obozów dla jeńców wojennych zeznali, że zgodnie z rozkazami wydanymi w Tokio i przekazanymi im przez gen. Yamashity, jeńcy mieli być traktowani w możliwie najlepszy w danych okolicznościach sposób, zgodnie z Konwencją; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 22.

⁵⁰² *mutatis mutandis* – stosując odpowiednio, uwzględniając istniejące różnice

⁵⁰³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 980 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁵⁰⁴ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 27.

⁵⁰⁵ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 54.

⁵⁰⁶ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 26.

⁵⁰⁷ Maciej Czerwiński. *Odpowiedzialność...op.cit.*; str. 120.

⁵⁰⁸ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 35.

⁵⁰⁹ Mimo iż Trybunał ten składał się tylko z obywateli Stanów Zjednoczonych, oficjalnie był to Trybunał aliancki, a gen. ManArthur – jako Naczelnny Dowódca Sił Alianckich – formalnie sprawował nad nim kontrolę; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 53.

⁵¹⁰ Do uzyskania niepodległości w czerwcu 1946 r. Filipiny znajdowały się pod zwierzchnictwem Stanów Zjednoczonych, stąd też apelacja została skierowana najpierw do sądu filipińskiego, a dopiero potem do amerykańskiego Sądu Najwyższego.

naruszenie art. 25 i art. 38⁵¹¹ Kodeksu Wojskowego Stanów Zjednoczonych⁵¹² i art. 63 Konwencji Genewskiej (1929 r.)⁵¹³ i w konsekwencji pozbawiło oskarżonego prawa do sprawiedliwego procesu – sumarycznie konstytuując także naruszenie Piątej Poprawki⁵¹⁴ do Konstytucji Stanów Zjednoczonych.⁵¹⁵ Obrońcy podnosili również, że zarzuty przedstawione w Norymberdze oparte były na "wiedzy i udziale" oskarżonych w zbrodniach, podczas gdy w przypadku gen. Yamashita tylko na faktach, iż był formalnym dowódcą wojsk, które te zbrodnie popełniły. Prokuratorzy przyznawali, że rzeczywiście brak było dowodów bezpośrednio wskazujących na winę oskarżonego - miał on jednak przede wszystkim zaniechać wykonania powszechnie uznanego obowiązku, co samo w sobie miało konstytuować zbrodnię.⁵¹⁶

Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych, bazując na precedensie *Ex parte Quirin* z 1942 r. dotyczącym prawa do powoływania komisji wojskowej w celu sądzenia osób naruszających prawa wojenne wobec Stanów Zjednoczonych, uznał, że Komisja w Manili była prawidłowo utworzonym organem (powołanym przez odpowiednie władze⁵¹⁷, zgodnie z prawem zarówno amerykańskim jak i międzynarodowym), odpowiednim do przeprowadzenia procesu w sprawie zarzutów postawionych gen. Yamashita⁵¹⁸. Z kolei w przypadku składania prośby o zastosowanie aktu *habeas corpus* (w jakiegokolwiek sprawie) Sąd nie zajmował się aspektem winy oskarżonego (bądź jej braku). Mógł rozważyć jedynie ściśle prawne kwestie dotyczące posiadania przez daną Komisję jurysdykcji nad zarzucanym oskarżonemu czynem. Wyroki wydawane przez trybunały/sądy wojskowe mogły podlegać rewizji dokonywanej tylko przez władze wojskowe wymienione w Kodeksie Wojskowym Stanów Zjednoczonych albo organy wskazane w statutach bądź innych aktach powołujących te trybunały⁵¹⁹ (w przypadku komisji w Manili był to gen. Styer, posiadający to prawo na mocy wydanego przez gen. MacArthura rozporządzenia dotyczącego ogólnych zasad według których miały być przeprowadzane procesy zbrodniarzy wojennych na Filipinach⁵²⁰).

Ponadto Sąd Najwyższy stwierdził, że zabezpieczenia proceduralne zawarte w Kodeksie Wojskowym (w szczególności ograniczenia dotyczące dopuszczalności materiału dowodowego, czyli wspomniane art. 25 i 38) miały mieć zastosowanie tylko wobec kategorii osób wymienionych w art. 2 Kodeksu – gen. Yamashita, dowódca wrogich sił, im nie podlegał. Z kolei zapisy Konwencji Genewskiej z 1929 r., w tym powoływany art. 63 (który zobowiązywałby Komisję w Manili do poddania się wymogom art. 25 i 38 Kodeksu Wojskowego) i art. 60⁵²¹, odnosiły się do jeńców wojennych i czynów popełnionych przez jeńców wojennych. Nawet brak powiadomienia przez Stany Zjednoczone o procesie gen. Yamashita Mocarstwa Opiekuńczego⁵²² (w przypadku Japonii była to Szwajcaria

⁵¹¹ Art. 25 Kodeksu Wojskowego dotyczył pisemnych zeznań składanych pod przysięgą. Zawierał on wyliczenie warunków, jakie musiały być spełnione, aby tak złożone zeznania mogły zostać wykorzystane między innymi przed komisjami wojskowymi bez konieczności stawienia się świadka osobiście przed taką komisją (wiele tego typu zeznań przed Komisją w Manili nie spełniało tych warunków). Z kolei art. 38 przyznawał Prezydentowi USA kompetencje do formułowania i modyfikowania reguł prowadzenia postępowania (w tym postępowania dowodowego) przed różnego rodzaju organami i trybunałami wojskowymi, przy czym reguły postępowania dowodowego miały być – w stopniu, w jakim Prezydent uznawał za możliwe – zgodne z regulami powszechnie stosowanymi w sądach dystryktowych w Stanach Zjednoczonych; https://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/RAW-vol2.pdf#page=39

⁵¹² Obowiązującego od 1921 r. do 1951 r. zbioru praw regulujących powoływanie i postępowanie przed sądami wojskowymi oraz czynów, jakie podlegały ich jurysdykcji.

⁵¹³ Art. 63 Konwencji Genewskiej dotyczącej traktowania jeńców wojennych: „Wyrok na jeńca wojennego może być wydany tylko przez takie same trybunały i podług tej samej procedury co wyroki wydawane względem osób należących do sił zbrojnych Mocarstwa zatrzymującego”; isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19321030866

⁵¹⁴ Piąta Poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych jest częścią Karty praw Stanów Zjednoczonych (tworzy ją dziesięć pierwszych poprawek Konstytucji) i zawiera m.in. zabezpieczenie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości („Nikt nie będzie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności za zbrodnie główną lub inne hańbiące przestępstwo bez postawienia w stan oskarżenia przez wielką ławę przysięgłych, z wyjątkiem spraw zaistniałych w lądowych i morskich siłach zbrojnych lub w milicji w czasie jej faktycznej służby w czasie wojny lub w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Nikt za to samo przestępstwo nie będzie dwukrotnie narażony na niebezpieczeństwo utraty życia lub okaleczenia. Nikt nie będzie zmuszany do świadczenia przeciwko sobie w jakiegokolwiek sprawie karnej, ani pozbawiany życia, wolności lub własności bez prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. [...]”; Pułło, Andrzej. *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*: Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002; str. 56.

⁵¹⁵ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 38.

⁵¹⁶ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 54 – 55.

⁵¹⁷ Komisja została powołana przez gen. Styera, dowódcę sił Stanów Zjednoczonych na wschodnim Pacyfiku, działającego z upoważnienia gen. MacArthura, Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 2 – 3.

⁵¹⁸ Precedens *Ex parte Quirin* z 1942 r. został ustanowiony w wyniku procesu przed Trybunałem Wojskowym w Stanach Zjednoczonych ośmiu niemieckich szpiegów za naruszenie amerykańskiego Kodeksu Wojskowego. Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych, odrzucając apelację obrońcy oskarżonych ogłosił, że organem odpowiednim do sądzenia naruszeń praw wojennych na terytorium podlegającym amerykańskiej armii jest tylko sąd/trybunał wojskowy. Stąd też Komisja Wojskowa powołana w Manili została uznana za powołany zgodnie z prawem organ, posiadający kompetencje do przeprowadzenia procesu gen. Yamashita; <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/317/1/case.html> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.).

⁵¹⁹ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 38 – 39.

⁵²⁰ <https://www.legal-tools.org/doc/dda9f9/pdf/>, str. 3; 17 (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.).

⁵²¹ Art. 60 Konwencji Genewskiej dotyczącej traktowania jeńców wojennych: „Z chwilą rozpoczęcia postępowania sądowego przeciw jeńcowi wojennemu, Mocarstwo zatrzymujące powiadamia o tym, jak tylko będzie mogło to uczynić, a zawsze przed datą rozpoczęcia rozpraw, przedstawiciela Mocarstwa Opiekuńczego. [...] Jeżeli nie jest możliwe wskazanie w tym zawiadomieniu trybunału sądującego, który rozpatrywać będzie sprawę, datę rozpoczęcia rozprawy i lokal, gdzie się ona odbędzie, to te wiadomości powinny być przesłane później przedstawicielowi Mocarstwa Opiekuńczego, w każdym razie najmniej na trzy tygodnie przed rozpoczęciem obrad”; isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19321030866

⁵²² Mocarstwo Opiekuńcze – państwo reprezentujące interesy innego kraju w państwie przyjmującym („trzecim”), w którym „reprezentowany” kraj nie ma swojego przedstawicielstwa dyplomatycznego / z którym nie utrzymuje relacji dyplomatycznych, zaakceptowane przez państwo przyjmujące. W okresie wojny wymogiem było, aby Mocarstwo Opiekuńcze było państwem neutralnym, a w zakresie odpowiedzialności wchodziło także reprezentowanie (ochrona) ludności cywilnej oraz jeńców wojennych. Instytucja Mocarstwa opiekuńczego była zwyczajem międzynarodowym

⁵²³) - według obrońców stanowiące o braku posiadania upoważnienia i jurysdykcji Komisji w Manili - nie unieważniało procesu, gdyż powiadomienie to nie stanowiło przesłanki procesowej, wobec czego jego brak nie miał wpływu na legalność postępowania ⁵²⁴.

Na powyższych podstawach Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych odrzucił apelację utrzymując w mocy wyrok Komisji w Manili, nie była to jednak decyzja jednomyślna (została podjęta stosunkiem głosów 6 – 2). Sędziowie W. F. Murphy i W. B. Rutledge, którzy złożyli zdania odrębne, skupili się nie tylko na punktach zawartych w treści apelacji oraz wyrażeniu własnej opinii na temat całego procesu gen. Yamashita, ale także na konsekwencjach jakie dla przyszłości międzynarodowego prawa karnego mógł nieść ustanowiony na Filipinach precedens. Był to bowiem pierwszy raz w historii, gdy zwycięskie siły (w tym przypadku Stany Zjednoczone) zastosowały wobec dowódcy wrogiego pokonanego kraju zasadę *command responsibility* – czyli odpowiedzialności dowódcy za zbrodnie wojenne popełnione przez podwładnych ⁵²⁵.

Obydwaj sędziowie skrytykowali brak przyznania oskarżonemu (w toku procesu) praw i zabezpieczeń proceduralnych gwarantowanych między innymi przez Piątą Poprawkę do Konstytucji Stanów Zjednoczonych – „praw nienaruszalnych i uniwersalnych, przysługujących każdemu człowiekowi na świecie bez wyjątku (zatem także oskarżonym o zbrodnie wojenne czy posiadającym status żołnierza wrogiego kraju)”. Jak zaznaczył sędzia Murphy, nie było żadnej nagłej konieczności – czy to militarnej, czy to jakiegokolwiek innego rodzaju – uzasadniającej wyłączenie tych praw. Tymczasem gen. Yamashita został pospiesznie postawiony przed Komisją Wojskową, pozbawiony najbardziej elementarnych reguł postępowania dowodowego, czasu na właściwe przygotowanie własnej obrony – oraz skazany na śmierć w wyniku procedury „niegodnej” tradycji Stanów Zjednoczonych ⁵²⁶. Dla sędziego Rutledge brak zastosowania Piątej Poprawki oznaczał odebranie gen. Yamashita praw do jakichkolwiek zabezpieczeń proceduralnych – czyniąc określenie „sprawiedliwy proces” szyderstwem. ⁵²⁷

Sędzia Murphy przychylił się również do argumentu, iż zarzucany czyn nie stanowił naruszenia praw wojennych. Przede wszystkim Komisja Wojskowa ustaliła, że zbrodnie zostały popełnione przez oddziały Armii Japońskiej pod formalnym dowództwem gen. Yamashita – ale nigdzie, nawet na przedstawionych na samym początku procesu listach wszystkich zbrodni nie stwierdzono, że (wówczas) oskarżony wydał rozkaz ich popełnienia czy nawet, że o nich wiedział. Fakt, że (w dużej części) odpowiedzialne za ten stan rzeczy były działania Armii Stanów Zjednoczonych (zniszczenie linii komunikacyjnych), oskarżenie przegranego dowódcy o brak efektywnej kontroli nad podwładnymi nie miało nic wspólnego ze sprawiedliwością ⁵²⁸.

Załącznik do IV Konwencji haskiej z 1907 r., na który powoływał się Sąd Najwyższy, miał dotyczyć się dowódcy posiadającego pełną możliwość sprawowania aktywnej kontroli nad podległymi oddziałami. Użyte w art. 1 załącznika słowo „odpowiedzialność” („Ustawy, prawa i obowiązki wojenne stosują się nie tylko do armii, lecz również do pospolitego ruszenia i oddziałów ochotniczych, o ile odpowiadają one warunkom następującym: 1) jeżeli mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych [...]” ⁵²⁹) nie miało wyznaczać nieosiągalnych standardów dla przywódcy pokonanej armii, ani uprawniać do zarzutu odpowiedzialności prawnej za zbrodnie popełnione przez „jego” oddziały w takich okolicznościach. Z kolei Kodeks Wojskowy Stanów Zjednoczonych narzucał „indywidualną” odpowiedzialność za naruszenie praw wojennych tylko tym, którzy popełnili zbrodnie oraz rozkazali lub nadzorowali ich popełnianie ⁵³⁰. Ponadto doktryna, podług której osoba mająca urzędowy obowiązek podjęcia działań zapobiegawczych winna była zabójstwa jeśli w wyniku umyślnego, świadomego nie podjęcia wymaganych działań doszło do śmierci nie miała mieć w rozpatrywanej sytuacji zastosowania – zabrakło elementu wiedzy albo bezpośredniego powiązania z samymi zbrodniami. W tak ważnym dla przyszłości prawa postępowaniu należało mieć na uwadze, że przedmiotem jest zbrodnia międzynarodowa – nie wykroczenie czy zwykła sprawa karna ⁵³¹.

W zdaniu odrębnym sędzia Murphy nie twierdził, że dowódcy wrogich sił powinni (mogli) uniknąć kary za wyraźne zaniechania wymaganych prawem czynności. Jednak w niewątpliwie tworzącej precedens sprawie

powstałym podczas wojny francusko – pruskiej 1870 - 71, skodyfikowanym po raz pierwszy w Konwencji Genewskiej dotyczącej traktowania jeńców wojennych 1929 r. Instytucja ta nie była stosowana w ostatnich latach, jednak w razie zaistnienia potrzeby Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża może pełnić dla niej rolę substytutu; <https://casebook.icrc.org/glossary/protecting-powers> (dostęp z dnia 12 maja 2018 r.); (pod redakcją) Schmitt, Michael; Green, L.C. *Levie on the Law of War* (Howard, Levie: *Prisoners of War and the Protecting Power, 1961*) Naval War College, Newport, Rhode Island, 1998; str. 30 – 33.

⁵²³ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 48; W okresie trwania procesu Szwajcaria była Mocarstwem Opiekunczym dla Japonii na terenie Stanów Zjednoczonych za wyjątkiem Hawajów, gdzie rolę tę pełniła Szwecja; (pod redakcją) Schmitt, Michael; Green, L.C. *Levie on the Law of War...op.cit.*; str. 31.

⁵²⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 980 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁵²⁵ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 56.

⁵²⁶ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 49 – 50.

⁵²⁷ *Ibidem*; str. 73.

⁵²⁸ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.).

⁵²⁹ http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1907_haga_-_iv_kh%20_regulamin.pdf

⁵³⁰ W tym miejscu sędzia Murphy przywołał wydarzenia z czasów wojny filipińskiej – amerykańskiej, gdy dowódcą nie będący w stanie sprawować kontroli nad podległymi oddziałami, będących pod naporem przewyższających ich sił – czyli w sytuacji analogicznej do sytuacji, w jakiej znajdował się gen. Yamashita – nie stawiano zarzutu naruszenia praw wojennych; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 53.

⁵³¹ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.).

gen. Yamashita należało wymierzyć karę stawiając zarzut oparty na obowiązujących przepisach prawa międzynarodowego. Tymczasem założono, że skoro doszło do popełnienia zbrodni wojennych przez żołnierzy, to ich dowódca był winnym zaniechania obowiązku zapobieżenia ich działaniom. W tej sytuacji Komisja w Manili miała możliwość ustalenia standardów wykonywania obowiązków na dowolnym (oczywiście wyższym niż „osiągniętym” przez oskarżonego) poziomie. Według sędziego Murphy tym sposobem zwycięski kraj mógł uznać winnymi wszystkich dowódców pokonanego wroga i ich ukarać, bazując tylko na stopniu zamierzonej „odpłaty” (zemsty) i bez jakiegokolwiek kontroli wyższych organów wymiaru sprawiedliwości⁵³².

Sędzia Rutledge na samym początku swojego zdania odrębnego zgodził się, że rzeczywiście w razie winy gen. Yamashita za zarzucane mu zbrodnie nie może być dla niego żadnego współczucia – jednak kara mogła być wymierzona tylko w granicach obowiązującego prawa. Same zaś „zbrodnie” oskarżonego były w jego opinii zdefiniowane (uznane za karalne) już po ich popełnieniu (*ex post facto* - wobec czego Komisja w Manili mogła niejako dopuścić się złamania zasady nie retroaktywności)⁵³³.

Następnie sędzia Rutledge rozprawił się z wyrokiem Sądu Najwyższego punkt po punkcie. Wskazał, że w przeciwieństwie do przywoływanego precedensu i procesu *Ex parte Quirin*, który miał miejsce w czasie trwania wojny⁵³⁴, powoływanie komisji wojskowej po zakończeniu działań zbrojnych i kapitulacji Japonii nie było uzasadnione. Z kolei prawa wojny zezwalały na skazanie dowódcy za brak kontroli nad oddziałami które popełniły zbrodnie wojenne tylko jeśli istniały dowody (niepodważalne), że wiedział o nich na tyle wcześniej aby albo im zapobiec, albo ukarać żołnierzy odpowiedzialnych za ich popełnienie. Tymczasem wyrok opierał się na niejasnym twierdzeniu, że gen. Yamashita nie wykonał swojego obowiązku „zezwalając” na dokonanie wszystkich czynów. „Zezwolenie” mogło bowiem oznaczać *stricte* „wyrażenie zgody” – co czyniłoby go winnym stawianych zarzutów. Mogło jednak także określać „brak kontroli nad poczynaniami żołnierzy zwykłą drogą hierarchii służbowej”. Biorąc pod uwagę sytuację w ostatnich miesiącach wojny musiało to być to drugie znaczenie - na bazie którego sformułowano zarzuty. Jednak zaniechanie – którego miał dopuścić się gen. Yamashita – nie było naruszeniem praw wojennych⁵³⁵.

Poza wadliwym sformułowaniem zarzutów na uwagę zasługiwała także kwestia rzeczywistej wiedzy oskarżonego o popełnionych zbrodniach oraz „materiale dowodowym” przedstawionym na jej posiadanie. Jedynym potwierdzeniem „wiedzy” miały być ustalenia poczynione przez Komisję i połączenie faktów „powszechności i rozprzestrzenienia zbrodni”, „osoby dowódcy” i „braku efektywnej kontroli oddziałów”. Punkt 16 rozporządzenia gen. MacArthura (dotyczącego postępowania wobec zbrodniarzy wojennych na Filipinach⁵³⁶) zezwalał na dopuszczenie jako dowodów wszystkiego, co zdaniem Komisji mogło pomóc w ustaleniu winy oskarżonego (bądź jej braku) – bez uprzedniego zweryfikowania zaakceptowanych materiałów. W efekcie każda zasłyszana plotka, list, film propagandowy, zdjęcie czy artykuł prasowy stawały się „wiarygodnymi dowodami”⁵³⁷. Było to (prawdopodobnie) największe odejście od reguł postępowania dowodowego, tradycji systemu *common law* i Konstytucji (w znaczeniu: Konstytucji Stanów Zjednoczonych), jakiego można było dokonać⁵³⁸.

Sąd Najwyższy uznał także, że Kodeks Wojskowy Stanów Zjednoczonych – ściślej mówiąc art. 25 i 38 - nie miały zastosowania w procesie gen. Yamashita. Sędzia Rutledge wskazał jednak, że po rewizji Kodeksu w 1920 r. Kongres USA uznał komisje wojskowe za odpowiednie organy w sprawach zarówno dotyczących żołnierzy amerykańskich, jak i wrogich krajów⁵³⁹. Zapisy tych dwóch artykułów dotyczyły wszystkich rodzajów trybunałów wojskowych – czy to „komisji”, czy „sądów” – nie dokonując rozróżnień „kategorii” oskarżonych, oraz (w przypadku art. 25) tycząc się wszystkich procesów z najwyższym wymiarem kary (czyli z karą śmierci włącznie). Konsekwencją pominięcia zabezpieczeń zawartych w Kodeksie był brak możliwości podważenia oświadczeń, innych dokumentów (co byłoby pośrednio zapewnione przez art. 38), nie mówiąc już o wykazaniu faktu, że wiele zbrodni zostało popełnionych przez oddziały marynarki wojennej (nie podlegającej gen. Yamashita) bądź nakazane przez niższych rangą oficerów⁵⁴⁰.

Wielu obserwatorów, w szczególności brytyjskich i australijskich dziennikarzy relacjonujących przebieg postępowania, było zaskoczonych bardzo luźnymi regułami dowodowymi. Były one „niekonwencjonalne” do tego stopnia, że niektórzy mieli wątpliwości co do tego, czy jakiegokolwiek proces w ogóle ma miejsce. Procedury według których pracowała Komisja w Manili były również kwestionowane przez amerykańskich dziennikarzy. Jeden z sędziów

⁵³² The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...* op.cit; str. 54.

⁵³³ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.).

⁵³⁴ Technicznie rzecz ujmując Japonia wciąż była w stanie wojny ze Stanami Zjednoczonymi ponieważ nie doszło do podpisania jakiegokolwiek traktatu pokojowego, jednak mimo to sytuacja była na tyle stabilna, że czynienie „dodatkowych zabezpieczeń” nie było konieczne.

⁵³⁵ Urofsky, Melvin I. *Dissent and the Supreme Court: Its Role in the Court's History and the Nation's Constitutional Dialogue*: Vintage Books, 2017; str. 265 – 266.

⁵³⁶ <https://www.legal-tools.org/doc/dda9f9/pdf/>; str. 12 – 13 (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.).

⁵³⁷ Były to wiarygodne i niepodważalne dowody zbrodni wojennych jakie miały miejsce na Filipinach i stanowiły jednocześnie historycznie ważną ich dokumentację. Sama ich wartość dowodowa w zakresie winy gen. Yamashita była jednak nikoma.

⁵³⁸ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...* op.cit; str. 57 – 59.

⁵³⁹ Ferren, John M. *Salt of the Earth, Conscience of the Court: The Story of Justice Wiley Rutledge*. The University of North Carolina Press, 2004; str. 309.

⁵⁴⁰ Osobnym problemem była treść punktu 16 rozporządzenia gen. MacArthura stojąca w wyraźnej sprzeczności z art. 25 i 38 Kodeksu Wojskowego. Sędzia Rutledge uważał, że z tego powodu Komisja w Manili została powołana niezgodnie z prawem, nie posiadała jurysdykcji nad oskarżonym, a zatem wydany przez nią wyrok jest nieważny; The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...* op.cit; str. 61; 63 – 69.

Filipińskiego Sądu Najwyższego (jeszcze przed wydaniem wyroku przez Komisję) złożył sprzeciw wobec sposobu postępowania, już wtedy nazywając stosowane praktyki „zaprzeczeniem wymiaru sprawiedliwości”⁵⁴¹.

Kwestia braku zastosowania Piątej Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych była poruszona przez obu sędziów, którzy złożyli zdanie odrębne. Sędzia Rutledge przypominał, że nigdy wcześniej nie było sytuacji, w której ktokolwiek zostałby pozbawiony zabezpieczenia w postaci sprawiedliwego procesu nawet w tej najbardziej podstawowej formie. Jego dwoma najbardziej istotnymi elementami było: zapewnienie, że wyrok skazujący będzie opierał się na udowodnionych faktach – oraz zapewnienie szansy i prawa do obrony, w tym poznanie istoty zarzucanej zbrodni, oraz przyznanie obrońców i odpowiedniego czasu na przygotowanie do procesu⁵⁴². Patrząc z pewnej perspektywy nawet to jedno fundamentalne prawo zostało poważnie naruszone odmową odroczenia rozprawy w sytuacji, gdy prokuratorzy przedłożyli drugą (bardziej obszerną) listę uszczegółowionych zarzutów dwa dni (!) przez pierwszą rozprawą, oraz konsekwentnym odrzucaniem kolejnych wniosków obrony w toku procesu⁵⁴³.

Sędzia Rutledge zakończył swoje zdanie odrębne słowami stanowiącymi swego rodzaju przestrogę (użyłymi także przez obrońców gen. Yamashita): „Ten, kto swą własną wolność pragnie zabezpieczyć, musi chronić swego wroga przed represjami. W przeciwnym razie doprowadzi do precedensu, który prędzej czy później dotknie i jego samego”^{544, 545}.

Zdanie odrębne sędziego Rutledge opierało się na analizie tych samych tekstów prawnych co wyrok Sądu Najwyższego. Doszedł on jednak do zupełnie innych wniosków, które wydawały się o wiele bardziej przekonujące. Jak zauważono później, pomijając już uchybienia proceduralne procesu, Sąd powinien był przychylić się do opinii sędziego Rutledge. Nie utrzymywał on bowiem, że nie powinno się powoływać żadnych komisji wojskowych – ale że powinny one przestrzegać podstawowych zasad prawa⁵⁴⁶. Niewytłumaczalny był pośpiech, z jakim przeprowadzono całe postępowanie. Nawet w świetle tego, że przed końcem listopada 1945r. ponad dwa tysiące Japończyków oczekiwało na procesy przez trybunałami wojskowymi, a rząd Stanów Zjednoczonych zamierzał zakończyć postępowania rozsądnym czasie i jak najszybciej ustabilizować sytuację na Dalekim Wschodzie⁵⁴⁷, odroczenie rozprawy nie przyniosłoby wiele szkody. Być może wyrok Komisji Wojskowej w Manili byłby taki sam. Być może gen. Yamashita zostałby i tak uznany winnym zarzucanego mu czynu⁵⁴⁸. Ale sam proces nie zostałby zapamiętany jako parodia⁵⁴⁹ wymiaru sprawiedliwości i nie wzbudzałby kontrowersji tyle lat po jego zakończeniu.

Na początku lutego 1946 r. sprawa gen. Yamashita ponownie została skierowana do Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich gen. MacArthura. Nie znalazł on jednak żadnych okoliczności łagodzących, które uzasadniałyby ewentualną zmianę wyroku z kary śmierci na karę wolnościową. Oświadczył, że żadne ani nowe, ani retroaktywne przepisy prawa nie zostały w tym procesie zastosowane, co więcej – opierał się on na „niezaprzeczalnie podstawowych i powszechnych zasadach”. Dla gen. MacArthura wyrok Komisji Wojskowej Stanów Zjednoczonych był ostateczny⁵⁵⁰. Ostatnia prośba o złagodzenie kary złożona do prezydenta H. Trumana została odrzucona 8 lutego 1946 r. Wyrok został wykonany 23 lutego 1946 r. w Los Baños, gdzie w czasie wojny znajdował się obóz dla jeńców wojennych.

Rozpoczynając postępowania wobec zbrodniarzy wojennych na Dalekim Wschodzie procesem gen. Yamashita, przywódcy Aliantów z pewnością zamierzali ustanowić swego model – precedens – dla kolejnych trybunałów i komisji. Konieczne było rozstrzygnięcie kwestii legalności stosowania procedury zawartej w kodeksach wojskowych w sprawach dotyczących zbrodni wojennych, a także obowiązywania zasady *command responsibility* (czyli odpowiedzialności dowódcy za czyny podwładnych). Niektóre kraje, między innymi Chiny czy Holandia, wprowadziły naruszenie tej zasady jako zbrodnię wojenną do swoich regulacji procesowych. Wszystkie późniejsze wyroki wydawane w trybunałach wojskowych także były oparte właśnie o tę zasadę. Ponadto powstałe podczas wszystkich powojennych procesów precedensy miały – przynajmniej z założenia – stać się podstawą dla przyszłych aktów prawa karnego międzynarodowego i indywidualnej odpowiedzialności za jego naruszenia⁵⁵¹.

Jednym z pierwszych procesów, w których „nowy” precedens znalazł zastosowanie, był – również mający miejsce na Filipinach - proces gen. Masaharu Homma (zwanego także Bestią Bataanu), głównego dowódcy japońskich wojsk na Filipinach w okresie od grudnia 1941 r. do sierpnia 1942 r. Był on oskarżony między innymi o zbombardowanie Manili w czasie gdy miała nadany status miasta otwartego⁵⁵², Bataanński Marsz Śmierci i niezgodne

⁵⁴¹ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 57.

⁵⁴² Ferren, John M. *Salt of the Earth...op.cit.*; str. 310.

⁵⁴³ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.).

⁵⁴⁴ Hitchens, Christopher E. (tłum. Jan Dzierżowski). *Thomas Paine – Prawa Człowieka*: Wydawnictwo MUZA S.A., 2008; str. 64.

⁵⁴⁵ The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials...op.cit.*; str. 75.

⁵⁴⁶ Urovsky, Melvin I. *Dissent and the Supreme Court...op.cit.*; str. 267.

⁵⁴⁷ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 56.

⁵⁴⁸ Nie można wykluczyć, że nawet jeśli (teoretycznie) zostałby uniewinniony przez Stany Zjednoczone, zostałby ponownie oskarżony o zbrodnię wojenne – tym razem popełnione wobec wojsk Chin i Wielkiej Brytanii w Singapurze w 1942 r. Gdyby z kolei został pojmany w Mandżurii prawdopodobnie czekałby go proces w Związku Radzieckim; *Ibidem*; str. 60.

⁵⁴⁹ Urovsky, Melvin I. *Dissent and the Supreme Court...op.cit.*; str. 267.

⁵⁵⁰ Gen. Douglas MacArthur. *Reminiscences*: Naval Institute Press, 2012; str. 295 – 296.

⁵⁵¹ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 58 – 59.

⁵⁵² Miasto otwarte – miasto, które w czasie konfliktu zbrojnego ogłaszane jest miastem niebronionym przez siły wojskowe / rząd kraju sprawującego nad nim kontrolę, głównie w celu ochrony ludności cywilnej oraz cennych historycznie zabytków. W przypadku takiego statusu danego miasta, wojska wrogiego kraju (drugiej strony konfliktu) powinny wkroczyć do miasta bez użycia siły czy stosowania jakichkolwiek innych form ataku.

z prawem traktowanie jeńców wojennych. Został uznany za winnego wszystkich stawianych mu zarzutów i skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie 11 lutego 1946 r. (wyrok wykonano 3 kwietnia 1946 r.). Proces ten nie został tak mocno skrytykowany jak proces gen. Yamashita, gdyż w tym przypadku prokuratorom udało się wykazać bezpośredni związek między niektórymi z wydarzeń i udziałem w nich oskarżonego⁵⁵³.

Krótko po kapitulacji Japonii szacowano, że około 50 tysięcy Japończyków może być oskarżonych o popełnienie zbrodni wojennych klasy B i C, jednak prawie rok później liczba ta „zmałała” do 10 tysięcy osób. W wielu regionach Azji powstało blisko pięćdziesiąt wojskowych trybunałów, z czego najwięcej utworzyła Holandia (12), Wielka Brytania (11) i Chiny (10), ale procesy były przeprowadzane także w Australii, na Filipinach oraz na terenie francuskich kolonii. Większość z tych postępowań miała miejsce w latach 1945 – 1951. Mimo iż brak szczegółowych informacji na temat ich przebiegu (głównie ze względu na udział wielu narodowych systemów prawnych, częstych zmian wyroków i ustanawiania trybunałów na obszarze praktycznie całej Azji południowo – wschodniej) najbardziej wiarygodne źródła japońskie podają, iż skazanych za zbrodnie wojenne klasy B i C zostało 5 700 osób, w tym 984 zostały początkowo skazane na karę śmierci, a ponad tysiąc uniewinniono.⁵⁵⁴

Jedynym krajem z grona Aliantów, którego dane dotyczące Japonii są tylko szacunkowe, jest Związek Radziecki. Włączył się on do wojny tydzień przez japońską kapitulacją, jednak Armia Czerwona schwytła setki tysięcy żołnierzy przebywających wówczas na terenie Mandżurii oraz obecnego Sachalinu (ówczesnego Karafuto). Niektóre źródła mówią nawet o 400 tys. osób. Nie ma jednak żadnych wiarygodnych materiałów, które mogłyby potwierdzić przeprowadzenie w ogóle jakichkolwiek postępowań wobec tych ludzi⁵⁵⁵. W przypadku Chin „alianckie” trybunały składały się z kolei z przedstawicieli nacjonalistycznego Kuomintangu, które wydały 149 wyroków kary śmierci.⁵⁵⁶

Tymczasem w samej Japonii, podczas gdy podejrzani zbrodniarze wojenni klasy A oczekiwali w więzieniu Sugamo na swój „główny” (międzynarodowy) proces, przed amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Yokohamie⁵⁵⁷ stanąć mieli zbrodniarze klasy B i C, oskarżeni głównie o okrucieństwa popełnione w obozach jenieckich wobec jeńców wojennych oraz wobec ludności cywilnej⁵⁵⁸. Dla Japończyków, którzy nie mieli możliwości zbyt dokładnego śledzenia przebiegu postępowania wobec gen. Yamashita na Filipinach, pierwszym obrazem tego, jak będzie wyglądało zapowiadane „surowe wymierzenie sprawiedliwości” był przeprowadzony w grudniu 1945 r. proces Tatsuo Tsuchiya (zwanego „Małym Szklanym Okiem”⁵⁵⁹), strażnika w obozie jenieckim Mitsushima (wyspa Honsiu), oskarżonego o zbrodnie wobec jeńców. Amerykański ustrój sądu, zniesienie reguł i zabezpieczeń zwykle obecnych nawet w procesach wojskowych, sposób przedstawiania stanowiska przez prokuratorów i obrońców, konieczność symultanicznego tłumaczenia – te, oraz inne czynniki będące niewątpliwą nowością zarówno dla obywateli Japonii, jak i dla samych Amerykanów⁵⁶⁰, uczyniły to postępowanie niemal tak ważnym jak nadchodzące procesy generałów i wysokich rangą polityków. Żołnierze akurat nie będący na służbie dosłownie walczyli o miejsca „na widowni” z Japończykami, którzy także tłumnie pojawiali się w sądzie. Żadne późniejsze posiedzenia – może poza kilkoma z udziałem najważniejszych członków gabinetów politycznych okresu wojny – nie wywołały aż tak dużego zainteresowania⁵⁶¹.

Wszystkie trybunały wojskowe, które rozpoczęły postępowania wobec japońskich zbrodniarzy wojennych jeszcze w 1945 r., były trybunałami „narodowymi” – funkcjonującymi według systemu prawa obowiązującego w danym kraju. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu – najważniejszy trybunał wojskowy po II Wojnie Światowej w tym regionie świata – zaczął stawać się rzeczywistością dopiero na początku grudnia, gdy w Tokio pojawili się pierwsi (amerykańscy) członkowie sekcji oskarżycielskiej wraz z wyznaczonym na jej przedstawiciela Josephem B. Keenanem⁵⁶². Już wtedy, ze względu na podobieństwa wśród potencjalnych zarzutów

Kwestię (między innymi) miast otwartych w okresie II Wojny Światowej regulował art. 25 IV Konwencji Haskiej dotyczącej praw i zwyczajów prowadzenia wojny na lądzie („Wzbronione jest atakowanie lub bombardowanie w jakibądź sposób bezbronnych wsi, domów mieszkalnych i budowli”; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19270210161>)

⁵⁵³ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 63 – 66.

⁵⁵⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 447.

⁵⁵⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 51 – 52; Tak jak było wcześniej wspomniane jedynym dobrze zrelacjonowanym procesem był ten, który odbył się w 1949 r. przed Chabarowskim Sądem Wojennym, miało to jednak związek nie z chęcią przeprowadzenia oficjalnego, zgodnego z procedurami procesu zbrodniarzy wojennych, lecz z pośrednim oskarżeniem Stanów Zjednoczonych o stosowanie broni chemicznej podczas wojny w Korei.

⁵⁵⁶ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 449.

⁵⁵⁷ Postępowania były prowadzone przez 8 Armię Stanów Zjednoczonych (z główną siedzibą dowództwa w Yokohamie), która początkowo miała wziąć udział w operacji *Downfall*, ale po kapitulacji Japonii była odpowiedzialna za pokojową okupację, oraz pomoc w rozbrojeniu i demokratyzacji kraju; <http://8tharmy.korea.army.mil/site/about/history.asp> (dostęp z dnia 20 maja 2018 r.).

⁵⁵⁸ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 53.

⁵⁵⁹ Został tak nazwany przez jeńców obozu ze względu na posiadanie szklanej protezy lewego oka; Maga, Timothy P. *Judgement at Tokyo...op.cit.*; str. 13.

⁵⁶⁰ Zainteresowanie żołnierzy amerykańskich tym procesem było głównie związane z zarzutami postawionymi T. Tsuchiya oraz tym, że przeprowadzone wobec niego postępowanie było także pierwszym postępowaniem dotyczącym zbrodni wobec jeńców wojennych i miało stanowić swego rodzaju wzór dla późniejszych procesów tego typu.

⁵⁶¹ Maga, Timothy P. *Judgement at Tokyo...op.cit.*; str. 8.

⁵⁶² Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 18

oskarżonych i okresu w historii, jakiego miały dotyczyć – trybunał w Tokio zaczęto określać mianem „japońskiej Norymbergi”⁵⁶³.

3.2. Stan prawa międzynarodowego

Niejasny stan prawa międzynarodowego był głównym problemem nie tylko Trybunału w Tokio, ale przede wszystkim wcześniej powołanego Trybunału w Norymberdze. Już samo utworzenie międzynarodowego trybunału wojskowego było sprawą precedensową. Jednak o ile ówczesnie obowiązujące prawo międzynarodowe uznawało za zbrodnie takie czyny jak piractwo czy niehumanitarne traktowanie jeńców wojennych, Alianci zamierzali ukarać Niemców i Japończyków nie tylko za konwencjonalne zbrodnie wojenne. Osądzone miały zostać głównie zbrodnie przeciwko pokojowi oraz zbrodnie przeciwko ludzkości. Ich status w prawie międzynarodowym był wtedy jednak jeszcze niepewny.⁵⁶⁴

Oczywiste było, że aby w ogóle móc postawić jakikolwiek zarzut popełnienia czynu, musiał on w czasie jego popełnienia być czynem karalnym. Tymczasem, o ile zapisy traktatów, paktów czy konwencji zawieranych w XX w. nakazywały stronom powstrzymać się od konkretnych działań, wskazywały na akceptowalne metody rozwiązywania konfliktów międzynarodowych – żaden z tych dokumentów nie zawierał wyrażonych wprost sankcji za złamanie ich postanowień. Oparcie aktu oskarżenia na nowo utworzonym prawie byłoby z kolei obarczone zarzutem retroaktywności (*ex post facto*), co czyniłoby jakiegokolwiek postępowanie czy wydany wyrok nieważnym.⁵⁶⁵

Postanowiono zatem poddać się innowacyjnej, lecz i kontrowersyjnej wykładni prawa zaproponowanej przez Henry’ego L. Stimsona, szefa Departamentu ds. Wojny Stanów Zjednoczonych. Pakt Kellogga – Brianda z 1928 r. (zwany też traktatem o wyrzeczeniu się wojny⁵⁶⁶) miał ustanowić (wg nowej wykładni) wojnę zbrodnią sankcjonowaną prawem karnym międzynarodowym, a winni jej popełnienia powinni być pociągnięci do indywidualnej odpowiedzialności karnej.⁵⁶⁷

Sam pakt co prawda w literalnym zapisie nakazywał wyrzeczenia się wojny jako sposobu rozwiązywania międzynarodowych dysput⁵⁶⁸. Czy można było jednak wysnuć wniosek, że złamanie postanowień paktu konstytuuje niejako popełnienie zbrodni międzynarodowej? Według Henry’ego L. Stimsona należało spojrzeć na moment zawarcia paktu oraz intencje, jakie mogły przyświecać jego autorom. Mimo niejednoznaczności sformułowań paktu uznał on, że koniecznym jest ustanowienie nowego precedensu w prawie międzynarodowym, dzięki któremu agresja wojenna nazistowskich zbrodniarzy wojennych zostanie osądzona. Ten pogląd zyskał akceptację m.in. Prezydenta Stanów Zjednoczonych F. Roosevelta, stając się punktem wyjściowym amerykańskiej polityki w sprawie powojennych procesów w Europie.⁵⁶⁹

Przed zakończeniem II Wojny Światowej w Europie Stany Zjednoczone zaczęły opracowywać plan powołania międzynarodowego organu, którego zadaniem byłoby wymierzenie sprawiedliwości sprawcom zbrodni wojennych. Latem 1945 r. kraje tzw. „Wielkiej Czwórki” (i jednocześnie cztery mocarstwa okupacyjne Niemiec - tj. Francja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i ZSRR) podczas zwołanej w Londynie konferencji miały zdecydować, w jaki sposób i na jakiej podstawie prawnej przeprowadzą proces niemieckich przywódców.⁵⁷⁰ Jednak mimo konsensusu co do konieczności powołania międzynarodowego trybunału⁵⁷¹, przedstawiciele wyżej wymienionych krajów nie mogli dojść do porozumienia, czym tak naprawdę jest prawo międzynarodowe i jakie zatem powinny być postanowienia tworzonego przez nich wspólnie porozumienia powołującego nowy organ sądowy. Punktem spornym była przede wszystkim zbrodnia agresji (wojny agresywnej), której ostateczne umieszczenie w protokole zawierającym ustalenia poczynione podczas konferencji było obarczone warunkiem, że zarzut ten będzie dotyczył jedynie agresji państw Osi.⁵⁷²

Efektem długich negocjacji było zawarcie 8 września 1945 r. porozumienia międzynarodowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, na mocy którego powołano Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze. Integralną częścią porozumienia był załączony do niego Statut MTW, regulujący

⁵⁶³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 53.

⁵⁶⁴ Minear, Richard H. *Victors' justice: Tokyo War Crimes Trial*: Princeton University Press, 2015; str. 34.

⁵⁶⁵ *Ibidem*; str. 35.

⁵⁶⁶ Z angielskiej nazwy: „Treaty for the renunciation of war”.

⁵⁶⁷ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 20.

⁵⁶⁸ Art. 1 Paktu Kellogga – Brianda z dnia 27 sierpnia 1928 r.: <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggspact.pdf>

⁵⁶⁹ Telford, Taylor. *The Anatomy of the Nuremberg Trials: a personal memoir (1st edition)*: Alfred A. Knopf, New York 1992; str. 37 – 38.

⁵⁷⁰ Cassese, Antonio; Gaeta Paola. *Cassese's International Criminal Law*: Oxford University Press, 2003; str. 257.

⁵⁷¹ Co prawda tuż po pokonaniu Niemiec i zakończeniu II Wojny Światowej W. Churchill był zdania, że wystarczającym byłoby aresztowanie i ukaranie śmiercią wszystkich wysokich rangą nazistów bez powoływania specjalnych trybunałów i tracenia czasu na sądowe procedury, jednak pomysł ten nie został zaakceptowany ani przez F. Roosevelta, ani J. Stalina; po pierwsze skazanie bez procesu godziłoby w jedną z podstawowych zasad prawa, jaką jest domniemanie niewinności. Po drugie postępowanie przeprowadzone przed międzynarodowym trybunałem karnym umożliwiłoby stworzenie ogromnego archiwum dokumentów historycznych i prawnych, które mogłyby stać się użyteczne dla przyszłych pokoleń; poza tym zakres zbrodni popełnionych w wyniku realizacji spisku stworzonego na najwyższych szczeblach nazistowskiej władzy był tak szeroki, że wymierzenie właściwej kary przez sądy niemieckie (nawet najwyższej instancji) nie byłoby możliwe; *Ibidem*, str. 256 – 257.

⁵⁷² tak: Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 21.

ustrój, kompetencje i procedury trybunału⁵⁷³ oraz zbrodnie podlegające jego jurysdykcji – tj. zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciw ludzkości.⁵⁷⁴

3.3. Utworzenie Trybunału Tokijskiego

3.3.1. Trybunał międzynarodowy czy amerykański?

Spośród głównych zapisów Deklaracji Poczdamskiej (m.in. odsunięcia od władzy osób odpowiedzialnych za politykę podboju świata, rozbrojenia armii i alianckiej okupacji wyznaczonych obszarów powojennego terytorium Japonii⁵⁷⁵)⁵⁷⁶, określającej warunki na jakich Japonia miała dokonać swojej kapitulacji największe zaniepokojenie wzbudzał art. 10, mówiący o planach wymierzenia sprawiedliwości wobec wszystkich zbrodniarzy wojennych (włączając tych, którzy popełnili zbrodnie wojenne klasy B i C). Japońscy przywódcy nie wiedzieli bowiem, na jakiej podstawie prawnej będą sądzeni – mogli jedynie spodziewać się, że względu na podobieństwa sytuacji Japonii i Niemiec, Alianci przeprowadzą wobec nich podobną procedurę jak wobec ich (byłego już) sojusznika.⁵⁷⁷

Dążenie do ukarania zbrodniarzy wojennych miało służyć dwóm celom. Same procesy i wykonanie wyroków konkretnych skazanych zapobiegało ich udziałowi w tworzeniu powojennego japońskiego społeczeństwa. Wielu - zarówno Amerykanów jak i Azjatów - obawiało się, że prominentni członkowie poprzedniego rządu będą oczekiwali na odpowiednią chwilę aby obalić demokratyczne reformy i przywrócić dawny system polityczny. Procesy w Tokio mogły pomóc usunąć ze sceny publicznej (albo w ogóle odsunąć od jakiejkolwiek działalności) ludzi, którzy doprowadzili Japonię do wojny - i stopniowo zwiększać poparcie społeczne dla pacyfistycznych poglądów. Po drugie, uświadomienie obywateli w zakresie okrucieństw dokonywanych przez Armię Cesarską i ukaranie osób odpowiedzialnych za te czyny miało uświadomić Japończykom jakie są (i mogą być) konsekwencje militarizmu⁵⁷⁸.

Z podjęciem konkretnych kroków mających na celu powołanie jakichkolwiek trybunałów międzynarodowych w rejonie Pacyfiku czekano do połowy września 1945 r. Wtedy Stany Zjednoczone przedstawiły rządowi krajów alianckich końcową wersję wcześniej wspomnianego dokumentu dotyczącego „Amerykańskiej polityki względem aresztowania i ukarania zbrodniarzy wojennych na Dalekim Wschodzie”. Dokument ten zawierał także opracowany przez SWNCC plan powołania trybunałów karnych na narodowym oraz międzynarodowym poziomie, których zadaniem byłoby osądzenie wszystkich – zarówno wysoko postawionych, jak i niskich rangą – zbrodniarzy wojennych. Procedury i zasady postępowania oraz typy zbrodni wymienione w Karcie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze (tj. zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciw ludzkości) miały mieć zastosowanie także w azjatyckich trybunałach karnych.⁵⁷⁹

Już na tym etapie działań widoczna była rozbieżność między głoszonym przez aliantów planem wymierzenia sprawiedliwości a rzeczywistą jego realizacją. Wykorzystanie podstawowych reguł postępowania opracowanych w Europie w dalekowschodnich trybunałach na międzynarodowym poziomie było niewątpliwie korzystnym rozwiązaniem. Jednak alianckie trybunały na poziomie narodowym, będące już w niektórych regionach w fazie realizacji miały pracować głównie według systemu prawa obowiązującego w danym kraju - europejskie zasady miały mieć w tym przypadku drugorzędne znaczenie.⁵⁸⁰

Trybunał obecnie znany pod nazwą Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu w Tokio miał być początkowo tylko jednym z wielu trybunałów na „międzynarodowym poziomie”. Jako jedyny miał zająć się wymierzeniem sprawiedliwości wobec osób oskarżonych o popełnienie przede wszystkim zbrodni przeciwko pokojowi. Wkrótce jednak stał się pierwszym i jedynym międzynarodowym trybunałem w regionie Pacyfiku. Tym samym Stany Zjednoczone umocniły wypracowaną podczas konferencji londyńskiej politykę sądenia przed międzynarodowym trybunałem karnym oskarżonych o naruszenie postanowień paktu Kellogga – Brianda.⁵⁸¹

Jeszcze przed zakończeniem II Wojny Światowej Amerykanie rozważali podział Cesarstwa Japonii na strefy okupacyjne (na amerykańską, radziecką, brytyjską i chińską). Po zrzuceniu bomb atomowych Stany Zjednoczone zaczęły jednak otwarcie zmierzać ku zapewnieniu sobie decydującej roli w okupacji tego kraju. Mianowany na

⁵⁷³ Art. 1 i 2 porozumienia międzynarodowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej z dnia 8 września 1945 r.: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19470630367>

⁵⁷⁴ Art. 6 Statutu MTW w Norymberdze: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁵⁷⁵ Terytorium Japonii miało powrócić do stanu z roku 1968 – tj. ograniczyć się do czterech głównych wysp (Honsiu, Kiusiu, Sikkoku i Hokkaido) – oraz do mniejszych, wskazanych przez aliantów wysp / archipelagów; art. 8 deklaracji poczdamskiej: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html> (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

⁵⁷⁶ Art. 6, 7 i 9 Deklaracji Poczdamskiej: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html> (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.).

⁵⁷⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 110.

⁵⁷⁸ Wilson, Sandra; Cribb, Robert; Trefalt, Beatrice; Aszkielowicz, Dean. *Japanese War Criminals : The Politics of Justice After the Second World War*: Columbia University Press, 2017; str. 20.

⁵⁷⁹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 929 – 930; 932. 936.

⁵⁸⁰ *Ibidem*; str. 929.

⁵⁸¹ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 22.

Naczelnego Dowódcę Sił Okupacyjnych gen. Douglas MacArthur⁵⁸² miał za zadanie zapewnić odpowiednie warunki do podpisania aktu kapitulacji oraz późniejszej implementacji jego postanowień.⁵⁸³

Początkowo w celu powołania Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu Departament Stanu USA rozważał zwołanie międzynarodowej konferencji, podczas której wszystkie kraje sojusznice opracowałyby dokument podobny do powstałego wcześniej w Londynie. Mając jednak w pamięci długotrwałe i trudne negocjacje jakim musiał stawić czoła R. Jackson (przedstawiciel Stanów Zjednoczonych podczas konferencji londyńskiej oraz główny oskarżyciel z ramienia USA przez MTW w Norymberdze), SWNCC zarekomendowała w swoim dokumencie rozwiązanie zasugerowane przez samego R. Jacksona. Zadanie utworzenia trybunału oraz sformułowania jego statutu i reguł postępowania miało zostać powierzone gen. MacArthurowi.⁵⁸⁴ Ponadto - korzystając z jego autorytetu - zaproponowano, aby to on powołał sędziów oraz oskarżycieli spośród osób nominowanych przez kraje mające wziąć udział w procesie. Bardzo istotnym miało być także utworzenie jednej, zunifikowanej sekcji oskarżycielskiej pracującej pod kierownictwem jednej osoby, podlegającej SCAP.⁵⁸⁵ Ta ostatnia sugestia miała również pochodzić od R. Jacksona, którego doświadczenia z rozbudowaną strukturą oskarżenia (tj. jednym oskarżycielem głównym z każdego kraju) nie były pozytywne.⁵⁸⁶

Ten sposób działania był odejściem od polityki jaką prowadził prezydent H. Truman w odniesieniu do trybunału norymberskiego. Wtedy jego celem było utworzenie międzynarodowego trybunału na mocy międzynarodowego porozumienia. W przypadku Japonii ten aspekt miał ograniczać się do wyrażenia przez kraje alianckie zgody na podjęcie działań przez gen. MacArthura. Było to bardzo mocne zaznaczenie przywódczej (jeśli nie dominującej) pozycji jaką zamierzały posiadać Stany Zjednoczone w kwestii trybunału dla głównych japońskich zbrodniarzy wojennych.⁵⁸⁷

Sam gen. MacArthur był przeciwny tworzeniu jakiegokolwiek trybunału w którym przed międzynarodowym gremiem mieli być postawieni wszyscy japońscy przywódcy. Jego opozycję wzbudził przede wszystkim zamiar postawienia przed jednym sądem osób odpowiedzialnych za zbrodnie popełnione w Azji południowo-wschodniej oraz członków tzw. gabinetu Pearl Harbor, w szczególności jego przedstawiciela, gen. Hidekiego Tojo. Zdaniem SCAP oskarżeni o tę konkretną zbrodnię - jako wymierzoną tylko w Stany Zjednoczone - powinni być sądzeni przez komisję wojskową złożoną wyłącznie z obywateli amerykańskich. Ta propozycja - jakkolwiek rozsądna i możliwa do zrealizowania - nie miała szans powodzenia w świetle precedensu ustanowionego w Norymberdze.⁵⁸⁸

Podstawowym założeniem powojennej polityki było przyznanie wyłącznej jurysdykcji nad zbrodniami przeciwko pokojowi międzynarodowym trybunałom wojskowym. Wyłączenie H. Tojo (oraz członków jego gabinetu) z listy potencjalnych oskarżonych przed tego typu organem oznaczałoby zmianę klasyfikacji popełnionych przez nich czynów ze zbrodni przeciwko pokojowi na zbrodnie wojenne.⁵⁸⁹ Tym samym jeden z celów Stanów Zjednoczonych, jakim była inkorporacja nowych typów zbrodni (tj. przeciwko pokojowi oraz zbrodni agresji) w zakres międzynarodowego prawa karnego, nie zostałby osiągnięty.⁵⁹⁰

W połowie października 1945 r. Stany Zjednoczone zwróciły się do swoich alianckich sojuszników wojennych w sprawie uzyskania ich opinii na temat dokumentu przygotowanego przez SWNCC i propozycji powołania trybunału wojskowego przez gen. MacArthura. Wśród ośmiu krajów⁵⁹¹ które były także sygnatariuszami aktu kapitulacji Japonii największe wsparcie dla tego pomysłu wyrazili uczestnicy konferencji londyńskiej, w szczególności Wielka Brytania. W aide - mémoire⁵⁹² datowanym na 12 grudnia szczególną aprobatę zyskało ominięcie procedur, które opóźniły powołanie trybunału norymberskiego. Zaznaczyła jednak, że ma nadzieję równą reprezentację państw członkowskich w składzie trybunału oraz na wspólne osiągnięcie porozumienia w kwestiach spornych.⁵⁹³ Z kolei Francja zgodziła się na propozycję USA bez żadnych ograniczeń, pod warunkiem zapewnienia jej prawa do podjęcia kroków wobec japońskich zbrodniarzy wojennych na terenie Indochin (francuskiej azjatyckiej kolonii).⁵⁹⁴

⁵⁸² Został mianowany na to stanowisko przez prezydenta USA H. Trumana, za zgodą Chin, Wielkiej Brytanii oraz ZSRR.

⁵⁸³ E. Pałasz - Rutkowska.; K. Starecka. *Historia Państw Świata...op.cit.*; str. 190; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 648 - 649.

⁵⁸⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 922.

⁵⁸⁵ *Ibidem*; str. 930 - 936.

⁵⁸⁶ *Ibidem*; str. 921, 930; co więcej, Sekretarz Stanu USA Dean Acheson popierał stanowisko, że powołanie oskarżycieli z innych krajów niż Stany Zjednoczone powinno być dokonane przez gen. MacArthura wtedy, gdy uzna on takie rozwiązanie za konieczne (tym samym można było się domyślać, że w razie utworzenia międzynarodowej sekcji oskarżycielskiej jej kierownictwo i rola głównego oskarżyciela będzie powierzona przedstawicielowi USA).

⁵⁸⁷ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 24, 25.

⁵⁸⁸ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 454.

⁵⁸⁹ Czyli o użycie sił zbrojnych wobec innego państwa przed oficjalnym wypowiedzeniem mu wojny i spowodowania śmierci obywateli zaatakowanego kraju, z którym agresor był formalnie w stanie pokoju.

⁵⁹⁰ Determinacja amerykańców wynikała z faktu, że jedyną szansą na użycie skądinąd precedensowego prawa norymberskiego było zastosowanie go w analogicznym procesie przywódców drugiego z Państw Osi.

⁵⁹¹ To znaczy: Australii, Wielkiej Brytanii, Kanady, Chin, Francji, Holandii, Nowej Zelandii i ZSRR.

⁵⁹² Aide - mémoire: jest to pismo dyplomatyczne bez adresu, podpisu i pieczęci, przedstawiające z reguły poglądy państwa na zagadnienia będące przedmiotem rokowań; Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 10, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005; str. 586.

⁵⁹³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 982 - 984.

⁵⁹⁴ *Ibidem*; str. 981.

ZSRR nie wyraził żadnej opozycji ani co do ustanowienia Trybunału Tokijskiego, ani co do szczególnej roli przyznanej gen. MacArthurowi. Wątpliwości wzbudziły jednak przede wszystkim kwestie statutu trybunału (różnic pomiędzy statutem trybunału w Tokio i trybunału norymberskiego),⁵⁹⁵ instytucji głównego oskarżyciela i w związku z nią statusu oskarżyciela radzieckiego⁵⁹⁶ oraz ogólny zakres praw, jakie miał posiadać Związek Radziecki. Przedstawiciele ZSRR zostali mianowani już w styczniu 1946 r., jednak ze względu na zastrzeżenie, że nie opuszczą Moskwy dopóki Stany Zjednoczone nie udzielią odpowiedzi na wszystkie pytania, reprezentanci dotarli do Japonii krótko przed oficjalnym otwarciem postępowań.⁵⁹⁷

Z początkiem stycznia 1946 r. wszystkie osiem państw wyraziło swoją zgodę na powołanie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu w Tokio. Tym samym gen. MacArthur (już posiadając stosowne umocowanie) 19 stycznia ogłosił utworzenie MTWDW oraz opublikował jego statut. Ostatnim krokiem który podjęły Stany Zjednoczone było uzyskanie zatwierdzenia dokumentu SWNCC przez Komisję Dalekowschodnią.

Komisja Dalekowschodnia (*Far Eastern Commission*) była najwyższym organem międzynarodowym z siedzibą w Waszyngtonie, który czuwał nad wypełnianiem warunków kapitulacji Japonii oraz jej okupacją.⁵⁹⁸ Została ona powołana 27 grudnia 1945 r. podczas konferencji moskiewskiej⁵⁹⁹ w miejsce Dalekowschodniej Komisji Doradczej (*Far Eastern Advisory Commission*, utworzonej 22 sierpnia 1945 r.)⁶⁰⁰, w celu zapewnienia krajom alianckim wpływu na powojenny kształt Japonii oraz kontroli nad kierunkiem działań SCAP. Konsultacja z Komisją była jedną z sugestii Wielkiej Brytanii, która uważała że nadzór nad MTWDW powinien być sprawowany przez organ o międzynarodowym składzie, a nie wyłącznie amerykańskim (tzn. SWNCC).⁶⁰¹

3 kwietnia 1946 r. Komisja zaakceptowała amerykański dokument, dokonując w nim paru zmian. Najważniejszą z nich była rekomendacja, aby w składzie Trybunału Tokijskiego był reprezentowany każdy kraj członkowski, który oczywiście wyraził chęć uczestnictwa.⁶⁰² Oznaczało to, że do grona dziewięciu wcześniej wspomnianych państw⁶⁰³ mogły dołączyć także Indie oraz Filipiny.⁶⁰⁴ Stosując się do znowelizowanych postanowień, 26 kwietnia 1946 r. gen. MacArthur wydał ostateczną wersję statutu MTWDW, który obowiązywał przez cały okres prac trybunału.

Powołany 19 stycznia 1946 r. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu w Tokio został utworzony przez gen. MacArthura za zgodą państw alianckich. Swoją kompetencję do działania wywodził⁶⁰⁵ z postanowień porozumienia zawartego 26 grudnia 1945 r. podczas konferencji moskiewskiej przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i ZSRR, powierzające mu implementację postanowień aktu kapitulacji Japonii.⁶⁰⁶ Jednak czy był to trybunał „międzynarodowy”? Wszystkie czynności dotyczące zarówno samej idei wymierzenia sprawiedliwości za japońskie zbrodnie wojenne, jak i już podjęcia konkretnych działań w Tokio pochodziły ze strony Stanów Zjednoczonych. Zaangażowanie międzynarodowego grona ograniczało się wyrażenia zdania na temat powołania organu analogicznego do powstałego wcześniej w Niemczech, co więcej – dokonały tego dopiero, gdy Sekretarz Stanu USA D. Acheson zaczął rozważać powołanie wyłącznie amerykańskiego trybunału.⁶⁰⁷

W efekcie MTWDW został powołany aktem wykonawczym jednego człowieka,⁶⁰⁸ działającym za upoważnieniem rządu swojego kraju, który z kolei swoją kompetencję do jego wydania uzyskał od rządów krajów sojuszniczych z czasów II Wojny Światowej. Zatem – czy Trybunał Tokijski był trybunałem międzynarodowym? Prawdopodobnie takie były intencje Stanów Zjednoczonych. Jednak niemal całkowita dominacja w zakresie okupacji

⁵⁹⁵ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08>; str. 397.

⁵⁹⁶ *Ibidem*; str. 399, 402.

⁵⁹⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 89; <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/soviet-representatives-tribunal-arrives-news-article> (dostęp z dnia 13 maja 2018 r.).

⁵⁹⁸ „Funkcje Komisji Dalekowschodniej”, pkt A (porozumienia ws. powołania Komisji): <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf> (dostęp z dnia 17 czerwca 2017 r.).

⁵⁹⁹ Akt ustanowienia Komisji Dalekowschodniej z dnia 27 grudnia 1945r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf> (dostęp z dnia 17 czerwca 2017 r.); <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 894.

⁶⁰⁰ http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/019/019_001r.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.); <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 683 – 685.

⁶⁰¹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 983.

⁶⁰² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08>; str. 425.

⁶⁰³ tj. ZSRR, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Chin, Francji, Holandii, Kanady, Australii i Nowej Zelandii.

⁶⁰⁴ „Powołanie Komisji” (roz. I, pkt A porozumienia ws. powołania Komisji): <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf> (dostęp z dnia 17 czerwca 2017 r.); kwestia uczestnictwa Indii została już poruszona wcześniej także przez Wielką Brytanię w aide – mémoire, w którym zaznaczyła, że nie miała nic przeciwko nominacji przez Indie własnych reprezentantów do MTWDW (Indie uzyskały niepodległość dopiero w 1947 r.), <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 983 .

⁶⁰⁵ Proklamacja SCAP z dnia 19 stycznia 1946 r.: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶⁰⁶ Pkt 5 uzgodnień dot. Alianckiej Komisji ds. Japonii:

<https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf> (dostęp z dnia 17 czerwca 2017 r.).

⁶⁰⁷ Jego zdaniem w razie braku wystarczającej międzynarodowej reakcji i braku perspektyw na szybkie powołanie MTWDW, Stany Zjednoczone powinny powołać własny amerykański trybunał i przeprowadzić przed nim sprawne i szybkie postępowanie: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 984 – 985.

⁶⁰⁸ Werle, Gerhard. *Principles of International Criminal Law*: T.M.C. Asser Press, 2005; str. 4 – 5.

Japonii oraz narzucenie formy i zasad wymiaru sprawiedliwości za zbrodnie wojenne siłą rzeczy spowodowały, że międzynarodowość trybunału uległa zatraceniu. Pozostał międzynarodowym tylko z nazwy.

3.3.2. Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu

Zgodnie z art. 1 Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu, siedziba Trybunału znajdowała się w Tokio.⁶⁰⁹ Na miejsce prowadzenia postępowania wyznaczono budynek japońskiej Akademii Wojskowej w Ichigaya⁶¹⁰, który na czas wojny został przekształcony w Ministerstwo Wojny i Kwaterę Główną Armii. Wybór tego miejsca miał przede wszystkim znaczenie symboliczne. Ogromna, trzypiętrowa budowla – jako jedna z niewielu – ocalała z nalotów na Tokio w stanie prawie nienaruszonym. W jej murach miało swój początek wiele zbrodni wojennych, stąd (prawdopodobnie) wydawane były rozkazy co do dalszych ruchów wojsk. Osądzenie ich autorów właśnie w siedzibie Ministerstwa Wojny miało zakończyć w oczach japońskich obywateli niekwestionowaną władzę armii nad krajem.⁶¹¹

Sala audytoryjna, znajdująca się na drugim piętrze, w przeciągu paru miesięcy została zamieniona w salę sądową (za kwotę – w przeliczeniu – blisko 3,5 miliona złotych),⁶¹² mogącą pomieścić nawet tysiąc osób, w tym ok. pięciuset widzów⁶¹³, mających możliwość śledzenia postępowania dzięki systemowi tłumaczenia symultanicznego, podłączonego do każdego miejsca siedzącego. Pozostałe pomieszczenia w skrzydłach budynku były używane jako biura tłumaczy, sekretariatu Trybunału czy izby sędziów.⁶¹⁴

Zgodnie z art. 2 MTWDW ława sędziowska miała składać się nie więcej niż jedenastu sędziów – po jednym z kandydatów nominowanych przez sygnatariuszy aktu kapitulacji oraz Indii i Filipin. Inaczej jednak niż w Trybunale Norymberskim, ich kandydatury musiały być zaakceptowane przez gen. MacArthura,⁶¹⁵ a ponadto sędziowie nie mieli mieć żadnych zastępców (statut nie przewidywał zatem możliwości zmiany osobowej na tym stanowisku).⁶¹⁶ Oczwistym było, że przy prognozowanym dość długim okresie prac Trybunału, nie sposób było założyć, że wszyscy sędziowie będą w stanie uczestniczyć we wszystkich posiedzeniach.

Statut norymberski wymagał obecności wszystkich czterech sędziów (bądź ich zamienników) aby ustanowić kworum, było ono wymagane także podczas podejmowania decyzji dotyczącej rodzaju i (ewentualnie) długości kary, przy większości trzech głosów (większość 3 – 1).⁶¹⁷ Zasady w Trybunale Tokijskim były o wiele mniej rygorystyczne. Aby MTWDW mógł prowadzić postępowanie wymagana była obecność tylko sześciu sędziów; taka liczba sędziów stanowiła jednocześnie kworum.⁶¹⁸ Wszystkie decyzje, także dotyczące wyroków skazujących, mogły być podejmowane zwykłą większością głosów obecnych członków Trybunału.⁶¹⁹ W przypadku równej ilości głosów głos decydujący należał do przewodniczącego Trybunału. Jednak o ile przewodniczący MTW został wybrany głosami pozostałych sędziów⁶²⁰, a tyle przewodniczący MTWDW miał zostać wskazany przez SCAP.⁶²¹

Tak łagodne procedury były niestety wykorzystywane przez sędziów Trybunału Tokijskiego. Ze względu na to, że zmiany w statucie zostały dokonane dopiero dnia 26 kwietnia 1946 r., sędziowie z Indii i Filipin nie zdążyli dotrzeć do Tokio na otwarcie postępowań 3 maja 1946 r. Zostały one zatem rozpoczęte w dziewięcioosobowym gronie (taka liczba sędziów miała być liczbą ostateczną w pierwotnej wersji statutu⁶²²). Sędzia z Filipin pojawił się w Japonii

⁶⁰⁹ Art. 1 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶¹⁰ Ichigaya – dzielnica w okręgu Shinjuku w Tokio; od 2000 r. znajduje się tam siedziba Ministerstwa Obrony Japonii – pierwszego od czasu zakończenia II Wojny Światowej (do 2007 r. kwestiami obrony kraju zajmowała się japońska Agencja Obrony, której struktury zostały włączone w nowo utworzonego ministerstwa).

⁶¹¹ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 8 – 9.

⁶¹² Trudno nie zgodzić się z twierdzeniem jednego z sędziów (B.V.A. Rolinga), iż cała „scenografia” przypominała raczej przygotowania do wielkiej teatralnej superprodukcji, niż procesu sądowego (Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 461). Jeden dziennikarzy poszedł jeszcze dalej – w artykule zatytułowanym „Przedstawienie objazdowe” wskazał, iż „projektanci Sali sądowej w Norymberdze polegali na wadze samego procesu”, a nie na „dębowych ścianach, oślepiających reflektorach i kamerach, bardziej odpowiednich dla „Hollywoodzkiej premiery” nazywając MTWDW „trzeciorzędny dodatkiem do przedstawienia norymberskiego” (TIME: *War crimes: Road show*, 20 maja 1946 r.).

⁶¹³ 200 miejsc przeznaczonych było dla obywateli Japonii, pozostałe 300 dla obywateli krajów alianckich – takie rozwiązanie miało na celu wypełnienie założenia, iż proces ma być jawny; <http://imtfc.law.virginia.edu/collections/phelps/1/1/japanese-get-seats-war-crime-trials-news-article>

⁶¹⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 89.

⁶¹⁵ W MTW w Norymberdze każdy kraj dokonywał ostatecznego wyboru swojego sędziego oraz jego zastępcy; ich osoba nie mogła być w żaden sposób kwestionowana ani przez oskarżonych, ani przez ich obrońców; art. 2 i 3 Statutu MTW w Norymberdze: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶¹⁶ Art. 2 Statutu MTW w Norymberdze: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>; art. 2 Statutu MTW dla Dalekiego Wschodu: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶¹⁷ Art. 4 a,c Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶¹⁸ Art. 4a Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf; co prawda nie było to explicite wyrażone w treści Statutu, ale liczba sześciu sędziów spełniała wymóg obecności większości członków składu sędziowskiego, która ustanawiała kworum.

⁶¹⁹ Art. 4 b Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶²⁰ Art. 4 b Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶²¹ Art. 3 a Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶²² *Ibidem*; Art. 2 Statutu MTWDW, wersja z dnia 19 stycznia 1946 r.

dopiero 9 czerwca 1946 r. – prawie tydzień po rozpoczęciu przesłuchań świadków. Z kolei sędzia z Indii, mimo iż był obecny w Japonii już 17 maja 1946 r. nie wziął udziału w odrzuceniu wniosków otwarcia obrońców oskarżonych. Był on także niechlebnym „rekordzistą”, omijając 80 z 417 dni podczas których prowadzono postępowania. Po zakończeniu przerwy w obradach latem 1947 r. obecnych było tylko siedmiu z jedenastu sędziów⁶²³. Takie rotacje w składzie ławy sędziowskiej byłyby nie do pomyślenia w Norymberdze.⁶²⁴

Regulacje dotyczące kworum miały też wpływ na wyrok MTWDW. Kara śmierci została wymierzona w kilku przypadkach większością głosów 6 – 5, czasami 7 – 4. Żaden wysoko rozwinięty kraj o rozbudowanym systemie prawnym nigdy nie zaakceptowałby wyroku śmierci wydanego inaczej niż jednogłośnie orzeczeniem sądu. Co więcej, zwykłą większością głosów (6 – 5) zdeterminowano także rodzaj kary śmierci. Miała być ona dokonywana przez powieszenie, a nie przez rozstrzelanie.⁶²⁵

Tym, co zasadniczo różniło Statut Trybunału dla Dalekiego Wschodu od Statutu Trybunału Norymberskiego był typ zbrodni, których popełnienie „kwalifikowało” daną osobę do bycia oskarżoną i osądzoną przed Trybunałem. Jurysdykcja MTWN obejmowała każdą osobę oskarżoną o popełnienie czynów, które były objęte definicją (bądź definicjami) zbrodni przeciwko pokojowi, ludzkości oraz / lub zbrodni wojennych.⁶²⁶ Przed Trybunałem w Tokio byli sądzeni tylko ci przywódcy, z których każdy z osobna był oskarżony o popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi. Oznaczało to, że akt oskarżenia wobec konkretnej osoby mógł być złożony tylko wtedy, jeśli popełniła ona zbrodnię przeciwko pokojowi oraz zbrodnię wojenną lub / i zbrodnię przeciwko ludzkości.⁶²⁷ Ponadto definicja „zbrodni przeciwko ludzkości” zawarta w art. 5c Statutu MTWDW różniła się od definicji art. 6c Statutu norymberskiego. Oryginalna definicja obejmowała swoim zakresem czyny takie jak „zabójstwo, eksterminacja, deportacja oraz inne niehumanitarne działanie przeciwko jakiegokolwiek grupie cywilów”. Ostatnie słowa zostały usunięte ze Statutu Trybunału w Tokio w celu poszerzenia zakresu definicji o popełnienie podobnych czynów także wobec funkcjonariuszy wojskowych i armii.⁶²⁸

Art. 7 i 8 Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze stanowiły, że żadna pełniona funkcja publiczna – w tym głowy państwa - ani działanie na rozkaz przełożonego nie stanowiły przeszkody do pociągnięcia do odpowiedzialności oskarżonego o popełnienie zarzucanych mu zbrodni. Te okoliczności (działanie na rozkaz przełożonego) mogły jednak zostać uznane przez sędziów za czynnik łagodzący jeśli w ich odczuciu wymagały tego reguły sprawiedliwości.⁶²⁹ Art. 6 Statutu Trybunału Tokijskiego był niemal identyczny – jedyną różnicą było pominięcie zaznaczenia, że sprawowanie nawet funkcji głowy państwa nie chroni ani przed postawieniem zarzutów, ani przed skazaniem.⁶³⁰

Oficjalnymi językami Trybunału w Norymberdze były: angielski, francuski, rosyjski⁶³¹ oraz język jakim posługiwali się oskarżeni (czyli niemiecki).⁶³² Statut MTWDW ograniczył liczbę języków trybunału do dwóch: angielskiego oraz japońskiego.⁶³³ Prawdopodobnym celem miało być przyspieszenie postępowania, ale okazało się, że jego tempo było jeszcze wolniejsze niż w MTWN – głównie ze względu ogromne trudności, jakie sprawiało tłumaczenie symultaniczne języka angielskiego na japoński i vice versa. Ponadto wielu świadków składało zeznania także w języku chińskim, mongolskim czy rosyjskim.

Języki używane w Norymberdze były językami europejskimi, posiadającymi dużo podobieństw gramatycznych i składniowych. W języku japońskim bardzo duże znaczenie odgrywa kontekst używanych słów oraz to, **do** kogo kierowana jest wypowiedź i **przez** kogo jest ona dokonywana. Ze względu na tę komplikację praktycznie niemożliwe jest sprawne tłumaczenie, które nie wypaczałoby sensu wypowiedzi.⁶³⁴ Dlatego też zdarzały się przypadki używania w postępowaniu istotnych dokumentów, których przetłumaczona na język angielski wersja nie była zgodna z ich rzeczywistą treścią,⁶³⁵ bądź dokonywania korekt w tłumaczonych podczas procesu wypowiedziach.

⁶²³ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 88.

⁶²⁴ W takich przypadkach za „głównego” sędziego udział w obradach brałby jego zastępca.

⁶²⁵ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 90 – 91; Sam gen. MacArthur był także zwolennikiem wymierzenia kary śmierci przez powieszenie; w jego opinii rozstrzelanie było śmiercią ‘honorową’, która ‘należała się’ żołnierzom – powieszenie było ‘zarezerwowane’ dla zabójców, gwałcicieli i zbrodniarzy wojennych; <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/macarthur-favors-hanging-war-criminals-not-shooting-news-article>

⁶²⁶ Art. 6 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶²⁷ Art. 5 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶²⁸ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 3.

⁶²⁹ Art. 7 i 8 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶³⁰ Art. 6 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf;

⁶³¹ Czyli języki krajów reprezentowanych w Trybunale.

⁶³² Art. 25 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶³³ Art. 9b Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶³⁴ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 7.

⁶³⁵ Propozycja sędziego B.V.A. Rolinga, aby użyć poprawnie przetłumaczonych dokumentów podczas formułowania wyroku została odrzucona, gdyż aby móc je wykorzystać koniecznym byłoby ponowne otwarcie postępowania, przyznanie się do błędu i zastosowanie prawidłowego dowodu – zatem mimo iż treść dokumentów znana sędziom nie była zgodna z prawdą, w takiej formie były użyte w postępowaniu i w takiej samej formie miały stanowić uzasadnienie wyroków oskarżonych; dla sędziego Rolinga taka postawa była całkowitym nonsensem – zwłaszcza, że przecież oskarżeni w swojej obronie stosowali dokumenty w ich oryginalnej wersji i nie musieli wiedzieć o wadliwym ich tłumaczeniu; Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 53

Artykuł 9d, e 13 (punkt a, b i d praktycznie identyczne ze swoimi odpowiednikami w Statucie Trybunału Norymberskiego⁶³⁶) oraz 15d Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w dla Dalekiego Wschodu skupiały się na tematyce materiału dowodowego, jaki mógł być dopuszczony w toku procesu na potwierdzenie winy (lub niewinności) oskarżonych. Zarówno w Tokio jak i w Norymberdze, Alianci mieli świadomość szczególnego charakteru trybunałów rozstrzygających kwestie odpowiedzialności za zbrodnie wojenne i konieczności zmodyfikowania (złagodzenia) ścisłych reguł postępowania dowodowego⁶³⁷ obowiązujących w systemie prawa *common law* w procesach z udziałem ławy przysięgłych⁶³⁸.

Artykuł 13 Statutu MTWDW zezwalał zatem na dopuszczenie wszystkich materiałów, które według Trybunału mogły mieć istotną wartość dowodową.⁶³⁹ Zapis ten, prawdopodobnie mający u podstaw najlepsze intencje jego autorów, w konsekwencji doprowadził do odrzucenia jakichkolwiek zasad w istniejących na świecie systemach prawnych⁶⁴⁰. Przewodniczący sędzia wielokrotnie podczas postępowania zaznaczał, że w ławie sędziowskiej zasiadają nie „ławnicy, lecz sędziowie, którym można wierzyć, że słysząc rzeczy, które mogłyby mieć wpływ na przysięgłych, na nich tego wpływu mieć nie będą”⁶⁴¹.

Statut MTWDW zezwalał na przedstawienie jako dowodów pisemnych zeznań, oświadczeń – także tych składanych bez złożenia przysięgi, pamiętników, listów⁶⁴², a nawet opisów treści dokumentów (nawet wtedy, gdy oryginał czy choćby kopia nie były dostępne)⁶⁴³. Ponadto dwa artykuły dotyczące „istotności” (art. 13b) oraz „dopuszczalności” (art. 15d) pośrednio przyznawały Trybunałowi prawo do odrzucenia dowodów ze względu na ich rzekomy brak znaczenia dla postępowania, arbitralną decyzją bazującą tylko na ogólnym opisie ich treści. Możliwość ta wykorzystywana była bardzo często, w szczególności w stosunku do dowodów przedstawianych przez Sekcję Obrończą⁶⁴⁴.

W toku postępowania (mniej więcej w połowie procesu) Trybunał dodatkowo postanowił wprowadzić⁶⁴⁵ zasadę „najlepszego dowodu”⁶⁴⁶, zezwalającą na przedstawienie tylko najbardziej wiarygodnych zeznań oraz w miarę możliwości tylko oryginałów dokumentów. Teoretycznie zasada ta mogła zapewnić, że autentyczność dowodów nie będzie kwestionowana (co z kolei nie przedłużałoby niepotrzebnie czasu trwania postępowania). Jednakże zastosowanie jej dopiero wtedy, gdy swoje stanowisko mieli przedstawić obrońcy oskarżonych - podczas gdy Sekcja Oskarżycielskiej pozwolono na użycie dowolnej ilości dowodów „ze słyszenia” oraz wątpliwych w swej autentyczności dokumentów – było nakierowane bezpośrednio przeciwko Sekcji Obrończej (oraz pośrednio oskarżonym)⁶⁴⁷.

W razie wydania wyroków skazujących Statut MTWN czynił Sojuszniczą Radę Kontroli Niemiec (w skład której wchodziły państwa „Wielkiej Czwórki”, tj. Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, ZSRR i Francja) organem odpowiedzialnym za ich realizację wg jej wytycznych; statut przyznawał jej także prawo do skrócenia długości kar wolnościowych bądź dokonania jakichkolwiek innych zmian w wyrokach, w dowolnym czasie.⁶⁴⁸ Statut Trybunału Tokijskiego przejął tą regulację, ale wszystkie prawa i obowiązki jakie należały do Sojuszniczej Rady Kontroli Niemiec zostały skupione w rękach gen. MacArthura.⁶⁴⁹

Prawo jakie miał posiadać SCAP było jednak iluzoryczne. Pierwotna wersja dokumentu SWNCC rzeczywiście pozostawiała gen. MacArthurowi swobodę działania w zakresie dokonania ewentualnych zmian w wyrokach Trybunału.⁶⁵⁰ Komisja Dalekowschodnia w procesie „weryfikacji” dokumentu SWNCC dokonała korekty tego zapisu, nakładając na SCAP obowiązek uprzedniego skonsultowania się z przedstawicielami krajów członkowskich Komisji w razie zamiaru skorzystania z posiadanego prawa.⁶⁵¹ Zapis ten miał status „ściśle tajnego”, stąd też nie zawarto go

⁶³⁶ Art. 19, 20 i 21 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶³⁷ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 12.

⁶³⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 118.

⁶³⁹ Art. 13 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶⁴⁰ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 119.

⁶⁴¹ Transcript of proceedings, 7 października 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/5a91c5/pdf/>; str. 7204.

⁶⁴² Wiarygodność listów obywateli Japonii do Ministerstwa Wojny, przedstawianych przez Sekcję Oskarżycielską może budzić poważne wątpliwości, zwłaszcza że nie była wymagana żadna forma potwierdzenia ich autentyczności; Appleman, John Alan. *Military Tribunals and International Crimes*: Praeger, 1972; str. 252.

⁶⁴³ Art. 13c Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁶⁴⁴ Kōbōri, Keiichirō. *The Tokyo Trials: The unheard defense / written and edited by Kōbōri Keiichirō*: Kodansha Ltd., Tokyo, Japan, 1995; str. 15.

⁶⁴⁵ Na mocy art. 7 Statutu MTWDW Trybunał posiadał prawo do wprowadzania zmian w procedurze postępowania, o ile zmiany te nie były sprzeczne z fundamentalnymi założeniami statutu.

⁶⁴⁶ Zgodnie z tą zasadą dopuszczalne jest również przedstawienie różnych rodzajów kopii oryginalnego dokumentu, ale tylko jeśli jest całkowicie pewne, że oryginał został zniszczony bądź jego treść została w jakiś sposób zmieniona – dopuszczenie takiego dowodu zależy jednak od decyzji sądu oraz od tego, czy strona przedstawiająca „kopię” wystarczająco uzasadni brak posiadania oryginału; <http://www.rotlaw.com/legal-library/what-is-the-best-evidence-rule/> (dostęp z dnia 12 maja 2018 r.).

⁶⁴⁷ Pal, Radhabinod. *International Military Tribunal for the Far East. Dissident Judgement of Justice Pal*: Kokusho – Kankokai, Inc., Tokyo, 1999; str. 156.

⁶⁴⁸ Art. 29 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

⁶⁴⁹ *Ibidem*; Art. 17 Statutu MTWDW.

⁶⁵⁰ Zał. D, pkt 6 dok. SWNCC: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 934.

⁶⁵¹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08>; str. 425.

w Statucie MTWDW, ani nie ujawniono do momentu aż proces przed Trybunałem Tokijskim nie znajdzie się w zaawansowanym stadium.⁶⁵²

3.4. Sędziowie czy oskarżyciele? – powołanie sędziów Trybunału

Jak zostało wcześniej wspomniane, Filipiny oraz Indie zostały zaproszone do udziału w postępowaniach przed MTWDW na życzenie Komisji Dalekowschodniej. Na pierwszym spotkaniu jedenastoosobowego składu Komisji, mimo zgody na powołanie Trybunału dla Dalekiego Wschodu, pojawił się problem zbyt małej reprezentacji samej Azji w jego składzie w postaci Chin. Po publikacji 3 kwietnia 1946 r. raportu jednego z oddziałów Komisji (którego członkami były Chiny oraz Filipiny i Indie), z którego wynikało, że każdy kraj członkowski Komisji Dalekowschodniej powinien mieć prawo nominacji sędziego do Trybunału i tym samym udziału w postępowaniach i wydaniu wyroku, gen. MacArthur wprowadził poprawki do Statutu Trybunału,⁶⁵³ powiększając liczebność ławy sędziowskiej do jedenastu osób.⁶⁵⁴

Początkowy brak sędziów z Dalekiego Wschodu w składzie Trybunału był zastanawiający. Wszystkie kraje, które zostały zaatakowane i były pod okupacją Japonii, znajdowały się w Azji; najwięcej ofiar działań wojennych niewątpliwie znajdowało się w Azji – tymczasem ostatecznie na jedenastu sędziów tylko trzech pochodziło z tego regionu.⁶⁵⁵ W teorii można było uznać, że Holandia czy Wielka Brytania reprezentowała także swoje wschodnie kolonie.⁶⁵⁶ Całkowicie pominięto jednak kwestię Korei – mimo że setki tysięcy ludzi ucierpiało z rąk Japonii podczas wojny. Korea co prawda nie była wtedy krajem niepodległym (lecz nie były nim także do 1947 r. Indie) i na czas procesu znajdowała się pod okupacją ZSRR i Stanów Zjednoczonych, ale nie będąc także niczyją ‘kolonią’ nie posiadała żadnego wpływu na postępowanie, które powinno było dotyczyć także zbrodni popełnionych na jej terytorium.⁶⁵⁷

To, czy ludzie którzy mieli czuwać nad przeprowadzeniem zgodnego z prawem procesu i wydać sprawiedliwy wyrok byli naprawdę sędziami nie jest do końca pewne. Fakt, że wszyscy pochodzili z krajów zwycięskich po drugiej wojnie światowej niewątpliwie czyniło MTWDW dość jednostronnym. Być może z tego powodu (albo w celu uspokojenia własnego sumienia) jeszcze przed oficjalnym otwarciem postępowania, dziewięciu obecnych wtedy sędziów podpisało porozumienie o „wymierzeniu sprawiedliwości zgodnie z zasadami prawa, bez poczucia strachu, przychylności czy sympatii” – czyli o tym co jest zresztą zadaniem sędziego.⁶⁵⁸

Kolejnym problemem były indywidualne kwalifikacje konkretnych sędziów. Zwykle w sytuacji, gdy sędzia posiada dość duży zakres wiedzy na temat przedmiotu postępowania jeszcze przed jego rozpoczęciem, stanowi to podstawę do jego usunięcia ze składu sędziowskiego z powodu możliwej stronniczości.⁶⁵⁹ W przypadku tego typu trybunału jakim był MTWDW wymaganie od sędziów całkowitego braku znajomości tematu byłoby absurdem. Jednak istnieje różnica pomiędzy znajomością tematu postępowania a osobistym uczestnictwem w wydarzeniach znajdujących się w jego zakresie. W przypadku kilku sędziów Trybunału Tokijskiego stopień ich wcześniejszego zaangażowania był tak wysoki, że czyniło to z nich niemalże „współpracowników” oskarżycieli.

Minister Spraw Zagranicznych i Prokurator Generalny Australii Dr H.V. Evatt uważał, że najważniejszą cechą osoby nominowanej do pełnienia funkcji sędziego w tak istotnym procesie powinno być jej doświadczenie w sądownictwie karnym. Początkowo rozważana kandydatura Lorda Wright of Durley, ówczesnego przewodniczącego Komisji Narodów Zjednoczonych ds. zbrodni wojennych w Londynie została odrzucona na prośbę samego zainteresowanego, który obawiał się, że obowiązki jakie posiadał w UNWCC uniemożliwiały mu opuszczenie Londynu na odpowiednio długi okres czasu, aby wziąć aktywny udział w procesie przez MTWDW. Zarekomendował on drugiego na liście eksperta ds. zbrodni wojennych, ówczesnego Prezesa Sądu Najwyższego Queensland, sir Williama F. Webba.⁶⁶⁰ W dniu 20 lutego, po zatwierdzeniu jego kandydatury, gen. MacArthur ustanowił go przewodniczącym Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu.⁶⁶¹

⁶⁵² Hankey, Maurice. *Politics, Trials and Errors: Pen In Hand*, 1950; str. 122; Zmiana dokonana przez Komisję Dalekowschodnią uczyniła z art. 17 Statutu MTWDW jedynie pusty zapis, formalność, która nie mogła mieć pokrycia w rzeczywistości; członkami Komisji były kraje wydające wyrok w sprawie japońskich zbrodni wojennych – założenie, że stanowiska ws. złagodzenia wyroków będą oparte jedynie na analizie stanu faktycznego i wyroków MTWDW oraz że będą pozytywne było daleko idącym optymizmem; Komisja Dalekowschodnia dokonana przez siebie zmianą przekreśliła szanse skazanych na jakąkolwiek (ewentualną) poprawę ich sytuacji po wydaniu wyroku.

⁶⁵³ 6 kwietnia 1946 r.; *Ibidem*; str. 69.

⁶⁵⁴ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/1/1/webb-will-head-crimes-tribunal-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.).

⁶⁵⁵ Dower, John W. *Embracing Defeat: Japan in the wake of World War II*; W. W. Norton & Company, 1999; str. 469.

⁶⁵⁶ Jak np. Holandia - Holenderskie Indie Wschodnie, Francja – Indochiny, czy Wielka Brytania Malezję i Hong Kong.

⁶⁵⁷ Brak uczestnictwa Korei w procesie przez Trybunałem Tokijskim oraz późniejsze pominięcie jej przy podpisywaniu traktatu pokojowego w 1952 r. do dziś skutkuje bardzo napiętymi relacjami pomiędzy tymi dwoma krajami; Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 470.

⁶⁵⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 76 – 77.

⁶⁵⁹ *Ibidem*; str. 80.

⁶⁶⁰ (pod redakcją) Von Lingen, Kerstin. *Transcultural Justice at the Tokyo Tribunal: The Allied Struggle for Justice, 1946 – 1948*; Brill Academic Publishing, 2018; str. 47.

⁶⁶¹ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/1/1/webb-will-head-crimes-tribunal-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.).

Uznanie sędziego Webba za osobę godną przewodniczenia tak ważnemu postępowaniu budzi co najmniej zdziwienie. Przed otrzymaniem nominacji był on szefem komisji zajmującej się śledztwem w sprawie japońskich zbrodni wojennych popełnionych w Nowej Gwinei. Jego wcześniejsze zaangażowanie w postępowania przeciwko Japonii wykluczało jego bezstronność nawet jako zwykłego sędziego Trybunału, nie mówiąc już o jego przewodniczeniu.

Na tej podstawie obrońcy oskarżonych zakwestionowali kwalifikację sędziego Webba już na samym początku postępowań. Jednak po krótkiej przerwie w posiedzeniu i obradach, skład sędziowski ogłosił, że nie będą brane pod uwagę żadne zastrzeżenia wobec jakiegokolwiek członka Trybunału (wnioski czy sprzeciwy miały być od razu odrzucane). Jako podstawę podano brak klauzuli w statucie, zezwalającej i regulującej takie działania.⁶⁶²

Postawa sędziego Webba podczas postępowań wyraźnie wskazywała na to, że obawy obrońców co do braku bezstronności z jego strony były uzasadnione. Wielu obserwatorów postępowań zauważało niekrytą niechęć wobec rady obrończej⁶⁶³ oraz graniczące z wrogością nastawienie do oskarżonych. Jeden z amerykańskich specjalistów w zakresie procesów wojskowych uznawał takie działania za niezgodne ze standardami obecnymi w sądach w Stanach Zjednoczonych. Według niego przewodniczący Webb starał się pokryć swoją słabość w roli jaką otrzymał, otwarcie łamiąc zasady etyki sędziowskiej.⁶⁶⁴ Często nie brał też zupełnie pod uwagę zdania innych sędziów gdy ci mieli jakieś zarzuty wobec jego postępowania. Uważał, że pozycja przewodniczącego daje mu o wiele większą „swobodę” co do zachowania. Jedynym co zmuszało go do zastanowienia się była groźba opuszczenia składu sędziowskiego przez któregoś z członków.⁶⁶⁵

Pierwszy wybrany przez Stany Zjednoczone sędzia John P. Higgins (ówczesny prezes sądu w Massachusetts) zrezygnował z uczestniczenia w postępowaniach MTWDW miesiąc po rozpoczęciu procesu. Oficjalnym powodem miała być chęć powrotu do pracy jako sędziego w USA⁶⁶⁶, a przewidywana przez niego długość pracy Trybunału (nawet do 1948 r.) oznaczałaby zatrzymanie jego kariery sędziowskiej w kraju.⁶⁶⁷ Prawda była jednak inna. W oczach sędziego Higginsa cały proces zmierzał od samego początku w kierunku całkowitej porażki. Mimo iż MTWDW miał być pierwszym w historii trybunałem, który ustanowi odpowiedzialność karną przywódców kraju za rozpoczęcie (i prowadzenie) wojny, ani (już pracująca) Sekcja Oskarżycielska, ani (znajdująca się jeszcze w fazie przygotowawczej) Sekcja Obrończa nie były obiecujące w kwestii spełnienia standardów wymaganych stawianych tak ważnemu procesowi. W szczególności problematyczny był dla niego (znany mu już wcześniej) przewodniczący Sekcji Oskarżycielskiej Joseph Keenan, który w porównaniu z innymi prokuratorami był bardzo słabą nominacją (a znając jego charakter przewidywał, że J. Keenan może utrudniać pracę pozostałym prawnikom, osłabiając stanowisko oskarżycieli).⁶⁶⁸ Ponadto po opuszczeniu Trybunału przez Beverly’ego Colemana (działał jako przewodniczący Sekcji Obrończej do czerwca 1946 r.) uznał, że „nie zamierza być łączony z żadnymi przeciętnymi prawnikami, którzy zostali [w Japonii]”.⁶⁶⁹ Jego miejsce zajął generał Myron C. Cramer, były doradca prawny i rzecznik wojskowego wymiaru sprawiedliwości.⁶⁷⁰

Co do jego osoby można było mieć trzy zarzuty. Przede wszystkim zmiana jednego z sędziów Trybunału stanowiła złamanie postanowień statutu, który nie przewidywał możliwości zmiany osoby sędziego.⁶⁷¹ Tuż po ogłoszeniu decyzji przez sędziego Higginsa niektórzy podnosili, że nie ma potrzeby nominować nowej osoby, skoro art. 2 Statutu Trybunału nie wymagał konkretnej liczby sędziów, tylko pozostawiał tzw. „widelki”. To rozwiązanie nie zostało zaakceptowane, głównie ze względu na rolę, jaką w II Wojnie Światowej w Azji odgrywały Stany Zjednoczone.

Gen. Cramer dołączył do składu sędziowskiego dopiero 22 lipca. Dla obrońców było niedopuszczalne aby w wydawaniu wyroku uczestniczyła osoba niezaznajomiona z zeznaniami i dowodami dotyczącymi wszystkich aspektów aktu oskarżenia (do dnia przybycia Cramera ilość stron zeznań wynosiła 2500).⁶⁷²

Sędzia Cramer, podobnie jak sędzia Webb, także nie mógł być uważany za osobę bezstronną. Podczas II Wojny Światowej zajmował się aktami sprawy dotyczącym odpowiedzialności Japonii za atak na Pearl Harbor. Już od momentu utworzenia MTWDW wiadomym było, że ten aspekt procesu będzie prawdopodobnie decydującym w kwestii kar wymierzonych oskarżonym – dla Stanów Zjednoczonych była to niewątpliwie sprawa priorytetowa.⁶⁷³

⁶⁶² Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 83.

⁶⁶³ (pod redakcją) Von Lingen, Kerstin. *Transcultural Justice at the Tokyo Tribunal...op.cit.*; str. 57.

⁶⁶⁴ Appleman, John Alan. *Military Tribunals...op.cit.*; str. 243 – 244.

⁶⁶⁵ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 30.

⁶⁶⁶ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/phelps/item-78-general-named-new-u-s-war-crimes-justice-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.).

⁶⁶⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 118.

⁶⁶⁸ Takatori, Yuki. *The Forgotten Judge at the Tokyo War Crimes Trial*: Massachusetts Historical Review, vol. 10, 2008; str. 129.

⁶⁶⁹ *Ibidem*; str. 130; Prawdopodobnie miał tutaj na myśli prawników ze Stanów Zjednoczonych, których ranga – w porównaniu do innych krajów, chociażby Australii – była rzeczywiście o wiele niższa (była także niższa od rangi osób nominowanych do udziału w postępowaniu przed Trybunałem Norymberskim – obecny tam sędzia Francis B. Biddle był Prokuratorem Generalnym w Stanach Zjednoczonych w okresie II Wojny Światowej, a Robert H. Jackson członkiem Sądu Najwyższego).

⁶⁷⁰ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/phelps/2/1/new-u-s-judge-named-trial-japanese-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.).

⁶⁷¹ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/court-upholds-right-cramer-bench-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.).

⁶⁷² <http://archives.chicagotribune.com/1948/10/17/page/24/article/mock-judge> (dostęp z dnia 13 maja 2017 r.).

⁶⁷³ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 83. Biorąc pod uwagę, że MTWDW został powołany z inicjatywy Stanów Zjednoczonych, reprezentujący je sędzia powinien być osobą posiadającą doskonałe kierunkowe wykształcenie prawnicze oraz doświadczenie; porównując osobę sędziego Cramera z innymi sędziami można odnieść wrażenie, że dla Ameryki Trybunał Tokijski był niejako trybunałem „drugiej kategorii” w relacji do Trybunału Norymberskiego, gdzie oskarżycielem był sędzia Sądu Najwyższego, R. Jackson.

Najbardziej zaskakującą nominacją, głównie ze względu na jej akceptację przez gen. MacArthura, była nominacja sędziowska z Filipin. Sędzia Delfin Jaranilla w kwestii wykształcenia i doświadczenia prawniczego co prawda w niczym nie ustępował innym sędziom. W swoim ojczystym kraju pracował najpierw jako prokurator generalny, a później jako sędzia Sądu Najwyższego na Filipinach. Ponadto w latach 1926 – 1940 nauczał prawa na Uniwersytecie Filipińskim oraz Uniwersytecie w Manili.

Należy tu przypomnieć, że Sędzia Webb oraz sędzia Cramer, ze względu na swój udział w śledztwach dot. zbrodni wojennych niewątpliwie jeszcze przed rozpoczęciem postępowania przez Trybunał Tokijski mieli ukształtowany pogląd na kwestię odpowiedzialności i winy Japończyków. Jednak zarzucana im stronniczość błędnie w porównaniu z sędzią Jaranillą, który był jeńcem wojennym oraz osobą, która przeżyła Bataanński marsz śmierci w 1942 r.⁶⁷⁴ Łacińska sentencja „*Nemo iudex in causa sua*” jest podstawowym warunkiem stanowiącym o bezstronności sędziego. D. Jaranilla, będąc niejako osobą pokrzywdzoną w wyniku działań oskarżonych, był bezpośrednio zainteresowany (niewątpliwie jak najsurowszym) wyrokiem MTWDW.

Jako że sędzia Jaranilla (oraz sędzia z Indii) został mianowany już po oficjalnym rozpoczęciu postępowania, wniosek obrońców o usunięcie sędziego filipińskiego ze składu sędziowskiego został odrzucony na podstawie decyzji ogłoszonej po podobnym wniosku wobec sędziego Webba. Sam Przewodniczący Trybunału był generalnie zwolennikiem pozostawienia kwestii posiadania kwalifikacji do bycia sędzią w danej sprawie indywidualnej ocenie zainteresowanego. Z tonu jego wypowiedzi można było jednak wywnioskować, że sędzia Jaranilla powinien sam siebie usunąć ze składu trybunału.⁶⁷⁵

Sędzia z ZSRR, Ivan M. Zaryanov – podobnie jak wcześniej wspomniana trójka – nie mógł pochwalić się całkowicie „czystym kontem” jeśli chodziło o Japonię. W 1935 r. był on sędzią w procesie trzech tzw. Białych Rosjan⁶⁷⁶, którzy zostali zwerbowani przez Japończyków w Mandżurii i prowadzili na ich rzecz działalność szpiegowską w Związku Radzieckim. Poza tym I. Zaryanov brał także udział w stalinowskich czystkach w latach 1935 – 38, był szefem Wojskowej Akademii Prawnej Armii Czerwonej oraz członkiem Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRR.⁶⁷⁷

Włączenie sędziego ze Związku Radzieckiego do składu Trybunału było jednym z bardziej kłopotliwych faktów. Po pierwsze, uczyniono to tylko dlatego, że ZSRR wypowiedział Japonii wojnę krótko przed ogłoszeniem przez nią kapitulacji – łamiąc przy okazji ważny do 1946 r. pakt o neutralności. Po drugie zaś – sędzia Zaryanov nie znał żadnego z oficjalnych języków trybunału. Dlatego też cały czas towarzyszyli mu tłumacze, którzy – nie będąc częścią oficjalnej sekcji językowej trybunału – nie byli także zaprzysiężeni.⁶⁷⁸

Chiny początkowo wybrały na „swojego” sędziego Shih Mei-yu, generała brygady, szefa chińskiego Sądu Wojskowego, utworzonego po japońskiej kapitulacji. Ze względu na ilość osób uznawanych za podejrzane popełnienia zbrodni wojennych (ponad 2000 tys. Japończyków), musiał on jednak pozostać w kraju. Jego miejsce zajął Mei Ju – ao. Ukończył on studia prawnicze w Stanach Zjednoczonych na Uniwersytecie w Chicago, ale nie pracował jako sędzia ani przed, ani po MTWDW – podlegał za to dużemu naciskowi politycznemu ze strony swojego kraju.⁶⁷⁹

Osoby pozostałych sędziów nie mogły budzić większego sprzeciwu. Sędzią holenderskim był najmłodszy ze wszystkich, czterdziestoletni profesor prawa, Bernard V. A. Roling. Harvey Northcroft, nominowany przez Nową Zelandię, był (podobnie jak sędzia Webb oraz Zaryanov) członkiem Sądu Najwyższego w swoim kraju. Pochodzący z Kanady Edward Stuart McDougall, mimo swojego generalnie niewielkiego doświadczenia sędziowskiego, okazał się jednym z lepszych sędziów zasiadających w MTWDW. William D. Patrick (Lord Patrick) z Wielkiej Brytanii (sędzia szkockiego Sądu Najwyższego) oraz Henri Bernard z Francji (doradca prawny w Ministerstwie Spraw Zamorskich) jako ostatni byli mianowani i włączeni do składu Trybunału.⁶⁸⁰

Jak już była o tym mowa wcześniej, sędziowie z Indii i Filipin zostali powołani dopiero po interwencji Komisji Dalekowschodniej. Sędzią z Filipin był wspomniany wcześniej Delfin Jaranilla. Z kolei w Indiach wybrano sędziego Radhabinoda Pala (od 1940 r. pracownika Wysokiego Sądu w Kalkucie).⁶⁸¹ Był on jedyną osobą w MTWDW, która

⁶⁷⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 70.

⁶⁷⁵ Statut Trybunału Tokijskiego faktycznie zawierał zapis o samodzielnym „usunięciu się” ze składu sędziowskiego (art. 4c). Jednak można było z niego skorzystać jedynie w wypadku, gdy sędzia – nieobecny przez jakiś czas – w swoim odczuciu nie mógł dalej brać udziału w postępowaniach (i wydaniu wyroku) z powodu niedostatecznej znajomości tematyki procesu w czasie jego absencji. Gdyby sędzia Jaranilla mimo wszystko opuścił Tokio, rezygnując z udziału w postępowaniach, nominowany na jego miejsce sędzia opuściłby (nie ze swojej co prawda winy) tak długi okres prac MTWDW, że miałby prawo do skorzystania z art. 4c Statutu; ponadto taka zmiana byłaby kolejnym naruszeniem art. 2 Statutu, który nie zawierał zapisu o możliwości zastąpienia pierwotnie wybranego sędziego.

⁶⁷⁶ Nazwą Biali Rosjanie (lub po prostu Biali) określano ludzi, którzy walczyli z komunistami w czasie wojny domowej w Rosji oraz (ale już w mniejszym stopniu) po jej zakończeniu, aż do rozpoczęcia II Wojny Światowej.

⁶⁷⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 65.

⁶⁷⁸ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 488.

⁶⁷⁹ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 81.

⁶⁸⁰ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 66 – 67.

⁶⁸¹ *Ibidem*; str. 70.

posiadała doświadczenie w zakresie prawa międzynarodowego⁶⁸² i jedynym sędzią, który później opowiadał się za uniewinnieniem wszystkich oskarżonych.

Żaden z sędziów nie uważał ówczesnie, że proces zwycięzców nad zwyciężonymi był niewłaściwy. Wiedząc jednak jak potoczyły się wydarzenia przed Trybunałem, pewnoś sędziów co do ich własnej bezstronności wydaje się niepoparta żadnymi dowodami. Wciąż niejasny stan międzynarodowego prawa karnego, doskonałe argumentacje prawne obrony – wpłynęły na werdykt tylko jednego sędziego.⁶⁸³ Rażące naruszenia proceduralne zastanowiły tylko dwóch sędziów.⁶⁸⁴ Wybór sędziów tylko spośród pokrzywdzonych i zwycięskich krajów sam w sobie na pewno nie mógł być wystarczającą podstawą do unieważnienia wyroku – ale do zakwestionowania stronniczości Trybunału był wystarczający.⁶⁸⁵

Przy znanym już wcześniej nastawieniu pięciu sędziów⁶⁸⁶, oskarżyciele Trybunału nie mieli trudnego zadania, aby doprowadzić do wydania jak najsurowszych wyroków – skoro wśród sędziów mieli „ukrytych” sprzymierzeńców.

3.5. Oskarżyciele w Trybunale Tokijskim

Sekcja Oskarżycielska Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu miała składać się z prokuratorów nominowanych przez którykolwiek kraj, z którym Japonia była w stanie wojny⁶⁸⁷, oraz wybranego spośród nich Głównego Prokuratora. Zgodnie zarówno z wcześniejszymi rekomendacjami dokumentu SWNCC, jak i postanowieniami Statutu, wybór tej osoby został powierzony gen. MacArthurowi.⁶⁸⁸ Do tego zadania wyznaczył on⁶⁸⁹ prokuratora ze Stanów Zjednoczonych, Josepha Keenana. Pozostali prokuratorzy mieli stanowić jedynie „sekcję doradczą”, pewnego rodzaju międzynarodowe tło dla amerykańskiej roli głównej.⁶⁹⁰

Dla porównania warto wspomnieć, że Statut Trybunału Norymberskiego przewidywał, iż wszystkie czynności dotyczące zbierania dowodów, przeprowadzenia przesłuchań świadków i oskarżonych czy przygotowania aktu oskarżenia powinny być wykonane zarówno w formie samodzielnego działania, jak i współpracy między nimi.⁶⁹¹ Decyzje w sprawie, przykładowo, akceptacji listy oskarżonych czy złożenia aktu oskarżenia wraz z załączonymi do niego dokumentami miały być podejmowane większością głosów. Ponadto prokuratorzy (jeśli uważali to za konieczne) mogli wybrać spośród siebie przewodniczącego.⁶⁹² W efekcie tych ustaleń w MTWN występowały cztery osobne sekcje oskarżycielskie, każda z nich reprezentowana przez jednego Głównego Prokuratora, odpowiedzialnego tylko przed rządem swojego kraju.

Jak już wcześniej zostało wspomniane, Główny Prokurator z ramienia Stanów Zjednoczonych dla MTW Robert Jackson nie był zwolennikiem wprowadzenia podobnego systemu funkcjonowania oskarżenia w MTWDW. Za jego rekomendacją sekcja oskarżycielska miała zatem pracować według ściśle określonych zasad, pod kierownictwem Głównego Prokuratora – CF (*Chief Prosecutor*).⁶⁹³ To rozwiązanie z całą pewnością mogło przyspieszyć prace nad aktem oskarżenia i przygotowaniem odpowiedniego materiału dowodowego (oraz usprawnić późniejszą jego prezentację) przeciwko japońskim zbrodniarzom wojennym. Zgodnie z zaleceniami dokumentu SWNCC 8 grudnia 1945 r. gen. MacArthur oficjalnie ogłosił utworzenie Międzynarodowej Sekcji Oskarżycielskiej⁶⁹⁴ – w skrócie IPS (*International Prosecution Section*) - pod kierownictwem CF, Josepha Keenana.

Nominowanie osoby J. Keenana do reprezentowania Stanów Zjednoczonych w procesie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu, a później także objęcia jednego z najważniejszych stanowisk, było co najmniej zaskakującym wyborem. Doświadczenie zawodowe J. Keenana ograniczało się do sprawowania drugorzędnej funkcji dyrektora wydziału kryminalnego w Departamencie Sprawiedliwości. Dość ubogie referencje Keenana stały w ostrym kontraście z pozycją R. Jacksona, członka Sądu Najwyższego i Prokuratora Generalnego Stanów Zjednoczonych. Decyzja o wysłaniu do Tokio osoby, której kwalifikacje (choćby na papierze) nie były tak wysokie, jak osoby zajmującej podobne rangą stanowisko

⁶⁸² Przed II Wojną Światową był jednym z przewodniczących Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego.

⁶⁸³ Sędziego Radhabinoda Pala z Indii.

⁶⁸⁴ M.in. sędziego H. Bernarda z Francji.

⁶⁸⁵ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 80.

⁶⁸⁶ Sędziego W. Webba, M. Cramera, D. Jaranilli, I. Zaryanova i Mei Ju – ao.

⁶⁸⁷ Art. 8b Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (mimo takiej możliwości tylko kraje posiadające swoją reprezentację w Komisji Dalekowschodniej wyznaczyły swoich prokuratorów i ich współpracowników).

⁶⁸⁸ *Ibidem*; art. 8a Statutu MTWDW.

⁶⁸⁹ W praktyce ta prerogatywa gen. MacArthura była symboliczna: nominacja J. Keenana na stanowisko Głównego Prokuratora została dokonana już przez prezydenta Trumana – SCAP musiał ją jedynie formalnie potwierdzić; Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 30.

⁶⁹⁰ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 31.

⁶⁹¹ Art. 15 Statutu MTWN: <http://avalon.law.yale.edu/imt/mtconst.asp>

⁶⁹² *Ibidem*; art. 14 Statutu MTWN.

⁶⁹³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 921.

⁶⁹⁴ Kaufman, Zachary D. *Transitional Justice for Tojo's Japan: The United States role in the establishment of the International Military Tribunal for the Far East and other transitional justice mechanisms for Japan after World War II*: Emory International Law Review 2013, tom 27, nr 2.

w Norymberdze wskazywała na brak zainteresowania Stanów Zjednoczonych efektem końcowym procesu i osiągnięciem jego celu.⁶⁹⁵

Brak zdolności organizacyjnych i doświadczenia J. Keenana, potrzebnych do kierowania IPS, dały o sobie znać już w grudniu 1945 r. Grupa prawie czterdziestu asystentów CF, przybyła wraz z nim do Tokio, spędziła pierwsze tygodnie pracy wyłącznie na przesłuchiowaniu osób podejrzanych o popełnienie zbrodni wojennych.⁶⁹⁶ W więzieniu Sugamo osadzonych było ok. 1200 Japończyków, z czego przynajmniej 80 podejrzanych o popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi. Biorąc pod uwagę zarówno ilość podejrzanych, jak i czas, jaki musiano poświęcić na właściwe przeprowadzenie przesłuchań (np. pomocy tłumaczy), zebrano ogromną ilość informacji posiadających spore znaczenie historyczne – i niewielką wartość dowodową przed Trybunałem.⁶⁹⁷

Prokurator z Nowej Zelandii Ronald Quilliam był zaniepokojony bardzo małą ilością zabezpieczonego materiału dowodowego w postaci przede wszystkim ocalałych z wojny dokumentów rządowych. Po przybyciu do Japonii w grudniu 1945 r. J. Keenan prawdopodobnie założył, że wszystkie dokumenty mające wartość dowodową są „już niedostępne” i skupił się tylko na przesłuchiowaniu świadków i osadzonych w Sugamo podejrzanych.⁶⁹⁸

Poza brakiem umiejętności kierowniczych, J. Keenan opóźniał także pracę IPS swoimi nagłymi, powtarzającymi się nieobecnościami w Tokio. Posiadał także silną potrzebę bycia w centrum zainteresowania, często ujawniając prasie informacje dotyczące procesu, nie konsultując tego typu wypowiedzi z żadnym ze współpracowników. Wkrótce już w trakcie postępowania okazało się jednak, że nieobecność Keenana jest IPS na rękę, gdyż pełniący w jego zastępstwie funkcję przewodniczącego Sekcji Oskarżycielskiej Frank S. Tavenner (również ze Stanów Zjednoczonych) posiadał wszystkie cechy, których brak było Keenanowi.⁶⁹⁹

Obawy Keenana o podważenie jego autorytetu, dały o sobie znać niestety w najważniejszych momentach procesu. W październiku 1947 r. prokurator z Anglii Arthur Comyns – Carr miał przesłuchać przed MTWDW Koichiego Kido wobec którego przeprowadził wcześniej bardzo dokładne „studium” jego osoby. Ewidentnie nie mogąc powstrzymać się od bycia w „świecie jupiterów” J. Keenan arbitralnie przejął to zadanie⁷⁰⁰. To co zapowiadało się na interesujące zderzenie dwóch wyrafinowanych, sprytnych i przebiegłych przeciwników, skończyło się nie wnoszącą żadnych nowych informacji walką słowną, w której główną (a przynajmniej równą oskarżonemu) rolę odgrywał – „broniony” przez K. Kido – Cesarz Hirohito.⁷⁰¹

Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku najważniejszego (z punktu widzenia Stanów Zjednoczonych) zbrodniarza wojennego - oskarżonego Hidekiego Tojo. Sprowadzony do Tokio na wyraźne życzenie J. Keenana John Fihelly (jeden z najlepszych prawników procesowych w Stanach Zjednoczonych⁷⁰²) był ekspertem w „dziedzinie” Tojo, co wynikało z długich godzin przesłuchiwania go jeszcze w przedprocesowym etapie postępowania. Początkowo wyrażona zgoda na przeprowadzenie krzyżowego ognia pytań przez dwóch prokuratorów została cofnięta, więc J. Keenan samodzielnie (ponownie) zdecydował, że to on przesłucha oskarżonego.⁷⁰³ W efekcie czas, jaki Fihelly poświęcił na przygotowanie się do procesu został spędzony w Tokio na próżno. Przy najbliższej możliwej okazji, wyraźnie zdenerwowany, zebrał swoje materiały i natychmiast opuścił Japonię.⁷⁰⁴

Bez obecności Fihellego przesłuchanie Tojo stało się największą porażką propagandową dla Stanów Zjednoczonych i najsłabszym momentem procesu dla Sekcji Oskarżycielskiej.⁷⁰⁵ Zupełnie nieprzygotowany przewodniczący IPS nie umiał umiejętnie wykorzystać setek dowodów zgromadzonych przeciwko oskarżonemu – zamiast tego próbując „kłócić się” z H. Tojo, który sprawiał wrażenie, jakby się dobrze bawił (szczególnie w momentach gdy zakłopotana Sekcja Obrończa i sędzia Webb musieli przywoływać prokuratora do porządku gdy odnosił się do faktów nie mających żadnego związku z tematyką postępowania⁷⁰⁶).⁷⁰⁷ J. Keenan – nie zaznajomiony

⁶⁹⁵ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 41.

⁶⁹⁶ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 55, 57.

⁶⁹⁷ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 33.

⁶⁹⁸ Dopiero w latach 90 okazało się, że część materiałów rządowych z czasów wojny jednak przetrwała, a patrząc na ich treść wykazanie winy oskarżonych byłoby o wiele łatwiejsze niż w świetle wtedy posiadanych przez IPS dokumentów; *Ibidem*; str. 105 – 107; 112.

⁶⁹⁹ *Ibidem*; str. 34 – 38.

⁷⁰⁰ A. Comyns – Carr nie mógł już później jako drugi przeprowadzić krzyżowego ognia pytań, gdyż ustanowioną w MTWDW zasadą było, że na jednego oskarżonego „przypada” jeden przesłuchujący prokurator.

⁷⁰¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 333 – 336.

⁷⁰² Takemae, Eiji. *Allied Occupation...op.cit.*; str. 169.

⁷⁰³ Zgodę taką wyraziła Sekcja Obrończa na prośbę J. Keenana, ponadto podczas wymiany zdań między J. Keenanem a przewodniczącym sędzią Webbem na temat tych wyjątkowych okoliczności amerykański obrońca Hidekiego Tojo, George F. Blewett wspominał, że J. Fihelly wielokrotnie przesłuchiwał oskarżonego, a sam zainteresowany nie ma nic przeciwko, aby przed MTWDW odbyło się ono przez dwóch prokuratorów. O ile jednak sam sędzia Webb nie był zdecydowanie przeciwko takiemu jednorazowemu odejściu od reguł postępowania, o tyle pozostali sędziowie byli przeciwni – w tej sytuacji zgoda wyrażona przez obrońców została „cofnięta”; Transcript of proceedings, 31 grudnia 1947 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/1227ac/pdf/>; str. 36533 – 36535.

⁷⁰⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 351.

⁷⁰⁵ <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/18080082> (dostęp z dnia 12 marca 2018 r.).

⁷⁰⁶ Przykładowo gdy zadawał H. Tojo pytania dotyczące tego, czy według niego prowadzenie wojny jest zbrodnią (co oczywiście pozostawało do zdecydowania w gestii Trybunału, a zdanie oskarżonego nie miało w tym przypadku żadnego wpływu na jego winę bądź jej brak), albo gdy „porównywał” systemy polityczne w Japonii i Stanach Zjednoczonych, próbując (prawdopodobnie) zmusić Tojo do potwierdzenia, że Cesarz i Prezydent USA nie byli swoimi „odpowiednikami”, bo Prezydent był wybierany w demokratycznych wyborach (ta wymiana zdań również nie wносиła nic do sprawy); Transcript of proceedings, 6 stycznia 1948 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/f2dcb8/pdf/>; str. 36783 – 36784; Transcript of proceedings, 2 stycznia 1948 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/b7dde6/pdf/>; str. 36570 – 36572.

⁷⁰⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 352 – 353.

wystarczająco (na tego typu oskarżonego) z tematyką przesłuchania - zadawał bardzo ogólne pytania, zaś Hideki Tojo upewniał się, co konkretnie ma na myśli Główny Prokurator. Można było odnieść wrażenie, iż jest to przesłuchanie Josepha Keenana przez Hidekiego Tojo – a nie odwrotnie.⁷⁰⁸

Wielu amerykańskich prawników było rozczarowanych faktem, że prokuratorzy z innych krajów biorących udział w Trybunale Tokijskim byli wyższej rangi niż nominowany przez Stany Zjednoczone Joseph Keenan. Pochodzący z Wielkiej Brytanii Arthur S. Comyns – Carr był byłym członkiem Parlamentu, a Hsiang Che – chun – Prokuratorem Generalnym Sądu Najwyższego w Szanghaju oraz byłym Prokuratorem Generalnym Chińskiego Sądu Najwyższego. Holenderski prokurator, W.G. Frederick Borgerhoff – Mulder pełnił funkcję sędziego w specjalnym Sądzie ds. Zbrodniarzy Wojennych w Hadze. Alan Mansfield z Sądu Najwyższego w Queensland (Australia) brał udział w śledztwach dotyczących zbrodni wojennych w Nowej Gwinei, a ponadto był delegatem Australii na posiedzenia Komisji Narodów Zjednoczonych ds. zbrodni wojennych. Z kolei brygadier, wiceprezes Sądu Wojskowego Henry Nolan, pochodzący z Kanady, był uważany za jednego z najlepszych członków całej IPS.⁷⁰⁹

3.6. Prawo do obrony? – ustanowienie obrońców oskarżonych

Przeciętny obserwator działań Trybunału Tokijskiego mógłby odnieść wrażenie, że kwestia ustanowienia obrońców dla oskarżonych została niemalże zapomniana. Dopiero 5 kwietnia 1946 r. oficjalnie powołano Sekcję Obrońców (*International Defence Staff* – IDS), której zadaniem miało być zapewnienie oskarżonym pomocy podczas nadchodzących postępowań,⁷¹⁰ jednak prace nad powołaniem odpowiednich osób, które mogłyby podjąć się obrony oskarżonych, zaczęły się już w styczniu 1946r.⁷¹¹

Zgodnie z art. 9c Statutu Trybunału, każdy z oskarżonych miał prawo wyboru osoby, która miała reprezentować jego ‘interesy’ przez MTWDW,⁷¹² jednak prawdopodobnie ze względów bezpieczeństwa nie było możliwe spotkanie się z „klientem”, który nie został jeszcze formalnie oskarżony. Mimo tego trzech znakomitych japońskich prawników postanowiło podjąć działania „na odległość”.

Kiyose Ichiro, Kenzo Takayanagi oraz Uzawa Somei stanowili swego rodzaju trzon Sekcji Obrończej Trybunału. Jeszcze przed rozpoczęciem postępowań udowodnili IPS, że nie będą łatwymi przeciwnikami. 30 kwietnia K. Takayanagi opublikował artykuł analizujący podstawy powołania MTWDW. Jego zdaniem gen. MacArthur — jako osoba, której zadaniem była implementacja postanowień deklaracji poczdamskiej - był zmuszony go utworzyć (mimo że sam miał na temat powoływania trybunału negatywne zdanie). Dla Japończyków kwestią honoru była zgoda na wymierzenie sprawiedliwości przez międzynarodowy organ.⁷¹³

Początkowo każdy z oskarżonych miał mieć tylko jednego japońskiego obrońcę. Jednak już na etapie przygotowawczym okazało się, że nie będą oni w stanie należycie wypełnić swojego zadania. Postępowania przed MTWDW miały bowiem być prowadzone wg modelu anglosaskiego, który był nieznany prawnikom japońskim, przyzwycajonym do systemu prawa kontynentalnego.⁷¹⁴ Za zgodą (jeszcze) podejrzanych, japoński rząd zwrócił się w lutym 1946 r. do gen. MacArthura z prośbą o zapewnienie pomocy amerykańskich prawników, albo chociaż osób, które są zaznajomione z systemem common law.⁷¹⁵ Aby nie postąpić wbrew Statutowi MTWDW, sędzia Webb wyraził zgodę na dodatkową reprezentację strony obrończej pod warunkiem, że oskarżeni będą mieli prawo do wyboru własnego obrońcy i (ewentualnie) doradcy ze Stanów Zjednoczonych. Aby jednak nie tracić czasu, sześciu przebywających w Japonii prawników zaangażowało się w pomoc w przygotowaniu stanowiska obrony, do czasu przybycia wyznaczonych przez Waszyngton „nowych” doradców.

Gdy 29 kwietnia stało się jasne, że IDS nie zdąży przygotować się do procesu, ówczesny przewodniczący IDS pułkownik Beverly Coleman poprosił o wyznaczenie terminu rozpoczęcia postępowań co najmniej dwa tygodnie od daty wydania aktu oskarżenia. Uzasadnił swoją prośbę m.in. nieobecnością prawie wszystkich obrońców⁷¹⁶, ogłoszeniem ostatecznej listy oskarżonych dopiero w akcie oskarżenia⁷¹⁷ oraz nieporozumieniami wynikającymi z braku znajomości systemu common law przez japońską grupę obrończą⁷¹⁸.

Jakkolwiek wnioski B. Colemana były uzasadnione, przewodniczący Webb nie zgodził się na ich uznanie, podnosząc brak umocowania Colemana do zgłaszania wniosków w imieniu IDS. Prawdą było, że przewodniczącym

⁷⁰⁸ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 40.

⁷⁰⁹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 61 – 62.

⁷¹⁰ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/carrington-williams/1/1/establishment-defense-division-provide-allied-counsel-major-war>

⁷¹¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 72.

⁷¹² Art. 8 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁷¹³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 74.

⁷¹⁴ Dodatkowym utrudnieniem było prowadzenie postępowania także w języku angielskim, którym nie posługiwali się płynnie.

⁷¹⁵ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 36.

⁷¹⁶ Tj. ok. 30 prawników i ok. 15 asystentów, którzy wciąż wtedy byli jeszcze w Stanach Zjednoczonych; <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (str. 6 transkrypcji z dnia 29 kwietnia 1946 r., pkt 1).

⁷¹⁷ Nie mogąc wcześniej skontaktować się z podejrzanymi osadzonymi w więzieniu Sugamo, IDS nie mogła w żaden sposób przygotować swoich wniosków, akt dot. oskarżonych (obecnie) ani skonsultować linii obrony ze swoimi „klientami”; <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (str. 6 transkrypcji z dnia 29 kwietnia 1946 r., pkt 2).

⁷¹⁸ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (str. 6 i 7 transkrypcji z dnia 29 kwietnia 1946 r., pkt 4).

IDS został na mocy decyzji sztabu gen. MacArthura⁷¹⁹ i nie reprezentował żadnego z oskarżonych (pomijając fakt, że do momentu składania wniosku przez Colemana oskarżonych *per se* jeszcze nie było), ale jego prośba składana była nie w imieniu któregośkolwiek z oskarżonych, ale w imieniu całej Sekcji Obrończej.⁷²⁰ Mimo tego sędzia Webb nie zmienił swojego zdania i wyznaczył 3 maja 1946 r. jako dzień, w którym odbędzie się pierwsza otwarta sesja przed MTWDW.⁷²¹

Z pozoru do dnia 17 maja 1946 r. proces przez Trybunałem Tokijskim postępował naprzód. Potem jednak – z chwilą pojawienia się wszystkich obrońców oskarżonych⁷²² – nastąpiły przewidziane już wcześniej przez B. Colemana komplikacje, które zaważyły na całym początkowym etapie postępowania.

Najistotniejszą kwestią dla Międzynarodowej Sekcji Obrończej było przede wszystkim uporządkowanie dowodów na korzyść oskarżonych. Co do ich ilości – każdy z oskarżonych dostarczył swoim obrońcom sterty książek i dokumentów; w praktyce – każdy wymagał przetłumaczenia na język angielski. Tłumacze w ilości trzech osób (dla porównania Sekcja Oskarżycielska dysponowała 102 tłumaczami) nie mieli żadnych szans na przetłumaczenie takiej ilości materiału w ciągu dwóch tygodni.⁷²³

Kolejnym problemem były odmienne cele amerykańskich i japońskich obrońców. Celem Amerykanów było przede wszystkim zapewnienie reprezentowanemu oskarżonemu jak najniższego wymiaru kary – nawet kosztem innych współoskarżonych. Dla przykładu: Aristides Lazarus, obrońca Shunroku Haty otwarcie oświadczył, że jest „gotów powiesić⁷²⁴ wszystkich dwudziestu siedmiu oskarżonych aby ocalić Hatę”. Z kolei obrońca Kokiego Hiroty – byłego premiera i Ministra Spraw Zagranicznych - David F. Smith złożył wniosek o osobny proces dla tego oskarżonego, gdyż postawienie go na równi z przedstawicielami armii i marynarki wojennej odbierało mu szansę na bezstronny i uczciwy proces⁷²⁵. Głównym „zadaniem” japońskich obrońców była natomiast ochrona honoru Japonii i samego Cesarza. Sami oskarżeni byli zresztą zwolennikami takiej postawy. W ich odczuciu oskarżonym była Japonia jako kraj – koniecznym zatem było uzasadnienie i obrona jej działań, a nie jej przedstawicieli (jak widzieli siebie oskarżeni). Zachowanie japońskich prawników można było porównać do „składania kwiatów na grobie ich „klientów” ” – przegrali wojnę i rozumieli, że ich czyny zostaną potępione. Ich jedyny (teoretycznie możliwy do zrealizowania) cel stanowić mogło wykazanie, że z pewnego punktu widzenia czyny Japonii powinny być zrozumiane i być może uzasadnione⁷²⁶.

Wnioski IDS o przyznanie dodatkowego czasu pozwalającego na właściwe przygotowanie się do procesu były składane przez wielu obrońców oskarżonych. W porównaniu z IPS, która na sformułowanie swojego stanowiska i skompletowanie / przetłumaczenie dokumentów oraz powołanie świadków poświęciła pół roku przy pomocy rzeszy asystentów śledczych, sytuacja obrony była bardzo trudna.⁷²⁷ Floyd Mattice (obrońca gen. Itagakiiego) 3 czerwca 1946 r. zażądał przesunięcia dnia rozpoczęcia prezentacji dowodów przez IPS (zaplanowanego na dzień 4 czerwca 1946 r.). W uzasadnieniu swojej prośby wskazał, że jeśli on i inni członkowie obrony mają w jakikolwiek sposób pomóc oskarżonym, sprawiedliwie byłoby przyznać im parę tygodni czasu i przerwać na ten czas bieg postępowania – w innym wypadku nie widział on w ogóle sensu pozostawania w Tokio.⁷²⁸

Sami członkowie obrony musieli poradzić sobie także z konfliktem wewnątrz IDS. Już wcześniej wyznaczony na jej przewodniczącego Beverly Coleman nie uzyskał aprobaty ze strony innych współpracowników,⁷²⁹ co więcej - jego obciążono odpowiedzialnością za brak skuteczności wniosków obrońców o wydłużenie okresu na przygotowanie się do odparcia zarzutów IPS wobec oskarżonych.⁷³⁰ Sam Coleman po wielu latach (w 1981 r.) przyznał, że sytuacja, w której IDS walczyła nie tylko z oskarżycielami, ale także między sobą nie powinna była mieć miejsca. Ponadto w jego opinii obrońcy, jacy zostali przysłani Japonii, nie posiadali wystarczających kwalifikacji, aby w ogóle podejmować się obrony oskarżonych - Stany Zjednoczone zapewniały w końcu obronę swoim „wrogom”. W takim razie powinna była to być przynajmniej najlepsza obrona z możliwych – w przeciwnym wypadku mogło na tym ucierpieć dobre imię Ameryki.

⁷¹⁹ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/carrington-williams/1/1/announcement-captain-beverly-m-coleman-chief-defense-counsel>

⁷²⁰ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (str. 10 – 12 transkrypcji z dnia 29 kwietnia 1946 r.)

⁷²¹ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (str. 19 transkrypcji z dnia 19 kwietnia 1946 r.)

⁷²² <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/14-u-s-attorneys-here-war-trials-news-article>

⁷²³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 110; <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/imtfe-proceedings-april-29-june-5-1946>

⁷²⁴ Najwyższym wymiarem kary w MTWDW była kara śmierci przez powieszenie.

⁷²⁵ <https://www.legal-tools.org/doc/ddf16a/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.)

⁷²⁶ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond: Reflections of a Peacemaker*. Polity, 1994; str. 37 - 38

⁷²⁷ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/item-96-tojos-counsel-asks-delay-war-trial-news-article>

⁷²⁸ IDS była podzielona w sprawie tego, ile czasu potrzebowaliby dodatkowo – dla niektórych obrońców wystarczające miały być tylko dwa tygodnie, inni z kolei wnioskowali nawet o 12 tygodni; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 113

⁷²⁹ <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/item-96-tojos-counsel-asks-delay-war-trial-news-article>

⁷³⁰ Winy po stronie B. Colemana raczej nie było – w czasie gdy japońscy obrońcy potrzebowali pomocy jedynymi osobami, które mogły jej udzielić był właśnie Coleman i pięciu innych jego współpracowników; rola przewodniczącego IDS została mu wtedy niejako narzucona, jednak nie uzyskała ona oficjalnej akceptacji ze strony oskarżonych, zatem jakiegokolwiek wnioski składane w imieniu IDS przez B. Colemana były przez MTWDW odrzucane – tak jak omówiony wcześniej wniosek z dnia 29 kwietnia 1946 r.

Przewodniczący IDS poprosił SCAP o zatrzymanie postępowań przed MTWDW i pozwolenie na osobiste wybranie obrońców w USA. Taka opcja nie była niestety możliwa do zrealizowania. Gen. MacArthur nie miał na tym etapie żadnego prawa do ingerencji w działania Trybunału⁷³¹, pomijając już fakt, że czas trwania procesu przedłużyłby się o kolejne tygodnie jakie potrzebowaliby kolejni obrońcy. Nie akceptując stanu, w jakim znajdowała się IDS, 5 czerwca 1946 r. B. Coleman i pięciu innych jego współpracowników z początkowego etapu przygotowywania stanowiska obrony – mimo sprzeciwu ze strony gen. MacArthur – zrezygnowali z reprezentowania oskarżonych i opuścili Tokio.⁷³² Miejsce B. Colemana „przejął” George Yamaoka – znający biegle zarówno język japoński, jak i angielski – stanowiący swego rodzaju pośrednika, „mostu” między amerykańską i japońską frakcją IDS.⁷³³

Osadzenie postępowania przez MTWDW w anglosaskiej procedurze, a nie w tradycjach europejskich do jakich były przyzwyczajeni japońscy obrońcy, było jedną z wielu kontrowersyjnych kwestii dotyczących Trybunału. Podstawowym językiem na sali sądowej był język angielski, siedmiu z jedenastu sędziów (w tym prezydent Webb) pochodziło z krajów o systemie common law.⁷³⁴ Japońscy obrońcy – gdyby nie pomoc przydzielonych oskarżonym dodatkowych doradców ze Stanów Zjednoczonych – nie wypełniliby swojego obowiązku wobec oskarżonych. Trybunał Tokijski przypominałby (bez właściwie funkcjonującej obrony) egzekucję. Międzynarodowa Sekcja Obrończa starała się jej zapobiec najlepiej jak umiała w warunkach w jakich musiała pracować – cały czas można było jednak odnieść wrażenie, że wyrok na oskarżonych został już dawno wydany...

3.7. Akt oskarżenia

Akt oskarżenia w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym dla Dalekiego Wschodu musiał mieć formę swego rodzaju kompromisu między jedenastoma systemami prawnymi w nim reprezentowanymi.⁷³⁵ Został on złożony 29 kwietnia 1946r., podpisany przez każdego z biorących udział w jego formułowaniu prokuratorów „w imieniu ich państwa”.⁷³⁶

Dnia 3 maja 1946 r. uwaga całego świata skupiona była na Tokio, gdzie na Sali sądowej w Ichigaya miało odbyć się publiczne odczytanie aktu oskarżenia. Zawierał on 55 punktów, obciążających oskarżonych popełnieniem zbrodni przeciwko pokojowi (punkty 1 do 36), zbrodni wojennych (punkty 37 do 52) oraz zbrodni przeciwko ludzkości (punkty 53 do 55) w okresie od 1 stycznia 1928 r. do dnia 2 września 1945r.⁷³⁷

Pkt 1 aktu oskarżenia obciążał wszystkich oskarżonych udziałem, przywództwem czy też współpracą przy realizacji wspólnego planu albo konspiracji w latach 1928 – 1945 oraz odpowiedzialnością za wszystkie czyny popełnione przez nich osobiście albo przez jakąkolwiek inną osobę w realizacji tego planu.⁷³⁸ Powodów uczynienia konspiracji zarzutem było kilka. Przede wszystkim można było jej mianem określić wiele działań, a tym samym pociągnąć do odpowiedzialności większą ilość osób. Zarzut konspiracji umożliwiał zastosowanie o wiele luźniejszych reguł dowodowych podczas procesu w celu jej udowodnienia. Ponadto ustanowienie jej czynem karalnym w jednym procesie, umożliwiało zastosowanie jej jako zarzutu w kolejnych postępowaniach dotyczących „niżej postawionych” podejrzanych. Zastanawiające było jednak uwolnienie z aresztu wszystkich osadzonych tuż po zakończeniu procesu przez MTWDW i nie postawienie ich przed żadnym sądem.⁷³⁹

Punkty od 6 do 36 aktu oskarżenia obciążały oskarżonych planowaniem, inicjowaniem i prowadzeniem wojny w naruszeniu międzynarodowych traktatów, porozumień i zapewnień. Mówiąc dokładniej, pkt 6 – 17 oskarżał wszystkich zarzutem planowania i przygotowywania kraju do wojny w naruszeniu porozumień międzynarodowych⁷⁴⁰, pkt 18 – 26 rozpoczęciem wojny i agresją na wspomniane kraje⁷⁴¹, a pkt 27 – 36 prowadzeniem agresywnej wojny.⁷⁴² zarzuty zawarte w tych punktach nie obejmowały konwencjonalnych zbrodni wojennych.

⁷³¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 113 – 115.

⁷³² <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/six-war-crimes-trial-defense-lawyers-leave-news-article>

⁷³³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 115.

⁷³⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...* op.cit; str. 462.

⁷³⁵ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...* op.cit.; str. 14.

⁷³⁶ Minear, Richard H. *Victors' justice...* op.cit; str. 23 – 25.

⁷³⁷ *Ibidem*

⁷³⁸ Pkt 1 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.)

⁷³⁹ Prawdopodobnie mogło tutaj chodzić o postawienie zarzutów zbrodniarzom klasy B i C; Minear, Richard H. *Victors' justice...* op.cit; str. 36 - 38

⁷⁴⁰ Pkt 6 aktu oskarżenia dot. popełnienia tego czynu przeciwko Chinom, pkt 7 – Stanom Zjednoczonym, pkt 8 – Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz krajom Wspólnoty Brytyjskiej, pkt 9 – Australii, pkt 10 – Nowej Zelandii, pkt 11 – Kanadzie, pkt 12 – Indiom, pkt 13 – Wspólnocie Narodów Filipin (istniała do 1946 r.), pkt 14 – Holandii, pkt 15 – Francji, pkt 16 – Tajlandii, pkt 17 – ZSRR; <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁷⁴¹ Pkt 18 i 19 – agresją i wojną przeciwko Chinom, pkt 20 – Stanom Zjednoczonym, pkt 21 – Wspólnocie Narodów Filipin, pkt 22 - Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz krajom Wspólnoty Brytyjskiej, pkt 23 – Francji, pkt 24 – Tajlandii, pkt 25 – ZSRR, pkt 26 – Mongolii; *Ibidem*

⁷⁴² Pkt 27 i 28 – przeciwko Chinom, pkt 29 – Stanom Zjednoczonym, pkt 30 - Wspólnocie Narodów Filipin, pkt 31 - Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz krajom Wspólnoty Brytyjskiej, pkt 32 – Holandii, pkt 33 – Francji, pkt 34 – Tajlandii, pkt 35 i 36 – ZSRR; *Ibidem*

Pod ogólnym tytułem „zabójstwa” znajdowały się punkty 37 – 52. Obciążały one wymienionych w nich oskarżonych zarzutem udziału w zabójstwie i konspiracji, mającej na celu zabójstwo, będące jednocześnie zbrodnią przeciw pokojowi oraz przeciwko ludzkości.⁷⁴³

Pozostałe punkty 53 – 55 dotyczyły organizacji, prowokacji czy współudziału we wspólnym planie, którego konsekwencjami było łamanie praw i zwyczajów wojny oraz praw przysługujących jeńcom wojennym i cywilom – a także rozkaz, zezwolenie i upoważnienie do popełniania tych czynów.⁷⁴⁴ Pkt 55 aktu oskarżenia dodatkowo stanowił, że osoby, które na mocy posiadanego urzędu miały obowiązek zapewnienia przestrzegania postanowień różnych konwencji oraz praw i zwyczajów prowadzenia wojny, świadomie zignorowały swój obowiązek przywrócenia respektowania tych zasad.⁷⁴⁵ Ostatecznie jednak pkt 53 aktu oskarżenia został głosami większości sędziów odrzucony, ponieważ Statut MTWDW nie przewidywał obciążenia zarzutem konspiracji innych zbrodni niż tylko zbrodni przeciwko pokojowi.⁷⁴⁶

3.8. Oskarżeni przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu

Przed MTWDW mieli zostać postawieni wszyscy japońscy przywódcy, których wspólnym zarzutem było popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi. Jeszcze na etapie planowania powołania Trybunału, określano ich zwyczajowo mianem „zbrodniarzy wojennych klasy A”. Nazewnictwo to szybko się przyjęło, jednak oskarżeni nie do końca rozumieli powiązanie pomiędzy „klasą A” a zbrodnią przeciwko pokojowi prawdopodobnie uznając, iż klasa A oznacza najwyższy status danego oskarżonego – nie ciężar zbrodni, o jaką był oskarżany. Dowodem na to może być chociażby wypowiedź gen. Sato, który oświadczył że czuł się „zaszczycony będąc określanym jako osoba klasy A”. Podczas wojny Sato nie piastował żadnego ważnego urzędu w rządzie kraju ani nie posiadał wysokiej pozycji w armii, więc czuł „niespodziewaną radość, że ktoś taki jak on może być tak wysoko oceniany”.⁷⁴⁷

Początkowo grupa zbrodniarzy wojennych klasy A liczyła około 260 osób. Część z nich stanowili ludzie aresztowani przez siły gen. MacArthura jeszcze przed przybyciem do Tokio J. Keenana, pozostali natomiast znaleźli się na liście podejrzanych w wyniku czynności śledczych prowadzonych przez sztab J. Keenana w trakcie postępowań przed oficjalnym powołaniem Trybunału Tokijskiego. Spośród tych osób postanowiono dokonać wyboru tych podejrzanych, którzy zostaną oskarżeni o zbrodnie wojenne przez MTWDW.⁷⁴⁸

Kryteriami według których dokonywano selekcji było:

- 1) popełnienie przez oskarżonych zbrodni przeciwko pokojowi (jako warunek sine qua non)
- 2) reprezentacja przez grupę oskarżonych różnych wysokich rangą rządowych i wojskowych stanowisk⁷⁴⁹
- 3) reprezentacja przez oskarżonych całego okresu czasu, jaki miał obejmować akt oskarżenia
- 4) oskarżeni mieli być głównymi odpowiedzialnymi za dokonane czyny
- 5) materiał dowodowy w sprawie każdego oskarżonego był tak obszerny, że wykluczał jakąkolwiek szansę jego uniewinnienia⁷⁵⁰

Po dziesięciu tygodniach rozważań IPS i analiz akt na temat 260 zbrodniarzy klasy A, zdecydowano się na oskarżenie 26 osób – od ambasadorów do ministrów spraw zagranicznych, od urzędników cywilnych, ministrów bez teki do premierów, od pułkowników do szefów sztabów wojskowych⁷⁵¹:

- czterej premierzy : Kiichiro Hiranuma, Koki Hirota, gen. Kuniaki Koiso, gen. Hideki Tojo
- Ministrowie Spraw Zagranicznych: Yosuke Matsuoka i Shigenori Togo
- czterej ministrowie ds. wojny: gen. Sadao Araki, feldmarszałek Shunroku Hata, gen. Seishiro Itagaki, gen. Jiro Minami
- dwoje ministrów ds. marynarki wojennej: admirał Osami Nagano i admirał Shigetaro Shimada
- pięciu generałów: Kenji Doihara, Heitaro Kimura, Iwane Matsui, Akira Muto, Kenryo Sato, Yoshijiro Umezu
- dwóch ambasadorów: gen. Hiroshi Oshima, Toshio Shiratori
- trzech byłych ekonomistów i dowódców ds. finansowych: Naoki Hoshino, Okinori Kaya, gen. Teiichi Suzuki
- jeden doradca cesarski: Koichi Kido; jeden propagandysta: Shumei Okawa; jeden admirał: Takasumi Oka; jeden pułkownik: Kingoro Hashimoto⁷⁵²

Lista ta przekraczała początkowo planowaną liczbę 15 oskarżonych. J. Keenan i A. Comyns – Carr uważali, że aby osiągnąć „maksymalny edukacyjny efekt procesu” konieczne jest sprawne

⁷⁴³ Ibidem

⁷⁴⁴ Pkt 53 i 54 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁷⁴⁵ Pkt 55 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁷⁴⁶ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 41.

⁷⁴⁷ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 23; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>, str. 932 – 933.

⁷⁴⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 102.

⁷⁴⁹ Takich jak Tajna Rada Doradczą, urząd Strażnika Cesarskich Pieczęci (tłumaczony też jako minister środka) czy przedstawicieli rządu.

⁷⁵⁰ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 495 – 496.

⁷⁵¹ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 107.

⁷⁵² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 44.

i możliwie szybkie rozpoczęcie postępowań. Z praktycznego punktu widzenia wybór najbardziej „reprezentacyjnej” grupy oskarżonych mógł skrócić czas formułowania zarzutów wobec licznych podejrzanych i ułatwić osiągnięcie celu przez IPS. Ten pomysł został jednak odrzucony po proteście m.in. Johna W. Brabnera - Smitha i Carlisle W. Higginsa (członków IPS, którzy przybyli do Japonii wraz z J. Keenanem). W ich opinii oskarżenie tylko piętnastu osób w oparciu wyłącznie o zajmowaną przez nich w czasie wojny pozycję uniemożliwiłoby wymierzenie sprawiedliwości wielu zbrodniarzom kategorii A, których mieli niejako obowiązek postawić przed trybunałem.

Według nich kryterium wyboru oskarżonych powinny być przede wszystkim popełnione przez nich czyny, a nie indywidualna zdolność danego człowieka do wystąpienia w roli reprezentanta danego wydarzenia czy organizacji. Carlisle W. Higgins uważał, że osadzonym w więzieniu należy się przynajmniej przeprowadzenie w ich sprawie uczciwego dochodzenia i ocenienia, czy ich aresztowanie było uzasadnione.⁷⁵³ Postanowiono zwiększyć więc planowaną liczebność grupy oskarżonych, ale nawet i ten zabieg nie zmienił faktu, że wielu dowódców i tak zostało pominiętych przy ostatecznym formułowaniu aktu oskarżenia.⁷⁵⁴

Lista oskarżonych została zaakceptowana przez wszystkie kraje biorące udział w procesie przed MTWDW z wyjątkiem ZSRR. Przybyły pod koniec kwietnia (na kilka dni przed ogłoszeniem aktu oskarżenia) prokurator S. A. Golunsky oświadczył, że zamierza wykorzystać prawo, jakie posiadał każdy z krajów⁷⁵⁵ i dołączyć do tej listy dwa nazwiska. Byli to: Mamoru Shigemitsu i gen. Yoshijiro Umezu. O ile wybór gen. Umezu był dla IPS i gen. MacArthura zrozumiały (sam J. Keenan rozważał wcześniej wpisanie generała na listę oskarżonych mających brać udział w procesie przed MTWDW), M. Shigemitsu był dość kłopotliwą „kandydaturą” – został on już wcześniej wybrany na jednego ze świadków oskarżenia⁷⁵⁶. W wyniku postawionego przez ZSRR ultimatum (opuszczenia składu sędziowskiego i Trybunału przez Związek Radziecki), dnia 29 kwietnia 1946 (kiedy opublikowano akt oskarżenia) M. Shigemitsu i Y. Umezu zostali umieszczeni w więzieniu Sugamo.⁷⁵⁷

Po zakończeniu odczytywania aktu oskarżenia 3 maja 1946 r. oskarżeni mieli oświadczyć, czy przyznają się do zarzucanych im czynów. Wszyscy z nich odmówili przyjęcia odpowiedzialności za jakąkolwiek zarzucaną im zbrodnię.⁷⁵⁸

Ostateczna liczba oskarżonych wyniosła 28 osób. Jednak nie wszyscy z nich zostali osądzeni przed Trybunałem Tokijskim. Dnia 3 maja 1946 r., w momencie gdy zaczęto odczytywać punkt 22 aktu oskarżenia – dotyczący rozpoczęcia dnia 7 grudnia 1941 r. wojny z krajami Wspólnoty Brytyjskiej, naruszając międzynarodowe traktaty i porozumienia⁷⁵⁹ - propagandysta Shumei Okawa (który już wcześniej zachowywał się delikatnie mówiąc dziwnie – na przemian modląc się, rozpinając i zapinając koszulę), pochylił się i dwukrotnie uderzył siedzącego przed nim Hidekiego Tojo, który za pierwszym razem był tym faktem zdenerwowany – jednak za drugim razem niespodziewanie się uśmiechnął⁷⁶⁰.

W kolejnych dniach, po przewiezieniu Okawy do szpitala na obserwację, jego stan się znacząco pogorszył. Amerykańscy psychiatrzy uznali bez żadnych wątpliwości,⁷⁶¹ że człowiek krzyczący: „Ten proces [przed MTWDW] nie jest wymierzaniem sprawiedliwości, to kontynuacja wojny!” nie zachowuje się w sposób wytłumaczalny i racjonalny. Okawa oświadczył iż: „jest ucieleśnieniem Jezusa Chrystusa, Mahometa, Buddy i Jehowy, aby utworzyć raj na ziemi musi wstąpić na tron jako cesarz i aby to osiągnąć jest gotów przyjąć amerykańskie obywatelstwo”. Absurdalność jego wypowiedzi oraz późniejsze podejrzenie gwałtowne zmiany stanu⁷⁶² dają podstawy aby sądzić, że Okawa tak naprawdę tylko odegrał przed całym światem doskonale zaimprovizowaną rolę. Człowiek, którego poglądy kierowały myśleniem setek tysięcy ludzi, musiał być nie tylko przekonujący, ale także bardzo inteligentny – w takim

⁷⁵³ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 67 - 68

⁷⁵⁴ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 496

⁷⁵⁵ Była to stworzona przez IPS zasada, że każdy kraj reprezentowany w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym dla Dalekiego Wschodu miał prawo wskazania maksymalnie dwóch osób, które chciałyby widzieć jako oskarżone (o ile oczywiście spełniały one główne kryteria); Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 81

⁷⁵⁶ Ponadto jeszcze na etapie tworzenia list osób podejrzanych o popełnienie zbrodni wojennych Mamoru Shigemitsu został uznany za osobę, wobec której nie ma wystarczającej liczby dowodów pozwalających na postawienie go przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym jako zbrodniarza klasy A; <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 985 - 986 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.)

⁷⁵⁷ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 108

⁷⁵⁸ The Tokyo Trials Ep 1: <https://www.youtube.com/watch?v=OS9sKauuYNo>

⁷⁵⁹ Punkt 22 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017r.)

⁷⁶⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=uVv-rd3a7gY>; być może Hideki Tojo już wtedy domyślił się, że Okawa wykorzysta wszystkie swoje „zdolności” aby uniknąć odpowiedzialności za zbrodnię wojenne

⁷⁶¹ Paradoksalnie tylko jeden lekarz nie miał pewności co do diagnozy niepczytalności Okawy. Dr Y. Uchimura (prof. psychiatrii Uniwersytetu Tokijskiego) w swoim raporcie do MTWDW wskazywał, że wypowiedzi S. Okawy uznawane przez amerykańków za „brednie” (dotyczyły one m.in. braku podstaw do powołania Trybunału oraz nadużywania uprawnień przez gen. MacArthura) były uzasadniane zbyt racjonalnie jak na człowieka z problemami psychicznymi. Mimo tego nawet Uchimura zgodził się z zastosowaniem wobec Okawy leczenia psychiatrycznego; <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/tavennner/2/3/report-psychiatric-examination-mental-condition-shumei-okawa> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)

⁷⁶² Gdy tylko padało na sali sądowej jego nazwisko (i zamierzano przeprowadzić kolejne badanie kontrolne) albo pojawiały informacje, że jest z nim coraz lepiej, nagle zaczynał znowu mieć halucynacje i źle się czuć; jego „problemy zdrowotne” zakończyły się już po ogłoszeniu wyroku przez Trybunał, gdy 31 grudnia 1948 r. opuścił szpital jako zdrowy człowiek.

stopniu, że zwiódł nawet psychiatrów⁷⁶³. Parę dni po zakończeniu postępowań przez MTWDW opuścił szpital jako zdrowy człowiek, który nigdy nie poniósł odpowiedzialności za zbrodnie wojenne.⁷⁶⁴

Kolejnym oskarżonym, który nie został osądzony był Yosuke Matsuoka, były Minister Spraw Zagranicznych i bliski „znajomy” Adolfa Hitlera oraz Józefa Stalina. 8 maja 1946 r. ogłoszono, iż ze względu na jego stan – od 1941 r. chorował na gruźlicę – nie jest w stanie wziąć udziału w procesie nie narażając zarówno zdrowia jak i życia swojego, oraz innych osób, mogących mieć z nim kontakt. 3 czerwca został przetransportowany na oddział chorób zakaźnych w Uniwersyteckim Szpitalu w Tokio, a jego obrońcy (Franklin E.N. Warren i Shunzo Kobayashi) złożyli wniosek o wykreślenie go z listy oskarżonych. Sekcja oskarżycielska oraz sędziowie nie wyrazili na to zgody, ale w ciągu miesiąca stan Matsuoki gwałtownie się pogarszał. Zmarł 27 czerwca 1946 r.⁷⁶⁵ Dopiero po otrzymaniu aktu zgonu Trybunał Tokijski zdecydował o wycofaniu wobec Y. Matsuoki aktu oskarżenia.⁷⁶⁶

Już w trakcie postępowania przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu, 5 stycznia 1947 r. podczas rozpatrywania zarzutów dotyczących niewolnictwa i traktowania jeńców wojennych, zmarł trzeci z oskarżonych – admirał Osami Nagano. Najważniejszym postawionym mu zarzutem był udział w planowaniu ataku na Pearl Harbor w 1941 r. Jeszcze przed śmiercią, w 1946 r. przyjął pełną odpowiedzialność za przeprowadzenie ataku na Stany Zjednoczone bez ostrzeżenia,⁷⁶⁷ nazywając takie działanie „wielkim błędem” oraz oświadczył, że był przeciwny rozpoczynaniu wojny z Ameryką gdy Japonia była zaangażowana w wojnę na terenie Chin – wojnę, której „nie miała szansy wygrać”.⁷⁶⁸

Różnica pomiędzy Trybunałem Tokijskim i Trybunałem Norymberskim była widoczna także w przypadku oskarżonych i zarzucanych im zbrodni. Mimo iż byli oni formalnie głównymi politykami okresu II Wojny Światowej w Japonii, nie stanowili tak mocno skoncentrowanej grupy jak klika Adolfa Hitlera i jego popleczników.⁷⁶⁹

Jakkolwiek *Kempeitai* można było porównać, w pewnym stopniu, do niemieckiego Gestapo, nie istniał w Cesarstwie Japońskim żaden odpowiednik NSDAP (Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników) i powiązanej z nim SS. Utworzone w 1940 r. przez premiera F. Konoe Stowarzyszenie Wspierania Władzy Cesarskiej (*Taisei Yokusankai*) ani w swojej strukturze, ani działalności nie przypominało niemieckiego tzw. „odpowiednika”, a wspomniane *Kempeitai* – formalnie stanowiące część Armii Cesarskiej i podlegające Ministrowi Wojny – powstało już w 1881 r. i jego „zakres wpływów” nie był związany z programem powstałej później partii.

Mimo niewątpliwie ogromnej ilości zbrodni, które miały zostać przedstawione podczas postępowania w celu wykazania winy oskarżonych (w tym Masakra Nankińska i Masakra w Manili), w „japońskiej konspiracji” nie występował żaden rodzaj planu analogicznego do niemieckiego „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” i późniejszego ludobójstwa.⁷⁷⁰ Sam sędzia W. Webb stwierdził, że zbrodnie popełnione przez Niemców były „o wiele bardziej haniebne, zróżnicowane i rozbudowane niż te zarzucane japońskim oskarżonym”.⁷⁷¹

Wśród oskarżonych nie figurował żaden przedstawiciel konglomeratów przemysłowych *zaibatsu*. Prokurator ze Związku Radzieckiego S.A. Golunsky uważał, że ich wpływy na całe życie polityczne Japonii oraz ich monopol na dalszy rozwój na obszarach podbijanych przez Armię był wystarczającym powodem aby postawić zarzuty ich najważniejszym członkom.⁷⁷² Jednak podczas dokonywania „selekcji” oskarżonych nie zdobyto żadnych dowodów świadczących o posiadaniu przez jakiegokolwiek przemysłowca decyzyjnego stanowiska w zakresie polityki kraju. Ponadto ówczesna sytuacja gospodarcza i ekonomiczna Japonii była tak ciężka, że podjęto decyzję powstrzymaniu się od oskarżenia o zbrodnie wojenne członków *zaibatsu*, dopóki nie byłoby absolutnej pewności, że dany oskarżony zostanie skazany; w przeciwnym razie uniewinnienie oznaczałoby *de facto* przyznanie wszystkim pozostałym osobom „immunitetu” oraz zaakceptowanie funkcjonowania przemysłu podczas wojny. Co ciekawe, mimo opowiadania się za oskarżeniem jakiegokolwiek członka tej społeczności, Związek Radziecki wykorzystując swoje prawo wpisania na listę oskarżonych dwóch nazwisk całkowicie pominął członków *zaibatsu*.⁷⁷³

Jednak mimo tych kilku luk największym „nieobecny” aktu oskarżenia i całego procesu był władca Japonii, Cesarz Hirohito.

⁷⁶³ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...* op.cit.; str. 33.

⁷⁶⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 104.

⁷⁶⁵ *Ibidem*; str. 100.

⁷⁶⁶ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/phelps/item-201-matsuokas-death-announced-tribunal-webb-orders-name-stricken-charge-news>

⁷⁶⁷ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/tavener/13/2/newspaper-cutting-togo-blamed-pearl-harbor-raid>; w późniejszym okresie procesu, gdy sami oskarżeni mieli prawo wypowiedzieć się w sprawie postawionych im zarzutów admirał Shigetaro Shimada próbował wykorzystać oświadczenie admirała Nagano aby zrzucić z siebie całkowitą odpowiedzialność za wydanie rozkazu do ataku na Pearl Harbor; dowody jednak wskazywały na to, że aby wydać polecenie admirał Nagano musiał najpierw uzyskać zgodę Shimady, który w tamtym czasie był Ministrem ds. Marynarki Wojennej (<http://imtfelaw.virginia.edu/collections/tavener/13/2/newspaper-cutting-shimada-charged-ordering-sneak-attack>).

⁷⁶⁸ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 100.

⁷⁶⁹ Dower, John W. *Embracing Defeat...* op.cit.; str. 458.

⁷⁷⁰ *Ibidem*

⁷⁷¹ Zdanie odrębne sędziego Williama Webba ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *U.S.A. and others v. Araki and others. Separate opinion of the President*: <https://www.legal-tools.org/doc/1db870/pdf/>, 1948; str. 15.

⁷⁷² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 86.

⁷⁷³ Minear, Richard H. *Victors' justice...* op.cit.; str. 110.

3.9. Status Cesarza Hirohito

3.9.1. Cesarz Hirohito – okres przed kapitulacją Japonii

Jednym z głównych problemów przed jakim stali Alianci w odniesieniu do dalekowschodnich trybunałów była kwestia Cesarza Hirohito. Od chwili wstąpienia na tron był władcą Japonii, głową państwa i naczelnym dowódcą armii. W latach 1931 – 1945 Japonia prowadziła wojnę w jego imieniu i za jego upoważnieniem. Zakończyła ją latem 1945 r. – na podstawie wyraźnego rozkazu Hirohito. Mimo iż już same te fakty były wystarczające aby podjąć wobec niego czynności mające na celu oskarżenie go o zbrodnie wojenne, Alianci uznali go za „przypadek” wymagający innego podejścia niż inni – „zwykli” podejrzani. Cesarz Hirohito stanowił problem natury zarówno polityczno – wojskowej, jak i prawnej ze względu na jego autorytet wśród społeczeństwa – wynikający z jego „boskiego” statusu. Decyzje dotyczące jego ewentualnej odpowiedzialności za zbrodnie wojenne musiały być podejmowane nie tylko pod kątem wymierzenia sprawiedliwości, ale także (a może przede wszystkim) utrzymania spokoju i zachowania bezpieczeństwa w Japonii, gdzie sytuacja była zmienna i nieprzewidywalna ⁷⁷⁴.

W sierpniu 1945 r. aliancka powojenna okupacja Japonii stawała się coraz bardziej realna gdy jej rząd zaczął podejmować kroki w celu przyjęcia bezwarunkowej kapitulacji, wymaganej w przedstawionej mu Deklaracji Poczdamskiej z 26 lipca 1945 r. Po spuszczeniu dwóch bomb atomowych na Hiroshimę i Nagasaki, 10 sierpnia rząd Japonii oświadczył, iż akceptuje warunki kapitulacji, rozumiejąc jednak, że nienaruszalność Cesarza Hirohito zostanie zachowana ⁷⁷⁵. Tym sposobem prawdopodobnie rządzący chcieli uzyskać zapewnienie, że Alianci pozwolą Cesarzowi pozostać na tronie po kapitulacji.

Po otrzymaniu japońskiego komunikatu kraje „Wielkiej Czwórki” rozpoczęły wspólną pracę nad udzieleniem odpowiedniej odpowiedzi. Rząd Wielkiej Brytanii oświadczył, iż poprze jakiegokolwiek stanowisko przedstawia Stany Zjednoczone, był jednak raczej nastawiony na zachowanie ciągłości systemu cesarskiego. W opinii premiera Clementa R. Attlee należało uściślić zapisy Deklaracji Poczdamskiej (co ewentualnych prerogatyw Cesarza) i skonsultować się (w miarę możliwości) z Ministrem Spraw Zagranicznych Japonii N. Sato przebywającym w Moskwie ⁷⁷⁶.

Prezydent Stanów Zjednoczonych H. Truman osobiście uważał, że pozostawienie Hirohito na tronie cesarskim uniemożliwi zlikwidowanie japońskiej wojennej ideologii, której był on integralną częścią. Jego główni doradcy byli jednak innego zdania. Sekretarz wojny Henry L. Stimson i admirał William D. Leahy utrzymywali, że Cesarz to jedyny symbol władzy znany Japończykom, który mógł być wykorzystany w celu wypełnienia przez Japonię warunków aktu kapitulacji. Sekretarz Stanu James F. Byrnes nie był do końca przekonany co do tego rozwiązania – uważał, że Stany Zjednoczone nie powinny przyjmować niczego poza zdecydowaną kapitulacją ⁷⁷⁷. Ostatecznie przychylnono się do stanowiska Sekretarza Marynarki Wojennej Jamesa V. Forrestala, który zarekomendował ściśle powiązanie Cesarza z czynnościami związanymi z kapitulacją, co jednocześnie zapewniało bezpieczeństwo jego (przynajmniej najbliższej) przyszłości, jak i wypełnienie wszystkich warunków Deklaracji Poczdamskiej ⁷⁷⁸.

Projekt odpowiedzi dla japońskiego rządu przygotowany przez Sekretarza Stanu J. F. Byrnesa (na polecenie prezydenta H. Trumana) w części dotyczącej Cesarza głosił: „*Od momentu kapitulacji władza nad krajem posiadana przez Cesarza i rząd Japonii zostanie przekazana Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich, który podejmie odpowiednie kroki w celu zrealizowania warunków kapitulacji. Cesarz i Najwyższe Dowództwo Japonii będą zobowiązane podpisać Akt Kapitulacji w celu wypełnienia warunków Deklaracji Poczdamskiej oraz wydania rozkazu zakończenia wymiany ognia i złożenia broni do wszystkich sił zbrojnych Japonii, oraz wydania takich rozkazów jakie Naczelnny Dowódca uzna za konieczne w celu wypełnienia warunków kapitulacji [...]*” ⁷⁷⁹. W ten sposób Stany Zjednoczone wskazały, że Cesarz będzie od momentu kapitulacji podlegał Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich – co można było także zinterpretować jako zamiar pozostawienia go mimo wszystko na tronie. Jednak jego przyszłość, jak i przyszłość całej instytucji cesarstwa miała pozostać w gestii społeczeństwa, które docelowo miało powołać nowy rząd drogą demokratycznych wyborów ⁷⁸⁰.

Rząd Chin wyraził swoje całkowite poparcie dla wszystkich zawartych w tej odpowiedzi warunków, w szczególności dla wymogu podpisania aktu kapitulacji przez Cesarza, co miało w ich opinii wzmocnić znaczenie tego dokumentu. Związek Radziecki zajął podobne stanowisko zaznaczając jednak, że ma nadzieję, iż przedmiotowa odpowiedź zostanie przekazana rządowi Japonii jako wspólna decyzja „głównych” krajów, które brały udział w wojnie z Japonią ⁷⁸¹. Wielka Brytania obawiała się jednak, czy mądrym rozwiązaniem było wymaganie od Cesarza osobistego

⁷⁷⁴ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 43.

⁷⁷⁵ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 625 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁷⁷⁶ *Ibidem*; str. 625 – 626.

⁷⁷⁷ Truman, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman, volume one: Year of Decisions*: The New American Library, 1965; str. 472

⁷⁷⁸ Obecność i „aktywny udział” Cesarza Hirohito w całym procesie kapitulacji miała także nakłonić obywateli Japonii do pokojowego i całkowitego jej zaakceptowania oraz do pewnego rodzaju „współpracy” ze Stanami Zjednoczonymi podczas okupacji; Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 46.

⁷⁷⁹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 626 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁷⁸⁰ *Ibidem*.

⁷⁸¹ W świetle faktu, że wojna pomiędzy Japonią a Związkiem Radzieckim trwała raptem kilka dni (gdyż przez prawie cały jej okres oba kraje były związane paktem o nieagresji) trudno uznać ZSRR jako jedną z „głównych” sił uczestniczących w II Wojnie Światowej na tym froncie. Mimo to

złożenia podpisu i zarekomendowała przyjęcie wobec niego bardziej łagodnego stanowiska. Premier Attlee zaproponował, aby Hirohito jedynie upoważnił przedstawiciela rządu i armii do dokonania potrzebnych czynności dotyczących kapitulacji. Podobne stanowisko zajmował także były premier W. Churchill. Wiedząc o lojalności Japończyków wobec Cesarza Brytyjczycy uważali, że jego decyzja o kapitulacji doprowadzi do natychmiastowego zakończenia wojny i uniknięcia dalszych strat wśród Aliantów (w razie dalszego kontynuowania walk)⁷⁸². Za zgodą pozostałych rządów dokonano zatem zmiany odpowiedniego fragmentu komunikatu: „[...] Cesarz będzie zobowiązany do autoryzacji i upewnienia się co do złożenia podpisu pod aktem kapitulacji przez przedstawicieli rządu i Kwatery Głównej Cesarstwa [...]”⁷⁸³.

W międzyczasie kraje Wspólnoty Brytyjskiej zaczęły otrzymywać informacje odnośnie japońskiej kapitulacji od rządu w Londynie. Australia, która odegrała decydującą rolę w zapewnieniu zwycięstwa Aliantów na południowym Pacyfiku uważała, że jej zdanie również powinno zostać wzięte pod uwagę odnośnie wspólnego stanowiska wobec rządu Japonii. W opinii rządu Australii w momencie kapitulacji Cesarz Hirohito powinien być przyznać swoją osobistą winę za wojnę i popełnione w jej trakcie zbrodnie. W przeciwnym razie oparta na jego osobie militarystyczna ideologia mogła przetrwać, stanowiąc zagrożenie dla przyszłego bezpieczeństwa regionu. W stanowisku Australii było widać rozbieżność z poglądami „Wielkiej Czwórki”: dla Australii był wielkim zagrożeniem, którego detronizacja powinna być dla Aliantów priorytetem – dla Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych Hirohito stanowił swego rodzaju „zakładnika”, mającego zapewnić uległość Japonii w realizacji Deklaracji Poczdamskiej.⁷⁸⁴

Premier Wielkiej Brytanii, widząc wyraźne niezadowolenie Australii z udzielonej Japonii formy odpowiedzi wskazał, że konieczność zapewnienia kapitulacji była ważniejsza od kwestii odpowiedzialności Cesarza za zbrodnie wojenne. Mając na względzie mentalność japońskiego społeczeństwa i wysokie prawdopodobieństwo dalszej wojny w razie jakiegokolwiek bezpośredniego zagrożenia dla Hirohito, należało aspekt jego ewentualnej winy w tych okolicznościach przemilczeć – miał on powrócić do ponownego rozważenia przez Aliantów w stosownym czasie. Żaden z dokumentów przedstawianych Japonii nie przyznawał Cesarzowi żadnej formy „immunitetu” i nie czynił jego przyszłości pewną.⁷⁸⁵

Wielka Brytania uważała jednak, że jakakolwiek forma udziału Hirohito w procesie byłaby największym możliwym do popełnienia błędem politycznym – zamiast tego zamierzała wykorzystać wciąż posiadany przez Cesarza autorytet do kontroli społeczeństwa. Jego osoba mogła więc służyć nie tylko obecnemu celowi zapewnienia japońskiej kapitulacji, ale także skutecznemu przeprowadzeniu wojskowej okupacji kraju.⁷⁸⁶

3.9.2. Okres po kapitulacji Japonii

Żadne wspólne dyskusje dotyczące statusu Cesarza Hirohito jako zbrodniarza wojennego nie miały miejsca tuż po formalnej kapitulacji Japonii. W międzyczasie Stany Zjednoczone – ściślej mówiąc SWNCC - przekazały Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich gen. MacArthurowi dokument dotyczący polityki wobec zbrodniarzy wojennych na Dalekim Wschodzie. Szczególnie istotny był punkt 17, który wprowadzał zakaz podejmowania jakichkolwiek czynności przeciwko Cesarzowi w celu oskarżenia go o zbrodnie wojenne do czasu otrzymania specjalnej dyrektywy dotyczącej się postępowania w jego sprawie⁷⁸⁷.

W kręgach bliskich Dworowi Cesarskiemu kwestia winy Hirohito była oczywiście nie do pomyślenia. Uważano jednak, że powinien on w pewien sposób przyjąć na siebie - przynajmniej moralną - odpowiedzialność za wojnę i poniesioną w niej klęskę. Pod koniec sierpnia w prywatnej rozmowie z K. Kido Cesarz ogłosił, że rozważa abdykację, która mogłaby w jakiś sposób uchronić polityków i członków armii od oskarżenia ich o zbrodnie wojenne⁷⁸⁸. Uważał też, że nie będzie sensu walczyć o samą instytucję cesarstwa jeśli obywatele Japonii nie będą tego chcieli⁷⁸⁹. Kido zarekomendował jednak, aby Hirohito pozostał na tronie przynajmniej do momentu, gdy Japonia znowu stanie się członkiem społeczności międzynarodowej i odzyska suwerenność⁷⁹⁰.

Sam gen. MacArthur nie był zwolennikiem postawienia Hirohito przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym. Już podczas wojny Stany Zjednoczone prowadziły swego rodzaju „badania” dotyczące różnych aspektów funkcjonowania Japonii, w tym instytucji cesarstwa. W połowie 1944 r. gen. Bonner Fellers, jeden z późniejszych współpracowników gen. MacArthura w okresie okupacji, przygotował dokument dotyczący roli Cesarza, którego główne tezy były podstawą późniejszej powojennej polityki względem całego kraju.

Związek Radziecki od początku „rościł” sobie prawa do jak największego wpływu i znaczenia w kwestii decyzji dotyczących powojennej Japonii, wykorzystując każdą możliwą okazję aby zaznaczyć swoją obecność (jak chociażby uzyskując – *de facto* – pozaregulaminowe tłumaczenie postępowań przed MTWDW na język rosyjski, czy wskazując – jako jedyny kraj – dwóch dodatkowych przedstawicieli byłych rządów Japonii jako oskarżonych).

⁷⁸² Truman, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman...* op.cit.; str. 473 – 474.

⁷⁸³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 632 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁷⁸⁴ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...* op.cit.; str. 49.

⁷⁸⁵ <http://dfat.gov.au/about-us/publications/historical-documents/Pages/volume-08/1945-volume-8.aspx>; dok. 181, 182 (dostęp z dnia 29 maja 2018r.).

⁷⁸⁶ *Ibidem*; dok.198.

⁷⁸⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 936 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁷⁸⁸ Dower, John W. *Embracing Defeat...* op.cit; str. 320.

⁷⁸⁹ Kawamura, Noriko. *Emperor Hirohito and the Pacific War*: University of Washington Press, 2015; str. 191.

⁷⁹⁰ *Ibidem*; str.187.

Gen. Fellers utrzymywał, że swego rodzaju „duchowa” kontrola, jaką posiadał Hirohito nad społeczeństwem, oraz – prawidłowo „nakierowany” kult Shinto może zapewnić w Japonii pokój – przy założeniu, że zostanie ona całkowicie pokonana, a militarystyczna frakcja rządu zlikwidowana. Nie uważał on, że Cesarz powinien uniknąć odpowiedzialności za zbrodnie wojenne – wiedział jednak, że konieczne będzie wykorzystanie jego autorytetu do wprowadzenia w życie założeń aktu kapitulacji i utworzenia nowego pacyfistycznego rządu⁷⁹¹.

Stąd też jeszcze przed formalnym rozpoczęciem okupacji Japonii przez Stany Zjednoczone gen. MacArthur stwierdził, że nie należy przedwcześnie ingerować w kwestie rządu i instytucji cesarstwa. Jego pozytywne nastawienie wobec Hirohito zostało w szczególności umocnione po wizycie Cesarza w ambasadzie 27 września 1945r. Podczas tego spotkania oświadczył on, iż „oferuje siebie pod osąd potęg reprezentowanych przez [gen. MacArthura] jako jedyne ponoszącego odpowiedzialność za każdą polityczną i militarną decyzję oraz każde podjęte przez [moich] obywateli działanie w trakcie wojny”⁷⁹². Po tej wypowiedzi Naczelny Dowódca uznał, że Cesarz powinien pozostać na tronie – nie tylko ze względu na cele praktyczne, ale także ze względu na jego „odwagę przyjęcia na siebie odpowiedzialności jednoznacznej z wyrokiem śmierci”⁷⁹³.

Deklaracja jaką złożył Hirohito obrazowała przede wszystkim geniusz władcy Japonii. Gdyby został on oskarżony, albo przynajmniej powołany na stanowisko świadka w „głównym procesie”⁷⁹⁴ przed międzynarodowym trybunałem wojskowym, przyjąłby cały zakres winy na siebie. Pozostali oskarżeni byłiby zatem – w tym teoretycznym kontekście – tylko narzędziami w jego rękach, osobami których podpis wprowadzał w życie wolę Cesarza. Wedle tej strategii oskarżeni nie zostaliby oczywiście uniewinnieni (od zbrodni wojennych klasy A), ale być może otrzymaliby przynajmniej niższy wymiar kary⁷⁹⁵.

Niedługo później SWNCC poleciło gen. MacArthurowi aby rozpoczął zbieranie dowodów dotyczących potencjalnej winy Hirohito, które mogły być wykorzystane w przyszłości w trakcie do jego ewentualnego procesu. Innymi słowy jego proces miał powrócić w sferę rozważań gdy pozostawienie Cesarza na tronie nie byłoby już konieczne, aby zrealizować wszystkie cele okupacji Japonii. Nie oznaczało to oczywiście, że postępowanie w jego sprawie na pewno się odbędzie – decyzja ta miała zostać podjęta w świetle wszystkich możliwych do zweryfikowania faktów⁷⁹⁶.

Gen. MacArthur udzielił odpowiedzi dopiero 25 stycznia 1946 r. Oświadczył wtedy, że nie znalazł żadnych niepodważalnych dowodów, które łączyłyby Cesarza Hirohito z decyzjami podejmowanymi przez rząd Japonii w ubiegłej dekadzie. Miał on świadomość, że jakakolwiek choćby próba oskarżenia Cesarza o popełnienie zbrodni wojennych wiązała się automatycznie z wywołaniem zamieszek społecznych i protestów obywateli, co w konsekwencji mogło doprowadzić nawet do rozpadu już i tak osłabionych struktur państwa, oporu wobec prób demokratyzacji, z powstaniem swego rodzaju oddziałów partyzanckich i zwróceniem się w stronę szerzącego się w Azji komunizmu włącznie. W tej sytuacji konieczne mogło być zwiększenie liczebności sił okupacyjnych do minimum miliona żołnierzy na niemożliwy do przewidzenia okres czasu. Sam gen. MacArthur uważał ponadto, że kwestia winy za zbrodnie wojenne osoby o tak wysokim stanowisku jak cesarz wymagała podjęcia decyzji na najwyższych szczeblach władzy politycznej, ponieważ on sam nie miał w swoim odczuciu ku temu kompetencji⁷⁹⁷.

Swoją wypowiedzią gen. MacArthur odsunął zagrożenie dla osoby Cesarza na bardzo daleki plan. Wiedział, że konieczność ewentualnego stacjonowania w Japonii tak wielkiej ilości personelu na niesprecyzowany okres czasu wywoła ogromne zamieszanie w kręgach rządowych w Stanach Zjednoczonych, które już i tak były pod ogromną presją dokończenia repatriacji amerykańskich obywateli i demobilizacji armii w możliwie najkrótszym czasie⁷⁹⁸.

Następnie, zanim jeszcze rozpoczęły się postępowania przed MTWDW, gen. MacArthur oraz IPS pracowali nie tylko nad pominięciem Cesarza Hirohito w akcie oskarżenia, ale także nad tym, aby żaden z oskarżonych nie insynuował jego odpowiedzialności w swoich zeznaniach (w szczególności tyczyło się to H. Tojo, który mógł próbować obarczyć winą za Pearl Harbor Cesarza, samego siebie oczyszczając z winy za ten konkretny zarzut). Mimo wydanego im polecenia ani Naczelny Dowódca Sił Alianckich, ani prokuratorzy nie przeprowadzili żadnego poważnego śledztwa co do zaangażowania Hirohito w popieranie agresji wojennej. Nie dokonano żadnej obiektywnej analizy materiałów skupiających się czy to na politycznej, militarnej czy choćby ideologicznej roli od początku jego panowania⁷⁹⁹.

W samym Waszyngtonie były ambasador w Japonii i ówczesny Sekretarz Stanu Joseph Grew pracował nad wizerunkiem Cesarza jako osoby całkowicie niewinnej, której najbliższe otoczenie (w znaczeniu: rodzina cesarska) również reprezentowało poglądy przeciwnie wojnie. Japońskie media, podlegające ścisłej kontroli Kwatery Głównej Sił

⁷⁹¹ *Ibidem*; str. 281 – 283.

⁷⁹² Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese...op.cit.*; str. 162.

⁷⁹³ Gen. Douglas MacArthur. *Reminiscences...op.cit.*; str. 288.

⁷⁹⁴ W procesie zbrodniarzy wojennych klasy A.

⁷⁹⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 50 – 51; wypowiedź Hirohito można też odczytywać w ten sposób, że skoro potencjalni oskarżeni przez MTWDW byli winni popełnienia zbrodni wojennych, to winny był także on sam; Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 113.

⁷⁹⁶ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 53.

⁷⁹⁷ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08>; str. 395 – 397 (dostęp z dnia 16 czerwca 2017 r.).

⁷⁹⁸ Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese...op.cit.*; str. 164.

⁷⁹⁹ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 320.

Sprzymierzonych, dokonywały stopniowej przebudowy opinii obywateli, obciążając całą winą za przegraną wojnę oskarżonych przed Trybunałem Tokijskim. Takie działanie miało na celu skupić całą uwagę Japończyków na procesie aby nie próbowali ewentualnie dociekać tego, jaką rolę odgrywał przez ostatnie piętnaście lat ich „półboski” Cesarz.⁸⁰⁰

Wszystkie starania, aby uchronić Cesarza od choćby cienia odpowiedzialności za zbrodnie wojenne wykraczały poza wszelkie przewidywania samego zainteresowanego. Większość podejmowanych działań miała miejsce w okresie, gdy trwały ostatnie prace nad oficjalnym rozpoczęciem postępowania przez Trybunałem Tokijskim – równoległe z ostatnimi stadiami wprowadzania w Japonii najważniejszych zmian ustrojowych nakierowanych na jej demokratyzację. W dniu ogłoszenia noworocznego orędzia Hirohito dowiedział się, że nowa Konstytucja Japonii będzie zachowywała jego status, jednak bez jakiejkolwiek władzy politycznej. Niedługo później Terasaki Hidenari (odpowiedzialny za komunikację między Dworem Cesarskim a sztabem gen. MacArthura) przekazał mu, że Alanci nie zamierzają ani oskarżyć go o zbrodnie wojenne, ani prosić o abdykację.⁸⁰¹

W celu dodatkowego wykazania „człowieczeństwa” i utrzymania wśród społeczeństwa przychylności dla Cesarza, za sugestią Naczelnego Dowódcy Sił Alianckich, Hirohito już w 1946 r. rozpoczął serię podróży po całej Japonii, podczas których odwiedził wszystkie prefektury kraju poza Okinawą. Jego nieporadność i brak przygotowania do spotkania ze zwykłymi ludźmi paradoksalnie stanowił pozytywny czynnik wywołując wśród ludzi współczucie dla niego, potęgując jeszcze obraz wizerunku kształtowanego przez sztab gen. MacArthura. Ochrona Cesarza w postaci funkcjonariuszy Armii Stanów Zjednoczonych – poza zwykłą funkcją – miała też ukazać poparcie Ameryki zarówno dla instytucji cesarstwa, jak i dla samego Hirohito. Początkowe ponowne rozbudzenie wśród obywateli poczucia winy za przegraną wojnę (czego personifikacją było „zstąpienie” Cesarza i pojawienie się go wśród ruin kraju) łączyło się z charakterystycznym tylko wobec głów państw uczuciem onieśmienia i zachwyty.⁸⁰²

W okresie między 18 marca a 8 kwietnia 1946 r. Cesarz Hirohito sporządził „monolog” dotyczący głównych decyzji politycznych w okresie jego (dotychczasowych) rządów. Jego celem nie było przyznanie własnej odpowiedzialności (wiedział już wówczas, że nie będzie brał udziału w procesie przed MTWDW) – przeciwnie: wykorzystał tę okazję, aby obarczyć winą za cały okres wojny swoich podwładnych i ukazać cały okres ubiegłych piętnastu lat z jego perspektywy. Jednocześnie cała ta „wypowiedź” uświadamiała, jak szczegółowa była jego wiedza na temat procedur i decyzji (oraz stojących za nimi osób) na najwyższych szczeblach władzy.⁸⁰³ Tymczasem przewodniczący Sekcji oskarżycielskiej J. Keenan zdążył już poinformować swoich współpracowników, iż Cesarz nie będzie sądzony przez MTWDW (i że jest to decyzja ostateczna, podjęta w najlepszym interesie Aliantów), a każdy kto ma inne zdanie na ten temat może „wracać do domu”.⁸⁰⁴

Zgodnie z nakazem SCAP oskarżyciele Trybunału musieli zacząć pełnić podwójną rolę, zadając sobie wiele trudu, aby Hirohito nie został w żaden sposób choćby w minimalnym stopniu oskarżony.⁸⁰⁵ Zeznania oskarżonych zostały w taki sposób zmienione, aby nie zawierały żadnej wzmianki o cesarskim dworze. Dowodem na determinację IPS w wypełnieniu swojego (dość dla niej nietypowego) obrończego zadania, był chociażby moment przesłuchiwania gen. Tojo, który 31 grudnia 1947 r. nieopatrznie oświadczył, że żaden Japończyk nigdy nie postąpiłby wbrew woli cesarskiej. To stwierdzenie w oczywisty sposób obciążało Cesarza Hirohito. J. Keenan jeszcze tego samego dnia przekazał K. Kido, aby ten wpłynął na Tojo, który w swoich kolejnych zeznaniach niejako „oczyściłby” imię Cesarza i cofnął swoje wcześniejsze „oskarżenie”.⁸⁰⁶

Ostatecznym efektem wszystkich działań gen. MacArthura było przedstawienie Hirohito nie tylko jako człowieka nie posiadającego związku z żadnymi dokumentami, które mogłyby stanowić ewentualny argument za oskarżeniem go o zbrodnie wojenne. Został on ukazany jako niemalże święty, który nie ponosi nawet moralnej odpowiedzialności za wojnę. Wszystkie materiały dotyczące Cesarza jakie były w posiadaniu IPS oraz Kwatery Głównej Sił Alianckich sprawiały wrażenie nigdy nie istniejących.⁸⁰⁷ Tego typu postępowanie ukazuje jak daleko od charakteru Trybunału Norymberskiego był Trybunał w Tokio. Swoisty rodzaj „immunitetu” chroniący Hirohito nie tylko od oskarżenia, ale jakiejkolwiek formy udziału w procesie przed MTWDW stał w sprzeczności z podważoną w statucie norymberskim dotychczas istniejącą tradycją ochrony głów państw przed ponoszeniem odpowiedzialności za czyny kraju.⁸⁰⁸

⁸⁰⁰ Bix, Herbert. *War Responsibility and Historical Memory: Hirohito's Apparition*: The Asia-Pacific Journal – Japan Focus, 3 maja 2008 r., <https://apjif.org/-Herbert-P.-Bix/2741/article.html>

⁸⁰¹ Kawamura, Noriko. *Emperor Hirohito...op.cit.*; str. 188.

⁸⁰² Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 330 – 337.

⁸⁰³ W trakcie procesu przewodniczący Webb, który skłaniał się ku bardziej radykalnemu stanowisku wobec Cesarza niż to prezentowane przez Stany Zjednoczone, zapytał J. Keenana dlaczego Hirohito nie został ostatecznie umieszczony na liście oskarżonych. Keenan odpowiedział wtedy, że „cesarz był pod władzą „gangsterów” – co miało oznaczać, że cała odpowiedzialność za II Wojnę Światową ma spoczywać na nich; Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 117.

⁸⁰⁴ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 497.

⁸⁰⁵ Dower, John W. *Embracing Defeat: Japan in the wake of World War II*: W. W. Norton & Company, 1999; str. 326.

⁸⁰⁶ Tak się też stało, gdy 6 stycznia 1948 r. Tojo oświadczył, że: „miłość cesarza dla pokoju była niezmienna, nawet podczas wojny” oraz że rozpoczęcie wojny „nie było zgodne z wolą Hirohito”; Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 113 – 115.

⁸⁰⁷ *Ibidem*; str. 326 – 327.

⁸⁰⁸ Bix, Herbert. *War Responsibility and Historical Memory...op.cit.*; <https://apjif.org/-Herbert-P.-Bix/2741/article.html>; Art. 7 MTW w Norymberdze wyraźnie wskazywał, że żadna pełniona funkcja – w tym funkcja głowy państwa – nie będzie czynnikiem ani łagodzącym, ani zwalniającym z poniesienia odpowiedzialności za zbrodnie leżące w zakresie jurysdykcji Trybunału - zajmujący się tą samą kwestią art. 6 statutu Trybunału

W czasie gdy Stany Zjednoczone i gen. MacArthur podejmowali dość samodzielne decyzje dotyczące Japonii, rząd Australii ponownie zaczął nalegać na to, aby Cesarz Hirohito został uwzględniony jako jeden z głównych zbrodniarzy wojennych. W grudniu 1945 r. na forum Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych⁸⁰⁹ w Londynie (której przewodniczącym od stycznia 1945 r. był pochodzący z Australii Lord Wright of Durley) reprezentujący Australię Alan Mansfield przedstawił listę 62 japońskich zbrodniarzy wojennych przygotowaną przez Australijską Komisję ds. Zbrodni Wojennych. Na liście tej figurował także Cesarz Hirohito, „oskarżony” o zbrodnie przeciwko pokojowi oraz o zbrodnie przeciwko ludzkości, wraz z obszerną analizą jego osoby i pozycji jaką posiadał w japońskim systemie politycznym⁸¹⁰.

Komisja była podzielona co do tego, czy posiada jurysdykcję nad niekonwencjonalnymi zbrodniami wojennymi⁸¹¹ oraz czy jest właściwym organem do podejmowania jakichkolwiek decyzji dotyczących „specjalnych” podejrzanych, takich jak Cesarz Japonii⁸¹². „Australijska lista” została finalnie przekazana przez Lorda Wright IPS oraz Sojuszniczej Radzie dla Japonii, które w jego opinii były bardziej odpowiednie co do zweryfikowania zarzutów postawionych wymienionych na listach osobom⁸¹³.

8 kwietnia – paradoksalnie w dniu, w którym Cesarz Hirohito skończył przygotowywać swój „monolog” – Alan Mansfield (wtedy działając jako główny oskarżyciel ze strony Australii) zaproponował głosowanie nad kwestią włączenia Cesarza do grupy oskarżonych przed MTWDW. Jak zostało jednak już wspomniane wcześniej takie głosowanie było bezcelowe, ponadto przewodniczący IPS J. Keenan wspominał, że „wyższe kręgi [władzy] nie zaakceptują Cesarza na liście [oskarżonych].” Kolejny międzynarodowy organ – Komisja Dalekowschodnia – na posiedzeniu 3 kwietnia 1946 r. przyjęła wobec Hirohito politykę wyrażoną we wcześniejszym dokumencie SWNCC przekazanemu gen. MacArthurowi⁸¹⁴. Zaś Sojusznicza Rada dla Japonii nigdy nie otrzymała „Australijskiej listy”. Została ona zatrzymana przez Naczelnego Dowódcę Sił Alianckich (który stwierdził, że Rada nie posiada w tym zakresie jurysdykcji) i przekazana do Waszyngtonu jako wymagająca decyzji na „najwyższych szczeblach władzy”⁸¹⁵. Po „podróży” po różnych organach i komisjach trafiła do SWNCC, które zaakceptowało ją – wraz z „oskarżonym o zbrodnie wojenne” Cesarzem. W październiku 1946 r. została ponownie przekazana do Tokio do gen. MacArthura z poleceniem, aby IPS podjęła decyzję w sprawie dalszych czynności. Niemożliwe było jednak włączenie Hirohito do trwających już postępowań przed MTWDW – proces Cesarza wciąż pozostawał w sferze planów⁸¹⁶.

Tematyka Cesarza Hirohito powróciła dopiero w 1948 r. w okresie gdy Trybunał Tokijski był w trakcie końcowych obrad dotyczących wyroku. Od dłuższego czasu było już wiadomo, że żaden z oskarżonych nie zostanie uniewinniony. Według pewnych kręgów preferujących zmianę osobową głowy państwa był to odpowiedni moment, aby Cesarz abdykował, przyjmując wówczas na siebie moralną odpowiedzialność za wojnę⁸¹⁷. Gen. MacArthur i jego sztab byli tym faktem zaniepokojeni, gdyż w razie faktycznej abdykacji cały sukces okupacji zostałyby poważnie nadszarpnięty. Co więcej, gdyby nastąpiła ona w chwili ogłaszania wyroków wobec zbrodniarzy wojennych, w oczach całego świata wizerunek „niewinnego” Cesarza (wypracowany przez Naczelnego Dowódcę) zostałby zastąpiony wizją Hirohito jako członka frakcji militarnej, człowieka, który – w geście „solidarności” ze skazanymi – zstępuje z tronu⁸¹⁸.

W tych okolicznościach gen. MacArthur spotkał się 28 października 1948 r. z premierem Japonii Shigeru Yoshidą, który kolejnego dnia przekazał dyrektorowi Urzędu ds. Dworu Cesarskiego Michiji Tajima prośbę (radę) Naczelnego Dowódcy, aby „Cesarz nigdy nie abdykował”⁸¹⁹. 12 listopada Hirohito oświadczył, iż zamierza pozostać na stanowisku i dalej działać na rzecz odbudowy Japonii i utrzymania pokoju na świecie⁸²⁰.

W tym samym czasie Komisja Dalekowschodnia zaczęła rozważać zmianę polityki dotyczącej zbrodni wojennych i przyjęcie ostatecznej daty zakończenia wszystkich postępowań przed alianckimi trybunałami wojskowymi na Dalekim Wschodzie. Na początku 1949 r. zdecydowano, że nie będzie już żadnych trybunałów dotyczących zbrodni klasy A, a te zajmujące się zbrodniami klasy B i C miały – w miarę możliwości – zakończyć działalność przed końcem września 1949 r. Tym sposobem proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu

Tokijskiego odnosił się jedynie do sprawowanej funkcji publicznej. Choć oczywiście to określenie obejmuje także głowę państwa, to jednak pominięcie go powodowało, że statut nie odnosił się bezpośrednio do osoby Cesarza (taki przynajmniej mógł być zamiysł gen. MacArthura podczas formułowania Statutu MTWDW).

⁸⁰⁹ Komisja zwyczajowo otrzymywała raporty dotyczące zbrodni wojennych od krajów członkowskich oraz określała, czy dany czyn/y są wystarczającym uzasadnieniem dla aresztu osoby/osób za nie odpowiedzialnych.

⁸¹⁰ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 54.

⁸¹¹ Tj. zbrodniami przeciwko pokojowi oraz przeciwko ludzkości.

⁸¹² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08>; str. 386 - 387 (dostęp z dnia 16 czerwca 2017 r.).

⁸¹³ Tym sposobem Lord Wright przyznał niejako, że Komisja Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych nie jest organem posiadającym umocowanie do określenia Cesarza Hirohito jako głównego zbrodniarza wojennego; Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 54.

⁸¹⁴ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06>; str. 936 (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.).

⁸¹⁵ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 56 – 57.

⁸¹⁶ *Ibidem*; str. 58.

⁸¹⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 327.

⁸¹⁸ *Ibidem*; str. 328.

⁸¹⁹ Kawamura, Noriko. *Emperor Hirohito...op.cit.*; str. 189.

⁸²⁰ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 328.

stał się pierwszym i ostatnim procesem dotyczącym zbrodni przeciwko pokojowi w regionie Pacyfiku. Szansa jakiegokolwiek postępowania wobec Cesarza Hirohito została ostatecznie stracona⁸²¹.

W październiku 1951 r., po podpisaniu Traktatu Pokojowego i odzyskaniu przez Japonię suwerenności, nadszedł moment przewidywany przez K. Kido już w 1945 r., gdy Hirohito mógł abdykować i zachować honor rodziny cesarskiej przyjmując (ostatecznie) odpowiedzialność za okres wojny i pogodzić się z prawdą. Tym razem nie posłuchał swojego byłego doradcy, K. Kido. Podczas przemowy w maju 1952 r. (po wycofaniu się z Japonii wojsk okupacyjnych) wyraził „głębką refleksję” nad przeszłością i gotowość do dalszego wypełniania obowiązków spoczywających na nim jako Cesarzowi. Nigdy w przyszłości nie powracał do kwestii swojej odpowiedzialności za zbrodnie wojenne⁸²², a temat ten wkrótce zniknął także z międzynarodowego forum⁸²³. Co ciekawe w roboczych wersjach przemowy zawarte były także „przeprosiny” za przegraną wojnę. Prawdopodobnie zostały ostatecznie usunięte, gdyż jego obecni doradcy uznali, że składanie ich w tym momencie nie było już konieczne.⁸²⁴

Cesarz Hirohito stał się najdłużej dotychczas panującym cesarzem w historii (okres jego rządów trwał ponad 60 lat), a w jego ceremonii pogrzebowej 24 lutego 1989 r. uczestniczyli przedstawiciele 163 krajów⁸²⁵, w tym Prezydent Stanów Zjednoczonych George Bush, Prezydent Francji François Mitterand, Filip, książę Edynburga – reprezentujący Wielką Brytanię, prezydenci Filipin, Indonezji oraz Sekretarz Generalny ONZ Javier Pérez de Cuéllar⁸²⁶. Inaczej niż podczas pogrzebu ojca Cesarza Showa, Cesarza Taisho nie było wojskowej parady, a także odprawiono znacznie mniej rytuałów praktykowanych w celu uczczenia boskiego statusu władcy. Zmiany te miały wyróżnić ceremonię Cesarza Showa jako pierwszą przeprowadzoną pod demokratyczną Konstytucją i mającą miejsce w ciągu dnia⁸²⁷. Jednak mimo tych kilku różnic shintoistyczna (zamknięta) część pogrzebu odbyła się zgodnie ze wszystkimi zasadami, wywołując sporą krytykę rządu ze strony społeczeństwa – oddzielenie religii od polityki było w Japonii szczególnie istotne, gdyż „dawna” interpretacja Shinto stanowiła podstawę nacjonalizmu i ekspansjonizmu z początków XX w., a przeprowadzone rytuały nie utrzymały rozdzielenia roli Hirohito jako symbolu państwa od jego dawnego statusu jako głównego kapłana religii Shinto. Po zakończeniu późniejszej oficjalnej państwowej ceremonii Cesarz Showa został pochowany po zapadnięciu zmroku (zgodnie z tradycją) na Cesarskim Cmentarzu na przedmieściach Tokio⁸²⁸.

Cesarz Hirohito niewątpliwie jest jedną z bardziej kontrowersyjnych postaci w historii. W okresie II Wojny Światowej jego ustawowe „kompetencje” i możliwość wpływu na wydarzenia w kraju wykazywały znacznie poza symboliczną rolę, jaką przysznawała mu napisana w okresie okupacji nowa Konstytucja. Posiadał wiedzę na temat polityki i planów rządu oraz działań Cesarskiej Armii na Dalekim Wschodzie. Wszystkie kluczowe decyzje były podejmowane albo podczas konferencji Imperialnego Generalnego Dowództwa, albo po konsultacji z Cesarzem. Już na podstawie tych faktów Hirohito mógł zostać oskarżony o zbrodnie wojenne i sądzony przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu, tak jak inni najważniejsi przedstawiciele Cesarstwa Japonii.

Gen. MacArthur, Naczelny Dowódca Sił Alianckich, mógł z łatwością przekazać Stanom Zjednoczonym dowody dotyczące Hirohito i zapewnić przeprowadzenie wobec niego procesu – nawet jeśli nie przed MTWDW, to przed innym Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Azji, których – tuż po zakończeniu II Wojny Światowej – planowano powołać więcej. Wszystkie dokumenty mogące świadczyć na jego niekorzyść były jednak „przypadkowo” pomijane, albo składane na ręce Naczelnego Dowódcy, który zachowywał ich treść dla siebie. Argumenty jakie trafiły do Stanów Zjednoczonych jako kraju odpowiedzialnego za okupację Japonii, oraz brak zdecydowanej reakcji społeczności międzynarodowej na głos Australii, nawołującej do uwzględnienia Hirohito jako zbrodniarza wojennego najwyższej kategorii (klasy A) – wszystkie te okoliczności ostatecznie umożliwiły mu udział w odbudowie kraju oraz „przetrwania tego co niemożliwie do przetrwania i zniesienia tego, co niemożliwe do zniesienia”⁸²⁹.

W pierwszych latach okupacji „uszanowanie” nienaruszalności statusu Cesarza Hirohito było wskazane, aby wprowadzić w życie wszystkie warunki aktu kapitulacji. Jego udział w procesie przez Trybunałem Tokijskim niewątpliwie sprawiłby, że cały akt oskarżenia oraz cała uwaga skupiona by była tylko na jego osobie. Z kolei powołanie osobnego Trybunału dla samego Cesarza nie mogło być dokonane zanim MTWDW nie zakończyłby swojego postępowania (w przeciwnym wypadku „efekt edukacyjny” procesu nie zostałby osiągnięty). Ponadto im bardziej odkładano w przyszłość jakiegokolwiek działania związane ze zbrodniarzami wojennymi (jak choćby kolejne

⁸²¹ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 59.

⁸²² Kawamura, Noriko. *Emperor Hirohito...op.cit.*; str. 190.

⁸²³ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 61.

⁸²⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 330.

⁸²⁵ Ze względu na to, że „tylko” ok. 250 tys. obywateli – o wiele mniej niż prognozowane ponad 800 tys. – zebrało się, aby obserwować publiczną część ceremonii można było odnieść wrażenie, że była ona ważniejsza dla całego świata bardziej niż dla samej Japonii.

⁸²⁶ <https://www.historytoday.com/richard-cavendish/emperor-hirohito%E2%80%99s-state-funeral> (dostęp z dnia 30 maja 2018 r.); Polskę reprezentował Kazimierz Barcikowski, ówczesny zastępca przewodniczącego Rady Państwa (<https://www.nytimes.com/1989/02/24/world/paying-respects-a-global-roll-call.html>, dostęp z dnia 15 marca 2018 r.).

⁸²⁷ <https://www.nytimes.com/1989/02/24/world-with-pomp-and-on-a-global-stage-japanese-bury-emperor-hirohito.html> (dostęp z dnia 15 marca 2018 r.); zwykle pogrzeb miał miejsce w nocy, a trasa procesji była oświetlona pochodniami (http://articles.chicagotribune.com/1989-02-24/news/8903080209_1_emperor-hirohito-emperor-akihito-imperial-palace, dostęp z dnia 30 maja 2018 r.).

⁸²⁸ http://articles.latimes.com/1989-02-24/news/mn-273_1_emperor-hirohito (dostęp z dnia 7 maja 2018 r.).

⁸²⁹ <https://www.atomicheritage.org/key-documents/jewel-voice-broadcast>

procesy dotyczące zbrodni przeciwko pokojowi) tym mniej było prawdopodobne, że w ogóle dojdą one do skutku. Tak jak stało się w przypadku Cesarza Hirohito.

Zdania dotyczące tego, czy rzeczywiście był on zbrodniarzem wojennym są podzielone. Tuż po II Wojnie Światowej, gdy wciąż wzajemna niechęć i napięcie w relacjach wrogich krajów było tak wysokie, wydawanie najsurowszych wyroków było o wiele łatwiejsze i uzasadnione. Zawarte w Deklaracji Poczdamskiej zapewnienie, że Alianci nie zamierzają unicestwić Japonii z całą pewnością nie zostałyby zrealizowane, gdyby nie pozostawienie Cesarza Hirohito na tronie w okresie, gdy jego postać była jedynym, co dla obywateli stanowiło o dalszym istnieniu ich kraju. Przypuszczalnie gen. MacArthur nie miał tak wielkiej „sympatii” do samego Cesarza jak można było odnieść wrażenie. Może domyślał się, że – biorąc pod uwagę aktywność Armii Cesarskiej i siłę niektórych, bardziej nacjonalistycznych kręgów – Hirohito nie mógł protestować przeciwko planom, których autorzy mogli nawet posunąć się do ataku na niego samego. Przemawiać za tym może treść niedawno odtajnionego Cesarskiego „Monologu”. Wynika z niego, że Hirohito obawiał się, że w razie zawetowania decyzji o wypowiedzeniu wojny dojdzie do „wojny domowej i samozniszczenia Japonii”⁸³⁰. Gen. MacArthur prawdopodobnie mając zamiar uratować instytucję cesarstwa musiał ocalić samego Cesarza. A jego ocenę pozostawił – zgodnie z odpowiedzią udzieloną rządowi Japonii w sierpniu 1945 r. – demokratycznej woli narodu⁸³¹.

⁸³⁰ <https://www.nytimes.com/2017/12/07/world/asia/japan-emperor-hirohito-memoirs.html> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.); <http://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2103390/powerless-hirohito-opposed-japanese-involvement-second-world-war> (dostęp z 8 maja 2018 r.).

⁸³¹ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 62.

Rozdział 4. Zwycięstwo sprawiedliwości? – postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu

4.1. Otwarcie postępowania przed Trybunałem Tokijskim

Pierwsze otwarte posiedzenie Trybunału Tokijskiego budziło ogromne zainteresowanie zarówno Japończyków, jak i przebywających tam obywateli innych krajów (głównie Stanów Zjednoczonych)⁸³². O godzinie 11:22 dnia 3 maja 1946 r.⁸³³ słowami „Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu rozpoczyna obrady i jest gotowy rozpatrzyć każdy problem przed nim podniesiony” oficjalnie nadano bieg procesowi, który okazał się o wiele dłuższym, niż się pierwotnie spodziewano. Przewodniczący Webb oświadczył, iż sędziowie – mając świadomość znaczenia zadania, jakie przed nimi stało – są otwarci i wolni od uprzedzeń zarówno w kwestii faktów, jak i prawa, a obowiązek wykazania odpowiedzialności oskarżonych za postawione im zarzuty będzie spoczywał wyłącznie na Międzynarodowej Sekcji Oskarżycielskiej⁸³⁴.

Oskarżeni pojawili się w sądzie z dużym wyprzedzeniem, o godzinie 8:30, przewiezieni z więzienia Sugamo⁸³⁵. Swoistą ironią losu był fakt, że proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu miał mieć miejsce w Ichigaya – dawnym budynku Ministerstwa Wojny, gdzie w ciągu ostatnich lat spędzali z pewnością wiele czasu. Ponowne wkroczenie w tamte mury w zupełnie innych okolicznościach od tych, do których byli przyzwyczajeni niejako oznaczało symboliczne zakończenie ich dalszego wpływu na swoje dalsze losy.⁸³⁶

W tym początkowym stadium Trybunał Tokijski skupiał na sobie oczy prawie całego świata. Tylko historia mogła ocenić, czy zwycięzcy wojny sami później zastosowali się do przepisów prawa i standardów narzuconych przegranym. W procesie nad zwycięzonymi, zwycięzcy także sądzili siebie samych⁸³⁷. Reguły wymiaru sprawiedliwości wymagały, aby oskarżeni byli uznawani za niewinnych dopóki nie udowodni im się winy ponad wszelką wątpliwość, oraz przyznania im możliwości przedstawienia argumentów na swoją obronę. Niewątpliwie fakt, iż to postępowanie będzie w przyszłości (zarówno bliższej, jak i dalszej) przedmiotem bardzo skrupulatnej analizy, ciążyło na świadomości wszystkich obecnych na Sali sądowej – bez względu na to, czy byli sędziami, oskarżycielami czy obrońcami⁸³⁸. Podniosłe motywy, zróżnicowane cele, zderzenie indywidualistycznej kultury zachodu ze wschodnim poczuciem odpowiedzialności jednostki za zbiorowość – wszystkie te fakty mogły wkrótce przyczynić się do wykazań, czy proces przed Międzynarodowym Trybunałem dla Dalekiego Wschodu rzeczywiście stanie się „najważniejszym procesem karnym w historii”.⁸³⁹

4.2. Prezentacja stanowiska przez oskarżycieli i obrońców

6 maja 1946 r., jeszcze zanim Sekcja Oskarżycielska rozpoczęła prezentację swojego stanowiska, jeden z obrońców – Ichiro Kiyose – złożył wniosek o opuszczenie składu sędziowskiego Trybunału przez przede wszystkim przewodniczącego W. F. Webba oraz innych kilku sędziów na podstawie braku posiadania przez nich odpowiednich kwalifikacji do pełnienia funkcji sędziego w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym dla Dalekiego Wschodu. Jak było wiadomo sędzia Webb brał udział w postępowaniach dotyczących naruszeń zapisów załącznika do I Konwencji haskiej z 1907 r.⁸⁴⁰ przez Japonię na terytorium Nowej Gwinei i sporządzony przez niego raport z pewnością miał być jednym z dowodów przedstawianych w Tokio. W tej sytuacji sędzia Webb pełniłby podwójną rolę sędziego i oskarżyciela (co było oczywiście niemożliwe). Wniosek I. Kiyose został niestety odrzucony ze względu na większe znaczenie Statutu Trybunału niż generalnych zasad prawa. Wszystkie wnioski dotyczące innych sędziów zostały zatem odrzucone, zanim jeszcze miały szansę zostać przedstawione⁸⁴¹.

⁸³² <https://www.youtube.com/watch?v=TvVcUsAJDF4>

⁸³³ Początek postępowania był początkowo wyznaczony na godzinę 10:30, została ona jednak przesunięta ze względu na to, że dwóch generałów: Seishiro Itagaki i Heitaro Kimura, jeszcze nie dotarło do Tokio z Bangkoku, gdzie przebywali od momentu kapitulacji Japonii i liczono na to, że zdążą się stawić na rozpoczęcie procesu (pojawili się dopiero o godzinie 14:40); Transcript of proceedings, 29 kwietnia 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/259846/pdf>; str. 3; Transcript of proceedings, 3 maja 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/6faa21/pdf>; str. 21; Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 92.

⁸³⁴ Transcript of proceedings, 3 maja 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/6faa21/pdf>; str. 22 – 23.

⁸³⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 89.

⁸³⁶ The Tokyo Trials Ep 1: <https://www.youtube.com/watch?v=OS9sKauuYNo>

⁸³⁷ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/times-upholds-legality-tokyo-war-trials-news-article> (dostęp z dnia 12 czerwca 2018r.).

⁸³⁸ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 18.

⁸³⁹ Tym samym słowami przewodniczący sędzia Webb określił proces w Tokio, niejako umniejszając znaczenie jego europejskiego odpowiednika w Norymberdze; Transcript of proceedings, 3 maja 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/6faa21/pdf>; str. 21.

⁸⁴⁰ Regulaminu dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej.

⁸⁴¹ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-may-6-1946>; str. 12 – 17; Już podczas krótkiej wymiany zdań między sędzią Webbem a obrońcą Kiyose konieczne było dokonywanie zmian / uściśleń w symultanicznym tłumaczeniu postępowania z języka angielskiego na język japoński. W toku postępowania przez MTWDW takie problemy (bądź błędy w tłumaczeniu z języka japońskiego na język angielski) były bardzo częste, prowadząc nie tylko do osiągania błędnych wniosków przez obserwatorów procesu, ale też przez sędziów.

14 maja, dzień po tym jak I Kiyose złożył kolejny wniosek, tym razem dotyczący jurysdykcji MTWDW, inny z obrońców – George Furness – działając w imieniu wszystkich oskarżonych, wskazał, że wszyscy sędziowie reprezentują kraje, które pokonały w wojnie Japonię i które są reprezentowane wśród oskarżycieli. Dlatego w żadnym wypadku nie mogli być całkowicie obiektywni w swoich ocenach. Według G. Furnessa w takich okolicznościach proces przed MTWDW mógł zapisać się w historii jako obarczony wątpliwościami co do jego zgodności z prawem, sprawiedliwości i bezstronności⁸⁴².

Argumenty G. Furnessa zostały odrzucone, a uzasadnienie takiej decyzji miało zostać podane „w późniejszym czasie”. Podczas ogłaszania wyroku Trybunał zajął się siedmioma z zarzutów dotyczących jego jurysdykcji, ale nie tym podniesionym przez Furnessa. Kwestią tą zajęło się trzech z sędziów, którzy złożyli zdania odrębne⁸⁴³.

Sędzia D. Jaranilla wskazał, że ani Deklaracja Poczdamska, ani Akt Kapitulacji nie określały żadnych warunków, na podstawie których Trybunał miał zostać utworzony. Sędziowie zostali wybrani ze względu na swoje wysokie kwalifikacje i obiektywność. Gen. MacArthur mógł powołać komisję wojskową złożoną z obywateli jednego kraju, ale zamiast tego utworzył międzynarodowy organ złożony z członków jedenastu krajów, aby zapewnić poszanowanie zasad demokracji i gwarancji przestrzegania prawa obowiązujących na całym świecie⁸⁴⁴.

Sędzia H. Bernard uważał, że wystarczającym dowodem dobrej woli ze strony Aliantów jest fakt, że zamiast ukarania oskarżonych bez żadnego procesu, utworzyli dla nich Trybunał, który mógł nawet ich uniewinnić⁸⁴⁵. Z kolei sędzia R. Pal dowodził, że mimo iż sędziowie są z krajów które zwyciężyły w wojnie, najważniejsza jest kwestia ich indywidualnej uczciwości i moralności – w tym także wolności od zewnętrznych wpływów i gotowości do wyrażenia zdania nie podzielanego przez większość. Z tego też względu w Statucie MTWDW została zawarta możliwość zrezygnowania przez sędziego z udziału w procesie jeśli mógłby posiadać jakieś wątpliwości co do swojej osoby. Obawy oskarżonych co do uprzedzeń politycznych czy rasowych faktycznie mogły się pojawić. Jednak wymiar sprawiedliwości zawsze był dokonywany przez człowieka i jedynym, co sędziowie mogli zrobić to powstrzymać się od wyciągania pochopnych wniosków i „słyszenia tego, co chcieliby usłyszeć”⁸⁴⁶.

Żaden z sędziów nie uznał zatem procesu „zwycięzców nad zwyciężonymi” z definicji niesprawiedliwym. Fakt ich niezachwianej wiary we własną bezstronność mógł jednak budzić wątpliwości, w szczególności gdy widoczny (nawet dla osoby niezaznajomionej z prawem) konflikt interesów niektórych z nich stawiał cały MTWDW już od początku w świetle kontrowersji. Nominowanie sędziów ze zwyciężeskich nacji może i nie unieważniałoby wyroku – ale z całą pewnością budziło wątpliwości co do jego bezstronności⁸⁴⁷.

Także 14 maja 1946 r., podczas dyskusji na temat jurysdykcji Trybunału, obrońca Ben Bruce Blakeney wypowiedział twierdzenia, który były jednym z najbardziej szokujących w toku całego postępowania. Wśród zarzutów, jakie zostały postawione oskarżonym znajdował się między innymi zarzut zabójstwa. Taki czyn (jakkolwiek odrażający) popełniony w trakcie wojny miał być w technicznym ujęciu uzasadniony⁸⁴⁸, a pozbawianie życia podczas wojny nie stanowiło zabójstwa (w „klasycznie rozumianym” sensie) – ponieważ sama wojna była legalna – i nigdy wcześniej żaden prawnik, naukowiec czy sąd nawet nie pomyślał o nałożeniu na kogokolwiek odpowiedzialności za czyn dokonany w takich okolicznościach.⁸⁴⁹ Następnie B.B. Blakeney stwierdził, że skoro „pozbawienie życia admirała Kidda⁸⁵⁰ podczas ataku na Pearl Harbor jest zabójstwem, to znany jest także człowiek, który spuścił bombę atomową na Hiroshimę [...] i znany jest przywódca kraju odpowiedzialnego za ten czyn.” Jednak nie zarzucono im zarzutu zabójstwa – ponieważ pozbawienie życia na wojnie nie jest zabójstwem. Jeśli ktokolwiek zamierzał postawić zarzut zabójstwa, powinien „przedstawić dowody czynu popełnionego z naruszeniem praw i zwyczajów wojennych, wskazać osobę, która zadała cios oraz dowódcę, który zaplanował, rozkazał, pozwolił albo się na to zgodził” – nie obciążać odpowiedzialnością osoby, nie mającej z danym czynem żadnego konkretnego związku⁸⁵¹.

B. B. Blakeney powiedział zatem nie wprost, że kraj odpowiedzialny, za zbrodnie przeciwko ludzkości (czyli zrzućenie bomb atomowych na Hiroshimę i Nagasaki) nie ma prawa sędzić oskarżonych w Trybunale. Co jest zastanawiające, tłumaczenie symultaniczne z języka angielskiego na japoński zatrzymało się właśnie w trakcie jego wypowiedzi i zostało wznowione dopiero po jej zakończeniu. Nie było to jednak spowodowane problemami technicznymi. Tłumacze najpierw pytali się sędziego Webba czy „chce”, aby słowa B.B. Blakeneya zostały

⁸⁴² <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-may-14-1946>; str. 4 – 8.

⁸⁴³ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit*; str. 77.

⁸⁴⁴ Zdanie odrębne sędziego Delfina Jaranilli: <https://www.legal-tools.org/doc/67f7b0/pdf/>; str. 13 – 17; Sędzia Jaranilla później poszedł jeszcze dalej twierdząc, że jedyna krytyka jaka mogła spaść na MTWDW to fakt przyznania oskarżonym prawa do obrony, niepotrzebnie przeciągając cały proces (stwierdzenie to było podważało jego wcześniejsze słowa, że wszyscy sędziowie Trybunału zostali powołani ze względu na pewność, iż będą gwarantować poszanowanie podstawowych zasad prawa – w tym prawa do obrony; skoro sędzia Jaranilla był negatywnie nastawiony już do samego faktu przyznania oskarżonym obrońców, to fakt jego bezstronności był bardzo wątpliwy).

⁸⁴⁵ Zdanie odrębne sędziego Herniego Bernarda: <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/>; str. 1 – 3.

⁸⁴⁶ Zdanie odrębne sędziego Radhabinoda Pala, cz. I: <https://www.legal-tools.org/doc/712ef9/pdf/>; str. 12 – 15.

⁸⁴⁷ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit*; str. 80.

⁸⁴⁸ Ponieważ celem wojny z założenia było (i niestety nadal jest) zabijanie członków sił wrogiego kraju.

⁸⁴⁹ Jedynym uzasadnionym przypadkiem nakładania odpowiedzialności karnej za zabójstwo popełnione na wojnie było dokonanie go z naruszeniem międzynarodowych paktów i traktatów regulujących prowadzenie wojny.

⁸⁵⁰ Admirał I.C. Kidd był najwyższym rangą żołnierzem, który zginął podczas ataku na Pearl Harbor w 1941 r. i pierwszym członkiem armii Stanów Zjednoczonych który stracił życie podczas II Wojny Światowej.

⁸⁵¹ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-may-14-1946>; str. 19 – 21.

przetłumaczone na japoński⁸⁵², a następnie uznali, że „ze względu na trudności w tłumaczeniu nie są w stanie go natychmiast dokonać”⁸⁵³. Gdy w obrad przerwie członek sekcji obrończej B.M. Coleman oświadczył, że japońscy obrońcy proszą o dokładne i pełne tłumaczenie wypowiedzi B.B. Blakeneya kwestia jego otrzymania została odsunięta w bliżej nieokreśloną przyszłość⁸⁵⁴.

Gdyby słowa obrońcy oskarżonych zostały przetłumaczone wszyscy obecni na sali sądowej japońscy widzowie usłyszeli by je i bez wątplenia przekazali dalej. W efekcie wkrótce cała Japonia byłaby z nimi zaznajomiona. Silna argumentacja ze strony B.B. Blakeneya zadałaby silny cios reputacji Stanów Zjednoczonych, także wzmocniła wciąż odczuwaną złość związaną z dwoma sierpniowymi atakami. Trybunał w Tokio musiał zatem zapobiec rozpowszechnieniu tej wypowiedzi⁸⁵⁵ – stąd też można przypuszczać, że tłumaczenie symultaniczne nieprzypadkowo zostało przerwane właśnie w tym momencie.⁸⁵⁶

Po argumentach przedstawionych przez obronę zarówno przewodniczący sekcji oskarżycielskiej J. Keenan, jak i reprezentujący Australię Alan Mansfield, przedstawili własne stanowisko, odrzucając wszystkie zarzuty przedmówców. J. Keenan stwierdził, że prawdziwym testem dla MTWDW jest obecność prasy i obywateli Japonii, i to oni (oraz historia) ostatecznie ocenią sposób wymiaru sprawiedliwości. A. Mansfield odrzucił następnie zarzuty stosowania retroaktywności przez Trybunał⁸⁵⁷. Obrońcy wcześniej wskazywali, że brak precedensu w obowiązującym prawie nigdy nie był przeszkodą do rozwoju prawa – jednak ustanawianie precedensu, który definiuje zbrodnię już po jej popełnieniu, a następnie stosowanie go aby obciążyć sprawcę odpowiedzialnością za popełniony czyn, który wcześniej zbrodnią nie był stanowiło naruszenie podstawowych zasad prawa - *nullum crimen sine (praevia) lege*⁸⁵⁸ i *lex retro non agit*. Już podczas konferencji londyńskiej francuska delegacja wskazała, że czyny, które zamierzano zarzucić oskarżonym były znane przez wiele lat wstecz i nigdy wcześniej nie zostały uznane za karalne naruszenia prawa międzynarodowego. Dokonywanie tego podczas konferencji mającej na celu było tworzeniem uregulowań *ex post facto*⁸⁵⁹. Mimo tego zarówno w statucie Trybunału Norymberskiego, jak i Trybunału Tokijskiego zawarto zapis, iż zbrodnie (przeciwko pokojowi) są sankcjonowanymi naruszeniami prawa międzynarodowego znajdującymi się w zakresie jurysdykcji tych Trybunałów, których sprawcy podlegają indywidualnej odpowiedzialności.⁸⁶⁰

Alan Mansfield oświadczył, że pakt Kellogga – Brianda z 1928 r. czynił z agresji wojennej czyn karalny na mocy prawa międzynarodowego. Nie była już zatem prerogatywą dla sześćdziesięciu dwóch krajów, które podpisały pakt – wśród których była także Japonia – a więc postawione oskarżonym zarzuty nie były obciążone retroaktywnością⁸⁶¹. W końcu 17 maja 1946 r., po kilku dniach prawnych dyskusji, wszystkie wnioski obrony dotyczące jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu zostały odrzucone z powodów, które „miały być podane w późniejszym terminie”⁸⁶².

Sekcja oskarżycielska rozpoczęła prezentację swojego stanowiska 4 czerwca 1946 r. Zwykle mowy otwarcia skupiają się na zwięzłym przedstawieniu istoty zarzutów oraz dowodów, jakie zamierzano przedstawić na potwierdzenie winy oskarżonych. Jednak ze względu na to, że w procesie przed Międzynarodowym Trybunałem dla Dalekiego Wschodu wszystko było rozwinięte na ogromną skalę, mowa otwarcia Josepha Keenana nie była wyjątkiem. Zajęła ona cały dzień. Wyraził w niej przede wszystkim poparcie dla poglądu reprezentowanego przez Aliantów, iż zbrodnie przeciwko pokojowi istniały już wcześniej w prawie międzynarodowym⁸⁶³. Odnosił się także do dwóch decyzji Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych wskazując, że mimo iż zasada indywidualnej odpowiedzialności za naruszenie prawa międzynarodowego nie została nigdzie wcześniej skodyfikowana, była uznawana w sądach za obowiązującą. Jednak zastosowanie „zasady” odpowiedzialności za czyny popełnione podczas pełnienia urzędu miało w praktyce miejsce dopiero przez Trybunał Tokijski oraz Norymberski.⁸⁶⁴

Sposób wypowiedzi J. Keenana w pełni obrazował jego charakter. Poza wypełnieniem go niepotrzebnymi, bezcelowymi uwagami, znajdowały się tam także błędne interpretacje historycznych faktów i kolejności ich następowania. Między innymi oskarżył Japonię o wypowiedzenie wojny całej cywilizacji, zamiar zniszczenia podstawowych zasad demokracji i wprowadzenia „Nowego porządku” pod jej dyktando⁸⁶⁵. Sprawiał wrażenie, jakby

⁸⁵² Statut MTWDW wymagał, aby wszystkie wypowiedzi były tłumaczone na obydwa oficjalne języki – tj. angielski i japoński – stąd też zadanie takiego pytania było w gruncie rzeczy pytaniem retorycznym.

⁸⁵³ Co było dość zaskakujące, gdyż do tego momentu postępowania nie zgłaszali żadnych problemów tego typu.

⁸⁵⁴ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-may-14-1946>; str. 23 – 27.

⁸⁵⁵ Została ona jednak zawarta w miesięczniku American Bar Association, w którym pochwalono postawę B.B. Blakeneya jako „godną zajmowanej przez niego pozycji” oraz zwrócono uwagę na bardzo szeroki zakres tematyki pojawiającej się podczas postępowania tego typu. Co ciekawe, o sprzeciwie J. Keenana nie wspomniano; Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 99.

⁸⁵⁶ Kōbōri, Keiichirō. *The Tokyo Trials: The unheard defense...op.cit.*; str. 10 – 11.

⁸⁵⁷ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 98.

⁸⁵⁸ Blakeney, Ben Bruce. „International Military Tribunal: Argument for Motions to Dismiss.” *American Bar Association Journal*, vol. 32, no. 8, 1946 (www.jstor.org/stable/25715679); str. 475.

⁸⁵⁹ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 62 – 63.

⁸⁶⁰ Art. 5 Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁸⁶¹ <http://imtfelaw.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-may-14-1946>; str. 49 – 58.

⁸⁶² Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 99.

⁸⁶³ *Ibidem*; str. 107.

⁸⁶⁴ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 43 – 45.

⁸⁶⁵ Transcript of proceedings, 4 czerwca 1946 r. <https://www.legal-tools.org/doc/436390/pdf/>; str. 385.

zapomnieli o tym, że w składzie sędziowskim oraz wśród oskarżycieli znajdowali się przedstawiciele Wielkiej Brytanii, Francji czy Holandii – potęg, które wciąż posiadały kolonie w południowo – wschodniej Azji, których ludność nie posiadała ani własnego rządu, ani wolności obywatelskich⁸⁶⁶.

Tydzień później IPS rozpoczęła prezentację materiału dowodowego przeciwko oskarżonym. Był on podzielony na piętnaście osobnych części. Najwięcej z nich dotyczyło zbrodni przeciwko pokojowi, ale przynajmniej cztery z nich obejmowały także zbrodnie wojenne. Ze względu masowe niszczenie dowodów które miało miejsce w ciągu dwóch tygodni między kapitulacją Japonii, IPS posłużyła się strategicznym rozwiązaniem: sposób postępowania wobec jeńców wojennych, ludności cywilnej oraz obywateli innych krajów był tak powszechny i powielał ten sam wzór na terenach znajdujących się pod okupacją japońskiej armii, że nie był to wynik samodzielnych działań indywidualnych oddziałów, ale wynik realizacji ogólnie narzuconej polityki rządu w Tokio, postępowania według kodu *bushido* i wypełniania tylko tych założeń Konwencji Genewskiej (dot. traktowania jeńców wojennych, 1929), które zostały uznane za „możliwe do wypełnienia”⁸⁶⁷. Ponadto osoby, które na mocy posiadanego urzędu miały obowiązek zapewnienia przestrzegania postanowień tych konwencji oraz praw i zwyczajów prowadzenia wojny miały świadomie zignorować swój obowiązek przywrócenia respektowania tych zasad.⁸⁶⁸

Reprezentanci każdego kraju znajdującego się w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym dla Dalekiego Wschodu mieli za zadanie przygotować materiały dowodowe dotyczące tylko tych przypadków popełnionych zbrodni, które miały miejsce na terenie ich państw (lub państw przez nich reprezentowanych)⁸⁶⁹. Chiny oraz Filipiny skupiły się na najważniejszych przypadkach zbrodni popełnionych wobec ludności cywilnej oraz jeńców wojennych – dla Chin była to przede wszystkim Masakra Nankińska⁸⁷⁰ oraz handel substancjami odurzającymi i opium szczególnie w okresie utworzenia Mandżukuo w 1942 r., dla Filipin – Masakra w Manili z okresu II Kampanii Filipińskiej z 1945 r. oraz Bataanński Marsz Śmierci z 1942 r.⁸⁷¹ Z kolei kraje brytyjskiej Wspólnoty Narodów przedstawiły przypadki zbrodni wojennych jakie miały miejsce w wielu regionach Pacyfiku w celu położenia nacisku na powtarzalność zachowań Armii Cesarskiej na dużym obszarze geograficznym, nakierowanych przeciwko rdzennym obywatelom atakowanych terenów.⁸⁷²

W przypadku Holenderskich Indii Wschodnich materiał dowodowy skupiał się głównie na zbrodniach popełnionych wobec jeńców wojennych, wykorzystywania kobiet oraz zmuszania do pracy niewolniczej ludności cywilnej na terytorium przede wszystkim Borneo, Jawy, Sumatry, Timoru, Celebes i innych sąsiadujących wysp. Stanowisko Francji dotyczyło czynów dokonywanych przez *Kempeitai*, takich jak aresztowania, zabójstwa cywilów i jeńców wojennych oraz także wykorzystywania seksualnego kobiet na obszarze okupowanych Indochin.⁸⁷³

Żaden z oskarżonych przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu nie popełnił osobiście zbrodni wojennej na polu bitwy. Jeszcze w 1919 r. – jak podnosił obrońca oskarżonych K. Takayanagi – Robert Lansing (ówczesny Sekretarz Stanu USA) bardzo zdecydowanie zaatakował koncepcję ponoszenia odpowiedzialności za powstrzymanie się od podjęcia kroków mających na celu zatrzymanie naruszeń prawa. Czym innym miało być sądenie osoby, która popełniła dany czyn lub wydała rozkaz popełnienia czynu stanowiącego zbrodnię, wykorzystując swoją pozycję – a czym innym wymierzanie kary osobie, która nie zatrzymała dalszych naruszeń prawa i zwyczajów wojennych. W dodatku nie można było mieć pewności, że dana osoba wiedziała o łamaniu prawa przez podwładnych i – czy gdyby wiedziała – mogłaby w jakikolwiek skuteczny sposób zareagować.⁸⁷⁴

IPS nie posiadała także niezbitych dowodów na to, że oskarżeni faktycznie wydawali bezpośrednio rozkazy popełniania zbrodni wojennych. Zarzut ten oparty był wyłącznie na domysłach i powziętych wcześniej założeniach. K. Takayanagi uważał, że konieczne było wykazanie, do jakiego momentu ówczesni przywódcy mogli mieć pewność, że ich rozkazy będą wykonane – i do jakiego stopnia byli ‘wtajemniczani’ w rzeczywiste wydarzenia na froncie wojennym. W każdym innym przypadku oparcie zarzutu (i uznania winy) na podejrzeniach godziłoby w samo pojęcie sprawiedliwości.⁸⁷⁵

Niezaprzeczalnym faktem było, że zbrodnie wojenne zostały popełnione, a ilość dowodów potwierdzających wielokrotne łamanie praw cywilów oraz jeńców wojennych była przytłaczająca.⁸⁷⁶ Jednak wśród tych dowodów nie było takich, które wskazywałyby na jakiegokolwiek rozkazy czy pozwolenia ze strony rządu japońskiego na takie

⁸⁶⁶ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 109.

⁸⁶⁷ Transcript of proceedings, 16 grudnia 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/db944e/pdf/>; str. 12859 – 12862.

⁸⁶⁸ Pkt 55 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁸⁶⁹ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 151.

⁸⁷⁰ Masakra Nankińska była jednym z niewielu przypadków, gdzie materiał dowodowy – zarówno w postaci dokumentów, jak i zeznań świadków – wyraźnie wskazywał na winę niektórych oskarżonych. Chińscy prokuratorzy, Hsiang Che – chun i Henry Chiu, przedstawili ogromną pisemnych zeznań zebranych zarówno od świadków jak i ofiar, raportów będących w posiadaniu obywateli innych krajów przebywających w tym czasie w Nankinie, oraz powołali dwunastu bezpośrednich świadków tych zdarzeń; *Ibidem*; str. 120.

⁸⁷¹ *Ibidem*; str. 152 – 156.

⁸⁷² Był to przede wszystkim Singapur, Malaje, Tajlandia, Hong Kong, Nowa Gwinea, Wyspy Salomona, Wyspy Gilberta, Nauru oraz inne pomniejsze znajdujące się na Oceanie Spokojnym.

⁸⁷³ Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial...op.cit.*; str. 173 – 182.

⁸⁷⁴ Violation of the Laws and Customs of War: *Reports of the Majority and Dissenting Reports of American and Japanese Members of the Commission of Responsibilities*; str. 72.

⁸⁷⁵ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 68.

⁸⁷⁶ Zbrodniarze wojenni klasy B i C (niżsi rangą oficerowie oraz osoby, które osobiście popełniły zbrodnie wojenne) byli już sądzeni przed innymi sądami (np. w Chinach) i ponad 900 z nich zostało skazanych na śmierć.

postępowanie. Jak wskazał sędzia Pal nie wykazano jakoby oskarżeni od początku planowali prowadzenie wojny w sposób bezwzględny.⁸⁷⁷ Miał on też swoje zdanie na temat punktu 55 aktu oskarżenia, którego między innymi dotyczył ten etap postępowania. Statut MTWDW nazywał zbrodnią „naruszenie praw i zwyczajów prowadzenia wojny”. Definicja ta nie zawierała w sobie elementu „zaniechania działania”. Skoro punkt 55 aktu oskarżenia miał oznaczać, że także „zaniechanie prawnego obowiązku zatrzymania naruszeń prawa” stanowi zbrodnię, była ona poza zakresem zastosowania statutu trybunału, a tym samym poza jego jurysdykcją.⁸⁷⁸

Sędziowie H. Bernard i B.V.A. Roling uważali z kolei, że zakres punktu 55 aktu oskarżenia jest za szeroki. H. Bernard uważał, że nikt nie może ponosić odpowiedzialności za konsekwencje swojego zaniechania, którym nie byłby w stanie zapobiec nawet gdyby o nich wiedział. Dlatego w jego opinii winnymi na mocy punktu 55 aktu oskarżenia powinni być tylko ci, którzy mogli (tzn. ich działanie byłoby skuteczne) zapobiec dalszemu popełnianiu zbrodni, ale nie zrobili tego.⁸⁷⁹

Podejście sędziego Rolinga było nieco inne. Według niego o odpowiedzialności za zaniechanie stanowiły trzy elementy: wiedza, władza (moc działania) i obowiązek – które musiały wystąpić łącznie. Brak wiedzy – w przypadku gdy zajmowania pozycja nakłada obowiązek wiedzy – nie był żadnym usprawiedliwieniem. Po drugie prawdą jest, że wprawdzie żaden człowiek nie byłby w stanie zapobiec popełnieniu wszystkich zbrodni, do których doszło; można go było jednak pociągnąć do odpowiedzialności karnej jeśli nie podjął wszystkich możliwych do podjęcia kroków w celu zapobieżenia tym zbrodniom. Po trzecie – tylko ci bezpośrednio zobowiązani do działania na mocy swojego urzędu (np. w rządzie kraju czy jako dowódcy sił zbrojnych) mogli być uznani za winnych zaniechania. Roling uważał, że tylko te osoby, które były bezpośrednio odpowiedzialne za dany obszar działań rządu (tzn. np. ministrowie ds. wojny i marynarki wojennej za jeńców wojennych i cywilów na okupowanym terenie) mogły być winne na mocy punktu 55 aktu oskarżenia.⁸⁸⁰

Kolejnym aspektem procesu był zarzut udziału wszystkich oskarżonych w realizacji planu bądź konspiracji oraz obciążenie ich odpowiedzialnością za wszystkie czyny popełnione w ich ramach. Największym problemem było jednak to, czym jest konspiracja i czy w ogóle można ją uznać jako zbrodnię objętą prawem międzynarodowym. W mowie otwarcia dla IPS J. Keenan oświadczył, że tego typu zbrodnia (konspiracja) istnieje w tak wielu systemach prawnych na świecie, że oznacza to powszechność jej uznawania za czyn, który powinien być karalny.⁸⁸¹

Kenzo Takayanagi, wiodący przedstawiciel japońskiej sekcji obrony w zakresie prawa common law⁸⁸² zakwestionował taką postawę, gdyż doktryna konspiracji jako zbrodni była „osobliwym tworem angielskiej historii prawa”. Na poparcie swojej tezy wskazał, iż wielu zachodnich prawników nie uznawało konspiracji jako zbrodni, a nawet uważało ustanowienie jej za niebezpieczną – np. Francis B. Sayre, który twierdził, że konspiracja – jako „bardzo luźna definicyjnie pozbawia prawa jego przewidywalności, a jako taka jest antytezą sprawiedliwości wymierzanej na jego podstawie”.⁸⁸³ Tezy Takayanagiego zostały poparte niestety tylko przez dwóch sędziów – R. Pala (który także powołał się na Francisca Sayra)⁸⁸⁴ oraz sędziego Webba, który przyznał, że prawo międzynarodowe nigdzie wprost nie uznaje konspiracji za zbrodnię.⁸⁸⁵ Pozostali sędziowie MTWDW uznali jednak, że konspiracja jest zbrodnią istniejącą w systemie prawa międzynarodowego i dwudziestu trzech oskarżonych (z dwudziestu pięciu) jest winnych udziału w niej, a tym samym winnym popełnienia zbrodni wojennej. Co więcej, dwóch oskarżonych⁸⁸⁶ zostało uznanych winnymi tylko zarzutu konspiracji - i skazanymi na dożywotnie pozbawienie wolności.⁸⁸⁷

Następną istotną kwestią były zarzuty planowania, przygotowywania i prowadzenia agresywnej wojny. Na konferencji londyńskiej oddzielenie samej wojny od zbrodni popełnionych w jej trakcie było ważne przede wszystkim dla Stanów Zjednoczonych. Robertowi Jacksonowi zależało na wykazaniu, że rozpoczęcie wojny było tak samo bezprawne, jak naruszenie międzynarodowego porządku, a poczucie krzywdy nie usprawiedliwiała ataku na inne kraje.⁸⁸⁸ Prawdopodobnie dalekosiężnym celem R. Jacksona było zapewnienie, że w przyszłości inicjatorzy wojny nie pozostaną bezkarni, jednak wymierzenie sprawiedliwości za jej rozpoczęcie parę lat temu (czyli uznanie, że już w czasie II Wojny Światowej była ona zbrodnią⁸⁸⁹) spotkało się z oporem Francji. Wskazali oni, że na mocy obowiązującego prawa nie można obciążyć pojedynczych osób zbrodnią wywołania i prowadzenia wojny, gdyż byłoby

⁸⁷⁷ Pal, Radhabinod. *International Military Tribunal for the Far East. Dissident Judgement...op.cit.*; str. 620.

⁸⁷⁸ *Ibidem*; str. 600.

⁸⁷⁹ Zdanie odrębne sędziego H. Bernarda: <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 15.

⁸⁸⁰ Zdanie odrębne sędziego B.V.A. Rolinga: <https://www.legal-tools.org/doc/fb16ff/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 59 – 61.

⁸⁸¹ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 41.

⁸⁸² Kenzo Takayanagi ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Harvarda, w Chicago oraz na Uniwersytecie Northwestern.

⁸⁸³ Sayre, Francis B. „*Criminal conspiracy*”: *Harvard Law Review* (<https://archive.org/details/jstor-1328648>), 1922; str. 413.

⁸⁸⁴ Pal, Radhabinod. *International Military Tribunal for the Far East. Dissident Judgement...op.cit.*; str. 574.

⁸⁸⁵ Zdanie odrębne sędziego Williama Webba: <https://www.legal-tools.org/doc/1db870/pdf/>; str. 8 – 9 (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁸⁸⁶ Hiroshi Oshima oraz Toshio Shiratori.

⁸⁸⁷ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 584 (gen. Hiroshi Oshima oraz Toshio Shiratori).

⁸⁸⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 47 – 48.

⁸⁸⁹ Było to o tyle zastanawiające, że jeszcze w 1944 r. Stany Zjednoczone (wraz z Francją oraz Wielką Brytanią) podczas konferencji Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych przyjęły stanowisko, że agresja wojenna nie jest sama w sobie zbrodnią; United Nations War Crimes Commission. *History of the United Nations War Crimes Commission...op.cit.*; str. 181 – 182.

to naruszenie zasady *lex retro non agit*. W ich opinii w przyszłości każdy kraj, który rozpocząłby wojnę ponosiłby wtedy odpowiedzialność zarówno karną jak i polityczną.⁸⁹⁰

Główny prokurator J. Keenan w swojej mowie otwarcia wskazał jednak, że kwestia agresji wojennej była tak często poruszana w paktach międzynarodowych zawieranych jeszcze przed 1928 r., że uczyniła ją niejako czynem karalnym na mocy prawa międzynarodowego. K. Takayanagi, powołując się na powołany wcześniej przez przedmówcę pakt Kellogga – Brianda z 1928 r. 28 kwietnia 1928 r. F. Kellogg zaprzeczył twierdzeniu jakoby pakt miał ograniczać prawo do wojny w samoobronie. Komisja Spraw Zagranicznych Senatu Stanów Zjednoczonych po wysłuchaniu Kellogga wydała raport, w którym stwierdziła, że prawo do wojny w samoobronie nie jest w żaden sposób zredukowane postanowieniami paktu paryskiego, a ponadto każdy kraj ma prawo sam zdecydować, co stanowi dla niego samoobronę, jej konieczność i rozmiar.⁸⁹¹ Według Takayanagiego Japonia nie naruszyła zatem swoimi działaniami paktu Kellogga – Brianda, więc zarzuty IPS jakoby było inaczej są niezgodne z prawdą.

Dwóch sędziów – H. Bernard (Francja) i B. V. A. Roling (Holandia) co prawda nie przychyliło się do stanowiska IPS, ale obydwójce zaproponowali inny sposób interpretacji kwestii agresji wojennej. H. Bernard powołał się na prawo naturalne, w którym wojna zawsze była zbrodnią w świadomości świata, zatem międzynarodowy trybunał miał obowiązek ją osądzić.⁸⁹² Sędzia Roling z kolei wskazał, że zbrodnie przeciwko pokojowi nie były uważane za „prawdziwe” zbrodnie przed konferencją londyńską (ani nawet przez rokiem 1943), ale mimo to kraje Alianckie miały prawo uczynić je karalnymi nawet po fakcie. Wojna zatem powinna być zatem uważana tylko za zbrodnię przeciwko pokojowi, wg definicji zawartej w Statucie Trybunału - tylko wtedy jej zarzut był zgodny z prawem międzynarodowym.⁸⁹³ Sędzia R. Pal natomiast w ogóle odrzucił koncepcję agresji wojennej jako zbrodni. W jego opinii dopóki kwestia oceny, czy dana wojna jest wojną w samoobronie pozostawała w gestii kraju ją prowadzącego, pakt Kellogga – Brianda nie wnosił niczego nowego do istniejącego już wcześniej systemu prawnego.⁸⁹⁴ Nie wniosło niczego także prawo zwyczajowe.⁸⁹⁵ Słuszną obserwacją był jednak fakt, że tak naprawdę tylko przegrana wojna jest zbrodnią.⁸⁹⁶

Przy rozważaniu tematyki agresji wojennej koniecznym było odpowiedzenie sobie najpierw na pytanie, czym była agresja. Na konferencji londyńskiej R. Jackson zaproponował, aby nazwać agresorem kraj, który jako pierwszy wypowiada wojnę, wkracza na terytorium kraju, któremu wypowiedział wojnę w celu utworzenia blokady morskiej lub wsparcia grup antyrządowych < dokonywanych w tej kolejności, przy użyciu siły.⁸⁹⁷ Jednocześnie zaznaczył, że wykorzystanie prawa do uzasadnionej samoobrony nie stanowiło agresji wojennej.

Przedstawiciel ZSRR uważał, że definiowanie pojęcia agresji było niepotrzebne – w jego opinii zadaniem MTWN było tylko określenie rozmiaru winy każdego z oskarżonych i wydanie odpowiedniego wyroku. Jako że Francja uznawała, iż zadanie określenia czym są zbrodnie wojenne wykracza poza zakres działania konferencji, Statut norymberski nie zawierał żadnej definicji agresji.⁸⁹⁸

Podobnie wyglądała sytuacja w MTWDW. Co prawda J. Keenan przedstawił trzy wybrane przez siebie definicje agresji, ale nie określił której z nich zamierzał użyć. Kwestia agresji pojawiła się podczas procesu tylko raz – gdy zajmowano się atakiem na Pearl Harbor. Jako że były to „niesprowokowane ataki [na Stany Zjednoczone] w celu chęci przejęcia posiadanych przez nie dóbr” nie mogły one być określone inaczej niż jako agresja wojenna (bez ustalonego stanowiska, co tak naprawdę oznaczała „agresja”).⁸⁹⁹

Sędzia Roling uznał, że próba stworzenia właściwej definicji pojęcia nie była konieczna. W procesie przez MTWDW nie było potrzeby ostrego oddzielenia samoobrony i agresji, ponieważ wojna jaka była przedmiotem postępowania z całą pewnością wchodziła w zakres definicji agresji, jakakolwiek ta definicja by nie była.⁹⁰⁰

W opinii sędziego Pała brak definicji jakiegokolwiek pojęcia użytego w akcie oskarżenia, w szczególności tak wieloznacznego jak agresja, pozwalało na zakwalifikowanie jako agresji wszystkich czynów – jeśli tylko wystarczająco dobrze sformułowało się własną definicję. Jego zdaniem konieczne było sformułowanie jednej, ostatecznej definicji aby zapewnić prawu jedną z jego najważniejszych cech – przewidywalność oraz pewność, że sędzia nie będzie wydawał wyroku w oparciu tylko o własne doświadczenie, bez względu na to jak wielkie by ono nie było.⁹⁰¹

Zamykając prezentację stanowiska IPS J. Keenan odniósł się do kwestii rozpoczęcia przez Japonię wojny w samoobronie. Wskazał, że żaden z oskarżonych nie mógł przedstawić żadnego dowodu na potwierdzenie tezy, że którykolwiek z krajów groził atakiem na Cesarstwo. Twierdzenie, że samoobroną jest atakowanie innego państwa tylko z tego powodu, że odmawia ono prowadzenia handlu czy dostarczania materiałów potrzebnych także między innymi do

⁸⁹⁰ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 48.

⁸⁹¹ Mogła to być zatem nie tylko obrona terytorium sama w sobie, ale także podejmowanie działań mających na celu ochronę interesów Japonii np. w Chinach; United Nations War Crimes Commission. *History of the United Nations War Crimes Commission...op.cit.*; *Ibidem*, 52.

⁸⁹² Zdanie odrębne sędziego Henriego Bernarda, <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 10.

⁸⁹³ Zdanie odrębne sędziego B. V. A. Rölina, <https://www.legal-tools.org/doc/fb16ff/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 44, 47- 48.

⁸⁹⁴ Zdanie odrębne sędziego R. Pała: <https://www.legal-tools.org/doc/712ef9/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 45.

⁸⁹⁵ *Ibidem*; str. 59.

⁸⁹⁶ *Ibidem*; str. 44.

⁸⁹⁷ Użycie siły było zatem dopuszczalne tylko w dwóch przypadkach: samoobrony oraz oporu wobec agresji; Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 55- 56.

⁸⁹⁸ *Ibidem*; str. 58.

⁸⁹⁹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 484.

⁹⁰⁰ Zdanie odrębne sędziego B. V. A. Rölina, <https://www.legal-tools.org/doc/fb16ff/pdf/>; str. 50.

⁹⁰¹ Zdanie odrębne sędziego R. Pała: <https://www.legal-tools.org/doc/712ef9/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.); str. 234 – 235.

przewodzenia wojny, jest nie do zaakceptowania. Na sam koniec zaapelował o wydanie „najsurowszego wyroku znanego prawu” wobec wszystkich dwudziestu pięciu oskarżonych.⁹⁰²

Prezentacja stanowiska przez Sekcję Obrończą rozpoczęła się 24 lutego 1947 r. i trwała do 12 stycznia 1948 r. Można było ją podzielić na trzy części: pierwszą – dotyczącą generalnych aspektów prawa i procesu, drugą – skupiającą się na okresie wojny i dyplomacji tego okresu, oraz trzecią – podczas której oskarżeni mieli możliwość osobistego przedstawienia argumentów na swoją obronę.⁹⁰³

W mowie otwarcia Ichiro Kiyose odrzucił zarzut, iż Państwa Osi zawarły porozumienie w celu dominacji nad światem. Polityka „Nowego Porządku” w regionie Pacyfiku oraz Strefa Wspólnego Dobrobytu Wielkiej Azji Wschodniej miały założenia podobne do polityki „dobrego sąsiada” Stanów Zjednoczonych. Następnie oświadczył, iż obrona zamierza przedstawić dowody między innymi na posiadanie przez Japonię specjalnych praw na terenie Mandżurii, zdjęcie z niej odpowiedzialności za Incydent na Moście Marco Polo oraz wpływ samodzielnej działalności Chin na powiększenie się Mandżurii. Zamierzali także wykazać, że zbrodnie na ich terenie zostały przez Sekcję Oskarżycielską wyolbrzymione, morskie ćwiczenia marynarki wojennej były podjęte w celach obronnych, a zatopienie przez Stany Zjednoczone miniaturowego okrętu podwodnego na Hawajach między godziną 6:33 a 6:55 czasu lokalnego⁹⁰⁴ dowodzi, że atak na Pearl Harbor nie był atakiem „z zaskoczenia”. Po tym jak kolejny z obrońców, Kenzo Takayanagi został poinformowany przez sędziego Webba, że zarzuty dotyczące samego Trybunału oraz kwestii prawa mają zostać przedstawione w mowie zamknięcia,⁹⁰⁵ obrońcy przeszli do drugiej części swojego wystąpienia.

Wszyscy oskarżeni mieli postawione zarzuty aktów agresji popełnionych wobec Chin, będących efektem ich wspólnej konspiracji – jak choćby ustanowienia Mandżukuo, czego początkiem miało być przejęcie Mandżurii poprzez przeprowadzenie wyreżyserowanego Incydentu Mukdeńskiego. Obrońcy starali się wykazać, że powstanie Mandżukuo jako samodzielnego państwa związane było z samodzielnym działaniem tamtejszych mieszkańców i próbą przywrócenia Dynastii Qing. Niestety, już na tym etapie postępowania Trybunał odrzucił aż 198 dokumentów, w tym wszystkie świadczące o tym, że ruchy społeczne w tamtym regionie miały podłoże demokratyczne, a ich inicjatorami byli sami obywatele; MTWDW uzasadnił swoją decyzję rzekomym brakiem znaczenia owych dokumentów i brakiem ich związku ze sprawą.⁹⁰⁶ Kolejnym problemem byli także powoływani świadkowie, którzy w znakomitej większości byli generałami i nie znali innego sposobu wypowiadania się jak krzyku. Poza faktem, że zeznania niektórych z nich nie były zbyt wiarygodne, wysłuchanie ich stanowiska nie było możliwe, gdyż połączenie krzyku wraz ze wzmocnieniem głosu mikrofonem praktycznie ogłuszało wszystkich obecnych na Sali ludzi.⁹⁰⁷

Podobny los spotkał materiał dowodowy dotyczący etapu przed rozpoczęciem się wojny sino – japońskiej. Jedynie siedem z siedemdziesięciu czterech dokumentów świadczących o chińskiej anty – japońskiej polityce (jak choćby o *rihuo paichi* – bojkocie japońskich towarów) zostało przyjętych, nie mówiąc już o zaakceptowaniu przez MTWDW jednego dowodu (z posiadanych siedemdziesięciu pięciu) dotyczącego japońskich prób walki z Komunizmem i rosnącą w siłę Komunistyczną Partią Chin. Przyjęcie dowodów dotyczących Incydentu na Moście Marco Polo ograniczone zostało do materiałów skupiających się na ściśle technicznym aspekcie wydarzenia, oraz odrzuceniu tych świadczących o próbach zatrzymania rozwoju sytuacji przez rząd Japonii.⁹⁰⁸

W przypadku japońsko – radzieckich relacji głównymi elementami był pakt antykominternowski, bitwa nad Jeziorem Khasan (Incydent Changkufeng) i pod Nomonhan oraz pakt o neutralności. Ze względu na ogólny zakaz dotyczący przedstawiania dowodów dotyczących komunizmu, z 21 dokumentów skupiających się na pakcie antykominternowskim, 13 zostało odrzuconych. Mimo to obrońcom udało się (przynajmniej w pewnym stopniu) wykazać, że wina za spory graniczne oraz obydwa incydenty, w tym rozpoczęcie wymiany ognia, spoczywała nie na Japonii (a przynajmniej nie w całości), ale na ZSRR.⁹⁰⁹

Po tym etapie postępowania, 20 marca 1947 r. nastąpił przewidywany od początku procesu problem. Podczas spotkania z przewodniczącym sędzią Webbem obrońcy oświadczyli, że w chwili obecnej nie są w stanie dalej procedować. Nie posiadający wystarczającej ilości tłumaczy i asystentów, pracujący prawie 24h na dobę nie mieli możliwości przygotować indywidualnych materiałów dla „swoich” oskarżonych. W końcu po złożonej 10 czerwca prośbie podczas zwykłego posiedzenia o przynajmniej sześciogodniową przerwę sędziowie, mimo iż większość była temu przeciwna, wyrazili zgodę na przerwę od 23 czerwca. Wiedzieli, że nie mają wyboru – załamanie Sekcji

⁹⁰² Y. Matsuoka i O. Nagano zmarli podczas procesu, natomiast Sh. Okawa wciąż był uznawany za „niepoczytalnego” i na tej podstawie wyłączonego z procesu; Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 20.

⁹⁰³ Kabori, Keiichiro. *The Tokyo Trials: The unheard defense...op.cit.*; str. 20.

⁹⁰⁴ Faktycznie o godzinie 6:33 niszczyciel Ward zauważył płynący w półzanurzeniu niewielki okręt podwodny zamierzający prześlizgnąć się na wody portu za zaopatrzeniowcem Antares, pokonując w ten sposób sieci przeciwotorpedowe chroniące wejścia do bazy. Z formalnego punktu widzenia to Amerykanie zaatakowali i zatopili japoński okręt podwodny, jednak mieli do tego całkowite prawo, gdyż znajdował się nieproszony na ich wodach, na dodatek w półzanurzeniu co sugerowało nieprzyjazne zamiary; Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941...op.cit.*; str. 184.

⁹⁰⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 284 – 285.

⁹⁰⁶ Kabori, Keiichiro. *The Tokyo Trials: The unheard defense...op.cit.*; str. 20.

⁹⁰⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 287 – 290.

⁹⁰⁸ Kabori, Keiichiro. *The Tokyo Trials: The unheard defense...op.cit.*; str. 22 – 23; niezrozumiałe jest także odrzucenie wielu materiałów dotyczących zbrodni popełnionych wobec japońskich żołnierzy przez siły chińskie; alianckie zbrodnie przeciwko ludzkości zostały całkowicie pominięte – tylko Japończykom postawiono obowiązek nienagannyh i nieosiągalnych standardów moralności, według których byli zresztą sądzeni.

⁹⁰⁹ *Ibidem*; 24.

Obróńczej byłoby równoznaczne z koniecznością przerwania postępowania przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu. Tuż przed samym rozpoczęciem przerwy 19 czerwca obrońcy rozpoczęli prezentację materiału dowodowego dotyczącego wojny ze Stanami Zjednoczonymi. Owen Cunningham przedstawił oświadczenie Joachima von Ribbentropa złożone krótko przed wykonaniem wobec niego wyroku śmierci. „Oczyścił” on ambasadora Oshimę od odpowiedzialności za przebieg niemiecko – japońskich relacji, a także przyznał, że naciskał na Japonię aby podjęła się ataku na Singapur, jednak atak na Pearl Harbor miał być dla niego całkowitym zaskoczeniem.⁹¹⁰

Tematyka dotycząca okresu wojny ze Stanami Zjednoczonymi skupiała się głównie na istocie Paktu Trzech, amerykańskiej blokadzie handlowej i samym ataku na Pearl Harbor.

Celem zawarcia Paktu Trzech miała być samoobrona, nie przygotowanie do wojny przeciwko Aliantom (oczywiście dokumenty świadczące o tych faktach zostały odrzucone). Sam atak na Pearl Harbor *per se* miał zostać dokonany z zaskoczenia, jednak Trybunał uznał, że opóźnienie w dostarczeniu noty zawierającej informację o wypowiedzeniu wojny nie było umyślne, tylko związane z rzeczywistymi problemami dotyczącymi trudności w odczytaniu telegramu z Tokio.⁹¹¹

Embargo zastosowane przez Stany Zjednoczone, a później także przez Wielką Brytanię i Holandię, oraz zamrożenie japońskich aktywów – jak już wcześniej wspominałam – dawało Japonii możliwość przetrwania maksymalnie dwóch lat, co w razie odwrócenia się wojny na jej niekorzyść na jakimkolwiek jej etapie stawiało ją na pozycji ostatecznej przegranej.

W kolejnym etapie procesu oskarżeni mieli możliwość przedstawienia argumentów na swoją obronę. Nie wszyscy skorzystali jednak z tej propozycji, a ci, którzy zdecydowali się jednak wypowiedzieć nie zawsze mieli na celu obronę własnej osoby – przykładowo Koichiemu Kido zależało na dalszej ochronie Cesarza Hirohito; z kolei M. Shigemitsu oraz K. Hirota uważali, że materiał dowodowy wobec ich osób jest dosyć słaby, więc lepiej nic więcej nie dodawać od siebie i nie pogorszyć przypadkowo swojej sytuacji.⁹¹²

Jednym z oskarżonych, który postanowił się wypowiedzieć był Hideki Tojo. W dniu 26 grudnia gdy miało odbyć się jego wystąpienie Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Tokio znowu wzbudzał zainteresowanie. Około 500 osób zgromadziło się już o 6 rano w Ichigaya, mimo iż dostępne dla obywateli Japonii było tylko 200 miejsc (sytuację tą wykorzystywali konicy sprzedający bilety po dość wygórowanych jak na tamten okres cenach). „Łoża VIP –owska” również była pełna. Tego dnia zasiadał tam między innymi syn gen. MacArthura, który „chciał zobaczyć, jak wygląda Tojo”. Sam oskarżony w swojej mowie, mającej 250 stron postanowił wykazać, że działania Japonii – od wkroczenia na teren Indochin – czynione były w samoobronie, a opóźnienie wiadomości od Prezydenta Roosevelta do Cesarza Hirohito nie było celowe. Przyjął także na siebie odpowiedzialność za całą wojnę na Pacyfiku, oczyszczając z odpowiedzialności Cesarza.⁹¹³

Ciekawym „elementem” jego wypowiedzi był zastosowany język. Jak już zostało wcześniej wspomniane, w języku japońskim bardzo duże znaczenie ma zarówno to, kto dokonuje wypowiedzi, oraz do kogo jest ona kierowana. Zapewne w celu pokazania swojej pogardy dla Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu cała wypowiedź H. Tojo miała charakter jednej wielkiej obrazy MTWDW, której nikt – poza obecnymi na Sali Japończykami i ewentualnie osobami dobrze znającymi ten język – nie był świadom.⁹¹⁴

Obowiązujące prawo międzynarodowe miało sankcjonować popełnienie tylko konwencjonalnych zbrodni wojennych. Zbrodnie przeciwko pokojowi, do 1945 r. istniejące i karalne tylko w zwyczajowym prawie międzynarodowym – w okresie II Wojny Światowej wciąż były niezdefiniowane i w żaden sposób „nieskodyfikowane”. Podobnie jak sama wojna, która nigdy wcześniej nie była uznawana za bezprawną. Twierdzenie, iż prowadzenie agresywnej wojny wiąże się z indywidualną odpowiedzialnością członków rządu danego kraju było sprzeczne z istniejącą praktyką prawną. W czasie wojny – jak podnosił K. Takayanagi – każda ze stron nazywała drugą agresorem. Jednak po jej zakończeniu określenie to odnosiło się tylko do strony przegranej.⁹¹⁵

Zarzut indywidualnej odpowiedzialności za planowanie i prowadzenie wojny w naruszeniu prawa międzynarodowego miał według obrońców stanowić całkowicie nową, rewolucyjną doktrynę, która została odrzucona zarówno przez prawników, jak i przez prawo zwyczajowe. Czyniona przez Sekcję Oskarżycielską próba objęcia terminem zbrodni wojennych także powyższego zarzutu stanowiła nie tylko zastosowanie prawa *ex post facto*, ale także naruszenie definicji sprawiedliwości. Zarzut działania oskarżonych w konspiracji miał nie znajdować oparcia w międzynarodowym prawie i z całą pewnością nie znajdował go także w prawie obowiązującym w trakcie popełniania rzekomej zbrodni.⁹¹⁶

⁹¹⁰ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 309 – 311.

⁹¹¹ Kōbōri, Keiichirō. *The Tokyo Trials: The unheard defense...op.cit.*; str. 25.

⁹¹² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 321.

⁹¹³ *Ibidem*; str. 350.

⁹¹⁴ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 11.

⁹¹⁵ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 21.

⁹¹⁶ Transcripts of proceedings, 24 lutego 1947 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/d99f79/pdf/>; str. 17 034 – 35.

Ichiro Kiyose (obrońca H. Tojo) oświadczył, że Japonia nie dokonała „bezwartunkowej kapitulacji” w ścisłym znaczeniu tego terminu, tylko kapitulacji na warunkach zawartych w Deklaracji Poczdamskiej.⁹¹⁷ K. Takayanagi wskazał, że Alianci nie wyrazili wówczas wyraźnie swoich zamiarów wobec (przyszłych) oskarżonych. Deklaracja Poczdamka odnosiła się bowiem tylko do „zbrodniarzy wojennych” i Japończycy mieli prawo przypuszczać, że określenie to obejmuje tylko konwencjonalne zbrodnie wojenne.⁹¹⁸

Głównym punktem wystąpienia Sekcji Obrończej było wykazanie, że Japonia działała podczas II Wojny Światowej w samoobronie. Jak podnosili jej członkowie, w tym przypadku to Stany Zjednoczone zasługiwały na miano „agresora”, gdyż naciskając na Cesarstwo, aby wycofało wszystkie swoje siły wojskowe z Indochin i Chin jednocześnie wspierało nieuznawany przez Japonię rząd Chiang Kai – sheka i wzmacniało swoje bazy niewątpliwie nie tylko w celu zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa.⁹¹⁹ Plany ekonomiczne i militarne czynione przed jesienią 1941 r. miały być czynione w celu zapewnienia dalszego istnienia (i funkcjonowania) kraju. Blokada handlowa, zamrożenie aktywów, odcięcie od surowców – wszystkie te czynniki połączone z prowadzeniem rozmów z rządem Stanów Zjednoczonych, który nie zamierzał zmienić swojej postawy, jednocześnie wymagając zmian od Japonii – ostatecznie doprowadziły do konieczności podjęcia decyzji o rozpoczęciu wojny w samoobronie.

Amerykańscy obrońcy wskazywali, że działania Aliantów w przedwojennym okresie nie różniły się zasadniczo od zachowań Cesarstwa. Ciągłe i powszechne ignorowanie traktatów i paktu Kellogga – Brianda uczyniło te dokumenty praktycznie bezwartościowymi, mogąc w konsekwencji doprowadzić nawet do utracenia przez nie mocy obowiązującej. Wspomniany wcześniej pakt Kellogga – Brianda przyznawał państwom prawo do wojny w samoobronie i tylko ten kraj sam miał prawo określić, co stanowi w jego przypadku samoobronę.

Zarzut Sekcji Oskarżycielskiej o istnieniu trwającej czternaście lat konspiracji w rządzie Japonii został uznany przez obrońców za absurdalny. Nie tylko oskarżeni nie zgadzali się wielokrotnie ze sobą w zakresie prowadzonej polityki, ale także niektórzy z nich byli przeciwni w ogóle rozpoczynaniu wojny. W latach 1928 – 1945 Cesarstwem kierowało piętnaście różnych rządów, których cele różniły się od siebie. Incydent Mukdeński, wojna z Chinami i wojna na Pacyfiku były odrębnymi wydarzeniami mającymi inne przyczyny – i innych odpowiedzialnych za nie ludzi.

Jeśli czyny japońskich dowódców miały stanowić zbrodnie wojenne popełnione w naruszeniu prawa międzynarodowego, to w tej sytuacji – jak sugerował Takayanagi – Amerykanie, Brytyjczycy i Sowieci także powinni ponieść odpowiedzialność za swoje czyny. „Dopóki nie udowodni się ponad wszelką wątpliwość, że popełnili zbrodnie znajdującą się w obowiązującym prawie międzynarodowym, oskarżeni powinni zostać uznani za niewinnych”.⁹²⁰

Po przedstawieniu przez Sekcję Oskarżycielską oraz Sekcję Obrończą końcowych materiałów dowodowych i mów końcowych, 6 kwietnia 1948 r., przewodniczący sędzia W. Webb ogłosił przerwę w rozprawach, która miała się zakończyć dopiero w chwilę sformułowania przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu wyroku wobec japońskich zbrodniarzy wojennych.

4.3, Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu

4.3.1. Obrady sędziów

Podczas ostatnich etapów postępowania budynek Ichigaya był cieniem swojej dawnej świetności. Po zakończeniu prezentacji stanowiska zarówno przez Międzynarodową Sekcję Obrończą, jak i Międzynarodową Sekcję Oskarżycielską, 16 kwietnia 1948 r. sędziowie rozpoczęli obrady nad wyrokiem. W tym czasie liczebność personelu IPS zmniejszyła się z 509 osób do 12, wielu z obrońców także opuściło Tokio.⁹²¹

Osobą przewodniczącą podczas formułowania wyroku był sędzia ze Stanów Zjednoczonych, gen. Cramer, który kierował pracą siedmioosobowej „Większości”. Składała się ona z sędziów z krajów tzw. Wielkiej Czwórki – czyli Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego i Chin – oraz Filipin, Kanady i Nowej Zelandii.⁹²² Powstanie tej większości nie było wynikiem jakichkolwiek obrad. W styczniu 1947 r., gdy Sekcja Oskarżycielska skończyła prezentację materiału dowodowego, sędziowie z powyższych krajów rozpoczęli pracę nad roboczą wersją wyroku.⁹²³

Wyłączonym z większości od początku był sędzia z Indii, Radhabinod Pal, który już na samym początku oświadczył, iż zamierza napisać swoją własną „opinię” (zdanie odrębne). Sędzia z Holandii B.V.A. Roling również nie brał udziału w obradach ze względu na to, że w 1947 r. złożył na ręce przewodniczącego sędziego Webba

⁹¹⁷ Transcripts of proceedings, 13 maja 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/397ff7/pdf/>; 185 – 186.

⁹¹⁸ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 22.

⁹¹⁹ Transcripts of proceedings, 24 lutego 1947 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/d99f79/pdf/>; str. 17 060 – 86.

⁹²⁰ Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial...op.cit.*; str. 23.

⁹²¹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 364 – 365.

⁹²² *Ibidem*

⁹²³ (pod redakcją) Bergsmo, Morten; Wui Ling Cheah; Ping, Li. *Historical Origins of International Criminal Law: vol. 2: FICHL Publication Series No. 21* (2014); str. 184.

memorandum, w którym wyraził swoje wątpliwości co do Statutu Trybunału Tokijskiego.⁹²⁴ Uważał, że Statut ogranicza sędziów, oraz że powinni oni zweryfikować jego zgodność z obowiązującym prawem międzynarodowym. Nie akceptował także faktu, że Trybunał Tokijski miał prawo sądzić Japonię za zbrodnie przeciwko pokojowi. W jego opinii Alianci – mając swego rodzaju władzę nad Japonią na mocy Aktu Kapitulacji – wykorzystali ten fakt, rozciągając zakres swoich uprawnień do formułowania reguł prawa międzynarodowego, opierając się tylko na fakcie zwycięstwa w wojnie z Cesarstwem. Jeśli celem Statutu było pośrednie wprowadzenie do obowiązującego prawa „zbrodni przeciwko pokojowi”, albo formułujący zapisy przekroczyli swoje uprawnienia (*ex post facto*) – albo też niepotrzebnie powtórzyli tę zbrodnię jako karalną w statucie, skoro rzekomo już wcześniej miała istnieć w prawie międzynarodowym.⁹²⁵ Uważał także, że to co Statut uznaje za zbrodnię nie musi być uznane za zbrodnię przez Trybunał.⁹²⁶

Pewien wpływ na stanowisko sędziego Rolinga miał z pewnością sędzia R. Pal. Podczas procesu ci sędziowie zajmowali miejsca obok siebie i czasem konsultowali swoje opinie. W notatkach sędziego z Holandii można znaleźć zarys zdania odrębnego, jakie zamierzał złożyć sędzia z Indii, a w toku trwania postępowania coraz bardziej zaczynał rozumieć tak odległą postawę sędziego Pała od stanowiska pozostałych sędziów.

Gdy sędzia z Wielkiej Brytanii, Lord Patrick zorientował się, że już podczas procesu dochodzi do rozłamu, w najgorszym wypadku może dojść do tego, że wszyscy sędziowie ogłoszą swoje własne „mniejszościowe wyroki”. Tak ważny Trybunał jak Trybunał Tokijski bez zdecydowanego wyroku „większości” sędziów mógł stracić całe swoje znaczenie.⁹²⁷ Prawdopodobnie rozpoczęcie formułowania wyroku jeszcze zanim Sekcja Obrończa zdążyła przedstawić swoje stanowisko miało zapewnić, że przynajmniej siedmiu sędziów bezsprzecznie poprze odpowiednią decyzję.

Sędzia z Francji, Henri Bernard również nie należał do większości. Uważał, że sposób procedowania przed Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu naruszał podstawowe reguły sprawiedliwego procesu. Wersja robocza wyroku, powstała jeszcze w trakcie postępowania, została przekazana pozostałym sędziom, którzy mieli następnie przekazać „większości” swoje ewentualne poprawki – nigdy jednak nie doszło do wspólnych obrad nad wyrokiem, ani podczas – ani już po zakończeniu prezentacji stanowiska IPS i IDS.⁹²⁸

Sędziowie stanowiący „większość” reprezentowali na tyle podobne poglądy, że mogli wspólnie sformułować wyrok Trybunału Tokijskiego. Jednak mając świadomość znaczenia treści wyroku i potwierdzonych (bądź ewentualnie ustanowionych w nim) rozwiązań prawnych, różnili się w zakresie tego, jak jednocześnie zrealizować cele samego MTWDW, jak i pośrednio cele reprezentowanych przez nich krajów.

Sędzia Lord Patrick (Wielka Brytania) i E.S.McDougall (Kanada) skupili się na jednej z najważniejszych kwestii, czyli zgodności Statutu Trybunału z prawem i tym samym posiadania przez MTWDW jurysdykcji nad oskarżonymi. Według sędziów pakt Kellogga – Brianda z 1928 r. (którego Japonia była sygnatariuszem) uczynił agresywną wojnę nie tylko czynem nielegalnym, ale także podlegającym karze.⁹²⁹ W celu wsparcia tej tezy powołali się na treść wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, który wskazywał, że „Statut nie stanowił wykorzystania władzy posiadanej przez zwycięzców wojny, ale był [...] wyrażeniem stanu prawa międzynarodowego obowiązującego w czasie jego tworzenia”⁹³⁰ i jako taki był dla sędziów wiążący.⁹³¹

Jeden z zarzutów, dotyczący retroaktywności prawa wyrażonego w Statucie, co miało czynić go nieważnym⁹³², również został odrzucony. Pakt dotyczący wyrzeczenia się wojny był wiążący dla wszystkich krajów, które go podpisały – w tym między innymi dla Państw Osi, czyli Niemiec, Włoch i Japonii. Uznanie, że niesprawiedliwym jest sądenie osób, które w naruszeniu międzynarodowych traktatów zaatakowały inne kraje bez uprzedniego ostrzeżenia z oczywistych względów nie jest zgodne z prawdą. Ponadto politycy zajmujący decyzyjne stanowiska w rządzie Japonii musieli wiedzieć, że ich działanie będzie sprzeczne z prawem międzynarodowym obowiązującym w momencie rozpoczynania wojny. Większą niesprawiedliwością miało być pozwolenie na to, aby czyny atakującego (czy wydającego taki rozkaz) pozostały bezkarne.⁹³³

Twierdzenie, iż z wojny (rozpoczęcia wojny) nie można czynić zarzutu i nakładać indywidualnej odpowiedzialności ponieważ jest to czyn całego narodu⁹³⁴, również nie było do końca zgodne z prawdą. Art. 227 i 228

⁹²⁴ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 63.

⁹²⁵ (pod redakcją) Bergsmo, Morten; Wui Ling Cheah; Ping, Li. *Historical Origins of International Criminal Law: vol. 2: FICHL Publication Series No. 21* (2014); str. 186; Sędzia Roling był w swoich poglądach osamotniony, zarówno w samym MTWDW, jak i od strony rządu swojego kraju, co w konsekwencji doprowadziło do jego wyłączenia z „większości”.

⁹²⁶ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 65.

⁹²⁷ „Justice Radhabinod Pal”: www.youtube.com/watch?v=tAAck_82jVo (36 :40 – 38 :27).

⁹²⁸ Zdanie odrębne sędziego Herniego Bernarda: <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/>; str. 19.

⁹²⁹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 366.

⁹³⁰ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 1 października 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/f21343/pdf/>; str. 218.

⁹³¹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 36.

⁹³² *Ibidem*; str. 35.

⁹³³ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 1 października 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/f21343/pdf/>; str. 219.

⁹³⁴ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 36.

Traktatu wersalskiego⁹³⁵ wyraźnie wskazywały na to, że żadna pozycja ani stanowisko publiczne i wynikające z nich prawa i obowiązki nie będą mogły zostać powołane w celu ochrony oskarżonego jeśli naruszył zasady prawa międzynarodowego objęte sankcją karną. Ponadto art. 6 Statutu MTWDW stanowił, że wykonanie rozkazu przełożonego nie może być uznane za czynnik zwalniający oskarżonego z odpowiedzialności za popełniony czyn, w szczególności jeśli przełożony działał w naruszeniu prawa - ale może być wzięte pod uwagę w przypadku rozważenia kwestii złagodzenia wyroku. Konieczne było jednak ustalenie, w jakim stopniu wykonanie rozkazu (jego treść) była zgodna (bądź nie) z zasadami moralnymi osoby będącej jego adresatem.⁹³⁶

Kolejny z zarzutów dotyczył faktu, że na mocy Aktu Kapitulacji i Deklaracji Poczdamskiej uznawano, że jedynymi zbrodniami, których miał dotyczyć proces były konwencjonalne zbrodnie wojenne, gdyż tylko one były objęte karalnością w świetle prawa obowiązującego w czasie wydania Deklaracji. Trybunał Tokijski stwierdził jednak, że agresywna wojna była zbrodnią na mocy prawa międzynarodowego długo przed 1945 r. i nie ma podstaw do ograniczenia zakresu interpretacji Statutu.⁹³⁷

Ostatnia kwestia odnosiła się do statusu czterech oskarżonych: S. Itagakiego, H. Kimury, A. Muto i K. Sato, w imieniu których obrońcy wysunęli wnioszek, że jako byli członkowie sił zbrojnych i jeńcy wojenni, mogą być sądzeni tylko przez sądy wojskowe i na podstawie przepisów Konwencji genewskiej dot. traktowania jeńców wojennych. W tym miejscu sędziowie powołali się na wcześniejszy wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w odpowiedzi na apelację obrońców gen. Yamashita na wyrok wydany Komisją Wojskową w Manili, w którym stwierdzono, że „zapisy Konwencji mogą być stosowane tylko w przypadku popełnienia zbrodni już jako jeńiec wojenny”.⁹³⁸

W zakresie tematyki dotyczącej jurysdykcji Trybunału Tokijskiego sędziowie z „większości” byli zgodni. Jednak pozostałe aspekty procesu, z którymi musieli się zmierzyć podczas formułowania wyroku wywoływały nawet wśród nich rozłam.

Sędzia z Nowej Zelandii, E. Northcroft uważał, że jeśli oskarżony zostanie uznany za winnego prowadzenia agresywnej wojny zarzut konspiracji powinien być wobec niego odrzucony, ponieważ łączy się z o wiele poważniejszym zarzutem prowadzenia wojny.⁹³⁹ Sędzia Lord Patrick z kolei twierdził, że zarzut konspiracji jest o wiele poważniejszy niż zarzut prowadzenia wojny, gdyż ci, którzy ją planują, ustanawiają jej powody i cele są o wiele bardziej godni potępienia niż osoby „tylko” wypełniające ich wizję. Jednak dopiero groźba opuszczenia „większości” przez sędziego z Wielkiej Brytanii w razie pominięcia zarzutu konspiracji i napisania własnego zdania odrębnego skłoniła E. Northcrofta do złagodzenia swojego stanowiska.⁹⁴⁰

W efekcie jedynie dwóch z oskarżonych zostało oczyszczonych z zarzutu uczestniczenia w konspiracji.⁹⁴¹ Wszyscy pozostali zostali uznani za winnych zarówno udziału w tworzeniu, jak i realizacji wspólnego planu i byli odpowiedzialni za czyny popełnione przez siebie oraz inne osoby działające w celu wykonania założeń planu.⁹⁴²

Powyższy plan miał obejmować zdominowanie przez Cesarstwo Japonii całej Wschodniej Azji, wschodniej i południowej części Oceanu Spokojnego oraz Oceanu Indyjskiego i znajdujących się na nich wysp. Sędziowie uznali, że z całą pewnością „liderzy konspiracji” – mimo wielkich ambicji Japonii – nie zamierzali próbować przejąć terytoriów Ameryki Południowej czy Północnej, ograniczając się zatem tylko do regionu, który (teoretycznie) mogli być w stanie podbić.⁹⁴³ Co więcej, początki planów dotyczących rozszerzenia zakresu wpływów Cesarstwa miały istnieć jeszcze przed okresem objętym aktem oskarżenia - datowały się od 1 stycznia 1928 r.⁹⁴⁴ W tym przypadku głównym „odpowiedzialnym” za ten stan rzeczy miał być Shumei Okawa, którego działalność propagandowa znalazła poparcie w Sztabie Generalnym Armii Cesarskiej. Okawa przekonywał wówczas, że Japonia musi rozszerzyć swoje terytorium na kontynent groźbą albo siłą. Przewidywał także, że dojdzie do wojny między „wschodem” i „zachodem”, wynikiem którego będzie zwycięstwo „wschodu”, osiągnięte dzięki Cesarstwu. W istocie jego przewidywania były słuszne, a cały plan konspiracji realizowany podczas II Wojny Światowej nie różnił się wiele od jego wizji. W swoich przewidywaniach pomylił się w zasadzie tylko w jednym aspekcie – ostatecznym zwycięzcy konfliktu.⁹⁴⁵

⁹³⁵ Art. 227 i 228 Traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 r.; Japonia co prawda od 1935 r. nie była związana postanowieniami Traktatu wersalskiego, jednak zarzut obrońców dotyczył się prawa międzynarodowego jako całości http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19200350200/O/D19200200_PL.pdf

⁹³⁶ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 1 października 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/f21343/pdf/>; str. 224.

⁹³⁷ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 37 – 38.

⁹³⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 28.

⁹³⁹ Innymi słowy: zakres znaczeniowy zarzutu „prowadzenia agresywnej wojny” miał obejmować cały zakres znaczeniowy „konspiracji”.

⁹⁴⁰ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 366.

⁹⁴¹ Byli nimi Mamoru Shigemitsu i Iwane Matsui.

⁹⁴² Pkt 1 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/>

⁹⁴³ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 29.

⁹⁴⁴ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 457.

⁹⁴⁵ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 554; W przypadku, gdyby Shumei Okawa brał udział w procesie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu z całą pewnością zostałby uznany za winnego stawianych mu zarzutów. Mógł zdawać sobie sprawę ze swojej sytuacji, stąd też najbardziej prawdopodobnym wytłumaczeniem jego zachowania na samym początku procesu była (udana) rola „niepoczytalnego” (drugim, nieco już mniej realnym powodem mógł być fakt, że brak zrealizowania ostatniego elementu jego wizji był czynnikiem, który wywołał u niego stan niepoczytalności).

Sędzia Northcroft był zdania, że Australia, Nowa Zelandia i Holandia wypowiedziały wojnę Japonii zanim zostały zaatakowane – gdyby Cesarstwu nie udało się zająć Singapuru i przeprowadzić skutecznego ataku na Filipiny, prawdopodobnie nie zdecydowałyby się kontynuować ekspansji na południe. Oczywiście nie twierdził, że to te kraje miały status agresora – uważał jednak, że Japonia miała prawo je zaatakować; w jego opinii oskarżeni mogli być zatem uznani winnymi planowania agresywnej wojny przeciwko Holandii⁹⁴⁶ i Australii⁹⁴⁷, a nie prowadzeniem takiej wojny.⁹⁴⁸ „Większość” sędziowska zapatrywała się na tą kwestię jednak inaczej, czego wyrazem było uznanie, iż Cesarstwo Japonii (w rozumieniu: oskarżeni) było winne prowadzenia wojny przeciwko wszystkim krajom Wspólnoty Brytyjskiej,⁹⁴⁹ Holandii, oraz Francji, ZSRR i Mongolskiej Republice Ludowej.⁹⁵⁰

4.3.2. Brak porozumienia w sprawie kary śmierci

Kwestia kar, jakie miały zostać wymierzone oskarżonym była jedną z najbardziej kontrowersyjnych podczas obrad i formułowania wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu. Zgodnie ze Statutem Trybunał miał prawo orzec wobec oskarżonego, uznanego za winnego stawianych mu zarzutów, karę śmierci, bądź jakiegokolwiek innego rodzaju kary, który uzna za właściwy – zaś procedury wymagały, aby decyzja ta została podjęta większością głosów obecnych sędziów.⁹⁵¹

Sędzia William Webb uważał, że kara dożywotniego pozbawienia wolności powinna być najłagodniejszą i jednocześnie najsurowszą karą wydaną przez Trybunał. W jego opinii umieszczenie skazanych w miejscu odosobnienia poza Japonią na cały okres pozostałego im życia mogło stanowić dla nich o wiele gorszy wyrok niż kara śmierci, bez znaczenia jakiego rodzaju.⁹⁵² Ponadto skoro jednym z celów procesu miało być ukazanie społeczeństwu japońskiemu, jakie są konsekwencje postępowania wbrew zasadom prawa międzynarodowego, kara dożywotniego więzienia mogła mieć dla nich charakter znacznie bardziej odstraszący.⁹⁵³ Przy podejmowaniu decyzji dotyczącej kary śmierci należało także według niego wziąć pod uwagę wiek skazanych. Wymierzanie jej osobom było w jego opinii nieodpowiednie i czyniło z niej narzędzie czystej zemsty – nie sprawiedliwości.

Sędzia M. Cramer ze Stanów Zjednoczonych uważał taki pogląd oburzający – kara śmierci dla osoby uznanej za winną, kara istniejąca i znajdująca się w „katalogu” kar możliwych do wymierzenia za popełnione przez oskarżonych czyny, nie mogła być uznana za „zemstę”.⁹⁵⁴ Sędzia Cramer posiadał bardzo skrajne poglądy na najsurowszą z możliwych kar – do tego stopnia, że można by go było nazwać „wieszającym sędzią”. Nie tylko zagłosował bowiem za tym, aby wszystkich oskarżonych uznać za winnych, ale był także za wydaniem kary śmierci wobec dziewięciu z nich – z czego wobec siedmiu rzeczywiście ją wydano.⁹⁵⁵

Sędzia R. Pal, ze względu na to, iż od początku procesu uważał, że wszyscy oskarżeni powinni zostać uniewinnieni ponieważ nie udowodniono im wystarczająco zarzucanych im czynów, siłą rzeczy był także przeciwny karze śmierci. Sędzia D. Jaranilla (Filipiny) miał natomiast odwrotne zdanie: w jego opinii wyroki wydane przez Trybunał Tokijski nie odpowiadały swoją surowością powadze zbrodni, za jaką zostały wymierzone. Jeśli dalekosiężnym celem powojennych trybunałów miało być zapewnienie życia w świecie prawa i pokoju, decyzje MTWDW można było w zakresie łagodności wyroków uznać za porażkę.⁹⁵⁶

Według sędziego B.V.A. Rolinga (Holandia) kara śmierci wobec sześciu oskarżonych została wymierzona słusznie, jednak dodatkowych trzech oskarżonych skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinno było w jego oczach również otrzymać karę śmierci. Za to Koki Hirota – na nią skazany – oraz czterech innych oskarżonych skazanych na kary wolnościowe, było jego zdaniem niewinnych.⁹⁵⁷

Z kolei sędzia ze Związku Radzieckiego, I.M. Zaryanov, mimo iż popierał wydanie jak najsurowszego wyroku oświadczył, że nie może zagłosować za wydaniem kary śmierci, gdyż w jego kraju ten typ kary został zlikwidowany (a przynajmniej tak było w okresie formułowania wyroku MTWDW). Jednak biorąc pod uwagę fakt, że japońskie zbrodnie wojenne zostały popełnione zanim kara śmierci została w ZSRR zlikwidowana (1947 r.), mógł on oprzeć się

⁹⁴⁶ Pkt 4 i 14 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/>

⁹⁴⁷ Pkt 4 i 10 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/>

⁹⁴⁸ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 366; Pkt 31 i 32 aktu oskarżenia (odpowiednio: Australia i Holandia): <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/>

⁹⁴⁹ Zgodnie z aktem oskarżenia określenie „Wspólnota Brytyjska” obejmowało (spośród krajów do niej należących i reprezentowanych w MTWDW): Wielką Brytanię i Irlandię Północną, Australię, Kanadę, Nową Zelandię, Indie, Birmę, Malezję oraz inne kraje nie posiadające swojej reprezentacji w Lidzie Narodów (pkt 4 aktu oskarżenia),

⁹⁵⁰ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 31; punkty 31,32,33,35 i 36 aktu oskarżenia,

⁹⁵¹ Art. 16 i 4b Statutu MTWDW: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁹⁵² Boister, Neil; Cryer, Robert. *Documents on Tokyo International Military Tribunal*, vol. I: Oxford University Press, 2008; str. 638,

⁹⁵³ Należało także wziąć pod uwagę, że oskarżeni żyli jeszcze w okresie, gdy pojmanie przez wroga w czasie wojny i uzyskanie statusu jeńca wojennego było hańbiące i stanowiło plamę na honorze człowieka. Co prawda wyrok pozbawienia wolności nie implikował tych samych konsekwencji co pojmanie na polu walki, ale mimo wszystko był do tego bardzo zbliżony.

⁹⁵⁴ Brackman, Arnold C. The Other Nuremberg: *The Untold Story...op.cit.*; str. 367 – 368.

⁹⁵⁵ Takatori, Yuki. *The Forgotten Judge...op.cit.*; str. 136.

⁹⁵⁶ Boister, Neil; Cryer, Robert. *Documents on Tokyo...op.cit.*; str. 659.

⁹⁵⁷ Chen, Xinyu. A new study on the death penalty vote at the International Military Tribunal for the Far East, Tokyo: http://www.tsinghuachinalawreview.org/articles/PDF/TCLR_0902_CHEN.pdf (dostęp z dnia 23 marca 2018 r.); str. 159.

o Kodeks Karny z 1922 r., podług którego kara ta była dozwolona. W pewnym sensie zatem sędzia Zaryanov zastosował retroaktywność prawa, ale w celu „poprawy” sytuacji oskarżonych.⁹⁵⁸

Sama kwestia systemu prawnego i rodzaju kar obowiązujących w krajach reprezentowanych przez sędziów nie powinna była mieć na nich żadnego wpływu. Statut Trybunału Tokijskiego był najważniejszym dokumentem regulującym pracę MTWDW, w tym także sposób i rodzaj dopuszczalnego wyroku. Jeśli jego zapisy zezwalały sędziom na wydanie wobec oskarżonych kary śmierci mieli prawo ją wydać, jeśli w ich opinii materiał dowodowy był ku temu wystarczający. Zasiadając w takim Trybunale musieli mieć świadomość, że Statut posiada status nadrzędny do jakichkolwiek kodeksów karnych ich państw.⁹⁵⁹ Samo prawo międzynarodowe także funkcjonowało zupełnie inaczej: jako specyficzny rodzaj społeczności, bez centralnego organu, bez władzy ustawodawczej – w konsekwencji to, co obowiązywało w prawie narodowym niekoniecznie musiało mieć podobny status w prawie międzynarodowym.⁹⁶⁰

Stosunek głosów, jakimi podjęto decyzję o wydaniu kary śmierci wobec niektórych z oskarżonych był co najmniej zastanawiający. Spośród jedenastu reprezentowanych w MTWDW krajów, sędziowie z Indii, Związku Radzieckiego oraz Australii byli z założenia jej przeciwni. Z tego względu wyrok kary śmierci został wydany większością jedynie 7 – 4, zaś w przypadku Kokiego Hiroty skandalicznie niskim stosunkiem 6 - 5.⁹⁶¹ obrońcy oskarżonych podnosili, że we wszystkich cywilizowanych krajach posiadających jakąkolwiek tradycję prawną (a sędziowie niewątpliwie z takich krajów pochodzili) skazanie oskarżonego na śmierć wymaga jednomyslności oraz wykazania winy ponad wszelką wątpliwość.⁹⁶² Tymczasem w Trybunale Tokijskim wystarczająca była zwykła większość – co w przypadku tego rodzaju kary mogło budzić różnego rodzaju wątpliwości nawet wśród osób niezaznajomionych w prawem.

4.3.3. Ogłoszenie wyroku Trybunału Tokijskiego (4 - 12 listopada 1948 r.)

W dniu ogłoszenia wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu 4 listopada 1948 r. przed budynkiem w Ichigaya znowu pojawili się obywatele Japonii oraz krajów alianckich, próbujący osobiście wziąć udział w tak historycznym momencie. Cała treść wyroku została odczytana przez Przewodniczącego sędziego W. Webba. Najbardziej szokującym faktem przede wszystkim dla publiczności było odrzucenie czterdziestu pięciu z pięćdziesięciu pięciu zarzutów znajdujących się w akcie oskarżenia.⁹⁶³

⁹⁵⁸ *Ibidem*; str. 161 – 162.

⁹⁵⁹ Boister, Neil; Cryer, Robert. *The Tokyo International Military Tribunal: a reappraisal*: Oxford University Press, 2008; str. 258 – 259.

⁹⁶⁰ Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 64.

⁹⁶¹ Sellars, Kirsten. „*Crimes Against Peace*” and *International Law*: Cambridge University Press, 2013; str. 255; większości te, mimo powszechnie uznawanych, nie są do końca zgodne z prawdą – sędzia H. Bernard, ze względu na to, że nie należał do „większości” i miał wątpliwości co samej instytucji MTWDW, nie brał udziału w głosowaniu nad karą śmierci (Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond...op.cit.*; str. 64); prawdopodobnie jego „głos” jest zatem zaliczany do głosów jej przeciwnych.

⁹⁶² Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 206.

⁹⁶³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 372 - 373.

**WYROK MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU WOJSKOWEGO
DLA DAŁEKIEGO WSCHODU ⁹⁶⁴**

<u>ZARZUTY</u> <u>OSKARŻONY</u>	nr 1	nr 27	nr 29	nr 31	nr 32	nr 33	nr 35	nr 36	nr 54	nr 55	<u>WYROK</u>
ARAKI Sadao	W	W	N	N	N	N	N	N	N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
DOIHARA Kenji	W	W	W	W	W	N	W	W	W	X	KARA ŚMIERCI
HASHIMOTO Kingoro	W	W	N	N	N				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
HATA Shunroku	W	W	W	W	W		N	N	N	W	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
HIRANUMA Kiichiro	W	W	W	W	W	N	N	W	N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
HIROTA Koki	W	W	N	N	N	N	N		N	W	KARA ŚMIERCI
HOSHINO Naoki	W	W	W	W	W	N	N		N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
ITAGAKI Seishiro	W	W	W	W	W	N	W	W	W	X	KARA ŚMIERCI
KAYA Okinori	W	W	W	W	W				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
KIDO Koichi	W	W	W	W	W	N	N	N	N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
KIMURA Heitaro	W	W	W	W	W				W	W	KARA ŚMIERCI
KOISO Kuniaki	W	W	W	W	W			N	N	W	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
MATSUI Iwane	N	N	N	N	N		N	N	N	W	KARA ŚMIERCI

⁹⁶⁴ Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950, str. 584

MINAMI Jiro	W	W	N	N	N				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
MUTO Akira	W	W	W	W	W	N		N	W	W	KARA ŚMIERCI
OKA Takasumi	W	W	W	W	W				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
OSHIMA Hiroshi	W	N	N	N	N				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
SATO Kenryo	W	W	W	W	W				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
SHIGEMITSU Mamoru	N	W	W	W	W	W	N		N	W	SIEDEM LAT POZBAWIENIA WOLNOŚCI
SHIMADA Shigetaro	W	W	W	W	W				N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
SHIRATORI Toshio	W	N	N	N	N						DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
SUZUKI Teiichi	W	W	W	W	W		N	N	N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI
TOGO Shigenori	W	W	W	W	W			N	N	N	DWADZIEŚCIA LAT POZBAWIENIA WOLNOŚCI
TOJO Hideki	W	W	W	W	W	W		N	W	X	KARA ŚMIERCI
UMEZU Yoshijiro	W	W	W	W	W			N	N	N	DOŻYWOTNIE POZBAWIENIE WOLNOŚCI

Zarzut nr 1: Konspiracja

Zarzut nr 27: Prowadzenie wojny przeciwko Chinom

Zarzut nr 29: Prowadzenie wojny przeciwko Stanom Zjednoczonym

Zarzut nr 31: Prowadzenie wojny przeciwko Krajom Wspólnoty Brytyjskiej

Zarzut nr 32: Prowadzenie wojny przeciwko Holandii

Zarzut nr 33: Prowadzenie wojny przeciwko Francji

Zarzut nr 35: Prowadzenie wojny przeciwko ZSRR

Zarzut nr 36: Prowadzenie wojny przeciwko Mongolskiej Republice Ludowej i ZSRR

Zarzut nr 54: Rozkaz, zezwolenie lub upoważnienie do popełniania zbrodni wojennych

Zarzut nr 55: Zignorowanie obowiązku przywrócenia respektowania i zapobieżenia łamaniu praw i zwyczajów wojennych

W – WINNY

N – NIEWINNY

X – OSKARŻONY, ALE BRAK POTWIERDZENIA ZARZUTU

12 listopada 1948 r., po odczytaniu kontekstu historycznego przedstawione zostały wyroki wydane wobec konkretnych oskarżonych.⁹⁶⁵ Spośród dwudziestu dwóch oskarżonych w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym w Norymberdze trzech z nich zostało uniewinnionych,⁹⁶⁶ a dwunastu skazanych na karę śmierci - w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym dla Dalekiego Wschodu nikt nie został uniewinniony.⁹⁶⁷

Dwudziestu trzech z dwudziestu pięciu oskarżonych zostało uznanych winnymi zarzutu z pkt 1 aktu oskarżenia, który obciążał ich udziałem, przywództwem czy też współpracą przy realizacji wspólnego planu albo konspiracji w latach 1928 – 1945 oraz odpowiedzialnością za wszystkie czyny popełnione przez nich osobiście albo przez jakąkolwiek inną osobę w realizacji tego planu.⁹⁶⁸ Przygotowania do wojen, trwających od 1931 r. w Mandżurii, przez wojnę z Chinami, aż po atak na Pearl Harbor 7 grudnia 1941 r. miały być wynikiem długich i szczegółowych analiz i nie zostały stworzone przez jednego człowieka, tylko przez wielu dowódców mających wspólny cel – zapewnienie japońskiej dominacji w Azji Wschodniej poprzez planowanie i prowadzenie agresywnych wojen.⁹⁶⁹

Mimo, iż podczas całego okresu objętego wyrokiem Trybunału między Japonią a ZSRR były tylko dwa konflikty zbrojne (nad jeziorem Khasan w 1938 r. i pod Nomonhan w 1945 r.) Japonia została uznana za winną konspiracji i agresji.⁹⁷⁰ Osiemnastu oskarżonych zostało uznanych winnymi planowania i rozpoczęcia agresywnej wojny przeciwko Stanom Zjednoczonym 7 grudnia 1941 r. atakiem na Pearl Harbor, później kontynuując działania wobec Wielkiej Brytanii i Holandii.⁹⁷¹ W celu kontynuowania wojny w Chinach (1931 – 1945) zapoczątkowanej Incydem Mukdeńskim prowadziła zakazany przez prawo międzynarodowe handel opium i substancjami odurzającymi.

Ponadto na podstawie dowodów przedstawionych przed Trybunałem stwierdzono, że zbrodnie popełniane przez Armię Cesarską w różnych regionach Azji były tak powszechne i podobne w swoim przebiegu, że musiały być wykonywane albo na podstawie rozkazu, albo zgody rządu Japonii bądź jego członków.⁹⁷²

Prawie wszyscy oskarżeni skazani na śmierć byli generałami, blisko powiązani z fanatyczną Armią Kwantuńską z Mandżurii. Spośród siedmiu z nich dwóch zostało uznanych winnymi (między innymi) zarzutu nr 54 oraz 55 (odpowiednio: wydania rozkazu, zezwolenia lub upoważnienia do popełniania zbrodni wojennych oraz zignorowania obowiązku przywrócenia respektowania i zapobieżenia łamaniu praw i zwyczajów wojennych), a trzech winnych tylko tego pierwszego. Gen. Iwane Matsui jako jedyny otrzymał karę śmierci wyłącznie na podstawie braku podjęcia działań w celu powstrzymania zbrodni popełnionych przez oddziały armii będące pod jego dowództwem w czasie Masakry Nankińskiej (zarzut nr 55). Najbardziej zaskakującym wyrokiem był najwyższy wymiar kary Kokiego Hiroty (winnego trzech zarzutów), byłego premiera i Ministra Spraw Zagranicznych oraz jedynego oskarżonego zajmującego stanowisko cywilne skazanego na śmierć (była to decyzja podjęta głosami tylko sześciu jedenastu sędziów).⁹⁷³

Markiz Koichi Kido, bodaj najważniejszy wśród oskarżonych (najbliższy Cesarzowi Hirohito) otrzymał karę dożywotniego pozbawienia wolności. Mimo iż Stany Zjednoczone odegrały najważniejszą rolę w powołaniu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu, a atak na Pearl Harbor był pierwszym wydarzeniem, które „przyczyniło się” do przystąpienia Ameryki do II Wojny Światowej na Pacyfiku, żaden z oficerów marynarki wojennej nie otrzymał kary śmierci.⁹⁷⁴

O godzinie 16:12 12 listopada 1948 r., pod dwóch latach i dziewięćdziesięciu ośmiu dniami oraz prawie 50 tys. stron transkrypcji postępowania, proces przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu dobiegł końca.⁹⁷⁵

4.3.4. Zdania odrębne

Niemal od początku rozpoczęcia postępowania przez Trybunałem Tokijskim sędziowie wiedzieli, że wyrok przez nich wydany nie będzie jednogłosny. Mimo iż „większość” była przeciwna odczytaniu zdań odrębnych sędziów nie zgadzających się z decyzją, konieczne było zaznaczenie, że taki rozłam jednak powstał.⁹⁷⁶ Stąd też tuż przed przedstawieniem rodzajów kar wydanych wobec oskarżonych przewodniczący sędzia Webb zaznaczył, iż odczytany

⁹⁶⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 378.

⁹⁶⁶ Byli nimi: Franz von Papen (niemiecki polityk i dyplomata, kanclerz Rzeszy w 1932 r., 1933 r. wicekanclerz, jeden z realizatorów Anschlussu – przyłączenia terytorium Austrii do Rzeszy, dokonanego z pogwałceniem traktatu wersalskiego), Hans G. Fritzsche (dziennikarz radiowy, dyrektor propagandowego kanału rządowego, podległego polityce J. Goebbelsa) oraz Hjalmar Schacht (finansista, prezes Banku Rzeszy w latach 1933 - 1939, minister gospodarki realizujący politykę zbrojeń w latach 1934 – 1937); <https://www.britannica.com/biography/Hans-Fritzsche> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.), Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 13, str 89; tom 16, str. 518.

⁹⁶⁷ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 459.

⁹⁶⁸ Pkt 1 aktu oskarżenia: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.).

⁹⁶⁹ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 556.

⁹⁷⁰ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 135.

⁹⁷¹ *Ibidem*; str. 144.

⁹⁷² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 375.

⁹⁷³ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit.*; str. 459.

⁹⁷⁴ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 381 – 382.

⁹⁷⁵ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 588.

⁹⁷⁶ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 371.

przez niego wyrok reprezentował zdanie większości sędziów, natomiast sędziowie z Indii, Holandii, Francji, Filipin – oraz on sam – nie będąc jej częścią – złożyli zdania odrębne.⁹⁷⁷

Zdanie odrębne sędziego W. Webba nie było nim *per se*, gdyż przewodniczący Trybunału generalnie zgadzał się z wyrokiem wydanym przez „większość”. Jego dodatkowa opinia skupiała się między innymi na kwestii Cesarza Hirohito, na temat którego wyrok się nie wypowiadał. Jego zdaniem brak oskarżenia Cesarza o zbrodnie przeciwko pokojowi przez siły Alianckie było niewłaściwe. Swoisty rodzaj immunitetu, jaki został mu przyznany przez Naczelnego Dowódcę gen. MacArthura i podtrzymywany przez Sekcję Oskarżycielską (głównie przez jej przewodniczącego, J. Keenana) uwolnił go od odpowiedzialności za rozpoczęcie wojny. Sędzia Webb wskazał, że Hirohito był „głównym dowódcą zbrodni”⁹⁷⁸, gdyż jego zgoda była konieczna, aby móc skutecznie rozpocząć realizację tak istotnych działań. Pominięcie jego osoby oraz jego szerokiego zakresu uprawnień i decyzyjności jaką posiadał podczas wojny oznaczało, że jego podwładni musieli na siebie przyjąć część jego winy – jednak nie powinni byli zostać skazani na śmierć.⁹⁷⁹ Potwierdził także swoją wcześniej wyrażoną opinię, że bardziej odpowiednią karą dla oskarżonych byłaby kara więzienia poza granicami kraju, niż kara powieszenia czy rozstrzelania, zwłaszcza wobec osób w ich wieku.⁹⁸⁰

Sędzia D. Jaranilla, mimo iż należał do „większości sędziowskiej” uważał, że wyroki wydane przez MTWDW są zbyt łagodne, nie mają odstrasżającego charakteru i nie odpowiadają wadze zbrodni, za które zastały wydane.⁹⁸¹ Ponadto w jego opinii użycie bomby atomowej w 1945 r. było decydującym czynnikiem w zakresie ostatecznej kapitulacji Japonii. W tym czasie znaczące tereny Chin oraz innych krajów pozostawały pod jej okupacją i jeśli prawdą było powiedzenie, że „cel uświęca środki” – to decyzja o rzuceniu bomb na Hiroshimę i Nagasaki była całkowicie uzasadniona.⁹⁸²

Sędzia z Holandii, B.V.A. Roling wystosował częściowe zdanie odrębne. Jednym z poruszonych przez niego tematów była kwestia zbrodni przeciwko pokojowi. Uważał stawianie takiego zarzutu za retroaktywne i zbyt wczesne. W jego opinii uczynienie agresji zbrodnią powinno być dokonane dopiero wtedy, gdy wszystkie kraje na świecie przystąpią do paktu o wyrzeczeniu się wojny, a jakiegokolwiek wcześniejsze karanie rozpoczęcia czy prowadzenia wojny było tak samo „użyteczne” jak zaprzeczanie prawom grawitacji poprzez zakazywanie kamieniom spadania.⁹⁸³

W zakresie kar wymierzonych oskarżonym uważał, że Sh. Hata, K. Hirota, K. Kido, M. Shigemitsu i Sh. Togo powinni zostać uniewinnieni przez Trybunał,⁹⁸⁴ w szczególności K. Hirota, którego wyrok śmierci był dla Rolinga niezrozumiały (podobnie jak kary pozbawienia wolności dla M. Shigemitsu i Sh. Togo). W jego opinii konieczna była ostrożność w nakładaniu odpowiedzialności za czyny Armii na cywilnego urzędnika.⁹⁸⁵ Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku K. Kido. Dowody przedstawione podczas postępowania wykazywały, że Cesarz Hirohito – mimo iż nie zgadzał się z polityką prowadzoną przez rząd, nie mógł powstrzymać wybuchu wojny po prostu jej zakazując, a Koichi Kido – jako jego doradca – na pewno zdawał sobie z tego faktu sprawę. Z ograniczonej decyzyjności Cesarza wynikała ograniczona decyzyjność jego doradcy.⁹⁸⁶

Sędzia Roling był także jedyną osobą, która opowiadała się za surowszymi wyrokami dla oficerów marynarki wojennej – T. Oka, K. Sato i Sh. Shimada, którzy według niego powinni byli zostać winnymi popełnienia konwencjonalnych zbrodni wojennych i skazanymi na karę śmierci. Holenderski sędzia jako jedyny zwrócił uwagę na postępowanie żołnierzy japońskich na wyspach Pacyfiku, Malezji, oraz na „Piekielne statki”, służące do transportu jeńców wojennych oraz pochodzących z krajów południowej Azji osób pojmanych do pracy przymusowej.⁹⁸⁷

Sędzia H. Bernard złożył zdanie odrębne głównie w celu publicznego wykazania, że nie zgadzał się z wyrokiem wydanym przez „większość” Trybunału. Jego zdanie odrębne opierało się na zarzutach proceduralnych oraz braku oskarżenia Cesarza Hirohito.⁹⁸⁸

Wyłączenie Cesarza z udziału w jakimkolwiek etapie procesu przed MTWDW miało być jednym z najważniejszych jego defektów, unieważniających całe postępowanie. Był on w oczach sędziego głównym autorem

⁹⁷⁷ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948, str. 586.

⁹⁷⁸ Zdanie odrębne sędziego Williama Webba ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *U.S.A. and others v. Araki and others. Separate opinion of the President*: <https://www.legal-tools.org/doc/1db870/pdf/>, 1948; str. 18 – 19.

⁹⁷⁹ Sellars, Kirsten. „*Crimes Against Peace*”...*op.cit.*; str. 254 – 255.

⁹⁸⁰ Zdanie odrębne sędziego Williama Webba ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu; str. 17

⁹⁸¹ Zdanie odrębne sędziego Delfina Jaranilli ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Concurring opinion by the Honorable Mr. Justice Delfin Jaranilla, Member from the Republic of the Philippines*; <https://www.legal-tools.org/doc/67f7b0/pdf/>; str. 34.

⁹⁸² Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story*...*op.cit.*; str. 389.

⁹⁸³ Sellars, Kirsten. „*Crimes Against Peace*”...*op.cit.*; str. 253.

⁹⁸⁴ Zdanie odrębne sędziego B. V. A. Rolinga ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Opinion of Mr. Justice Roling. Member from the Netherlands*: <https://www.legal-tools.org/doc/fb16ff/pdf/>, 1948; str. 178.

⁹⁸⁵ *Ibidem*; str. 209.

⁹⁸⁶ *Ibidem*; str. 215 – 216.

⁹⁸⁷ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story*...*op.cit.*; str. 389.

⁹⁸⁸ Zdanie odrębne sędziego Henriego Bernarda ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Dissenting judgement of the member from France of the International Military Tribunal for the Far East*: <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/>, 1948; str. 1.

wszystkich zbrodni, a oskarżeni (skazani) mogli być uznani co najwyżej za jego współników.⁹⁸⁹ W tym przypadku widoczna była zgodność jego zdania odrębnego z opinią sędziego W. Webba.

Pierwszym z proceduralnych zarzutów było sformułowanie wyroku przez „większość” i przekazanie gotowej wersji roboczej pozostałym sędziom. Nigdy nie doszło do wspólnych obrad w pełnym składzie, a jakiegokolwiek zastrzeżenia co do treści wyroku – jeśli w ogóle możliwe było ich przekazanie – były przekazywane ustnie i jako takie nie były wiążące.⁹⁹⁰ Wyrok wydany w wyniku przeprowadzenia tego typu procedury nie gwarantował jego sprawiedliwości, a ze względu na uchybienia proceduralne był według sędziego Bernarda nieważny.⁹⁹¹

Jego zdaniem indywidualna odpowiedzialność oskarżonych za popełnienie zbrodni przeciwko pokojowi nie została wystarczająco uzasadniona, podobnie jak zarzut konspiracji, ponieważ jedynym dowodem na jej istnienie miała być chęć zdominowania wschodniej Azji widoczna we wpływowych kręgach japońskiego społeczeństwa. Nie można było uznać, iż działania oskarżonych nosiły cechy konspiracji tylko dlatego, że posiadali te same poglądy.⁹⁹²

Ostatnim zdaniem odrębnym była opinia sędziego R. Pala, która swoją długością mogła śmiało konkurować z wyrokiem wydanym przez „większość”. Jednak mimo swojej, na pierwszy rzut oka obiecującej objętości, jej treść w kilku przypadkach była niekonsekwentna. Przykładowo: dowody dotyczące Masakry Nankińskiej zostały w jednym z paragrafów nazwane „lekko wyolbrzymionymi”, aby później zostać wykorzystanymi na poparcie jednoznacznego twierdzenia, że zbrodnie opisywane w dowodach rzeczywiście miały miejsce. W innym miejscu stwierdził, że Batański Marsz Śmierci był przejawem „prerażającej brutalności” – aby następnie stać się „jednorazowym przypadkiem okrucieństwa”.⁹⁹³

Zdanie odrębne sędziego R. Pala praktycznie oczyszczało wszystkich oskarżonych ze wszystkich zarzutów. Kwestionował on same podstawy funkcjonowania Trybunału, twierdząc, że społeczność międzynarodowa nie osiągnęła jeszcze tego stopnia rozwoju, przy którym byłoby celowe prowadzenie procesu sądowego dla sądenia państw lub jednostek. Reprezentował stanowisko, które niezależnie od jego oceny słusznie chyba wzbudziło zdziwienie sędziego filipińskiego Jaranilli, że – mając taki stosunek do Trybunału i jego statutu – sędzia Pal przyjął propozycję uczestnictwa w procesie.⁹⁹⁴

W ataku na Pearl Harbor i poprzedzających je wydarzeniach nie doszukał się żadnej próby oszustwa. Zawarcie Paktu Trzech miało tylko zapobiec wyobcowaniu Japonii na arenie międzynarodowej – nie stanowić preludium do rozpoczęcia przygotowań do wojny. Sama wojna rozpoczęta w naruszeniu traktatów czy porozumień miała stanowić tylko „naruszenie zawartej umowy” – nie czyn karalny. Sposób traktowania jeńców wojennych miał podlegać pod „działania kraju” i jako taki nie nakładał odpowiedzialności na żadnego członka rządu mającego nadzorować te kwestie.⁹⁹⁵

Z całą pewnością stanowisko przedstawione przez sędziego Pala było bardzo dalekie od prezentowanego przez pozostałych członków Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu – żaden z sędziów w ogóle nawet nie brał pod uwagę opcji uniewinnienia wszystkich oskarżonych, co więcej – do uniewinnienia choćby jednego z nich (bądź złagodzenia nałożonej kary) pochodzono z dużą rezerwą. Oczywiście zdanie odrębne sędziego R. Pala jest wartościowym dokumentem dotyczącym Trybunału Tokijskiego, ukazującym go w zupełnie innej perspektywie, jednak nawet najbardziej pro – japońsko nastawiona osoba nie będzie w stanie zaprzeczyć, że zbrodnie miały miejsce na prawie całym obszarze południowo – wschodniej Azji. Rodzaj kary, jej długość, ewentualne uniewinnienie poparte niepodważalnymi dowodami – nad tymi kwestiami można było się zastanawiać. Jednak praktyczne wybielenie całego okresu objętego jurysdykcją MTWDW było niemożliwe.

4.4. Victors' justice?

„*Victors' justice*” – „Sprawiedliwość zwycięzców”. Określenie to utworzone w 1971 r. przez Richarda Minear'a, pojawiające się w książce jego autorstwa dotyczącej procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu, obecnie odnosi się także do innych sądów czy trybunałów, które sądziły osoby oskarżone o popełnienie zbrodni wojennych. Jednak czy Trybunał Tokijski rzeczywiście jest jednym z pierwszych przykładów takiego sposobu wymiaru „sprawiedliwości”?

Został on powołany przez zwycięzców II Wojny Światowej aktem wykonawczym jednego człowieka – przedstawiciela najsilniejszego z krajów zwycięskich. Wśród sędziów zabrakło przedstawicieli krajów neutralnych, a także – co było jednym z założeń – wszystkich krajów poszkodowanych w wyniku działań Cesarskiej Japonii, w tym przede wszystkim Korei. Korea w czasie trwania postępowania nie była wolnym i suwerennym państwem co powołano jako argument przy pominięciu jej w składzie Trybunału Tokijskiego. Tym co jednak było szokujące to brak

⁹⁸⁹ *Ibidem*; str. 19, 22.

⁹⁹⁰ *Ibidem*; str. 19.

⁹⁹¹ *Ibidem*; str. 20.

⁹⁹² Sellars, Kirsten. „*Crimes Against Peace*”...*op.cit.*; str. 253.

⁹⁹³ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story*...*op.cit.*; str. 391.

⁹⁹⁴ Gardocki, Lech. *Zarys prawa karnego międzynarodowego*: PWN, Warszawa, 1985; str. 65.

⁹⁹⁵ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story*...*op.cit.*; str. 391.

postawienia oskarżonym zarzutów związanych ze zbrodniami popełnionymi w Korei oraz brak reprezentacji jej ewentualnego stanowiska przez którekolwiek z uczestniczących w procesie państw.

Zarzuty postawione oskarżonym (ściślej mówiąc: zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości) miały mieć oparcie w obowiązującym prawie **oraz** stanowić czyny karalne już podczas II Wojny Światowej. Twierdzenie to mogło budzić wątpliwości, gdyż fakt, że coś jest tylko domniemaną zbrodnią, podlegającą karze – w zależności od interpretacji danego aktu prawnego – nie mogło w żadnym wypadku stanowić podstawy prawnej działania Trybunału i znajdować się w wiążącym jego członków Statucie.

Sędziowie Trybunału Tokijskiego reprezentowali bardzo zróżnicowaną postawę do Sekcji Oskarżycielskiej (IPS) i do Sekcji Obróńczej (IDS). Założeniem początkowym każdego procesu karnego na świecie, w każdym cywilizowanym kraju, jest zasada domniemania niewinności – a co za tym idzie zapewnienie możliwości jej wykazania, a przynajmniej wpłynięcia na wymiar kary. Widoczne faworyzowanie IPS i odrzucanie znakomitej większości dowodów świadczących bezpośrednio na korzyść oskarżonych mogło budzić poważne wątpliwości co do bezstronności sędziów.

Czy Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu podlegał zatem pod określenie „sprawiedliwości zwycięzców”? Z całą pewnością tak. Nie można jednak zapominać o tym, że w toku II Wojny Światowej zbrodnie wojenne zostały popełnione także przez Aliantów⁹⁹⁶ i nigdy nie zostały osądzone. Ale cóż – zwycięzców się nie sędzi. Sędzi się tylko tych, co ponoszą klęskę.

⁹⁹⁶ Przykładowo: poza atakiem na Hiroshimę i Nagasaki w 1945 r., Prezydent Stanów Zjednoczonych F. D. Roosevelt, na podstawie dekretu z lutego 1942 r., zarządził przymusowe przesiedlenie zarówno Japończyków, jak i Amerykanów japońskiego pochodzenia z zachodniego wybrzeża USA do specjalnych „oboźów dla internowanych” i centrów relokacyjnych. Z kolei wojska chińskie dopuszczały się podobnych zbrodni na obywatelach i żołnierzach sił japońskich, jak tych popełnianych przez Armię Cesarską; *Outline of U.S. History*: U.S. Department of State, 2005; str. 222

Rozdział 5. Sprawiedliwość zwycięzców? – akceptacja wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu

5.1. Apelacja

Proces przed MTWDW nie zakończył się wraz z odczytaniem wyroku dnia 4 listopada 1948 r. Art. 17 Statutu Trybunału Tokijskiego zawierał postanowienie, przyznające Naczelnemu Dowódcy Sił Alianckich gen. MacArthurowi prawo do „skrócenia [długości kary więzienia] lub jakiegokolwiek zmiany wyroku, za wyjątkiem zwiększenia jego surowości, w dowolnym czasie”⁹⁹⁷. Innymi słowy zapis ten implikował m.in. możliwość złożenia apelacji co do kar, jakie zostały wymierzone oskarżonym. Dla ławy obrończej apelacja stanowiła ostatnią szansę przedstawienia swoich zarzutów wobec samego ustanowienia Trybunału, jakie podtrzymywali od rozpoczęcia się postępowania, oraz do niedopuszczenia zapisania się go w historii tylko jako mechanizmu politycznej zemsty chronionej ideami sprawiedliwości i prawa.

Miało się to jednak okazać bardzo trudnym zadaniem. Art. 17 Statutu Trybunału rzeczywiście dawał gen. MacArthurowi możliwość zmiany wyroku, jaki zapadł na koniec procesu. Jednak 3 kwietnia 1946 r., na trzy tygodnie przed jego rozpoczęciem, Komisja Dalekowschodnia nałożyła na niego obowiązek konsultacji z przedstawicielami krajów członkowskich Komisji przed podjęciem jakichkolwiek decyzji końcowych na mocy art.17 (Roz. II, podr. A, pkt. 2 aktu ustanowienia Komisji Dalekowschodniej z dnia 27 grudnia 1945 r.⁹⁹⁸)⁹⁹⁹. Ta konieczność nie była początkowo ujawniana – pogłębiała on już i tak dość silny polityczny wydzźwięk postępowania przed Trybunałem¹⁰⁰⁰. Zasięganie opinii przedstawicieli krajów wydających wyrok w sprawie jego ewentualnego złagodzenia – nie można było mieć większych wątpliwości, jaka będzie ich treść.

Mimo tych trudności, obrońcy skazanych złożyli 21 listopada 1948 r. na ręce SCAP apelację, w której skrótowo przedstawili zarzuty, jakie pojawiały się już we wcześniejszych wnioskach jakie składali indywidualnie (w imieniu reprezentowanych przez siebie oskarżonych):

1. Brak zapewnienia sprawiedliwego procesu: zmiany zasad procedowania w trakcie procesu na bardziej surowe przed rozpoczęciem prezentacji stanowiska obrony i powrót do bardziej łagodnych, kiedy oskarżyciele przedstawiali swoją odpowiedź; odmowa wysłuchania dowodów na korzyść oskarżonych, po czym zawarcie w wyroku stwierdzenia, że na daną okoliczność [łagodzącą] „obrona nie wniosła żadnych dowodów”; akceptacja dowodów „ze słyszenia” oraz zeznań mało wiarygodnych świadków oskarżenia, przy jednoczesnym odrzucaniu tego typu dowodów przedstawianych przez obronę¹⁰⁰¹.
2. Wyrok nie został wydany w oparciu o przedstawione dowody: sami sędziowie przyznawali, że nie wszystkie dokumenty przedstawiane podczas procesu (i tylko podczas procesu) zostały wzięte pod uwagę; wyrok nie tylko pozostawia wrażenie, że dowody na korzyść oskarżonych przedstawione przez obronę nie zostały wzięte pod uwagę – to samo dotyczy także tego typu dowodów, jakie pojawiły się w toku procesu w dowodach oskarżenia; jeden z sędziów sam wskazał w zdaniu odrębnym na brak zainteresowania dowodami obrony (uzasadniając go słowami Statutu Trybunału: „proces i ukaranie”¹⁰⁰²), naciskając na wydanie bardziej surowego wyroku¹⁰⁰³.
3. Nie udowodniono winy ponad wszelką wątpliwość: wyrok nie został sformułowany w obecności wszystkich sędziów; decyzja w sprawie kary śmierci była podejmowana większością 6 -5, czasem 7 – 4, ale nigdy więcej niż 7 - podczas gdy prawo we wszystkich cywilizowanych krajach wymaga w tej sytuacji jednomyślności¹⁰⁰⁴.
4. Wyrok nie umożliwi osiągnięcia celów krajów alianckich: celami procesu przed Trybunałem miało być ustanowienie agresji zbrodnią międzynarodową, podlegającą surowej karze, oraz „wywołania podziwu pokonanych przeciwników i świata dla naszego przywiązania do prawa tak silnego, że będziemy postępować wedle jego zasad nawet wobec wrogów, zapewniając im sprawiedliwy proces” – wyrok nie spełnił żadnego z nich; wszyscy sędziowie, którzy złożyli zdania odrębne wyraźnie wskazali na brak istnienia prawa, które powinno być zastosowane podczas procesu [karano zatem za to, co wcześniej nie było ustanowione zbrodnią i objęte karą]; werdykt można uznać za formę zemsty na Japonii, której obywatele widzą wśród skazanych także ludzi, którzy musieli zaangażować się w wojnę – także już w końcowym jej okresie - aby walczyć o pokój i jej zakończenie¹⁰⁰⁵.

⁹⁹⁷ Art. 17 Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu z dnia 26 kwietnia 1946 r.: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

⁹⁹⁸ Roz. II, podr. A, pkt. 2 aktu ustanowienia Komisji Dalekowschodniej z dnia 27 grudnia 1945 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf>

⁹⁹⁹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...* op.cit.; str. 397.

¹⁰⁰⁰ Minear, Richard H. *Victors' justice...* op.cit; str. 161.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*; str. 204.

¹⁰⁰² Art. 1 Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu z dnia 26 kwietnia 1946 r.: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

¹⁰⁰³ Prawdopodobnie miano na myśli sędziego D. Jaranillę, który od początku postępowania wnioskował o jak najsurowszy wymiar kar dla oskarżonych.

¹⁰⁰⁴ Minear, Richard H. *Victors' justice...* op.cit; str. 206.

¹⁰⁰⁵ *Ibidem*; str. 207.

Wypełniając swój obowiązek gen. MacArthur zwołał 24 listopada 1948 r. spotkanie z członkami Komisji Dalekowschodniej w sprawie apelacji, jaką otrzymał zaledwie trzy dni wcześniej. Jednak konsultacja z przedstawicielami członków Komisji nie pomogła mu w podjęciu jakichkolwiek kroków. Kanada i Australia ogłosiła brak opozycji dla złagodzenia wyroków, Indie zarekomendowały zmianę wszystkich wyroków kary śmierci na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Najwięcej wniosła opinia Holandii, której zdaniem kara śmierci dla K. Hiroty powinna być zastąpiona karą dożywotniego pozbawienia wolności, kary dożywotniego pozbawienia wolności dla Sh. Haty i gen. Y. Umezu powinny być obniżone do 20 lat, Sh. Togo z 20 lat do 10 a M. Shigemitsu z 10 lat do 2,5 roku pozbawienia wolności.¹⁰⁰⁶ Pozostałe kraje uważały, że nie powinno się dokonać żadnych zmian w orzeczeniu Trybunału.

Nie mając ukończonych studiów prawniczych MacArthur mógł polegać jedynie na wiedzy i doświadczeniu sędziów, którzy wydali wyrok. W jego własnym odczuciu „sądzenie przywódców kraju pokonanego w wojnie było naruszeniem podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości” – ale posiadał on też silne przekonanie o bezcelowości prowadzenia wojen, które chciał zaszczerpić w świadomości ludzi¹⁰⁰⁷. Podejmując decyzję musiał niejako dokonać wyboru pomiędzy własnymi poglądami i przekonaniem a zakwestionowaniem decyzji tych, których wiedza w zakresie prawa była nieporównywalnie większa. Wskazując w swoim oświadczeniu na „brak takiego działania czy zaniechania podczas samego procesu, które byłoby wystarczającym uzasadnieniem dla mojej interwencji w sprawie wyroków, które zostały mi przedstawione”¹⁰⁰⁸ odrzucił apelację obrony, utrzymując wyrok w niezmienionej formie. Zarzuty prawne w niej podniesione pozostawił bez odpowiedzi.

Takie działanie miało swoje konsekwencje w ostatniej apelacji, jaką wnieśli obrońcy siedmiu ze skazanych do Sądu Najwyższego w Stanach Zjednoczonych. Jej celem nie było jednak uzyskanie kolejnej szansy na zmianę decyzji Trybunału – tym razem dotyczyła ona zastosowania *habeas corpus* wobec gen. MacArthura, który ich zdaniem przekroczył swoje uprawnienia powołując do istnienia MTWDW. Los skazanych przez Trybunał Tokijski zależał teraz od tego, czy zakres jurysdykcji Sądu Najwyższego będzie mógł objąć decyzje Białego Domu i ich realizację za granicą¹⁰⁰⁹.

Dnia 7 grudnia 1948 r., paradoksalnie w rocznicę ataku na Pearl Harbor, podjęto większością 5 – 4 głosów decyzję o rozpatrzeniu zarzutów zawartych w apelacji. Tym, kto zapewnił taki wynik głosowania był sędzia Robert H. Jackson, główny oskarżyciel w procesie przed Trybunałem Norymberskim. Ta decyzja wywołała jednak oburzenie w Komisji Dalekowschodniej, która 15 grudnia oświadczyła, że Trybunał Tokijski jest organem utworzonym i działającym pod władzą międzynarodową¹⁰¹⁰.

20 grudnia 1948 r. Sąd Najwyższy głosami 6 – 1 (sędzia R. Jackson powstrzymał się od głosu, uznając swoją rolę w procesie norymberskim jako „konflikt interesów”) ogłosił, iż MTWDW nie został utworzony przez Stany Zjednoczone, wobec czego żaden amerykański sąd nie ma mocy ani prawa do zmian decyzji przez niego podjętych; z tego też powodu wnioski o zastosowanie *habeas corpus* zostały odrzucone¹⁰¹¹.

Jeden z sędziów Sądu Najwyższego USA, sędzia William O. Douglas, był zaniepokojony decyzją podjętą 20 grudnia. Wskazał on, że pozbawienie w przyszłości tego typu trybunałów wojskowych nadzoru zewnętrznych organów sądowniczych daje im nieograniczoną władzę, pozostawiając oskarżonym przed nim możliwość apelacji tylko do władz Trybunału, ale brak możliwości apelacji co do prawa. Zarzucił SN, że nie wzięłyby pod uwagę zdania Komisji Dalekowschodniej gdyby oskarżonymi byli Amerykanie. Zgodził się jednak, że SN nie mógł mieć jurysdykcji nad MTWDW, ale z zupełnie innych powodów. Sędzia W. Douglas, podobnie jak sędzia R. Pal, uznawał Trybunał Tokijski za forum polityczne, a nie za organ mogący wymierzać sprawiedliwość. Powołany został na mocy decyzji osoby wypełniające polecenie władzy danego kraju, niejako mu podlegając, a jako taki nie mógł być organem wolnym i bezstronnym, który zapewniłby oskarżonym prawo do procesu zgodnego z zasadami prawa międzynarodowego. Był tylko instrumentem służącym do pokazania siły politycznej¹⁰¹².

Niestety, opinia sędziego W. Douglasa nie mogła stanowić zbyt wielkiego użytku dla tych, którzy złożyli apelację do Sądu Najwyższego. Nie tylko dlatego, że przyznawała ona brak jurysdykcji nad Trybunałem Tokijskim. Została ona złożona dopiero w czerwcu 1949 r. – pół roku po egzekucji wszystkich siedmiu oskarżonych skazanych na karę śmierci¹⁰¹³.

5.2. Traktat pokojowy z San Francisco 1951 r.

Okres okupacji amerykańskiej dzieli się z reguły na dwie części, przedzielone rokiem 1948 jako „rokiem granicznym”. Reformy, jakie miały być przeprowadzone w Japonii, szły początkowo w kierunku demilitaryzacji,

¹⁰⁰⁶ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 397.

¹⁰⁰⁷ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 168.

¹⁰⁰⁸ Whitney, Courtney. *MacArthur: his rendez – vous with history*: Knopf, New York, 1956; str. 281 – 282.

¹⁰⁰⁹ Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story...op.cit.*; str. 398.

¹⁰¹⁰ *Ibidem*; str. 399.

¹⁰¹¹ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/338/197/> (dostęp z dnia 26 maja 2017 r.).

¹⁰¹² <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/338/197/case.html> (dostęp z dnia 26 maja 2017 r.).

¹⁰¹³ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 170.

zaszczepienia idei demokracji w społeczeństwie i odbudowy ekonomicznej. Wkrótce jednak taka polityka musiała ulec zmianie.¹⁰¹⁴ Jeszcze podczas trwania postępowania przed MTWDW, Stany Zjednoczone zostały zaangażowane w rywalizację z ZSRR i postawione przed zagrożeniem rozpowszechniania się komunizmu w Azji¹⁰¹⁵. Ze względu na swoje położenie geograficzne, w interesie Amerykanów było uczynienie z Japonii sojusznika w walce na Dalekim Wschodzie.

Dodatkowym pozytywnym aspektem była rzeczywista silna niechęć społeczeństwa wobec ruchu komunistycznego. Reaktywowana przez zwolnionych z więzienia K. Tokudę i Sh. Yoshio Komunistyczna Partia Japonii nie uzyskała akceptacji dla swojego programu „demokratyzacji”, budząc ponadto zaniepokojenie sił okupacyjnych. Wybory powszechne w czerwcu 1950 r. wskazywały na wzrost poparcia dla Partii Socjalistycznej i Partii Liberalnej, a dzięki naciskowi gen. MacArthura popularność komunistów zmalała praktycznie do zera (4 mandaty na 404 możliwych)¹⁰¹⁶. Ponadto do instytucji publicznych powracali politycy i przemysłowcy okresu przedwojennego. Jako przeciwnicy komunizmu stanowili wtedy dla Stanów Zjednoczonych bardzo potrzebne wsparcie¹⁰¹⁷.

Jedną z osób, które wróciły na forum publiczne był były MSZ M. Shigemitsu, który otrzymał najkrótszy wyrok – 7 lat pozbawienia wolności, który został skrócony dzięki rozporządzeniu gen. MacArthura (wydanemu prawie trzy lata po zakończeniu procesu dnia 7 marca 1950 r.), który na mocy art.17 Statutu Trybunału Tokijskiego zezwolił na skrócenie długości wyroków pozbawienia wolności o 2/3 za „dobre sprawowanie” i amnestię po 15 latach skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Shigemitsu został ponownie MSZ w 1954 r. i w ciągu pierwszych dwóch lat sprawowania urzędu doprowadził do uwolnienia pozostałych skazanych przez MTWDW¹⁰¹⁸.

Tymczasem w 1950 r. Amerykanie znaleźli się na kolejnym froncie wojennym - w Korei. Jej podział na strefy okupacyjne (północ – ZSRR, południe – Stany Zjednoczone) oraz brak porozumienia pomiędzy Związkiem Radzieckim i USA doprowadziły do trwającego do dziś podziału kraju. Wybuch wojny 25 czerwca 1950 r. doprowadził do konieczności wzmocnienia potencjału obronnego Japonii. Stanowiąc doskonałą bazę przerzutową dla wojsk amerykańskich i otrzymując obowiązek dostarczenia sprzętu wojskowego czy systemów łączności, Japonia otrzymałaby szansę odbudowy swojej gospodarki¹⁰¹⁹.

Opór ku temu pojawił się jednak ze strony premiera Japonii, Sh. Yoshidy. Miał on świadomość, że o ile brak limitów przemysłowych może być stymulantem dla ekonomii kraju, o tyle przyjęcie obowiązku wspierania Stanów Zjednoczonych oznaczałoby wyrażenie zgody na przedłużenie stacjonowania ich wojsk w Japonii. Tymczasem już od 1947 r., mimo obietnic składanych początkowo przez MacArthura, a potem jego następcę gen. M. Ridgewaya, wciąż nie doszło do rozmów na temat traktatu pokojowego i uwolnienia Japonii od amerykańskiej okupacji¹⁰²⁰.

W tej sytuacji warunki traktatu pokojowego jakie Amerykanie zamierzali podyktować Japonii musiały zostać zmienione. Kluczowe było utrzymanie baz wojskowych w archipelagu Riukiu, w szczególności na Okinawie, oraz na głównych wyspach japońskich. Stany Zjednoczone, chcąc przyspieszyć podpisanie traktatu pokojowego, przystały na nieoficjalną propozycję Shigeru Yoshidy o utrzymaniu baz amerykańskich także po podpisaniu porozumienia.¹⁰²¹

4 września 1951 r. w San Francisco rozpoczęła się konferencja pokojowa, w której wzięły udział 52 kraje. Nazwa „konferencja” jest jednak tutaj pewnym nadużyciem. Tekst traktatu został opracowany wcześniej podczas negocjacji między Japonią, Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią. Pozostałe 49 krajów otrzymało końcowy tekst miesiąc przed „konferencją”, podczas której miały tylko oficjalnie złożyć swój podpis¹⁰²².

Rozdział I traktatu stanowił o oficjalnym zakończeniu wojny i uznaniu japońskiej suwerenności¹⁰²³. Japonia przede wszystkim uznała niepodległość Korei, zrzekła praw do Tajwanu, Pescadorów, wszystkich korzyści i przywilejów jakie uzyskała w Chinach na mocy Protokołu z 1901 r. (Protokołu końcowego tzw. Powstania Bokserów)¹⁰²⁴, terytoriów, jakie uzyskała w wyniku Traktatu z Portsmouth z 1905 r. (tj. wysp Kurylskich i części półwyspu Sachalin), do wysp Spratly i wysp Paracelskich oraz praw do korzystania z jakiegokolwiek części Antarktyki¹⁰²⁵. Ponadto przekazała pod kontrolę Stanów Zjednoczonych m.in. wyspy archipelagu Riukiu i Bonin¹⁰²⁶. Zaakceptowała także obowiązki zawarte w art. 2 Karty Narodów Zjednoczonych – m.in. pokojowe rozwiązywanie sporów międzynarodowych i powstrzymywanie się od użycia siły¹⁰²⁷.

Dwoma artykułami, które wzbudziły dość duże emocje były art. 5 i 6 traktatu. Art. 5 pkt c) stanowił o posiadaniu prawa obrony indywidualnej lub zbiorowej o której mówił także art. 51 Karty

¹⁰¹⁴ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; str. 427.

¹⁰¹⁵ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata...op.cit*; str. 208.

¹⁰¹⁶ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit*; str. 427.

¹⁰¹⁷ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata...op.cit*; s ; str. 213.

¹⁰¹⁸ Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit*; str. 172 – 173.

¹⁰¹⁹ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata...op.cit*; str. 214.

¹⁰²⁰ Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii...op.cit*; str. 428.

¹⁰²¹ Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata...op.cit*; str. 219.

¹⁰²² Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit*; str. 174.

¹⁰²³ Art. 1 Traktatu pokojowego z San Francisco z dnia 8 września 1951r.: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰²⁴ Art. 10 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰²⁵ Art. 2 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰²⁶ Art. 3 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰²⁷ Art. 5 Traktatu pokojowego z San Francisco; art. 2 Karty Narodów Zjednoczonych.

Narodów Zjednoczonych¹⁰²⁸. Tymczasem Japonia na mocy art. 9 swojej nowej (pacyfistycznej) Konstytucji nie mogła posiadać żadnych sił wojskowych i utrzymywać potencjału wojennego. Ponadto siły okupacyjne miały wycofać się z terytorium wysp nie później niż 90 po wejściu w życie traktatu¹⁰²⁹ i kraj pozostałby de facto bezbronny. Przewidziano jednak możliwość stacjonowania wojsk obcych sił z państw alianckich na terenie Japonii na zasadzie specjalnych ustaleń międzynarodowych¹⁰³⁰.

Dość kontrowersyjnym był także artykuł 11. Wyrażał on akceptację wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu oraz wyroków innych alianckich trybunałów działających zarówno na terytorium Japonii jak i poza nim. Przyznawał on także prawo do przyznawania zwolnienia lub zastosowania amnestii – ale tylko rządów krajów, które wydawały wyrok, a w odniesieniu do osób skazanych przez Trybunał w Tokio – taką decyzję mogły podjąć w drodze głosowania kraje uczestniczące w procesie. W obydwu przypadkach konieczny był ponadto uprzedni wniosek Japonii o rozważenie wykorzystania tego prawa¹⁰³¹.

Podczas konferencji w San Francisco dwa kraje zażądały przeprowadzenia rozmów na temat art. 11 - Salwador i Meksyk. O ile Salwador wnioskował jednak „tylko” o przyznanie japońskiemu rządowi większego wpływu na proces przyznawania zwolnień z więzień (niż tylko posiadanie pozycji „petenta”), o tyle Meksyk zastosował już nie raz podnoszony argument o braku istnienia podstaw prawnych, które uzasadniałyby powołanie MTWDW. Przedstawiciel Meksyku w swojej wypowiedzi wskazał, że niejako uznanie legalności Trybunału poprzez treść art. 11 stoi w sprzeczności z zasadą: *Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*¹⁰³².

Jednak zgodnie z zasadami procedowania traktatu jaki na samym początku konferencji ogłosiły Stany Zjednoczone, przedstawiciele rządów mogli tylko wygłosić swoje stanowisko „do protokołu”, a poprawki (jeśli w ogóle) mogły być wprowadzone jedynie w mało istotnych kwestiach. Art. 11 pozostał więc bez zmian.

W art. 14 Traktatu pokojowego zobowiązano Japonię do zapłacenia reparacji wojennych państwom alianckim, ale ze względu na ówczesny stan jej gospodarki, ustalenia wysokości i terminów pozostawiono do indywidualnych negocjacji pomiędzy zainteresowanymi krajami a Japonią.¹⁰³³ Uregulowano także kwestie reparacji dla jeńców wojennych. Na mocy Traktatu krajom pochodzenia jeńców wojennych miały być wypłacone środki z funduszu Czerwonego Krzyża, na którego konto Japonia miała przekazać aktywa jakie uzyskała ona lub jej obywatele w krajach neutralnych oraz w krajach pozostających w stanie wojny z którymkolwiek z państw Alianckich.¹⁰³⁴

Traktat pokojowy z San Francisco wszedł w życie dnia 28 kwietnia 1952 r. Nieco ponad siedem miesięcy po złożeniu podpisu Japonia oficjalnie odzyskała suwerenność.

Pamiętając też o swojej obietnicy premier Japonii Yoshida miał podpisać ze Stanami Zjednoczonymi 8 września 1951 r. (w dniu podpisania traktatu pokojowego) traktat o bezpieczeństwie, który zezwalałby amerykańskim siłom militarnym na pozostanie w Japonii, które w zamian za to wzięłyby na siebie ciężar obrony kraju¹⁰³⁵. Jak się jednak później okazało, traktat ten miał służyć Stanom Zjednoczonym w innych celach niż tylko zachowaniu baz militarnych.

Zapisy traktatu pokojowego z pozoru mogły zostać uznane za bardzo łagodne w stosunku do Japonii. Należy jednak zauważyć, że sam traktat był niejako powiązany z zawarciem bilateralnej umowy ze Stanami Zjednoczonymi, która nie była już tak korzystna jak sam traktat. Nasuwa się pytanie, czy gdyby nie zagrożenie ze strony ZSRR i Chin to czy Amerykanie tak bardzo złagodziliby swoją politykę? Czy uczyniliby ze swojego ówczesnie największego wroga na Dalekim Wschodzie największego sojusznika? Być może Japonia miała służyć tylko jako punkt wyjścia dalekosiężnych planów ustanowienia stałej obecności wojsk amerykańskich w regionie Pacyfiku – co jest obecnym status quo?

Sam sposób tworzenia traktatu, jak i jego postanowienia wywołały sporą opozycję w krajach Azji. Chiny zostały w ogóle wyłączone z procesu formułowania jego treści. Minister Spraw Zagranicznych Chin Zhou Enlai zaznaczył, że takie działanie naruszało m.in. zapisy Deklaracji Narodów Zjednoczonych z 1 stycznia 1942r.¹⁰³⁶ i Deklaracji Poczdamskiej¹⁰³⁷. Krzywdzącym dla Chin był także fakt, że nałożony na Japonię obowiązek reparacji wojennych miał dotyczyć tylko okresu od dnia 7 grudnia 1941 r., co stanowiło zignorowanie faktu, że Chiny pozostawały w stanie wojny z Japonią już w latach wcześniejszych. Wojna domowa pomiędzy Kuomintangiem

¹⁰²⁸ Art. 5 pkt c) Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰²⁹ Art. 6 pkt a) Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰³⁰ *Ibidem*

¹⁰³¹ Art. 11 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰³² Minear, Richard H. *Victors' justice...op.cit.*; str. 174.

¹⁰³³ Art. 14 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰³⁴ Art. 16 Traktatu pokojowego z San Francisco: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf

¹⁰³⁵ Art. 1 Traktatu o bezpieczeństwie pomiędzy Japonią a Stanami Zjednoczonymi z dnia 8 września 1951 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp

¹⁰³⁶ Art. 2 Deklaracji Narodów Zjednoczonych z 1 stycznia 1942 r.: „Każdy rząd [kraju, który podpisał Deklarację] zobowiązuje się do współpracy z rządami innych krajów wymienionych powyżej [w preambule] oraz do nie podpisywania rozejmu oraz zawierania pokoju z wrogami”: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp

¹⁰³⁷ Dział I, roz. A, art. 3, pkt ii) Deklaracji poczdamskiej z 1 sierpnia 1945 r.: „Za porozumieniem osiągniętym na Konferencji ustanawia się Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, zadaniem której będzie formułowanie przygotowanych wersji traktatów pokojowych [...] W celu wykonania tych zadań Rada będzie składała się z przedstawicieli państw, będących sygnatariuszami aktu kapitulacji nałożonego na zainteresowany kraj” [którego będzie dotyczyć traktat pokojowy]; http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf

i komunistami też nie przemawiała na korzyść zaproszenia Chin na konferencję do San Francisco. Tym, co jednak prawdopodobnie przelało przysłowiową „czarę goryczy” była kwestia Tajwanu.

Jeszcze przed rozpoczęciem tworzenia traktatu pokojowego chiński ambasador w Waszyngtonie (Wellington Koo) oświadczył, że Chiny oczekują zapewnienia im reparacji wojennych w jakimkolwiek traktacie, który miałyby być zawierany z Japonią, oraz że żądają zwrócenia im Tajwanu. Amerykanie uznawali jednak, że jego kwestia powinna być rozstrzygnięta na forum międzynarodowym. Gdyby zgodzili się na żądania Chin, obecność Siódmej Floty wysłana przez Prezydenta H. Trumana w celu (zapewne) ochrony wyspy stanowiłaby ingerencję w wewnętrzne sprawy kraju.¹⁰³⁸ Po konferencji w San Francisco Japonia została przez Stany Zjednoczone niejako zmuszona do podpisania traktatu z Tajwanem 28 kwietnia 1952 r., uznanym za reprezentanta całych Chin¹⁰³⁹ (od podpisania tego traktatu była nieoficjalnie uzależniona amerykańska ratyfikacja traktatu pokojowego).¹⁰⁴⁰ Doprowadziło to nie tylko do ostatecznej odmowy podpisania traktatu pokojowego przez rząd chiński „na kontynencie”, ale wywołało także konflikt o niepodległość Tajwanu i jego odrębność od Republiki Chińskiej.

Kolejnym krajem, który odmówił przyjęcia zaproszenia na konferencję w San Francisco były (ku rozczarowaniu samej Japonii) Indie. Nie znajdowały one powodów prawnych, dla których Stany Zjednoczone mogłyby dalej sprawować kontrolę nad terytoriami Okinawy i wysp Bonin. W ich oczach zawieranie dodatkowych ustaleń czy traktatów wojskowych (w tym traktatu o bezpieczeństwie) powinno być dokonywane po uzyskaniu przez Japonię pełnej suwerenności. Wcześniejsze negocjowanie warunków bądź łączenie nowych umów z traktatem pokojowym mogłoby bowiem stawiać Japonię w niekorzystnej sytuacji - jako kraju będącego na nierównej pozycji z drugą stroną ewentualnych porozumień. Ponadto Indie nie akceptowały faktu, że treść traktatu miała być narzucona, a nie wypracowana w drodze negocjacji ze wszystkimi zaproszonymi na konferencję krajami oraz nie przewidywała przystąpienia do traktatu w późniejszym czasie.¹⁰⁴¹ Indie zawarły pokój z Japonią 9 czerwca 1952 r., podpisując swój osobny traktat pokojowy, odnawiając relacje dyplomatyczne między dwoma krajami.

Największym błędem jaki jednak popełniono była nieobecność jakiegokolwiek przedstawicielstwa Korei w Stanach Zjednoczonych na konferencji pokojowej. Kwestia braku zaproszenia dla północnokoreańskiego reżimu była oczywista. Jednak odwołane w ostatniej chwili zaproszenie dla Korei Południowej było co najmniej szokujące. Ambasador Korei Południowej w USA Yang Yu Chan został poinformowany, że do podpisania traktatu z Japonią mogą być dopuszczone tylko kraje, które były w stanie wojny z Japonią w 1945 r. i podpisały Deklarację Narodów Zjednoczonych z 1942 r.¹⁰⁴² Takie stwierdzenie zaprzeczało oczywistym faktom – przede wszystkim temu, że Koreański Rząd Emigracyjny wypowiedział Japonii wojnę, a jej wojska walczyły z armią japońską na terenie Chin (np. podczas bitwy o Szanghaj w 1932 r.).

Konsekwencje pominięcia Korei w traktacie pokojowym istnieją do dziś. Po pierwsze, jej obywatele poszkodowani podczas wojny nie otrzymali żadnych reparacji wojennych. Wydawane przez Japonię anty – koreańskie akty (jak zamykanie koreańskich szkół, plany deportacji etc.) dotyczące prawie 800 tys. Koreańczyków mieszkających w Japonii były uzasadniane obawami, że są to obywatele północnokoreańscy, a jako zwolennicy komunizmu nie byli (delikatnie mówiąc) mile widziani w Japonii. W końcu rząd premiera Yoshidy ogłosił, że w dniu wejścia w życie traktatu pokojowego z San Francisco wszyscy obywatele pochodzenia koreańskiego stracą obywatelstwo japońskie. Działo się to wszystko za przyzwoleniem (czy raczej: aprobowanym milczeniem) Stanów Zjednoczonych.¹⁰⁴³

Korea Południowa i Japonia w 1965 r. podpisały traktat o nawiązaniu relacji dyplomatycznych. Próbuje także od lat 90 XX w. rozwiązać kwestię reparacji wojennych dla tzw. „comfort women”, najbardziej bolesnego dla Korei wspomnienia wojny, kładącego się cieniem na próbach wspólnego wzmocnienia postawy wobec Chin i zagrożenia ze strony Korei Północnej.

Pierwsze próby zawarcia porozumienia poczynione zostały w 1993 r., gdy japoński rząd ustanowił fundację „Asian Women’s Fund”, której celem miały być wypłaty odszkodowań dla ofiar, jednak ze względu na pochodzenie funduszy od prywatnych osób – nie od Japonii *per se*, wiele kobiet nie skorzystało z jego pomocy, otwarcie go krytykując.¹⁰⁴⁴

Najbliżej kolejnego rozwiązania konfliktu Japonia i Korea Południowej były w grudniu 2015 r., gdy ministrowie spraw zagranicznych, Fumio Kishida i Yun Byung-se zawarli dwustronne porozumienie określane jako „końcowe i nieodwracalne”. Japonia miała wypłacić 8,3 mln dolarów (ponad 30 milionów PLN), które miały być przeznaczone na opiekę dla pozostających przy życiu kobiet oraz wystosować wobec ofiar i Korei Południowej formalne przeprosiny.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁸ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1950v06>; str. 1325.

¹⁰³⁹ Traktat z Tajwanem został unieważniony 29 września 1972 r. poprzez zawarte w Pekinie przez Japonię i Chińską Republikę Ludową porozumienie o ustanowieniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy krajami oraz – jako jego konsekwencji - Traktatu o Pokoju i Przyjaźni pomiędzy Japonią a Chińską Republiką Ludową dnia 12 sierpnia 1978.

¹⁰⁴⁰ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1951v06p1>; str. 1466 – 1467.

¹⁰⁴¹ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1951v06p1>; str. 1288 – 1289.

¹⁰⁴² <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1951v06p1>; str. 1182 – 1183.

¹⁰⁴³ <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1951v06p1>; str. 1204.

¹⁰⁴⁴ <https://www.nytimes.com/2015/12/29/world/asia/comfort-women-south-korea-japan.html> (dostęp z dnia 10 lutego 2017 r.).

¹⁰⁴⁵ <https://blogs.wsj.com/japanrealtime/2015/12/28/full-text-japan-south-korea-statement-on-comfort-women/> (dostęp z dnia 18 stycznia 2017 r.).

Układ nie został jednak doprowadzony do fazy realizacji. Wyrażony przez premiera Japonii Shinzo Abe “głęboki żal” nie został uznany za przeprosiny i wystarczającą formę przyznania odpowiedzialności japońskiego rządu za zmuszenie tysięcy kobiet do niewolnictwa. Ponadto częścią zrealizowania porozumienia miało być usunięcie sprzed Ambasady Japonii w Seulu i Busan rzeźby koreańskiej dziewczynki umieszczonej tam przez grupy nacjonalistów, której obecność narusza zdaniem Japonii postanowienia Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych¹⁰⁴⁶. Ponadto nowy prezydent Korei Południowej, Moon Jae – in, dzień po objęciu urzędu (tj. 11 maja 2017 r.) zakwestionował postanowienia umowy zawartej przez poprzedni rząd, wskazując na potrzebę opracowania wspólnego nowego porozumienia, opartego zrozumieniu uczuć ludzi. Zaznaczył jednak, że chciałby, aby ten konflikt nie miał wpływu na inne pola relacji dyplomatycznych i sojuszy.¹⁰⁴⁷

Spośród innych azjatyckich sygnatariuszy traktatu, Filipiny ratyfikowały go dopiero w 1956 r. po zawarciu porozumienia o reparacjach wojennych. Indonezja nie ratyfikowała traktatu, ustanawiając początek swoich relacji dyplomatycznych z Japonią w osobnym traktacie pokojowym z 1958 r. Z kolei Wietnam, Kambodża czy Laos – jako francuskie kolonie – mogły podpisać traktat nie do końca z własnej woli.

Oficjalnie amerykańska okupacja Japonii zakończyła się w 1952 r. wraz z ratyfikowaniem przez Stany Zjednoczone traktatu pokojowego z San Francisco. Miała ona jednak daleko idące konsekwencje. Najbardziej zgubnym z nich było to, że kraje Azji, które najbardziej ucierpiały na japońskich ambicjach – Chiny, Korea, Indonezja i Filipiny – stały się niewidoczne. Ich wkład w pokonanie cesarskiej armii został całkowicie przysłonięty amerykańskim zwycięstwem w wojnie na Pacyfiku¹⁰⁴⁸. Traktat z San Francisco można było uznać za pokojowy tylko z nazwy. Japonia, będąc ciągle formalnie w stanie wojny z najbliższymi sąsiadami, nie mogła mieć szansy na odbudowę – jeśli nie zaufania – to chociaż stosunków dyplomatycznych z wieloma z nich przez długie lata.

¹⁰⁴⁶ Art. 22 pkt 2 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r.: „Państwo przyjmujące ma szczególny obowiązek przedsięwzięcia wszelkich stosownych kroków dla ochrony pomieszczeń misji przed jakimkolwiek wtargnięciem lub szkodą oraz zapobieżenia jakimkolwiek zakłóceniu spokoju misji lub uchybieniu jej godności.”; <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1965/s/37/232>.

¹⁰⁴⁷ <http://edition.cnn.com/2017/05/11/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html> (dostęp z dnia 11 maja 2017 r.)

¹⁰⁴⁸ Dower, John W. *Embracing Defeat...op.cit*; str. 27.

Zakończenie

Na początku XX w. Japonia wkroczyła do grona światowych potęg, budując swoją pozycję zarówno w regionie Dalekiego Wschodu, jak i wśród najważniejszych krajów Europy. Prowadząc politykę nakierowaną na uzyskanie jak największych korzyści szybko powiększała swoje terytorium, zyskując przy tym nie tylko surowce obecne na nowych terenach, które stanowiły dla Cesarstwa warunek przetrwania.

Stopniowo do władzy zaczęła dochodzić jednak frakcja militarna. Wspierana przez najbardziej nacjonalistyczne odłamy Armii rozpoczęła realizację zasad *Kodo* oraz *Hakko ichiu*, kierując się propagandowymi wskazówkami Shumei Okawy, którego poglądy ukształtowały mentalność żołnierzy i zyskały poparcie w Sztabie Generalnym Armii.

Po zakończeniu I Wojny Światowej wszystkie światowe potęgi zamierzały uporządkować i ukształtować system prawa międzynarodowego w sposób, który mógł zapewnić, że podobny konflikt nie będzie już miał miejsca – a jeśli już do niego dojdzie osoby do niego dążące zostaną ukarane. Pakt Kellogga – Brianda o wyrzeczeniu się wojny stanowił jeden z najważniejszych aktów prawa międzynarodowego początków XX w.

Na przełomie lat 20 i 30 Japonia postanowiła wykorzystać jeden z wyjątków od paktu, który zezwalał na wypowiedzenie wojny – był to argument samoobrony. Od Incydentu Mukdeńskiego z 1931 r. rozpoczęła się ekspansja Cesarstwa trwająca piętnaście lat. Atak na Pearl Harbor z 1941 r. zmusił Stany Zjednoczone do przystąpienia do II Wojny Światowej, a kolejne próby podbijania azjatyckich kolonii europejskich mocarstw skutkowały prowadzeniem wojny praktycznie na każdym możliwym froncie.

Po dwóch atakach bombowych na miasta Japonii – Hiroshimę i Nagasaki – Japonia zgodziła się przyjąć bezwarunkową kapitulację na mocy Deklaracji Poczdamskiej z 1945 r. zgodzić się na demokratyzację i demilitaryzację kraju, oraz osądzenie za popełnienie zbrodni wojennych wszystkich najwyższych rangą bądź najbardziej reprezentatywnych przywódców Japonii z okresu II Wojny Światowej.

W składzie powołanego formalnie przez Aliantów Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu reprezentowane były prawie wszystkie kraje, które ucierpiały z rąk Cesarstwa. Oskarżonym postawiono zarzuty popełnienia zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Kwestia Cesarza Hirohito – formalnie sprawującego władzę nad Japonią od 1928 r. – praktycznie w ogóle nie została poruszona przez Trybunał. Spośród oskarżonych przed MTWDW nikt nie został uniewinniony, a nieraz kontrowersyjne decyzje sędziów i defekty proceduralne rzucały cień na jego główny cel – wykazanie, że agresja wojenna i skrajny nacjonalizm, reprezentowane przez frakcję militarną byłego rządu Japonii nie odpowiadały realiom powojennego świata.

Trybunał Tokijski nie jest tak znany jak jego europejski odpowiednik – Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze. Pamięć o MTWDW zanika także w samej Japonii, gdzie młodzież w szkołach praktycznie nie uczy się o okresie II Wojny Światowej w ich kraju,¹⁰⁴⁹ a informacje zdobywane przez nią głównie poprzez zachodnią prasę często są dla nich szokiem.

Sprawiedliwość zwycięzców? Tym mianem określało się postępowania przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu oraz przez Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze. Ze ściśle formalnego punktu widzenia sprawiedliwość rzeczywiście była wymierzana przez zwycięzców II Wojny Światowej. Czy odniosła zamierzony skutek? Obserwując gwałtowne protesty społeczne w Japonii, dotyczące prób dokonania zmian w pacyfistycznej Konstytucji sformułowanej przez władze okupacyjne pod dowództwem gen. MacArthura – ściślej mówiąc w art. 9, dotyczącym wyrzeczenia się wojny i posiadania innych sił wojskowych niż siły samoobrony¹⁰⁵⁰ – można odnieść wrażenie, że cel został osiągnięty. Jednak członkowie obecnego rządu w Japonii (jak i niektórzy członkowie rządów poprzednich kadencji) są synami i wnukami generałów i ministrów, którzy w okresie II Wojny Światowej kierowali polityką Cesarstwa. Tamte poglądy wciąż są obecne wśród decydentów kraju. Tym razem jednak zderzają się z prodemokratycznymi i przywiązanymi do pacyfistycznego charakteru Konstytucji obywatelami, którzy być może nie zdają sobie z tego sprawy – ale realizują właśnie te idee, które wiele lat temu przyświecały światowym potęgom.

¹⁰⁴⁹ The Tokyo Trials Ep 3: <https://www.youtube.com/watch?v=ONb1SpxV5Bk>

¹⁰⁵⁰ <https://mainichi.jp/english/articles/20180314/p2a/00m/0na/016000c> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.)

Bibliografia

Akty prawne:

1. **I konwencja haska o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych** z dnia 29 lipca 1899 r.: avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp
2. **Protokół końcowy tzw. Powstania Bokserów** z dnia 7 września 1901 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0302.pdf>
3. **Traktat z Portsmouth** z dnia 5 września 1905 r.: www.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Portsmouth_ending_the_Russo-Japanese_War
4. **Traktat pekiński** z dnia 22 grudnia 1905 r.: https://www.jstor.org/stable/2212079?seq=1#page_scan_tab_contents
5. **I Konwencja haska o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych** z dnia 18 października 1907 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/pacific.asp
6. **Załącznik do I Konwencji haskiej: Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej** z dnia 18 października 1907 r.: www.pck.org.pl/pliki/mp/1907_haga_-_iv_kh%20regulamin.pdf
7. **III Konwencja haska dotycząca rozporządzenia kroków nieprzyjacielskich** z dnia 18 października 1907 r.: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19270210159>
8. **IV Konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów prowadzenia wojny na lądzie** z dnia 18 października 1907 r.: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19270210161>
9. **V Konwencja haska dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej** z dnia 18 października 1907 r.: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19270210163>
10. **Japońsko – Amerykańska wymiana not dot. polityki „Otwartych Drzwi” w Chinach oraz na Oceanie Spokojnym (Porozumienie Root – Takahira)** z dnia 30 listopada 1908 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/b-jp-ust000009-0414.pdf>
11. **Sino – Japoński Traktat** z dnia 15 maja 1915 r. / **Dwadzieścia Jeden żądań** z dnia 26 kwietnia 1915 r.: <https://china.usc.edu/japanese-government-“twenty-one-demands”-april-26-1915>
12. **Traktat wersalski** z dnia 28 czerwca 1919 r.: www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf; http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19200350200/O/D19200200_PL.pdf
13. **Statut Ligi Narodów**: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp
14. **Tzw. Traktat czterech potęg** z dnia 13 grudnia 1921 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr1921.asp
15. **Traktat waszyngtoński**, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://www.ibiblio.org/pha/pre-war/1922/nav_lim.html
16. **Tzw. Traktat dziewięciu państw**, podpisany dnia 6 lutego 1922 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr22-01.asp
17. **Pakt Kellogga – Brianda / Traktat o wyrzeczeniu się wojny** z dnia 27 sierpnia 1928 r.: <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggcompact.pdf>
18. **Konwencja dotycząca traktowania jeńców wojennych** z dnia 27 lipca 1929 r., podpisana w Genewie: isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19321030866; http://avalon.law.yale.edu/20th_century/geneva02.asp
19. **Radziecko – japoński pakt o neutralności** z dnia 13 kwietnia 1941 r., podpisany w Moskwie: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/s1.asp>
20. **Karta Atlantyczna** z 14 sierpnia 1941 r.: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>
21. **Pakt trzech** z 27 września 1941 r. podpisany w Berlinie: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp>
22. **Cesarski Reskrypt o wypowiedzeniu wojny Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii** z dnia 8 grudnia 1941 r.: <http://tmcDaniel.palmerseminary.edu/Rescript-English.pdf>
23. **Deklaracja Narodów Zjednoczonych** z dnia 1 stycznia 1942 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp
24. **Deklaracja kairska** z dnia 26 listopada 1943 r.: avalon.law.yale.edu/wwii/cairo.asp
25. **Deklaracja poczdamska** z dnia 1 sierpnia 1945 r.: http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf
26. **Deklaracja Poczdamska – Proklamacja warunków kapitulacji Japonii** z dnia 26 lipca 1945 r.: www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html
27. **Deklaracja Związku Radzieckiego o wypowiedzeniu wojny Japonii** z dnia 8 sierpnia: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/s4.asp>
28. **Akt bezwarunkowej kapitulacji Cesarstwa Wielkiej Japonii** z dnia 2 września 1945 r.: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/j4.asp>
29. **Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej** z dnia 8 września 1945 r.: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19470630367>
30. **Akt ustanowienia Komisji Dalekowschodniej** z dnia 27 grudnia 1945 r.: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf>
31. **Karta Narodów Zjednoczonych** z 1945 r.: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

32. Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 8 września 1945 r.: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>
33. Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu z dnia 19 stycznia 1946 r. (wersja pierwotna) oraz z 26 kwietnia 1946 r. (wersja ostateczna): http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf
34. Akt oskarżenia Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu: <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/>
35. Traktat pokojowy z San Francisco z dnia 8 września 1951r.: treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf
36. Traktat o bezpieczeństwie pomiędzy Japonią a Stanami Zjednoczonymi z dnia 8 września 1951 r.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp
37. Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z dnia 18 kwietnia 1961 r.: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1965/s/37/232>
38. Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu z dnia 10 kwietnia 1972 r.: http://www.pck.org.pl/pliki/mph/1972_Lon-Mos-Wasz_-_bron_chemiczna.pdf
39. Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz zniszczeniu jej zapasów z dnia 13 stycznia 1993 r.: <http://www.ipo.waw.pl/pl/konwencja/konwencjapdf.pdf>
40. Deklaracja w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru z dnia 11 grudnia 1868 r.: http://www.pck.org.pl/pliki/mph/1868_Petersburg_-_pociski_wybuchajace.pdf
41. Traktat z Kanagawy z 31 marca 1854 r.: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/japan002.asp
42. Konstytucja Cesarstwa Japonii (Konstytucja Meiji) z 11 lutego 1898 r.: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>
43. Kodeks Wojskowy Stanów Zjednoczonych z 4 czerwca 1920 r.: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RAW-vol2.pdf#page=39

Orzeczenia i dokumenty:

1. Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu z dnia 4 listopada 1948 r./ International Military Tribunal for the Far East, Judgement of 4 November 1948: <http://werle.rewi.hu-berlin.de/tokio.pdf>
2. Zdanie odrębne sędziego Henriego Bernarda ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Dissenting judgement of the member from France of the International Military Tribunal for the Far East*: <https://www.legal-tools.org/doc/d1ac54/pdf/>, 1948.
3. Zdanie odrębne sędziego Delfina Jaranilli ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Concurring opinion by the Honorable Mr. Justice Delfin Jaranilla, Member from the Republic of the Philippines*; <https://www.legal-tools.org/doc/67f7b0/pdf/>
4. Zdanie odrębne sędziego Radhabinoda Pala ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Judgement of the Honorable mr. Justice Pal, member from India*; cz.1: <https://www.legal-tools.org/doc/712ef9/pdf/>; cz. 2: <https://www.legal-tools.org/doc/03dc9b/pdf/>; cz. 3: <https://www.legal-tools.org/doc/2a3d21/pdf/>; cz. 4: <https://www.legal-tools.org/doc/2a6ce2/pdf/>
5. Zdanie odrębne sędziego B. V. A. Rölinga ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *Opinion of Mr. Justice Roling. Member for the Netherlands*: <https://www.legal-tools.org/doc/fb16ff/pdf/>, 1948.
6. Zdanie odrębne sędziego Williama Webba ws. wyroku wydanego przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu: *U.S.A. and others v. Araki and others. Separate opinion of the President*: <https://www.legal-tools.org/doc/1db870/pdf/>, 1948
7. Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 1 października 1946 r.: <https://www.legal-tools.org/doc/f21343/pdf/>
8. Oświadczenie Cesarza Hirohito o przyjęciu Deklaracji Poczdamskiej z dnia 15 sierpnia 1945 r.: <https://www.atomicheritage.org/key-documents/jewel-voice-broadcast>
9. "The Shinto Directive" (Dyrektywa nt. likwidacji publicznego finansowania kultu Shinto) z 15 grudnia 1945r.: <https://web.archive.org/web/20141219183832/http://nirc.nanzan.ac.jp/nfile/3229>
10. "Justice Jackson's Report to the President on Atrocities and War Crimes", z 7 czerwca 1945 r.: http://avalon.law.yale.edu/imt/imt_jack01.asp
11. Transcripts of proceedings: <https://www.legal-tools.org/doc/436390/pdf/>; ; <https://www.legal-tools.org/doc/b5f69e/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/db944e/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/cc88e9/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/a5a0b0/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/5a91c5/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/6faa21/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/259846/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/1227ac/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/f2dcb8/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/b7dde6/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/d99f79/pdf/>; <https://www.legal-tools.org/doc/397ff7/pdf/>

Literatura:

1. Appleman, John Alan. *Military Tribunals and International Crimes*: Praeger, 1972.
2. Armstrong, David; Farrell, Theo, Lambert, Hél  n. *International Law and International Relations*: Cambridge University Press.
3. Aust, Anthony. *Handbook of International Law*: Cambridge University Press, 2014.
4. Bergamini, David. *Japan's Imperial Conspiracy*: William Heinemann Ltd, London, 1971.
5. (pod redakcj  ) Bergsmo, Morten; Wui Ling Cheah; Ping, Li. *Historical Origins of International Criminal Law: vol. 2*: FICHL Publication Series No. 21 (2014).
6. Berkofsky, Axel. *A Pacifist Constitution for an Armed Empire: Past and Present of Japanese Security and Defence Policies*: FrancoAngeli, 2012.
7. Bix, Herbert. *Hirohito and the Making of Modern Japan*, Harper Perennial, 2001.
8. Bix, Herbert. *War Responsibility and Historical Memory: Hirohito's Apparition*: The Asia-Pacific Journal – Japan Focus, 3 maja 2008 r., <https://apjif.org/-Herbert-P.-Bix/2741/article.html>.
9. Blakeney, Ben Bruce. "International Military Tribunal: Argument for Motions to Dismiss." *American Bar Association Journal*, vol. 32, no. 8, 1946 (www.jstor.org/stable/25715679)
10. Boister, Neil; Cryer, Robert. *Documents on Tokyo International Military Tribunal, vol. I*: Oxford University Press, 2008.
11. Boister, Neil; Cryer, Robert. *The Tokyo International Military Tribunal: a reappraisal*: Oxford University Press, 2008.
12. Brackman, Arnold C. *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials*: William Morrow and Company, inc., New York, 1987.
13. Brodecki, Bogus  w. *II Wojna   wiatowa – kompendium*: Bellona, Warszawa 2015.
14. Brooks, Lester. *Behind Japan's Surrender: The secret struggle that ended an Empire*: McGraw - Hill Book Company, 1995.
15. Buono, Stephen. *Commission and Omission of History in Occupied Japan*. Binghampton Journal of History, 2011.
16. Chen, Xinyu. *A new study on the death penalty vote at the International Military Tribunal for the Far East, Tokyo*: http://www.tsinghuachinalawreview.org/articles/PDF/TCLR_0902_CHEN.pdf
17. Cassese, Antonio; Gaeta Paola. *Cassese's International Criminal Law*: Oxford University Press, 2003.
18. Cassese, Antonio; Röling, B. V. A. *The Tokyo Trial and Beyond: Reflections of a Peacemonger*: Polity, 1994.
19. Corrigan, Gordon. *The Second World War: A Military History*: Atlantic Books, 2010.
20. Cyrzan, Mateusz. *Proces przekszta  cania Korei w japo  nsk   koloni   na prze  omie XIX i XX w.*: Gda  skie Studia Azji Wschodniej 2013/3.
21. Czerwi  ski, Maciej. *Odpowiedzialno  c za wydanie i wykonanie rozkazu*: Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica 74 / 2015.
22. De Bary, Theodore; Gluck, Carol; Tiedemann, Arthur E. *Sources of Japanese Tradition, vol. 2*: Columbia University Press 2005.
23. Department of State, United States of America. *Peace and War: United States Foreign Policy 1931 – 1941*: United States Government Printing Office, Washington, 1943.
24. Dower, John W. *Embracing Defeat: Japan in the wake of World War II*: W. W. Norton & Company, 1999.
25. (pod redakcj  ) Dynia, El  bieta. *Nauka prawa mi  dzynarodowego u progu XXI w.*: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzesz  w, 2003.
26. Encyklopedia Gazety Wyborczej: "Religie   wiata", Tom 8, Tom 10, Tom 13, Tom 16, Tom 18: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005 r.
27. Evans, Malcolm D. *International Law*: Oxford University Press, 2010.
28. Ferren, John M. *Salt of the Earth, Conscience of the Court: The Story of Justice Wiley Rutledge*. The University of North Carolina Press, 2004.
29. Fisher, Max. *The Emperor's Speech: 67 years ago Hirohito transformed Japan Forever*: The Atlantic, 15 sierpnia 1945 r.: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/08/the-emperors-speech-67-years-ago-hirohito-transformed-japan-forever/261166/>
30. Flisowski, Zbigniew. *Burza nad Pacyfikiem, tom I*: Wydawnictwo Pozna  skie, 1986.
31. Frank, Richard B. *Downfall: The End of the Imperial Japanese Empire*: Penguin Books, 2001.
32. Furgurson, Ernest B. *Conspiracy robs victims of Japanese camp atrocities.*: The Pittsburgh Press, 2 lutego 1989 r.
33. Gardocki, Lech. *Zarys prawa karnego mi  dzynarodowego*: PWN, Warszawa, 1985.
34. Gen. Douglas MacArthur and His General Staff: *Reports of General MacArthur: the campaigns of MacArthur in the Pacific; vol. I*: Department of the Army, 1994 r.
35. Gen. Douglas MacArthur. *Reminiscences*: Naval Institute Press, 2012.
36. Rose, Gideon. *How Wars End: Why We Always Fight the Last Battle*: Simon&Schuster Paperbacks, 2010.

37. Hankey, Maurice. *Politics, Trials and Errors: Pen In Hand*, 1950.
38. Harmsen, Peter. *Shanghai 1937: Stalingrad on the Yangtze*: Casemate Publishers, 2013.
39. Hasegawa, Tsuyoshi. *Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan*: The Belknap Press of Harvard University Press, 2005.
40. Hitchens, Christopher E. (tłum. Jan Dzierzgowski). *Thomas Paine – Prawa Człowieka*: Wydawnictwo MUZA S.A., 2008.
41. Hoborowicz, Marek: *Doktryna Hakko - ichiu (八 個 一 宇) – tradycja i kultura w wymiarze politycznym. Kwestia bezpieczeństwa narodowego.*: SECURITY, ECONOMY & LAW, nr 8, 2015 (13–24)
42. Horwitz, Solis. *Tokyo Trial*: Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950.
43. Hoyt, Edwin P. *Japan's War: The Great Pacific Conflict*: Cooper Square Press, 2001.
44. Iokibe, Makoto; Eldridge, Robert D. *The Diplomatic History of Postwar Japan*: Routledge, 2011.
45. Inoue, Kyoko. *MacArthur's Japanese Constitution*: University of Chicago Press, 1991.
46. Jastrzębski, Jarosław. *Pearl Harbor 1941*: Bellona, Warszawa 2011.
47. Karolczak, Krzysztof. *System konstytucyjny Japonii*: Wydawnictwo Sejmowe, Kancelaria Sejmu, 1999.
48. Kato, Masuo: *The Lost War*: New York, A. A. Knopf, 1946.
49. Kaufman, Zachary D. *Transitional Justice for Tojo's Japan: The United States role in the establishment of the International Military Tribunal for the Far East and other transitional justice mechanisms for Japan after World War II*: Emory International Law Review 2013, tom 27, nr 2.
50. Kawamura, Noriko. *Emperor Hirohito and the Pacific War*: University of Washington Press, 2015.
51. Klimczak – Przyborowska, Anna; Pyć, Dorota. *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego*: Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2012.
52. Kōbōri, Keiichirō. *The Tokyo Trials: The unheard defense / written and edited by Kōbōri Keiichirō*: Kodansha Ltd., Tokyo, Japan, 1995.
53. Lebra, Takie Sugiyama. *Above the Clouds: Status Culture of the Modern Japanese Nobility*: University of California Press, 1995.
54. Lewe Van Aduard, Evert Joost: *Japan, from surrender to peace*, M. Nijhoff, 1953.
55. Maga, Timothy P. *Judgement at Tokyo: The Japanese War Crimes Trials*: University Press of Kentucky, 2001.
56. Maki, John M. *Japan's Commission on the Constitution: The Final Report*: University of Washington Press, 1980.
57. Mathews, Peter (tłumaczenie: Grzegorz Siwek). *Wojna wywiadów 1914 – 1945: walka w eterze*: Wydawnictwo RM, 2016.
58. Matyasik, Michał; Domagała Przemysław. *Międzynarodowe trybunały karne oraz inne instrumenty sprawiedliwości tranzytywnej*: Difin, Warszawa, 2012.
59. McDonough, Frank. *The Origins of the Second World War: An International Perspective*: Continuum International Publishing Group, 2011.
60. Minear, Richard H. *Victors' justice: Tokyo War Crimes Trial*: Princeton University Press, 2015.
61. Moore, Ray A., Robinson, Donald L. *Partners for Democracy: Crafting the New Japanese State Under MacArthur*: Oxford University Press, 2004.
62. Morley, James William; Titus, David Anson. *Japan's Road to the Pacific War: The Final Confrontation. Japan's Negotiations With the United States, 1941*: Columbia University Press, 1994.
63. Nimmons, Don Stewart. *Treasures of War – Concealed by the Evil Ones*: Xulon Press 2002.
64. Nye, Joseph S. *Understanding international conflicts: an introduction to theory and history*; Pearson Longman, 2009.
65. Olásolo, Héctor. *The criminal responsibility of senior political and military leaders as principals to international crimes*: Hart Publishing, 2009.
66. Ostropolski, Tomasz. *Zasada jurysdykcji uniwersalnej w prawie międzynarodowym*: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa, 2008.
67. Pal, Radhabinod. *International Military Tribunal for the Far East. Dissident Judgement of Justice Pal*: Kokusho – Kankokai, Inc., Tokyo, 1999.
68. Pałasz – Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Historia Państw Świata w XX wieku: Japonia*: Wydawnictwo Trio, Warszawa, 2008.
69. Pałasz – Rutkowska, Ewa. *General Masaki Jinzaburo and the Imperial Way Faction (Kodoha) in the Japanese Army, 1932 – 1936*: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego Orientalia Varsoviensis, Warszawa, 1990.
70. Piccigallo, Philip. *The Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945 – 1951*: University of Texas Press, 2011.
71. Piegzik, Michał A. *Konstytucja Japonii z 1946 r. – droga i proces ustrojodawczy*: Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2015, vol. 4 no 1.
72. Piegzik, Michał A. *Morze Koralowe 1942*: Bellona, Warszawa 2016.
73. Pułło, Andrzej. *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*: Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.

74. Sato, Hiroaki. *Yamashita trial as a monument to out humanity*. The Japan Times, 27 lutego 2015 r.
75. Saunavaara, Juha. *Occupation Authorities, the Hatoyama Purge and the Making of Japan's Postwar Political Order*: The Asia-Pacific Journal – Japan Focus, 28 września 2009 r., <https://apjif.org/-Juha-Saunavaara/3229/article.html>
76. Sayre, Francis B. “*Criminal conspiracy*”: Harvard Law Review (<https://archive.org/details/jstor-1328648>), 1922.
77. (pod redakcją) Schmitt, Michael; Green, L.C. *Levie on the Law of War* (Howard, Levie: *Prisoners of War and the Protecting Power, 1961*) Naval War College, Newport, Rhode Island, 1998.
78. Selden, Mark. *A Forgotten Holocaust: US Bombing Strategy, the Destruction of Japanese Cities & the American Way of War from World War II to Iraq*: The Asia-Pacific Journal – Japan Focus, 2 maja 2007 r. <https://apjif.org/-Mark-Selden/2414/article.html>
79. Sellars, Kirsten. „*Crimes Against Peace*” and International Law: Cambridge University Press, 2013.
80. Schlichtmann, Klaus. *Shidehara Kijuro, Pacifism and the Abolition of War*: Lexington Books, 2009.
81. Stille, Mark E. (tłumaczenie: Tomasz Szlagor). *Marynarka wojenna Cesarstwa Japonii w wojnie na Pacyfiku*: Wydawnictwo Poznańskie, 2015.
82. Suzuki, Takeshi. *The Rhetoric of Emperor Hirohito: Continuity and Rupture in Japan's Dramas of Modernity*: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
83. Suzuki, Teruji. *Konstytucja Japonii (Seria: Konstytucje Świata)*: Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014.
84. Takatori, Yuki. *The Forgotten Judge at the Tokyo War Crimes Trial*: Massachusetts Historical Review, vol. 10, 2008.
85. Takemae, Eiji. *Allied Occupation of Japan*: Continuum, 2003.
86. Telford, Taylor. *The Anatomy of the Nuremberg Trials: a personal memoir (1st edition)*: Alfred A. Knopf, New York 1992.
87. TIME: *War crimes: Road show*, 20 maja 1946 r.
88. Totani, Yuma. *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*: Harvard University Press, 2009.
89. Totman, Conrad. *Historia Japonii* (tłumaczenie: Justyn Hunia), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2009.
90. Trohan, Walter. *Japs asked peace in Jan. Envoys on way – Tokyo*: Chicago Tribune, 19 sierpnia 1945 r. (<http://vho.org/GB/Journals/JHR/6/4/Hoffman508-512.html>)
91. Truman, Harry S. *Memoirs by Harry S. Truman, volume one: Year of Decisions*: The New American Library, 1965.
92. Tubielewicz, Jolanta. *Historia Japonii*: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
93. The United Nations War Crimes Commission. *1948 History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*: <http://www.unwcc.org/wp-content/uploads/2017/04/UNWCC-history.pdf>
94. The United Nations War Crimes Commission. *Law Reports of Trials of War Criminals, vol. IV*: His Majesty's Stationery Office, 1948, London: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-4.pdf
95. Urofsky, Melvin I. *Dissent and the Supreme Court: Its Role in the Court's History and the Nation's Constitutional Dialogue*. Vintage Books, 2017.
96. *Violation of the Laws and Customs of War: Reports of the Majority and Dissenting Reports of American and Japanese Members of the Commission of Responsibilities*; 1919 Carnegie Endowment for International Peace, Pamphlet 32.
97. (pod redakcją) Von Lingen, Kerstin. *Transcultural Justice at the Tokyo Tribunal: The Allied Struggle for Justice, 1946 – 1948*: Brill Academic Publishing, 2018.
98. Wigmore, Lionel. *Australia in the War of 1939–1945, series one – Army, volume IV – The Japanese Thrust*: Canberra, Australian War Memorial, 1957.
99. Wainstock, Dennis D. *The Decision to Drop the Atomic Bomb*: Praeger, 1996.
100. Watt, Lori. *When Empire Comes Home: Repatriation and Reintegration in Postwar Japan*: Harvard University Press, Asia Center, 2010.
101. Werle, Gerhard. *Principles of International Criminal Law*: T.M.C. Asser Press, 2005.
102. Wilson, Sandra. *Nation and Nationalism in Japan*: Routledge 2002.
103. Wilson, Sandra; Cribb, Robert; Trefalt, Beatrice; Aszkielowicz, Dean. *Japanese War Criminals : The Politics of Justice After the Second World War*: Columbia University Press, 2017.
104. Whitney, Courtney. *MacArthur: his rendez – vous with history*: Knopf, New York 1956.
105. Woodard, William P. *The Allied Occupation of Japan 1945 – 1952 and Japanese Religions*. Leiden, E.J.Brill, 1972.

Źródła elektroniczne:

1. imtfe.law.virginia.edu/search/site/international%20military%20tribunal%20for%20the%20far%20east (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)

2. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/tavenner/2/3/report-psychiatric-examination-mental-condition-shumei-okawa> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
3. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/tavenner/2/3/report-psychiatric-examination-mental-condition-shumei-okawa> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
4. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/1/1/webb-will-head-crimes-tribunal-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
5. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/item-78-general-named-new-u-s-war-crimes-justice-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
6. <https://www.britannica.com/topic/Burma-Road> (dostęp z dnia 20 maja 2018 r.)
7. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/new-u-s-judge-named-trial-japanese-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
8. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/court-upholds-right-cramer-bench-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
9. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/tavenner/5/5/list-defendants-and-attorneys> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
10. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/carrington-williams/1/1/establishment-defense-division-provide-allied-counsel-major-war> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
11. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/morgan/4/1/trial-transcript-april-29-1946> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
12. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/14-u-s-attorneys-here-war-trials-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
13. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/imtfe-proceedings-april-29-june-5-1946> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
14. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/item-96-tojos-counsel-asks-delay-war-trial-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
15. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/carrington-williams/1/1/announcement-captain-beverly-m-coleman-chief-defense-counsel> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
16. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/six-war-crimes-trial-defense-lawyers-leave-news-article> (dostęp z dnia 31 maja 2017 r.)
17. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/1/1/international-courtroom-news-clipping> (dostęp z dnia 18 czerwca 2017 r.)
18. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/macarthur-favors-hanging-war-criminals-not-shooting-news-article> (dostęp z dnia 19 czerwca 2017 r.)
19. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/1/1/japanese-get-seats-war-crime-trials-news-article> (dostęp z dnia 24 czerwca 2017 r.)
20. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps-collection/2/1/times-upholds-legality-tokyo-war-trials-news-article> (dostęp z dnia 12 czerwca 2018 r.)
21. [http://www.chinaforeignrelations.net/sites/default/files/1915.%2021%20Demands%20\(Jpn.\).pdf](http://www.chinaforeignrelations.net/sites/default/files/1915.%2021%20Demands%20(Jpn.).pdf) (dostęp z dnia 17 maja 2017 r.)
22. https://www.legal-tools.org/uploads/tx_ltpdb/ANNEXB1_05.HTM (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.)
23. <https://www.legal-tools.org/doc/ddf16a/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.)
24. <http://www.globalsecurity.org/military/world/japan/kodo.htm> (dostęp z dnia 1 maja 2017 r.)
25. <http://www.crystalinks.com/japan1.html> (dostęp z dnia 20 kwietnia 2017 r.)
26. <https://www.britannica.com/topic/seppuku#ref1226173> (dostęp z dnia 23 lutego 2017 r.)
27. <http://digital.library.northwestern.edu/league/le00354c.pdf> (dostęp z dnia 15 maja 2017 r.)
28. http://ww2db.com/battle_spec.php?battle_id=85 (dostęp z dnia 30 września 2016 r.)
29. <http://a1.att.hudong.com/65/91/01300000178518122165913154111.jpg> (dostęp z dnia 26 lutego 2017 r.)
30. <https://histmag.org/Masakra-nankinska-ludobojstwo-wina-i-pamiec-10424/5> (dostęp z dnia 29 kwietnia 2017 r.)
31. <http://historia.wp.pl/wid,17791171,wiadomosc.html> (dostęp z dnia 21 sierpnia 2015 r.)
32. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/338/197/> (dostęp z dnia 26 maja 2017 r.)
33. <http://www.jpri.org/publications/workingpapers/wp78.html> (dostęp z dnia 26 kwietnia 2017 r.)
34. <https://catalog.archives.gov/id/10469267> (dostęp z dnia 10 lutego 2017 r.)
35. <https://www.nytimes.com/2015/12/29/world/asia/comfort-women-south-korea-japan.html> (dostęp z dnia 10 lutego 2017 r.)
36. <http://apjif.org/2014/12/8/John-W.-Dower/4079/article.html> (dostęp z dnia 12 kwietnia 2017 r.)
37. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1951v06p1> (dostęp z dnia 16 maja 2017 r.)
38. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1950v06> (dostęp z dnia 16 maja 2017 r.)
39. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06> (dostęp z dnia 16 maja 2017 r.)
40. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v01> (dostęp z dnia 15 czerwca 2017 r.)
41. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1946v08> (dostęp z dnia 16 czerwca 2017 r.)
42. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v06> (dostęp z dnia 7 marca 2018 r.)

43. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1941v04> (dostęp z dnia 18 maja 2018 r.)
44. <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/18080082> (dostęp z dnia 12 marca 2018 r.)
45. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf> (dostęp z dnia 17 czerwca 2017 r.)
46. <https://blogs.wsj.com/japanrealtime/2015/12/28/full-text-japan-south-korea-statement-on-comfort-women/> (dostęp z dnia 18 stycznia 2017 r.)
47. <http://edition.cnn.com/2017/05/11/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html> (dostęp z dnia 11 maja 2017 r.)
48. <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2001/06/05/commentary/world-commentary/the-trial-of-unit-731/#.WSHramjyiyI> (dostęp z dnia 9 marca 2017r.)
49. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-439776/Doctors-Depravity.html> (dostęp z dnia 5 maja 2017 r.)
50. <http://archives.chicagotribune.com/1948/10/17/page/24/article/mocking-justice> (dostęp z dnia 13 maja 2017 r.)
51. <http://www.scc-csc.ca/court-cour/judges-juges/bio-eng.aspx?id=henry-grattan-nolan> (dostęp z dnia 6 maja 2017 r.)
52. <https://www.legal-tools.org/doc/cac045/pdf/> (dostęp z dnia 10 maja 2017 r.)
53. <https://archive.org/stream/violationoflawsc00pariuoft#page/n3/mode/2up> (dostęp z dnia 15 marca 2017 r.)
54. http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/japan_no_surrender_01.shtml (dostęp z dnia 20 maja 2017 r.)
55. http://www.nytimes.com/1971/03/31/archives/yamashita-precedent.html?_r=0 (dostęp z dnia 8 czerwca 2017 r.)
56. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelecte_d=280 (dostęp z dnia 26 lutego 2018 r.)
57. <https://www.britannica.com/place/Straits-Settlements> (dostęp z dnia 13 czerwca 2017 r.)
58. <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2001/06/05/commentary/world-commentary/the-trial-of-unit-731/#.WpVpMejOWyI> (dostęp z dnia 27 sierpnia 2017 r.)
59. https://www.army.mil/article/36375/gen_wainwright_survived_bataan_death_march (dostęp z dnia 10 marca 2017 r.)
60. http://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46shoshi.html (dostęp z dnia 15 lipca 2017 r.)
61. <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/czy-zrzucenie-bomb-atomowych-na-japonie-bylo-konieczne,566955.html> (dostęp z dnia 10 listopada 2017 r.)
62. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01> (dostęp z dnia 28 lutego 2018 r.)
63. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02> (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.)
64. https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/index.php (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.)
65. <https://www.atomicheritage.org/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945> (dostęp z dnia 1 marca 2018r.)
66. <http://www.history.com/news/the-inside-story-of-harry-truman-and-hiroshima> (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.)
67. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v05> (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.)
68. http://articles.latimes.com/1989-02-24/news/mn-273_1_emperor-hirohito (dostęp z dnia 7 maja 2018 r.)
69. https://www.ihr.org/jhr/v16/v16n3p-4_Weber.html (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.)
70. https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/documents/index.php?documentdate=1945-08-06&documentid=6-2&pagenumber=1 (dostęp z dnia 1 marca 2018 r.)
71. <http://www.clusterconvention.org/> (dostęp z dnia 5 marca 2018 r.)
72. <http://www.nhk.or.jp/corporateinfo/english/history/index.html> (dostęp z dnia 5 marca 2018 r.)
73. <http://www.japanpitt.pitt.edu/glossary/imperial-rescript-education> (dostęp z dnia 8 marca 2018 r.)
74. <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/czy-zrzucenie-bomb-atomowych-na-japonie-bylo-konieczne,566955.html> (dostęp z dnia 2 marca 2018 r.)
75. <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article07.html#author1> (dostęp z dnia 11 marca 2018 r.)
76. https://ww2db.com/person_bio.php?person_id=790 (dostęp z dnia 10 marca 2018 r.)
77. <https://www.ibtimes.co.uk/wwii-hidden-treasure-philippines-echoes-folk-legend-dating-back-over-century-1575388> (dostęp z dnia 10 marca 2018 r.)
78. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-4093712/Yamashita-Treasure-hidden-Japanese-soldiers-uncovered-Philippines-WWII.html> (dostęp z dnia 10 marca 2018 r.)
79. <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1945/450729a.html#2> (dostęp z dnia 8 marca 2018 r.)
80. <https://www.cnic.navy.mil/> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.)
81. <http://pwencycl.kgbudge.com> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.)
82. <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents/treaty-of-kanagawa> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.)
83. <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents/japanese-surrender-document> (dostęp z dnia 13 marca 2018 r.)

84. <http://eresources.nlb.gov.sg/history/events/90e0c9be-ec65-4bd1-9b71-28d6062acc38> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.)
85. <http://www.americanrhetoric.com/speeches/douglasmacarthurradiojapanesesurrenderceremony.htm> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.)
86. <https://mainichi.jp/english/articles/20180314/p2a/00m/0na/016000c> (dostęp z dnia 16 marca 2018 r.)
87. <https://www.britannica.com/event/Meiji-Restoration> (dostęp z dnia 17 marca 2018 r.)
88. <http://www.chukai.ne.jp/~masago/ningen.html> (dostęp z dnia 18 marca 2018 r.)
89. <https://www.britannica.com/event/Charter-Oath> (dostęp z dnia 18 marca 2018 r.)
90. <http://www.rp.pl/artykul/1123196-Japonia-zmienia-konstytucje-i-zegna-sie-z-pacyfizmem.html> (dostęp z dnia 19 marca 2018 r.)
91. http://japan.kantei.go.jp/cabinet/0031-60_e.html (dostęp z dnia 5 kwietnia 2018 r.)
92. <http://www.kunaicho.go.jp/eindex.html> (dostęp z dnia 11 kwietnia 2018 r.)
93. <https://www.japantimes.co.jp/news/2017/06/21/national/politics-diplomacy/emperors-daughter-becomes-supreme-priestess-ise-shrine/#.Ws6ORlhuayI> (dostęp z dnia 12 kwietnia 2018 r.)
94. <http://www.japanpolicyforum.jp/archives/culture/pt20161101231022.html> (dostęp z dnia 12 kwietnia 2018 r.)
95. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-169/churchill-and-the-fall-of-singapore/> (dostęp z dnia 25 kwietnia 2018 r.)
96. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/317/1/case.html> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.)
97. <https://www.legal-tools.org/doc/570dd1/pdf/> (dostęp z dnia 30 kwietnia 2018 r.)
98. <https://www.legal-tools.org/doc/6b7b81/pdf/> (dostęp z dnia 30 kwietnia 2018 r.)
99. <https://www.legal-tools.org/doc/dda9f9/pdf/> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.)
100. <https://casebook.icrc.org/glossary/protecting-powers> (dostęp z dnia 12 maja 2018 r.)
101. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.)
102. <http://8tharmy.korea.army.mil/site/about/history.asp> (dostęp z dnia 20 maja 2018 r.)
103. <http://dfat.gov.au/about-us/publications/historical-documents/Pages/volume-08/1945-volume-8.aspx> (dostęp z dnia 29 maja 2018 r.)
104. <https://www.historytoday.com/richard-cavendish/emperor-hirohito%E2%80%99s-state-funeral> (dostęp z dnia 30 maja 2018 r.)
105. <https://www.nytimes.com/1989/02/24/world/with-pomp-and-on-a-global-stage-japanese-bury-emperor-hirohito.html> (dostęp z dnia 15 marca 2018 r.)
106. <https://www.nytimes.com/1989/02/24/world/paying-respects-a-global-roll-call.html> (dostęp z dnia 15 marca 2018 r.)
107. <https://www.britannica.com/biography/Hans-Fritzsche> (dostęp z dnia 25 maja 2018 r.)
108. http://articles.chicagotribune.com/1989-02-24/news/8903080209_1_emperor-hirohito-emperor-akihiro-imperial-palace (dostęp z dnia 30 maja 2018 r.)
109. <https://www.japantimes.co.jp/news/2013/03/08/national/history/ghq-probed-delay-in-fdr-note-to-hirohito/#.WyjyG6czayI> (dostęp z dnia 19 maja 2018 r.)
110. <https://www.nytimes.com/2017/12/07/world/asia/japan-emperor-hirohito-memoirs.html> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.)
111. <http://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2103390/powerless-hirohito-opposed-japanese-involvement-second-world-war> (dostęp z dnia 8 maja 2018 r.)
112. <http://www.rotlaw.com/legal-library/what-is-the-best-evidence-rule/> (dostęp z dnia 12 maja 2018 r.)
113. <http://imtfe.law.virginia.edu/collections/phelps/2/1/soviet-representatives-tribunal-arrives-news-article> (dostęp z dnia 13 maja 2018 r.)

Źródła multimedialne:

1. Film: "Justice Radhabinod Pal": www.youtube.com/watch?v=tAAck_82jVo
2. Podpisanie dokumentu potwierdzającego kapitulację Japonii (Japanese Sign Final Surrender): https://www.youtube.com/watch?v=vcnH_kF1zXc
3. Japanese war criminals go on trial in Tokyo: <https://www.youtube.com/watch?v=TvVcUsAJDF4>
4. Tojo's head slapped in court: <https://www.youtube.com/watch?v=WoEb03tzwxS>
5. Shumei Okawa hit the head of Hideki Tojo: <https://www.youtube.com/watch?v=uVv-rd3a7gY>
6. The Tokyo Trials Ep 1: <https://www.youtube.com/watch?v=OS9sKauuYN0>
7. The Tokyo Trials Ep 3: <https://www.youtube.com/watch?v=ONb1SpxV5Bk>
8. Original Film of Nanking Massacre by John Magee <https://www.youtube.com/watch?v=eaOAAjQ1FsQ>